

Ἄν σοῦ φανεῖ χρήσιμο αὐτὸ τὸ βιβλίο,
ἀγόρασέ το στὴν ἔντυπη μορφή του.

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑΣ

Γεώργιος Βαλσάμης

Ζητήματα τῆς χριστιανικῆς μυθολογίας

ISBN: 978-1-326-94250-2

information: www.elpenor.org

© George Valsamis, 2024

ELPENOR IN *print*

Γιώργος Βαλσάμης

Ζητήματα τῆς χριστιανικῆς μυθολογίας

ELPENOR

Ἀθήνα 2024

Περιεχόμενα

Πρόλογος	15
Φαντασία και πραγματικότητα	16
Τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ	22
Ὅρια τῆς ἀμφισβήτησης	30
Ἡ θρησκεία καὶ ἡ εὐθύνη μας	32
Μιὰ ἰδιαίτερη δύναμη	39
Κριτήρια	43
Πρόοδοι τοῦ πνεύματος	48
Μῦθοι τῆς Καινῆς Διαθήκης	51
Γενεαλογία	51
Παρθενικὴ γέννηση	53
Ἄγραυλοῦντες βοσκοί	63
Οἱ τρεῖς μάγοι	64
Βάπτισις	66
Νηστεία καὶ πειρασμοί	73

Ἐπιλογὴ τῶν μαθητῶν	84
Ἡ ἐπικίνδυνη ζύμη	86
Τὰ θαύματα	86
Ἡ διδασκαλία	102
Ἄγαθὸ πνεῦμα	117
Στὸ πατρικὸ σπίτι	119
Ὁ ὑπηρέτης τοῦ ἑκατόνταρχου	119
Ὁ κατάκοιτος τῆς Βηθσεδά	127
Ἄφες τοὺς νεκρούς...	128
Ἐπιτίμηση τῶν φυσικῶν στοιχείων	128
Ὁ Ἰησοῦς βαδίζει στὸ νερό	129
Ἐξορκισμοί	130
Ὁ παραλυτικός	131
Πάτερ εὐχαριστῶ σοι	134
Τὸ χάλκινο φίδι	134
Ἡ Χανααία	135
Οἱ δύο τυφλοί	136
Ἐρχομὸς τοῦ Ἡλία	137
Ἵπηρετές τοῦ Βασιλιᾶ	137
Κλειδιά τῆς βασιλείας	138
Ἡ ἄκαρπη συκιά	140
Μυστικὸς δεῖπνος	141
Θεία κοινωνία	142

Γεθσημανῆ	148
Προδοσία τοῦ Ἰούδα	150
Οἱ δύο ληστές	150
Μετὰ τὴ σταύρωση	151
Ἀνάσταση	152
Πρόβατα καὶ ἐρίφια	165
Ὅραση τοῦ Παύλου	167
Πύρινες γλῶσσες	169
Ἁγία Τριάδα	171
Ἀποκάλυψη	173
Θαυματουργές εἰκόνες	174
Τὸ Ἅγιο Φῶς	175
Παράδεισος καὶ κόλαση	176
Προϊστορία τῆς χριστιανικῆς μυθολογίας	179
Δημιουργία τοῦ κόσμου	181
Δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου	184
Παράδεισος τῆς τρυφῆς	194
Ἡ παράβαση	198
Οἱ δέκα ἐντολές	199
Τὰ τρία παιδιὰ στὸ καμίνι	201
Ὁ Μωϋσῆς χωρίζει τὴ θάλασσα	202
Ὁ Ἰωνᾶς στὴν κοιλιὰ τοῦ κήτους	205
Σαμσών	212

Βαβέλ	213
Κιβωτός τοῦ Νῶε	215
Ἡ θυσία τοῦ Ἀβραάμ	216
Ἡ Εὔα καὶ τὸ φίδι	217
Κάιν καὶ Ἄβελ	218
Ὁ Ἀβραάμ καὶ οἱ τρεῖς ἄγγελοι	219
Τὸ μάννα	221
Ἐπίλογος	223
Μήπως δὲν ἐνδιαφέρει;	225
Μιὰ νέα ἀνάγνωση	227
Προϋποθέσεις τῶν σχέσεων	229
Ποιοὶ σώζονται;	232
Ἡ παράξενη δύναμη τῶν ἰδεῶν	237
Ἀποφεύγοντας τὸ πρόσωπο	239
Ἔθιμα ἢ ζωή;	245
Τὸ πιὸ ἀπλό	252

Συντομογραφίες

Άσκητική = Γ. Βαλσάμης, *Άσκητική — Μ. Βασίλειος και Ίωάννης Κασσιανός*, Ἀθήνα 2020

Ἡ Ἄλλη Ζωή = Γ. Βαλσάμης, *Ἡ Ἄλλη Ζωή*, Ἀθήνα 2019²

Ἡ Μεγάλη Πηγὴ = Γ. Βαλσάμης, *Ἡ Μεγάλη Πηγὴ*, Ἀθήνα 2022

Ἡμερολόγιο = Γ. Βαλσάμης, *Ἡμερολόγιο*, Ἀθήνα 2022²

Κιβωτός = Γ. Βαλσάμης, *Κιβωτός*, Ἀθήνα 2019

Κοινωνίες φιλίας = Γ. Βαλσάμης, *Κοινωνίες φιλίας*, Ἀθήνα 2023²

Μάιστερ Ἐκκαρτ = Γ. Βαλσάμης, *Μάιστερ Ἐκκαρτ*, Ἀθήνα 2020

Οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες = Γ. Βαλσάμης, *Οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες*, Ἀθήνα 2017³

Σημειώσεις γιὰ τὸ σχολεῖο = Γ. Βαλσάμης, *Σημειώσεις γιὰ τὸ σχολεῖο*, Ἀθήνα 2021

Στοιχεῖα = Γ. Βαλσάμης, *Στοιχεῖα — Ἱστορία, Ἐκκλησία, Παιδεία, Πολιτική*, Ἀθήνα 2014²

Τὸ μυστικὸ εἶναι ἢ εὐχαριστία = Γ. Βαλσάμης (ἐπιμ.), Πορφύριου Καυσοκαλυβίτη *Τὸ μυστικὸ εἶναι ἢ εὐχαριστία*, Ἀθήνα 2014

Τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα = Γ. Βαλσάμης, *Τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα*, Ἀθήνα 2023

Ὕμνοι Θεῶν Ἐρώτων = Γ. Βαλσάμης (ἐπιμ.), Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου *Ὕμνοι Θεῶν Ἐρώτων*, Ἀθήνα 2014²

Χρόνος καὶ Δημιουργία = Γ. Βαλσάμης, *Χρόνος καὶ Δημιουργία στὸν Γρηγόριο Νύσσης καὶ τὸν Meister Eckhart*, Ἀθήνα 2018²

Τὸ πρόβλημα μὲ τὴ χριστιανοσύνη εἶναι ὅτι ἀποφεύγει νὰ κάνει ὅλα ἐκεῖνα ποὺ ζήτησε ὁ Χριστὸς νὰ γίνουν... Κι ἂν ἀκόμα δεχτοῦμε ὅτι δὲν τοῦ λείπει τελείως ἡ πίστη, ὁ συνηθισμένος χριστιανὸς εἶναι μιὰ ἀξιολύπητη μορφή, ἕνας ἄνθρωπος ποὺ πραγματικά δὲν μπορεῖ νὰ μετρήσει ὡς τὸ τρία, καὶ ποὺ ἀκριβῶς λόγω τῆς πνευματικῆς του ἀνεπάρκειας δὲν ἀξίζει τὴν τόσο σκληρὴ τιμωρία ποὺ τοῦ ὑπόσχεται ὁ χριστιανισμὸς.

Νῆτσε

Πρόλογος

Η ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ τῆς κυριολεξίας τῶν βιβλικῶν κειμένων ἀντιμετωπίζεται συχνά σάν νά ἦταν ἡ χειρότερη βλασφημία. Ἀπό τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς χριστιανοσύνης μέχρι σήμερα, γιὰ πολλοὺς ὅτιδήποτε περιέχουν οἱ ‘ιερέες’ σελίδες πρέπει νά γίνεται ἀποδεκτὸ μὲ εὐλάβεια κατὰ γράμμα, ὅσο ἀντίθετο κι ἂν εἶναι στὴ λογικὴ ἢ ὅσο ἔγκυρα κι ἂν τὸ ἀπορρίπτει ἡ ἐπιστήμη. Συμβαίνει σπάνια, θὰ βρεθοῦν ὅμως ἔφηβοι ποὺ ἀρνοῦνται νά διανοηθοῦν μήπως (μία στὸ ἑκατομύριο!) ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου δὲν διαρκεῖ ἕξι μέρες. Ἄν ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς μοιάζει ἀκατανόητος σὲ νεαρὲς τουλάχιστον ἡλικίες καὶ σὲ δυτικὲς χῶρες, ὅταν μιὰ ἐπαναστατικὴ παραπάνω, ἀκόμα καὶ ἀδικοιολόγητη, σάν ἓνας διαφορετικὸς φανατισμὸς, εἶναι ὁ κανόνας, τί θᾶλεγε κανεὶς γιὰ τὴν ὑπαρξὴ σειρᾶς κολλεγίων καὶ παν/μίων ἀποφασισμένων νά διδάσκουν κυριολεκτικὰ ἕξι μέρες δημιουργίας;

Τὰ κείμενα τῆς Βίβλου δὲν ἀποτελοῦν ἐνιαία πραγματικότητα, ὥστε νά ὀφείλει κανεὶς ἢ ἔστω ἀπλῶς νά μπορεῖ νά τὰ δέχεται ἢ νά τὰ ἀπορρίπτει στὸ σύνολό τους στὸν ἴδιο βαθμὸ. Θὰ φανεῖ αὐτὸ στὴ συνέχεια, πρὸς τὸ παρὸν ἀρκεῖ μιὰ ὑπενθύμιση τοῦ πασίγνωστου. Συγγραφέας δὲν εἶναι ὁ Θεός, ἐπομένως ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ εὐαγγέλια, ἀκόμη κι ἂν προέρχονταν ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τοῦ Χριστοῦ, δὲν θὰ μπορούσαμε νά περιμένουμε ὅπωςδήποτε ἀπουσία κάθε ἀτέλειαις καὶ σφάλματος. Δὲν εἶναι ἀπίθανο νά περιέχουν ἀκόμα καὶ ψεύδη, ἔστω καλοπροαίρετα, γιὰ τὰ ὁποῖα ἔκριναν οἱ συγγραφεῖς ὅτι ὠφελεῖ νά τὰ πιστεύουμε. Χρει-

άζεται λοιπόν έτοιμότητα για όλα. Τουλάχιστον όταν τὸ πρόβλημα εἶναι ὀλοφάνερο ἄς μὴν ἀποκρύβεται ἐπειδὴ τὸ κείμενο ὑποτίθεται πὼς ἔγραφε ἕνας μεγάλος ἅγιος, μαθητῆς τοῦ Χριστοῦ, προφήτης ἢ ὁποιοσδήποτε.

Φαντασία καὶ πραγματικότητα

Μῦθοι ὄλων τῶν πολιτισμῶν ἴσως ἔχουν ἀκόμα καὶ μεγάλη ἀξία για τὰ βιώματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα προέρχονται καθρεφτίζοντάς τα, καὶ για ἀνθρωπολογικὲς καὶ κοσμολογικὲς ἀλήθειες ποὺ εἰσηγοῦνται σὲ μιὰ ποιητικὴ, γόνιμη, μορφή. Ἀκόμη καὶ ἱστορικὰ γεγονότα συνήθως περιγράφονται χωρὶς ἀκρίβεια καὶ μέσα ἀπὸ καταστάσεις καὶ πρόσωπα ἐπινοημένα. Ποιὸ θεολογικὸ περιεχόμενο θὰ συνέχιζε νὰ ἐγγυᾶται ἡ Καινὴ Διαθήκη, ἂν ἀποδεικνυόταν ὅτι στὶς σελίδες της δὲν βρίσκεται ἄλλο ἀπὸ μιὰ μυθολογικὴ ἀνάδειξη τῆς σπουδαιότητος τῆς ἀγάπης; Ἔχει λοιπὸν νὰ σκεφτεῖ κανεὶς, τί εἶναι φανταστικὸ καὶ συμβολικὸ, τί κυριολεκτικὸ καὶ ἱστορικὸ, τί πιθανό, τί ἀπίθανο.

Ἡ πραγματικότητα τοῦ μύθου συλλαμβάνεται κυρίως στὴν αἰτία του, ἀπ' ὅπου ἀντλεῖ ὅ,τι πιὸ σημαντικὸ ἔχει. Ἡ σημασία προέρχεται ὡς μυθολογικὴ μορφή καὶ μόνο ἔτσι, ἐπομένως δὲν ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἐξήγησή της, γι' αὐτὸ ὁ ἀξιόλογος μῦθος παραμένει πάντα γόνιμος. Στὸν βαθμὸ τῆς ἀξίας τους, οἱ μῦθοι ἀποτελοῦν συμβολισμοὺς μὲ τοὺς ὁποίους ἕνας πολιτισμὸς οἰκειοποιεῖται τὰ σπουδαιότερα βιώματά του, ἐμπνέεται ἀπὸ αὐτὰ καὶ ἀνοίγεται στὸν ὀρίζοντα τῶν ἀξιῶν του. Στὴ μυθολογία ἀνακαλύπτει κανεὶς τὴν ἰσχυρότερη δυνατὴ εἰκόνα τῆς βαθύτερης οὐσίας ἢ ταυτότητας ἑνὸς πολιτισμοῦ. Ἀπουσία μυθολογίας χαρακτηρίζει λαοὺς προβληματικοὺς μέχρι ἀναπηρίας. Ὁ μῦθος ἀφορᾷ πάντα τὴν οὐσία, εἴτε ἔχει καὶ ἄμεση ἱστορικὴ ἀφορμὴ

εἶτε δὲν ἔχει.¹ Γιὰ παράδειγμα, τὸ ἐπεισόδιο τῆς μύρωσης τοῦ Ἰησοῦ συνδέει συμβολικὰ τὴ θεότητα μὲ τὴ λατρευτικὴ καὶ σπάταλη φύση τῆς ἀγάπης, τόσο ἀντίθετη στὴ μίζερη, βίαιη, ἀκόμη καὶ οἰκονομικὰ ἀνώφελη, καταθλιπτικὴ ‘δικαιοσύνη’ καὶ ‘ἰσότητα’ ποὺ ὑπόσχονται τὰ σοσιαλιστικὰ κινήματα.²

¹ Ἐμμεση ἱστορικὴ ἀφορμὴ εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴν ἔχει. Ὁ ἀξιόλογος μῦθος δὲν προκύπτει ὡς ἀσυνάρτητη φαντασία, ἔχει πάντα ρίζες στὴν κοινωνικὴ ζωὴ.

² Στὶς *Κοινωνίες φιλίας* προσεγγίζω τὸ θέμα αὐτὸ ἀπὸ ἀρκετὲς πλευρὲς, ἐδῶ ἀρκεῖ μιὰ περαστικὴ ἀναφορά, καὶ πάλι μόνο ἐπειδὴ ὁ χριστιανισμὸς παρομοιάζεται συχνὰ μὲ τὸν σοσιαλισμὸ, ἂν καὶ ἡ διαφορά τους εἶναι οὐσιαστικὴ καὶ κάθε ἄλλο παρὰ δυσδιάκριτη. Ἡ κατ’ εὐφημισμὸν ‘θεολογία τῆς ἀπελευθέρωσης’ μπορεῖ νὰ περιγραφεῖ ὡς σοσιαλισμὸς μὲ χριστιανικὸ μανδύα. Εἶναι παρωδία χριστιανισμοῦ, ὅπου μεταξὺ ἄλλων νὰ εἶσαι ἅγιος καὶ νὰ εἶσαι φτωχὸς περίπου ταυτίζονται. Στὴ Λατ. Ἀμερικὴ τὰ ἀριστερὰ κινήματα ἐμπνέονται περισσότερο ἀπὸ (ὑποτιθέμενα) χριστιανικὰ ιδεώδη παρὰ ἀπὸ τὸν σοσιαλισμὸ. Παρόμοια νοοτροπία κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸ πρόταγμα τῆς κοινοκτημοσύνης, ἀκόμα καὶ χωρὶς πολιτικὴ ἔκφραση, γιὰ παράδειγμα στὴν οἰκογένεια ἢ ἀκόμα στὴ βιβλικὴ προτροπὴ, ὁ ἔχων δύο νὰ δίνει τὸ ἓνα — ἂν θέλει, ἐφόσον ὁ Θεὸς δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει σχέση μὲ ὅποιον δίνει μὲ τὸ ζόρι. Ἡ ἀπλὴ ἐνθάρρυνση ἀσκεῖ ψυχολογικὴ βία, ὑπάγοντας τὸ βίωμα τῆς ἐνότητας σὲ ἐξωτερικὲς ἐκδηλώσεις, ὅπως εἶναι ἡ εὐεργεσία. Ἀπὸ μόνη της ἡ ἐντολὴ τῆς ἀγάπης (*ἀγαπᾶτε ἀλλήλους*, κ.τ.θ.) ἀπευθύνεται καθαρὰ στὴν ἐσωτερικότητα, δὲν ἐξαναγκάζει, ἂν καὶ περιέχει ἓνα ἴχνος βίας, ἱκανὸ νὰ δημιουργεῖ πρόσκαιρα ἐνοχές. Ὅμως τὸ δόσιμο εἶναι ἐξωτερικόν. Συνδέοντας τὴν εὐεργεσία μὲ τὴν ἀγάπη, ὡς ἐὰν τὸ ἔξω προκαλοῦσε ἢ ἀποδείκνυε τὸ μέσα, ὑπονομεύω τὴν ἀρχὴ τῆς σχέσης στὴν ἐλευθερία. Τὸ ἴδιο ἡ ἐντολὴ νὰ μὴν ἀνταποδίδεται τὸ κακό, δὲν ὑπερβαίνει τὴν τυπικὴ δικαιοσύνη. Στὴν καλύτερη περίπτωση προκαλεῖ ἐξωτερικὲς συμμορφώσεις καὶ τὴν ἀντίστοιχη δειλία καὶ ὑποκρισία, ἢ ἀλλιῶς ἐνοχές. Αὐτὰ χαρακτηρίζουν ὅποιαδήποτε ἠθικολογία διατάσσει τὴν ἐξωτερικότητα, ἔστω ἔμμεσα ἢ ἀκόμα καὶ χωρὶς νὰ ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴ συμ-

Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γενομένου ἐν Βηθανίᾳ ἐν οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ, προσῆλθεν αὐτῷ γυνὴ ἀλάβαστρον μύρου ἔχουσα βαρυτίμου, καὶ κατέχεεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀνακειμένου. ἰδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἠγανάκτησαν λέγοντες· εἰς τί ἡ ἀπώλεια αὐτῆς; ἠδύνατο γὰρ τοῦτο τὸ μύρον πραθῆναι πολλοῦ καὶ δοθῆναι τοῖς πτωχοῖς. γνοὺς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς· τί κόπους παρέχετε τῇ γυναικί; ἔργον γὰρ καλὸν εἰργάσατο εἰς ἐμέ. τοὺς πτωχοὺς γὰρ πάντοτε ἔχετε μεθ' ἐαυτῶν, ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε. βαλοῦσα γὰρ αὕτη τὸ μύρον τοῦτο ἐπὶ τοῦ σώματός μου, πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με ἐποίησεν. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὄλῳ τῷ κόσμῳ, λαληθήσεται καὶ ὁ ἐποίησεν αὕτη εἰς μνημόσυνον αὐτῆς.

φωνία ἢ ἀπόσταση τῆς βούλησης καὶ τῶν βιωμάτων. Ἡ ἠθικὴ διδάσκεται σωστά, ὅσο εἶναι δυνατὸ νὰ διδαχθεῖ καὶ μᾶλλον ἀπλῶς νὰ ἐνθαρρυνθεῖ, μὲ τὸ παράδειγμα. Ἀξίζει νὰ θυμᾶται κανεὶς τὸν Γέροντα Ἰσαάκ, ὁ ὁποῖος διηγεῖται, “ὅταν ἤμουν νεώτερος ἀσκήτευα μαζὶ μὲ τὸν πατέρα Κρόνιο καὶ ποτὲ δὲν ζήτησε νὰ κάνω κάτι, ἂν καὶ ἦταν γέροντας κι ἔτρεμε ἀπ’ τὴν ἀδυναμία, ἀλλὰ σηκωνόταν μόνος του κι ἔφερε τὸ σταμνάκι σ’ ἐμένα καὶ σ’ ὄλους τοὺς ἄλλους χωρὶς ἐξαίρεση. Καὶ μὲ τὸν πατέρα Θεόδωρο τῆς Φέρμης ἀσκήτευσα καὶ οὔτε ἐκεῖνος μοῦ ζήτησε ποτὲ νὰ κάνω κάτι, ἀλλὰ καὶ τὸ τραπέζι μόνος του τὸ ἔστρωνε κι ἔλεγε, ἀδελφέ, ἂν θέλεις ἔλα γιὰ φαγητό. Κι ἐγὼ τοῦ ἔλεγα, γέροντα, ἦρθα κοντὰ σου γιὰ νὰ ὠφεληθῶ, γιατί δὲν μοῦ ζητᾶς ποτὲ τίποτα; Ἀλλὰ ὁ γέροντας ἔμενε σιωπηλός. Ἔτσι ἔφυγα καὶ ζήτησα τὴ συμβουλὴ τῶν γερόντων. Οἱ γέροντες λοιπὸν ἦρθαν καὶ τοῦ εἶπαν, πάτερ, ἦρθε ὁ ἀδελφός κοντὰ στὴν ἀγιοσύνη σου γιὰ νὰ ὠφεληθεῖ· γιατί ποτὲ δὲν τοῦ ζητᾶς τίποτα; Κι ὁ γέροντας τοὺς ἀπαντᾷ, ἐγὼ ποτὲ δὲν τοῦ λέω τίποτα, ἂν ὅμως θέλει, ὅ,τι μὲ βλέπει νὰ κάνω ἄς τὸ κάνει κι αὐτός. Ἀπὸ τότε λοιπὸν προλάβαινα κι ἔκανα ὅ,τι ἔβλεπα πὼς πῆγαινε νὰ κάνει ὁ γέροντας. Ἐκεῖνος πάλι ὅποτε ἔκανε κάτι τὸ ἔκανε σιωπηλά. Καὶ τοῦτο μὲ δίδαξε, νὰ κάνω τὸ ἔργο μου σιωπηλά.”

Παρόμοια ό μύθος για τή δημιουργία του ανθρώπου από χῶμα (βλ. σ. 184 κ.έ.), στην κυριολεξία του εἶναι έξωφρενικός, στη συμβολική έρμηνεία ή έπαφή του με τήν πραγματικότητα αποδεικνύεται σημαντική. Κεντρικός ιουδαϊκός μύθος και ένταγ- μένος θεμελιακά στη χριστιανική παράδοση, έξηγεῖ τή δημιουρ- γία του κόσμου άμεσα από τον Θεό, τήν εμφάνιση του ανθρώπου ως κορυφαίου όντος, προερχόμενου σε ένα μέρος τής φύσης του από τήν προηγούμενη κτίση και σε ένα άλλο άμεσα από τόν Δη- μιουργό. Από τὰ βιώματα τής πραγματικότητας αὐτῆς πηγάζει ή μυθοσυμβολική εικόνα του Δημιουργοῦ που πλάθει τόν Άδάμ από χῶμα, δηλαδή από τήν προηγούμενη κτίση, αλλά και άμεσα από τόν έαυτό Του ως εικόνα Του, μεταδίδοντάς του τήν πνοή τής δικῆς Του ζωῆς.

Όσο πιό ύψηλή μορφή έχει ένας μύθος, τόσο ισχυρότερο παιδαγωγικό άνοιγμα δημιουργεῖ, δηλαδή ή μορφή του περιέχει με τόν καλύτερο δυνατό τρόπο όσα χρειάζεται κανείς να προσέ- ξει για να γνωρίσει τήν οὐσία του. Όσο μειονεκτεῖ ή μορφή του τόσο άλλοιώνει τήν πραγματικότητα που ένσωματώνοντάς την προσπαθεῖ να ύπηρετήσε. Ό μύθος δέν άφορα ύποκειμενικές, άβέβαιες ή άσυνάρτητες όψεις. Η όδός για τήν κατανόσή του εἶναι προσωπική, όχι ύποκειμενική. Άς μὴν παραπλανᾶ τὸ γε- γονός ότι ή προσωπικότητα τείνει να παραβλέπει κάποιες έρμη- νευτικές δυνατότητες εὐνοῶντας άλλες. Άκόμα και ή εὐνοια αὐτή, στὸν βαθμὸ που εἶναι προσωπική, δέν εἶναι αὐθαίρετη. Στὸν βαθμὸ τής αξίας του ό μύθος, πολὺ πέρα απ' τὸ να μπορεί να θεωρηθεῖ 'ένα παραμύθι', αποτελεί μοναδικό, αναντικατά- στατο, τρόπο να εκφράζονται έγκυρες και σημαντικές γνώσεις, όπως φαίνεται άμέσως, αν προσέξει κανείς τή μεγάλη φιλοσο- φική σπουδαιότητα τῶν αρχαίων έλληνικῶν μύθων.

Οί σημαντικές θρησκευές όφείλουν τήν ισχύ τους και στη μυθολογική τους έκφραση, και μάλιστα πρωταρχικά εκεί. Η συνεχιζόμενη συγγραφή μυθιστορημάτων, διηγημάτων, ποιη- μάτων, σεναρίων, αποδεικνύει ότι ό ύπολογισμός δέν άρκει από

μόνος του ούτε σήμερα. Έκτος από την κριτική χρειάζεται ανοιχτότητα σε μορφές που εμπλουτίζουν και την ίδια την κριτική έχοντας μεγαλύτερη επαφή με τα συναισθήματα, τη διαίσθηση και την ενόραση. Οί μύθοι επίσης της χριστιανοσύνης χρειάζονται να έρμηνεύονται και επανερμηνεύονται, ώστε η θεολογία και η 'λαϊκή' ευσέβεια να ελευθερωθούν όχι μόνο από επιμέρους σφάλματα αλλά και από τη πηγή σφαλμάτων που είναι η σύγχυση ανάμεσα στην κυριολεξία και τη μεταφορά. Ίσως έτσι με την πάροδο του χρόνου λησμονηθούν και όσοι μύθοι έχουν ανίκανη μορφή και παραπλανητικό συμβολισμό.

Κύρια λειτουργία της μυθολογικής δημιουργίας είναι ότι ανακαλύπτει το ιδεατό σε πραγματικές μορφές και υπαινίσσεται τη γενίκευση μέσα από ξεχωριστές περιπτώσεις. Όσο μεγάλη κι αν είναι η βεβαιότητα για την προέλευση του κόσμου από τον Θεό, η άπλη δήλωση εγκαταλείπει το γεγονός σε απόσταση. Ο μύθος ανήκει στην αμεσότητα της γνώσης ως επαφής. Ο Θεός είπε και έγινε, η πῆρε χῶμα και έφτιαξε τον άνθρωπο: το γεγονός εμφανίζεται εδώ και τώρα, έστω έσφαλμένα, σαν να ήταν παρελθοντικό. Παρόμοια στον ισχυρισμό πως η δύναμη Του ξεπερνάει τα ανθρώπινα προβλήματα, όπως φαίνεται από ιδιαίτερες περιπτώσεις όταν δίνεται μιὰ παράδοση βοήθεια. Τη γενικόλογη παρατήρηση ο μύθος γνωρίζει ως συμμετοχή στο γεγονός, είναι θεραπεία του τυφλού, σωτηρία των τριών παιδιών στο καμίνι...

Ο μύθος δημιουργεί την πραγματικότητα ως είσοδο στην αλήθεια της. Ο στοχασμός ακολουθεί και είναι απαραίτητος, όμως την ώρα της μυθολογικής γνώσης κυριαρχεί η δύναμη της συμμετοχής. Ένας αξιόλογος μύθος διδάσκει ίσως τὰ πιό σπουδαία χωρίς να περιέχει πάντα ιστορικά πρόσωπα και μιὰ πλοκή με έστω μόνο πιθανή ιστορική αφορμή.

Όλες οι θρησκείες γνωρίζουν φιλικὰ και έχθρικά πνεύματα, άγγελους, δαίμονες η̄ όπως τὰ ονομάζουν. Ούτε είναι σπάνιο ο

Θεός να γίνεται άνθρωπος ή να εμφανίζεται με ανθρώπινη μορφή. Οί έντυπωσιακές όμοιότητες ανάμεσα στις θεολογικές παραδόσεις ποῦ όφείλονται; Μερικές έννοιες μοιάζουν ‘έμφυτες’ στον άνθρωπο. Ό σχετικισμός περιφρονεί την πραγματικότητα και υποτιμάει τις διαφορές για να άπλώσει παντοῦ μιá ένότητα που δέν άφορα κανένα. Μόνο μέσα άπό την προσωπικότητα γίνεται προσιτή ή άρχή. Οί διαφορές δέν εἶναι παραμορφώσεις αλλά ό ‘χῶρος’ τῆς ένότητας, έξω άπό τον όποιο ύπάρχει μόνο άγνοια και διαστροφή. Ό ούρανός αλλάζει ανάλογα με την ιδιαιτερότητα του ζωγράφου και κάθε πίνακα, ένῶ δέν παύει ποτέ να ταυτίζεται ως ούρανός και ὄχι ως γῆ. Έξω άπό τις διαφορές δέν ύπάρχει τίποτα και μέσα στις διαφορές τὸ άπολύτως κοινὸ εἶναι τὸ πιὸ άσήμαντο. Οί διαφορές δίνουν ζωή, έπειδὴ στην προσωπικότητα και την πρωτοτυπία άκόμα και ή πιὸ βέβαιη ταυτότητα βρίσκει την οὐσία της άνανεωμένη.

Άπαιτῶντας καθολική ιδεολογική σύμπτωση ή Όρθοδοξία άφοσιώνεται στο άνύπαρκτο και διαφθείρεται. Η όμοιομορφία εὐνοεί τῆ στειρότητα και άποδείχθηκε ικανή να καταπιεί άκόμα και έντεκα όλόκληρους αἰῶνες στη λογοτεχνία, στη μουσική, στην άρχιτεκτονική, στη ζωγραφική, και λίγο πολὺ σε ότιδήποτε έκανε τὸ Βυζάντιο σε μιá μονότονη έπανάληψη ὄχι μόνο ως τὸ τέλος του αλλά άκόμη σήμερα στις ὀρθόδοξες χῶρες. Πόσο φυσιολογικό εἶναι ὅτι δέν αλλάξαμε σχεδόν τίποτα στην έκκλησιαστική άρχιτεκτονική ή ζωγραφική; Έπαναλαμβάνουμε τὰ βυζαντινά πρότυπα σε βαθμὸ που δέν γνωρίζεις αν ὁ σημερινός άγιογράφος ζεἶ σήμερα ή στον 9ο αἰῶνα. Αυτό δέν εἶναι μιá γεύση άπό την αἰωνιότητα αλλά έγκατάλειψη στη μικροφυχία. Τὰ ἴδια άκριβῶς θά ἴσχυαν στη Δύση, αν δέν μεσολαβοῦσε χάρη στους ‘βάρβαρους’ κατακτητῆς τῆς Ρώμης, ή δημιουργική ανακάλυψη τῆς άρχαίας έλληνικῆς γραμματείας, τῶν κλασικῶν κειμένων που τὸ Βυζάντιο άντέγραφε και διέσωζε, για τὰ όποια και ύπερηφανευόταν ματαιόδοξα, άδιαφορῶντας για την οὐσία τους. Χάρη στην έπαφή με τῆ δυτική Εὐρώπη σήμερα τὰ πράγ-

ματα ἔχουν κάπως ἀλλάξει ἀκόμα καὶ στὴν Ἑλλάδα, ἂν καὶ στὸ ἰσοζύγιο τῆς Ὀρθοδοξίας περισσεύει ἢ δυσκινησία, ὁ δογματισμὸς καὶ ἡ στειρότητα.

Ὅσοδήποτε ἄνιση κατὰ περιόδους ἢ τόπους καὶ Ὁμολογίες, ἢ χριστιανικὴ δημιουργία στὸ σύνολό της, μὲ ὅσες ιδέες διαφέρουν καὶ μὲ ὅσες μοιάζουν, εἴτε ἀναπτύχθηκαν ἀνεξάρτητα εἴτε μὲσω ἐπαφῶν, ὡς ποιό βαθμὸ παραπέμπει σὲ κάτι ἱστορικὰ ἀληθινὸ καὶ συμβολικὰ σημαντικὸ;

Τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ

Πρῶτα τὸ πρῶτο. Ποιὰ βεβαιότητα εἶναι δυνατὴ γιὰ τὴν πιὸ κεντρικὴ ἀξία τῆς χριστιανοσύνης, ποιὰ εἶναι ἡ ἀλήθεια γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ; Λίγοι θὰ ἀμφισβητοῦσαν σήμερα τὴν ἱστορικὴ Του ὑπαρξη, ἀκόμη κι ἂν ἀμφιβάλλουν γιὰ τὴ θεότητά Του ἢ τὴν ἀρνοῦνται. Οἱ περισσότεροι ἀρνητὲς τῆς θεότητάς Του τὸν ἀναγνωρίζουν ὡς φωτισμένο ἄνθρωπο ἢ ‘καλύτερο’ ἀπὸ μᾶς.³ Δὲν δίνουν ὅμως πειστικὴ ἐξήγηση γιὰ πολλὰ ποῦ ὀδηγοῦν σὲ διαφορετικὴ εἰκόνα, ὅπως γιὰ τὸ Παῦλος ἀφιέρωσε ὅλη τὴ ζωὴ του σὲ Ἐκεῖνον ποῦ καταδίωκε, γιὰ τὴν ὑπέμεινε μὲ χαρὰ τόσοσους κόπους καταλήγοντας στὸ μαρτύριο;⁴

³ Τέτοια ἀποδοχὴ Του εἶναι ἄλογη. Βλ. στὸ *Ἡμερολόγιο*, ‘Πῶς γνωρίζουμε ὅτι ὑπῆρξε ὁ Χριστός;’, σ. 43 κ.έ.

⁴ Πολλοὶ μουσουλμάνοι δὲν διστάζουν νὰ γίνονται χριστιανοὶ ἀκόμα καὶ σὲ χῶρες μὲ κυρίαρχο τὸ ‘βαθὺ’ ἰσλάμ, ὅπως στὸ Ἰράν, ὅταν ἡ ζωὴ σου κινδυνεύει ἂν εἶσαι χριστιανός, καὶ δέκα φορές περισσότερο ἂν εἶσαι ἀποστάτης τοῦ ἰσλάμ. Γιὰ τὸ κάνουν, ποῦ βρίσκουν τόση θέληση καὶ δύναμη; Πέρα ἀπὸ τίς ἐσωτερικὲς προϋποθέσεις, συνέβη αὐτὸ ποῦ μαντεύει καθέννας σχετικὸς μὲ αὐτὰ τὰ ζητήματα. Ὅπως οἱ

*

Ποιός μπορούσε να γνωρίζει τί σκεφτόταν ὁ Ἰησοῦς στὸν κῆπο τῆς Γεθσημανῆ — ἂν ἔστω συνέβη τὸ περιστατικό; Ποιός γνώριζε τί σκεφτόταν ὁλομόναχος τὴν ὥρα τῶν πειρασμῶν στὴν ἔρημο; Ποιός ἄκουσε τὴ συνομιλία Του μὲ τὸν σατανᾶ; Ποιός ἄκουσε τὴ συνομιλία τῆς Θεοτόκου μὲ τὸν Ἀρχάγγελο;⁵ Ὁ Εὐαγγελιστὴς δὲν διστάζει νὰ περιγράφει ἀκόμη καὶ κίνητρα, ὅπως σὲ κάθε διήγημα οἱ ἥρωες παρουσιάζονται μέσα καὶ ἀπὸ

ἴδιοι ἐκμυστηρεύονται, δέχτηκαν φανέρωση τοῦ Χριστοῦ, κάτι ποὺ χρειάζεται νὰ προσέξουν καὶ ὅσοι νομίζουν ὅτι ἔξω ἀπὸ τὸν χριστιανισμό βασιλεύει τὸ χάος καὶ ἡ ἀπώλεια. Ἀκόμα καὶ στὸ ισλάμ εἶναι δυνατὸ νὰ βρεῖ κανεὶς ἀφορμὲς νὰ ξεπεράσει τὸ ισλάμ καὶ νὰ μπορέσει νὰ δεχτεῖ τὴ θεία φανέρωση, ὅπως δὲν λείπουν ἀπὸ τὴ χριστιανοσύνη ἀφορμὲς πνευματικῆς νωθρότητας καὶ παρακμῆς.

⁵ Μήπως ὁ Ἰησοῦς τὰ διηγῆθηκε, καὶ τὸ ἴδιο ἢ Παναγία, καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι; Οἱ περιγραφὲς τῶν Εὐαγγελιστῶν εἶναι σκηνοθετημένα ἐπεισόδια, ὄχι ‘ἀναμεταδόσεις’ πληροφοριῶν, ἔστω νοθευμένες. Πέρα ἀπὸ αὐτό, πόσο πιθανὸ εἶναι, γιὰ παράδειγμα, στὴ Γεθσημανῆ ὁ Χριστὸς νὰ ξύπνησε τοὺς μαθητὲς γιὰ νὰ τοὺς πεῖ ὅτι ἔπεσα στὸ χῶμα καὶ προσευχόμουν νὰ γλυτώσω ἀπὸ τὴ σταύρωση, καὶ ἔσταξε σὰν αἷμα ὁ ἰδρώτας μου ἀπὸ τὴν ἀγωνία; Ἐπειτα, ἂν ἦταν ἀναμεταδόσεις, οἱ Εὐαγγελιστὲς θὰ τὸ ἔγραφαν, ὅτι ἢ Παναγία τὰ διηγῆθηκε σ’ ἐκεῖνον καὶ ὁ Χριστὸς σ’ ἐκεῖνον, καὶ τὸ ἴδιο στὶς ἄλλες περιπτώσεις, ὅμως κάτι τέτοιο δὲν λέγεται οὔτε μία φορά, σὲ κανένα ἐπεισόδιο. Σὲ ποιὸν διηγῆθηκε τὸν ὕμνο ποὺ ἐκφώνησε ἢ Παναγία στὸν εὐαγγελισμό της; Μήπως στὸν Ἰωσήφ, καὶ μετὰ ὁ Ἰωσήφ ἢ καὶ οἱ δύο μαζί σὲ ποιόν, γιὰ νὰ φθάσει ὡς τοὺς Εὐαγγελιστὲς μερικὲς δεκαετίες μετὰ; Πρέπει κανεὶς νὰ μὴ θέλει νὰ δεῖ τὰ πράγματα, γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὰ εὐαγγέλια μὲ τέτοιες ὑπεκφυγές. Εἶναι τόσο πολλὰ τὰ συμβάντα ποὺ κανεὶς δὲν μπορούσε νὰ γνωρίζει, καὶ τόσο πολλὰ τὰ πρόσωπα ποὺ ὑποτίθεται ὅτι τὰ ἔζησαν, ὥστε ἀκόμη κι ἂν ὑπῆρχαν δημοσιογράφοι νὰ τοὺς κυνηγοῦν ὅλη τὴν ὥρα γιὰ συνεντεύξεις, δὲν θὰ εἶχε σωθεῖ οὔτε τὸ ἓνα ἑκατοστὸ ἀπ’ ὅλες αὐτὲς τὶς λεπτομέρειες.

σκέψεις και όρμες που καμμιὰ φορά ούτε οί ἴδιοι δὲν ἔχουν συνειδητοποιήσει. Ἔτσι, γιὰ παράδειγμα, μὲ ἐκεῖνον πὺ ἐκπειράζων ἀνέκρινε τὸν Ἰησοῦ γιὰ τὴν αἰώνια ζωή, κι ἔπειτα θέλων δικαιοῦν ἑαυτὸν ρώτησε ποιὸς εἶναι ὁ ‘πλησίον’. Καὶ τόσα ἀκόμη, τὰ περισσότερα, πὺ κανεῖς δὲν μποροῦσε νὰ γνωρίζει.

Οἱ θαυματοποιοὶ δὲν ἔχαιραν ἐκτιμῆσεως ἤδη στὴν κλασικὴ ἀρχαιότητα ἀλλὰ οὔτε ἀνάμεσα στοὺς Ἑβραίους τὴν ἐποχὴ τοῦ Χριστοῦ. Στοὺς Εὐαγγελιστὲς θὰ πρέπει, ἂν μὴ τι ἄλλο, νὰ φαινόταν φυσιολογικὴ καὶ ἐπιθυμητὴ ἡ σύνδεση τῆς ἱστορικῆς Του δράσης μὲ θαύματα. Ὅμως ὅσα θαύματα κι ἂν ἔκανε, ἐκεῖνα πὺ περιέχονται στὰ εὐαγγέλια, ὅπως περιγράφονται, εἶναι πιὸ πιθανὸ νὰ μὴν ἔγιναν παρὰ νὰ ἔγιναν. Περισσότερα γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ἀργότερα (βλ. σ. 86 κ.έ.).

Μερικὰ δεδομένα ὅπως ἡ ἀφοσίωση τῶν μαθητῶν εἴτε ἡ ἀμφιλεγόμενη παρουσία Του — ἄλλοι τὸν ἀγαποῦσαν, τὸν συμπαιθοῦσαν, τὸν σέβονταν, ἄλλοι τὸν μισοῦσαν, τὸν φθονοῦσαν, τὸν ὑποπτεύονταν, τὸν περιφρονοῦσαν, ἀδιαφοροῦσαν — δὲν γίνεται νὰ ἀμφισβητηθοῦν χωρὶς τὸ σύνολο νὰ γίνεῖ ἀκατανόητο, ὅμως ἂν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Βίβλου ἀποδειχθεῖ προῖόν μυθοπλαστικῆς καὶ λογοτεχνικῆς φαντασίας, ὑπῆρξαν προὑποθέσεις χάρη στις ὁποῖες οἱ σελίδες τῆς δὲν ἀπέκτησαν τὴν ἀξία μυθιστορηματος ἀλλὰ ἱεροῦ κειμένου.

Εἶναι ‘σκληρὸ’ δεδομένο ὅτι ὁ Χριστὸς φανερώνεται σὲ πολλοὺς ἤδη ‘πρὸ’⁶ Χριστοῦ μέχρι σήμερα. Ὅσα ἐπιχειρήματα κι ἂν συγκεντρώνει κανεῖς προσπαθῶντας νὰ δείξει ὅτι εἶναι μυθικὸ πρόσωπο, ὅλα καταρρέουν, ὅπως εἶναι φυσικό. Ὅσοι πιστεύουν καὶ ὅσοι γνωρίζουν ἔχουν βέβαιο ὄριο τὸ πρόσωπό Του ὡς πραγματικὸ καὶ ὄχι μυθικό, μὲ βάση τὸ ὅποιο τὰ ἱερά κείμενα εἶναι δυνατὸ νὰ προσεγγίζονται μὲ ἐλευθερία ἰκανὴ νὰ κλονίσει

⁶ Μόνον συμβατικὰ διαιροῦμε σὲ ἐποχὲς ‘πρὶν’ καὶ ‘μετὰ’ ἀπὸ τὸν Χριστό, ἐφόσον ὅλα δημιουργοῦνται μέσα Του καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο.

ακόμα και τὸ σύνολο τῶν ὑπόλοιπων δεδομένων, μαζί και τὸ δικό Του πρόσωπο σὲ διάφορες λεπτομέρειες μὲ τὶς ὁποῖες τὸ ἐπέ-
δυσσε ἢ μυθοπλαστική προσπάθεια τῶν Εὐαγγελιστῶν και οἱ πα-
ραδόσεις ποὺ ἐκπροσωποῦν, ἀκόμη και ἀναπλάθοντας.⁷

Μέσα ἀπὸ τὴν ἀποδοχή της ὡς ἱστορικοῦ και θεολογικοῦ
κειμένου ἢ Καινὴ Διαθήκη στηρίζει τὴ χριστιανοσύνη γιὰ αἰῶ-
νες. Χάνοντας ὅλο αὐτὸ χάνουμε μιὰ σημαντική δύναμη, ἀπο-
μένοντας ὄχι στὸ κενὸ ἀλλὰ στὴν εὐθύνη μας και σὲ νέο ἔδαφος.
Γιατί θὰ συνέφερε νὰ κρύβεται κανεὶς ἀπὸ τὴν πραγματικότη-
τα, γιὰ νὰ ζήσει ποῦ; Ἡ Καινὴ Διαθήκη περιέχει ἄφθονα στοι-
χεῖα ἐπινοημένα (δὲν λέω πλαστά, ὅπως δὲν θὰ τὸ ἔλεγα οὔτε
γιὰ μυθιστορήματα) ὅσο κι ἂν παρουσιάζονται μὲ τὴ μορφή ἐξι-
στόρησης. Τὸ γεγονός ὅτι οἱ συγγραφεῖς γνωρίζουν πὼς ἐπινοοῦν
και ὅμως παρουσιάζουν τὸ ἔργο τους ὡς 'ἱστορία', 'ἀπομνημονεύ-
ματα', κ.τ.ῶ. εἶναι μιὰ ἐξαπάτηση, ἔστω καλοπροαίρετη. Οἱ συγ-
γραφεῖς τῶν μυθιστορημάτων δὲν κρύβουν πὼς ἢ προέλευση τῶν
ἔργων τους βρίσκεται στὴ φαντασία τους, ἀκόμη και δηλώνο-
ντας ὅτι ἐμπνέονται ἀπὸ ἱστορικά γεγονότα. Καὶ πάλι δὲν πρό-
κειται γιὰ 'πλαστότητα'.

Οἱ Εὐαγγελιστὲς δὲν ἀποβλέπουν οὔτε κἂν στὴ συγγραφὴ
λογοτεχνίας ἀλλὰ στὴν τελειοποίηση και διάδοση ἑνὸς μύθου.
Στὸ ἔργο τους ἢ ἴδια ἢ πραγματικότητα προσπαθεῖ νὰ διαμορ-
φωθεῖ μέσα ἀπὸ τὸν μῦθο. Μὲ τὶς διηγήσεις τους περιγράφουν,

⁷ Πολλοὶ ἀξιῶνται και μὲ φανερώσεις τῆς Παναγίας ἢ μόνο μὲ
αὐτές. Ἀπὸ τοὺς συγχρόνους μας εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Πορφύριος εἶχε
μεγάλὴ οἰκειότητα μαζί της. Ὁ Παῖσιος ἐπίσης. Ὁ Παρακλητικὸς
Κανόνας ποὺ συνετέθη γιὰ τὸν Παῖσιο, τὸν ἐπικαλεῖται λέγοντας, *Πά-
τερ τὴν Παρθένον ἐωρακῶς πολλάκις ἐν βίῳ*. Ὅτι ὁ Κανόνας βασι-
ζεται σὲ πραγματικά γεγονότα εἶναι φανερὸ και ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι
δὲν κάνει καμμιά παρόμοια ἀναφορὰ σὲ σχέση μὲ τὸν Χριστό. Πρό-
κειται ὅμως γιὰ σύγχρονό μας ἄγιο, ζοῦν πολλοὶ ποὺ τὸν γνώρισαν
προσωπικά και συζήτησαν μαζί του, ὅποτε οἱ μαρτυρίες εἶναι ἄφθο-
νες και προσιτές.

ἀναγνωρίζουν και εισηγοῦνται καθολικὲς διαστάσεις τῶν πραγμάτων κρίσιμες γιὰ τὴ ζωὴ ὄλων, και προσπαθοῦν νὰ προφυλάξουν τὴν πρότασή τους ἀπὸ τὴν ταύτιση μαζί τους ὡς συγγραφῶν, ὥστε νὰ ἐνισχύσουν τὸ κῦρος τῆς. Ἐεκίνησαν ἀπὸ τὴν προσωπική τους ἐμπειρία τοῦ Χριστοῦ, ἀξιοποίησαν ὅσες πληροφορίες βρῆκαν, προφορικές και γραπτές, τὶς συμπλήρωσαν σὲ συμφωνία μὲ τὰ λογοτεχνικά, φιλοσοφικά και θρησκευτικά κριτήριά τους, και ἔδωσαν στὴ χριστιανοσύνη τὰ θεμέλια μορφωτικά τῆς κείμενα.

“Ὅποιος νοιώθει ἀνασφάλεια ἐπειδὴ οὔτε ὁ Χριστὸς δὲν ἔχει τελειῶς ἀντικειμενική ὑπόσταση ἀλλὰ εἶναι και ὁ ἴδιος σὲ μεγάλο βαθμὸ δική μας ἀπόφαση, θὰ βοηθοῦσε νὰ συνειδητοποιήσει ὅτι στὸ ζήτημα αὐτὸ ἄγνοια και ἀνασφάλεια δὲν ἐπιβάλλονται: δὲν ἔχει παρὰ νὰ γνωρίσει τὸν Χριστὸ προσωπικά και νὰ διαπιστώσει ἰδίους ὄμμασι ἂν εἶναι πρόσωπο τοῦ παραμυθιοῦ ἢ τῆς πραγματικότητας, και πῶς ἀκριβῶς εἶναι. Κατὰ τὰ ἄλλα, δὲν ἐκπλήσσει ὅτι ὑπάρχουν διαφορὲς στὶς σχετικὲς περιγραφὲς ἀκόμα και τῶν Εὐαγγελιστῶν. Στὶς σχέσεις συμβάλλουν πολλὲς πλευρὲς και εἶναι φυσικὸ νὰ μεταβάλλονται ἂν μόνο μία παραμένει ἀμετακίνητη. Ὅταν καθένας μας προκαλεῖ τὶς πρὸ διαφορετικὲς ἐντυπώσεις ἀνάλογα μὲ τὸν χαρακτήρα ὅσων συναντᾷ, ἄλλοι τὸν συμπαθοῦν, ἄλλοι δὲν τὸν ἀντέχουν, ἄλλοι παρεξηγοῦν χειρονομίες, γιατί δὲν θὰ συνέβαιναν τὰ ὅμοια μαζί Του;

Ποῦ ὀφείλεται ἡ σχετικὴ σπανιότητα μαρτυριῶν τὸν πρῶτο αἰῶνα γιὰ κεντρικά γεγονότα τοῦ βίου Του; Μιὰ ἐξήγηση εἶναι ὅτι τὰ γεγονότα αὐτὰ δὲν ἔγιναν, και ὅταν ὁ χριστιανισμὸς ἀναπτύχθηκε ἄρχισαν νὰ προκύπτουν διάφορα κείμενα γιὰ νὰ στηρίζουν μὲ παραμύθια μιὰ ἀπάτη. Ἄλλη ἐξήγηση εἶναι ὅτι τὸν πρῶτο καιρὸ, ὅταν οἱ χριστιανοὶ ἦταν τρεῖς κι ὁ κοῦκος, και ὁ Χριστὸς παρέμενε γιὰ τοὺς πολλοὺς μιὰ ἀμφιλεγόμενη περιθωριακὴ φιγοῦρα τοῦ παρελθόντος, δὲν ὑπῆρχαν ἐκεῖνοι ποὺ θὰ

έγραφαν ούτε οί πολλαπλάσιοι πού θά διάβαζαν.⁸ Συζητοῦσαν τή γνώμη τους, ἴσως κράταγαν κάποιες σημειώσεις, μέχρι πού ἡ αὐξηση τῶν Ἐκκλησιῶν ὀδήγησε στή συγγραφή συγκροτημένων ἔργων. Ἄν ὅλα ἄρχισαν συνωμοτικά, γιατί ὁ ἀρχηγός τῆς ἀπάτης ἐπινόησε ἕναν Ἰησοῦ πού δέν ἔγραφε τίποτα, καί δέν συνέθεσε τήν Βίβλο Του, ὥστε νά ἐπιβάλλει τὸ πρόσωπο καί τίς ιδέες ἀκριβῶς πού ἤθελε; Ἐπειδὴ δέν προηγήθηκαν συνωμοσίες, ὅπως εἶναι φανερό ἀπὸ πάρα πολλά, τὸ ἕνα κείμενο διαφέρει ἀπὸ τὸ ἄλλο ἀνάλογα μὲ τήν προσωπικότητα τοῦ συγγραφέα καί τίς παραλλαγές πού ἦταν φυσικό νά ἀναπτύσσονται στὸ ‘χαλασμένο τηλέφωνο’ τῆς προφορικῆς παράδοσης. Ὑπάρχουν ὅμως μαρτυρίες καί ἀπὸ τίς πρῶτες δεκαετίες. Ὁ Παῦλος γνωρίζει ἀνθρώπους πού ἔχουν συναντήσει τὸν Χριστὸ πρὶν ἀπὸ τὴ σταύρωση.

Ὁ Ἰησοῦς celebrity τῶν Εὐαγγελιστῶν μᾶς φαίνεται κάτι αὐτονόητο, ἐπειδὴ σήμερα τὸν γνωρίζουμε ὡς ἀρχηγὸ τῆς πολυπληθέστερης θρησκείας στὸν κόσμος, ὅμως στὴν ἐποχὴ τῶν Εὐαγγελιστῶν εἶναι διάσημος μόνο στὰ κείμενά τους. Οἱ Εὐαγγελιστὲς τὸν γνώρισαν κυρίως μέσα ἀπὸ προσωπικὲς ἀποκαλύψεις

⁸ Οἱ χριστιανοὶ ἦταν λίγοι, ὄχι μόνο τὸν πρῶτο αἰῶνα ἀλλὰ καί τὸν δεύτερο. Ἀντίθετα μὲ ὅ,τι ἰσχυρίζεται μιὰ μερίδα τῆς ἔρευνας, ἐκπλήσσει πού γράφτηκαν εὐαγγέλια τόσο νωρίς, θά ἦταν πιὸ εὐλογο νά ἔχουν γραφεῖ ὅλα τὸν δεύτερο αἰῶνα καί μετά. Καί ὅμως, ἀπὸ τὸν δεύτερο αἰῶνα προέρχονται ἤδη τὰ πρῶτα σωζόμενα χειρόγραφα, τὸ ὁποῖο προϋποθέτει πολὺ περισσότερα προγενέστερα πού χάθηκαν, ἐνῶ εἶχαν ἀρχίσει νά ἐκπονοῦνται καί μεταφράσεις! Παρὰ τὸν μικρὸ ἀριθμὸ τους οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἦταν πολὺ δραστήριοι, καί στὴ ζωὴ τους εἶχε κεντρικὴ θέση ἡ κατανόηση τοῦ Χριστοῦ καί τῆς διδασκαλίας Του. Ἡ ὑποτιθέμενη ἀνάπτυξη τῆς χριστιανοσύνης χάρις στὴν παρακμὴ τῆς Ρώμης τὸν τρίτο αἰῶνα — ἂν ἔστω γινόταν ἀποδεκτὴ ἢ χρονολόγηση τῆς παρακμῆς τότε — δέν ἐξηγεῖ γιατί δέν ἀναδείχθηκε κάποια ἄλλη θρησκεία ἀπὸ τόσες πού κυκλοφοροῦσαν κάθε λογῆς, ἀσθενέστερες καί ἰσχυρότερες τοῦ χριστιανισμοῦ.

τῆς θεότητάς Του, δηλαδή μὲ δύναμη, καὶ περιγράφοντάς τον ὅπως τὸ κάνουν, πίστευαν ὅτι σέβονται τὴ δύναμή Του. Ἐνα μέρος τῆς ἔρευνας παρατηρεῖ ὅτι ἤδη οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ τονίζουσαν τὴ θεότητα τοῦ Χριστοῦ, ἔχοντας σὲ δεύτερο πλάνο τὴν ἀνθρώπινη φύση Του, ἔτσι ποὺ θυμίζει παγανιστικὲς μυστηριακὲς θεότητες. Ἄν ἰσχύει αὐτό, μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ μόνο ὡς ἀποτέλεσμα πολλαπλῶν φανερώσεων Του. Οἱ παγανιστικὲς ἐπιδράσεις στὴν Παλαιστίνη ἦταν ἀσήμαντες.

Δὲν σπανίζουν ἐπίσης ἰσχυρισμοὶ πὼς ἡ χριστιανοσύνη προέκυψε χάρις στὴν Ἀνάσταση, ἡ ὁποία, ἂν ἀφαιρεθεῖ ἀπὸ τὸ ὅλο ἀφήγημα, τὸ ὀδηγεῖ σὲ κατάρρευση. Αὐτὸ θὰ εἶχε πιθανότητες νὰ ἰσχύει, ἂν ὁ χριστιανισμὸς ἦταν ἐβραϊκὴ ὑπόθεση, ὅμως ὁ 'ἐκλεκτὸς' λαὸς ἀπέρριψε τὸν γιοῦ τοῦ ξυλουργοῦ τότε καὶ μέχρι σήμερα. Θὰ δοῦμε τὸ ζήτημα τῆς ἀνάστασης μὲ λεπτομέρειες πιὸ μετὰ, ἐφόσον εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ κεντρικὰ θέματα τῆς χριστιανοσύνης, τώρα ἀρκεῖ νὰ εἰπωθεῖ χωρὶς ἐξηγήσεις ὅτι ἀκόμη κι ἂν δὲν ὑπῆρχαν μαρτυρίες, τὸ κενὸ αὐτὸ ἀπὸ μόνο του δὲν θὰ ἐπέτρεπε ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ἱστορικὴ Του ὑπαρξή. Ἐννοεῖται πὼς ἂν ὁ βίος Του τελείωνε μὲ τὴ σταύρωση, θὰ ἔπαυαν ὅλα ἐκεῖ. Καὶ μόνο ἡ ὑπαρξὴ τῆς χριστιανοσύνης μέχρι σήμερα προϋποθέτει πὼς ἡ 'καριέρα' τοῦ Ἰησοῦ δὲν τερματίζεται στὸ μνημα. Ὅμως δὲν βρίσκεται ἡ ἀνάσταση στὰ θεμέλια τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ἀλλὰ ἡ ἀ θ α ν α σ ί α σὲ συνεργασία μὲ τὶς ὑπόλοιπες δυνάμεις καὶ ἐνέργειές Του. Τώρα μοιάζει σχολαστικὴ διευκρίνιση, θὰ γίνῃ φανερὴ πιὸ μετὰ ἡ σπουδαιότητά της. Πολλοὶ ἐρευνητὲς συνάγουν τὴν ἀνάσταση ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς ἐμφάνισής Του μετὰ τὴ σταύρωση, ὅμως τὸ ἐπιχείρημα δὲν εὐσταθεῖ. Τί βεβαιώνει ὅτι δὲν ἐφανίστηκε μὲ ἄλλο σῶμα, ἀλλὰ ἀναστήθηκε τὸ πτῶμα Του; Περισσότερα γιὰ τὴν ἀνάσταση στὶς σελίδες 152 κ.έ., καὶ 245 κ.έ.

Σκανδαλίζουν ἐπίσης οἱ διαφορὲς ἀνάμεσα στοὺς Εὐαγγελιστὲς. Ἄν ὑπολογίσει κανεὶς πότε ἔζησε ὁ Ἡρώδης, πότε ἔγινε ἡ ἀπογραφή ποὺ ἀναφέρει ὁ Λουκάς, ἂν διατάχθηκε ἡ ὑποτιθέμε-

νη σφαγή τῶν νηπίων, πῶς γίνεται οὔτε ἓνας Εὐαγγελιστῆς νὰ μὴ συμφωνεῖ μὲ τὸν ἄλλο γιὰ τὰ αἰσθήματα τοῦ Ἰησοῦ ὅσο πλησίαζε ἡ ὥρα τῆς ἐκτέλεσῆς Του, πῶς γίνεται νὰ μὴ συμφωνοῦν οὔτε κἂν σὲ ‘γεγονότα’ ποὺ ἂν συνέβησαν, κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἀγνοήσει ἢ νὰ παρεξηγήσει, ὅπως εἶναι ἡ παρθενικὴ γέννηση καὶ τόσα ἄλλα, θὰ ὀδηγηθεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ἔχουμε τέσσερα διηγήματα μὲ παρόμοιο θέμα καὶ ἐλεύθερο χειρισμό, πολὺ λιγώτερο ἀπόπειρες ἱστορικῆς καταγραφῆς. Αὐτὸ πῶς θὰ συνεπαγόταν ὅτι τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ εἶναι μυθικό; Ἄν ἀγνοῶ ἓνα θέμα ἢ ἂν τὸ παραποιῶ ἢ ἂν τὸ προσεγγίζω μὲ προσωπικὲς ἰδιαιτερότητες, κ.λπ., σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχει; Ἄν καθήσουν σήμερα δέκα ἄτομα νὰ γράψουν ἀπὸ μιὰ βιογραφία ὄχι κανενὸς ἀρχαίου ἀλλὰ τοῦ Τσῶρτσιλ, καμμία δὲν θὰ εἶναι ἴδια μὲ τὴν ἄλλη. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ Τσῶρτσιλ δὲν ὑπῆρξε; Ὁ Σωκράτης τοῦ Πλάτωνα γιὰτί εἶναι τόσο διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν Σωκράτη τοῦ Ξενοφῶντα;

Οἱ Εὐαγγελιστὲς ἀγνοοῦσαν πολλὰ, γράφοντας πολὺ μετὰ τὸν θάνατό Του ἀλλὰ καὶ σὲ ἐποχὴ ποὺ δὲν ἔβρισκες τὸ σύμπαν σὲ βιβλιοθήκες καὶ στὸ διαδίκτυο, ἴσως ἄλλαξαν σκόπιμα ἄλλα τόσα, καὶ ἐπινόησαν ὅσα χρειάστηκαν γιὰ νὰ ζωγραφίσουν τὸν χαρακτήρα καὶ τὶς προθέσεις Του ὅπως τὰ κατανοοῦσε καθένας. Ὅλα αὐτὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ τὰ κρίνει ὅπως νομίζει, ἀκόμη καὶ νὰ ἀπορρίψει τελείως τὸ ἔργο τους ὡς ἀναξιόπιστο: δὲν γίνεται ἀπὸ αὐτὰ νὰ ὀδηγηθεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Ἰησοῦς δὲν ὑπῆρξε, ἀλλὰ τὸ ἀντίθετο.

Ὁ χριστιανισμὸς μετράει δύο χιλιετίες ἀνάπτυξης, ἐκφράζοντας τὸν ἑλληνισμό, ἔπειτα τοὺς πολιτισμοὺς ποὺ ἀναπτύσσονται σὲ ἑλληνικὲς βάσεις, καὶ σήμερα τείνει νὰ γίνῃ παγκόσμια θρησκεία, μιὰ ποὺ λίγο πολὺ τὸ σύνολο τῶν λαῶν ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ / δυτικὸ πολιτισμὸ. Τί σκεφτόμαστε γιὰ τὶς ἀρχές; Ἄν χιλιάδες παρανοϊκῶν συνεννοήθηκαν νὰ θυσιάσουν ἀκόμα καὶ τὰ παιδιὰ τους ἐλπίζοντας (γιατί;) στὴ διάδοση ἑνὸς ἀξιοθρήνητου Θεοῦ, ποὺ πέθανε κακοποιημένος, ἀνήμπορος καὶ

περιφρονημένος, μάλλον δὲν θὰ πετύχαινε ἢ ἀπάτη καὶ δὲν θὰ προέκυπταν οἱ δύο χριστιανικὲς χιλιετίες αὐτῶν τῶν πολιτισμῶν. Τὸ σενάριο τῆς μυθοπλαστικῆς ‘συνωμοσίας’ εἶναι ἑκατὸ φορές πιὸ ἐξωπραγματικὸ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἱστορία τοῦ Ἰησοῦ ὡς Θεοῦ.

Θὰ ἀξίξει νὰ ἐκτιμήσει κανεὶς, ὅσο εἶναι δυνατό, ποιά γεγονότα μπορεῖ νὰ συνέβησαν, ἔστω ὅχι ὅπως περιγράφονται, καὶ ποιά ἢ σὲ ποιο βαθμὸ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι μυθικά. Ἀκόμη, ποιά ἔχουν ἱερὴ συμβολικὴ ἀξία, καὶ ποιά ὑπάρχουν μόνο ὡς ἀναμενόμενα ‘ἀνθρώπινα’ ἀτοπήματα.

Ὅρια τῆς ἀμφισβήτησης

Τὰ εὐαγγέλια ἀνήκουν στὴν ἀπόκρυφη καὶ ψευδεπίγραφη γραμματεία, εἶναι λογοτεχνικὰ ἔργα ἀνώνυμων συγγραφέων, πὺ φέρονται ψευδῶς μὲ ὀνόματα μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ. Στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ δευτέρου αἰῶνα θεωρήθηκαν ἱερὰ καὶ ἀποδόθηκαν σὲ μαθητὲς Του. Θὰ ἦταν δυνατό μιὰ θρησκεία νὰ ἔχει ἱερό της κείμενο ἓνα μυθιστόρημα, ἄς ποῦμε τοῦ Τολστόυ ἢ τοῦ Ντίκενς; Τί συνέβη στὴν περίπτωση τῶν εὐαγγελίων;

Ἡ σύνδεση τῶν συγγραφέων μὲ μαθητὲς πῶς θὰ γινόταν ἐπιθυμητὴ ἢ ἔστω ἀπλὰ δυνατὴ, ἂν ἡ γνώση τῶν ὀνομάτων καὶ κάποιες γενικὲς γραμμὲς τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ δὲν προϋπῆρχαν; Τὰ εὐαγγέλια προσέγγισαν ἀναπλάθοντας προηγούμενες παραδόσεις. Θεωρήθηκαν ἱερὰ ἐπειδὴ ἀντανακλοῦσαν γνώση χριστιανικῶν κοινοτήτων οἱ ὁποῖες ἐν μέρει διέσωζαν καὶ ἐν μέρει δημιουργοῦσαν θρύλους γιὰ τὰ σχετικὰ γεγονότα. Σὲ σύγκριση μὲ ἄλλα παρόμοια κείμενα ἀναγνωρίστηκαν περισσότερο ἀξιόλογα καὶ ἀξιόπιστα καὶ ἐντάχθηκαν στὸν κανόνα τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Με βάση τὰ δεδομένα αὐτά, ἢ κι ἂν ἀκόμα ἡ συγγραφή ἀποδιδόταν ἀποκλειστικά σὲ κοινότητες, σὲ μιὰ περίπου συλλογικὴ ἐπεξεργασία ποὺ κράτησε δεκαετίες, ἀκόμα καὶ με προσθῆκες, ἀφαιρέσεις, τροποποιήσεις μικρῆς κλίμακας τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες, θὰ βεβαιωνόταν καὶ πάλι τουλάχιστον ἓνα, ἢ πραγματικότητα τῆς Ἐνανθρώπησης. Πῶς βρέθηκαν τόσο πολλοὶ νὰ συντάσσονται στὸ ἴδιο; Πότε ὁ συγγραφέας μιᾶς μυθιστορίας προκάλεσε τέτοιο ρεῦμα ἄλλων, ποὺ ἀσχολήθηκαν με τὴν ἴδια ὑπόθεση, ἔβαλαν τὸ δικό τους λιθαράκι με μιὰ παραλλαγή, καὶ παρέσυραν ὄχι μιὰ ομάδα οὔτε μιὰ πόλη οὔτε μιὰ περιοχὴ οὔτε ἓνα λαό, ἀλλὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ὄχι στὸν θαυμασμό τῆς λογοτεχνικῆς τους δεξιότητάς (τουλάχιστον συζητήσιμης ἀκόμη καὶ γιὰ τὰ βιβλικὰ κείμενα, ποὺ εἶναι ὁ ἀνθὸς τῆς σχετικῆς γραμματείας), οὔτε στὸν θαυμασμό σπουδαίων ἰδεῶν καὶ ἰδανικῶν, ἀλλὰ στὴ λατρεία τοῦ κεντρικοῦ ἥρωα, μέχρι αὐτοθυσίας;⁹ Βυθίστηκαν στὸ πρόσωπό Του με ἀνιδιοτέλεια καὶ προσπάθησαν νὰ καλέσουν ἀκόμη περισσότερους σὲ βαθμὸ ποὺ τοὺς κόστισε τὴ ζωὴ τους. Δὲν γίνεται νὰ εἴμαστε βέβαιοι τί ἀκριβῶς εἶπε καὶ ἔκανε ὁ Ἰησοῦς, ὅμως ὁ ἴδιος ὁ λόγος τῆς ἀβεβαιότητάς ἀνήκει σὲ ὅσα ἀποδεικνύουν ὅτι ὑπῆρξε ὡς ἱστορικὸ πρόσωπο, ἔχοντας δύναμη ἰκανὴ νὰ συγκεντρώσει γύρω Του ἀρκετοὺς ἤδη τὸν καιρὸ ποὺ δὲν τὸν ἤξερε οὔτε ἡ μαμά Του, καὶ ἔπειτα ὀλόκληρους λαοὺς καὶ πολιτισμοὺς γιὰ χιλιετίες, χωρὶς ἐξαναγκασμό, ἀπειλὲς καὶ βία ἀλλὰ με τὴ δύναμη τοῦ Σταυροῦ!

Ἡ Καινὴ Διαθήκη ἀναφέρεται σὲ κάτι ὑπαρκτὸ καὶ στὴν ἴδια τὴν ἀρχὴ καὶ οὐσία τῆς ὑπαρξῆς. Ὡς ἐδῶ σοβαρὴ ἀντίρρηση δὲν νοεῖται, ὅμως δὲν εἶναι βέβαιο τί ἀκριβῶς ἰσχύει ἀπ' ὅσα περιέχουν τὰ εὐαγγέλια, ὅπως δὲν θὰ βεβαιωθεῖ ποτὲ ποῦ σταματάει ὁ Πλάτων καὶ ποῦ ἀρχίζει ὁ Σωκράτης. Ποῦ ἀκριβῶς

⁹ Παρόμοια γιὰ τὴν ἐμφάνιση διάφορων 'Χριστῶν' σὲ ἐβραϊκὸ ἢ μὴ περιβάλλον. Γιατί ἀπ' ὅλους τοὺς ἱστορικοὺς καὶ μυθικοὺς Μεσσίες μόνον ἓνας προκάλεσε κοσμοϊστορικὲς ἀλλαγές;

σταματᾶνε οἱ Εὐαγγελιστὲς καὶ ποῦ ἀρχίζει ὁ Χριστός; Συνήθως ἡ ἔρευνα δὲν ὑποχωρεῖ μπροστὰ σὲ τέτοιες προκλήσεις, ὅμως χρειάζεται κάθε πιστὸς κάθε Ἐκκλησίας, τιμῶντας ἔμπρακτα τὸ θεῖο δῶρο τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας νὰ διαβάσει τὴν Καινὴ Διαθήκη χωρὶς προκαταλήψεις, προϋποθέτοντας ἄγνωστα τὰ ὅρια τῆς ἐγκυρότητάς της, ὅπως καὶ εἶναι.

Οἱ λεγόμενες ‘παραδοσιακὲς’ Ἐκκλησίες θὰ προχωρήσουν σὲ ἰκανὸ καὶ ἀναγκαῖο βῆμα προσέγγισης τῆς πραγματικότητας, ἂν ἐπιτρέψουν στὸν ἑαυτό τους νὰ συνειδητοποιήσει ὅτι ὁ τίτλος αὐτὸς ποὺ λάτρεψαν, δὲν συμβάλλει οὔτε στὴν ἀξία τους, οὔτε στὴν τιμὴ τους, οὔτε στὸ συμφέρον τους. Ἄν θέλουν νὰ σέβονται πραγματικὰ τὴν ἀποστολὴ τους καὶ νὰ ἐμπνέουν ἀληθινὸ σεβασμὸ, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀνακαλύψουν τὴν ἐλευθερία. Ἔχουν νὰ ἀναθεωρήσουν πολλὰ, κάνοντας παράδοσή τους τὴν ὑπέρβαση τῆς παράδοσης. Ἀποφεύγοντας τὸ ρίσκο τῆς προσωπικῆς ἔρευνας καὶ ἐρμηνείας ἀποφεύγω τὰ κυριώτερα στοιχεῖα τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Αὐτὸς εἶναι ὁ ὀρισμὸς τῆς διαφθορᾶς.

Ἡ θρησκεία καὶ ἡ εὐθύνη μας

Οἱ παραδοσιακὲς Ἐκκλησίες, ἰδίως σὲ παλαιότερες ἐποχὲς ἀλλὰ ὄχι μόνο, καλλιέργησαν στὸ ‘ποίμνιο’ φόβο γιὰ τὴ σκέψη, μάλιστα οἱ ρωμαιοκαθολικὲς, ἀκόμη καὶ ἀπαγορεύοντας τὴν ἀτομικὴ ἀνάγνωση τῆς Βίβλου. Στὰ πρόβατα ἀρκοῦν τὰ ἀποσπάσματα ποὺ περιέχει ἡ λειτουργία, τὰ κηρύγματα καὶ οἱ ἐπίσημες ‘ἐκκλησιαστικὲς’ ἐξηγήσεις. Ὅμοίως στὴν ἱεραποστολή. Ἡ κατάσταση αὐτὴ ἀλλάζει μὲ τὶς ἐξεγερμένες Ἐκκλησίες, ὅποτε ἡ Βίβλος διαδίδεται σὲ πρωτόγνωρο βαθμὸ. Ὁ προτεσταντισμὸς κάνει ἓνα σπουδαῖο βῆμα ἐλευθερίας, σταματᾶει ὅμως στὰ μισὰ τοῦ δρόμου: ἡ λύση δὲν βρίσκεται στὴ λατρεία τῆς Βίβλου (Sola Scriptura).

Ἐκπλήσσει ἡ ἔμμονή τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας μὲ τὰ Λατινικά, μολοντί δὲν εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν ἱερῶν κειμένων οὔτε κἀν ἐν μέρει. Ἔτσι ἐκφράζεται καὶ ἐπιδιώκεται λατρεία τῆς πολιτισμικῆς ὁμοιομορφίας. Παρόμοια νοοτροπία τῶν βυζαντινῶν Ἐκκλησιῶν θὰ ἦταν πιὸ κατανοητή, ὅμως δὲν προέκυψε. Ἀντιθέτως, ἐνθαρρυνόταν ἡ μετάφραση στὶς ἐθνικὲς γλῶσσες τῶν λαῶν ποὺ προσέρχονταν στὸν χριστιανισμό — μὲ τὴν ἐξαίρεση τῶν νέων Ἑλληνικῶν. Αὐτὸ τραυμάτισε τὴν ἐλληνοφώνη σκέψη σὲ βαθμὸ ἀναπηρίας. Ἡ σχετικὴ περιφρόνηση τῆς σκέψης καὶ ἡ λαχτάρα γιὰ τὴ δόξα τοῦ ἀρχαίου λόγου, ἡ πολιτισμικὴ κενοδοξία, ὁδήγησε στὴν υἰοθέτηση τῆς ἀττικῆς εἰς βάρος τῆς ὀμιλούμενης γλώσσας, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ ἐλληνισμὸς νὰ προχωράει στοὺς βυζαντινοὺς αἰῶνες παριστάνοντας ὅτι κάποιος εἶναι, ἐπομένως κατορθώνοντας νὰ γίνεταὶ συνέχεια κάτι πιὸ ἀσήμαντο, μέχρι ποὺ ἦρθε τὸ λυτρωτικὸ χτύπημα τῶν Ὀθωμανῶν. Παρ' ὅλ' αὐτὰ ὑπῆρξαν, προφανῶς, ἔργα μὲ ἀξία, ἀλλὰ ἦταν τὸ 20% ὅσων θὰ μπορούσαν νὰ εἶχαν γίνεῖ σὲ μιὰ πορεία ἀγάπης γιὰ τὴ γνώση, τὴν προσωπικότητα καὶ τὴν ἐλευθερία, ὅπως ἐκείνη ποὺ διαμορφώθηκε ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη τῆς Δύσης, ἡ ὁποία ἔβγαλε τὸν λατινικὸ Μεσαίωνα ἀπὸ τὴν δική του σχετικὴ ἀδράνεια, ὅχι μὲ ἓνα σαρωτικὸ πολεμικὸ χτύπημα, ἀλλὰ μὲ ἓνα σεισμὸ σκέψης καὶ δημιουργίας.

Ἀκόμη καὶ ὑποθέτοντας τὰ πιὸ ἀγνὰ κίνητρα, ὅτι πρώτη μέριμνα τοῦ καθολικοῦ Κλήρου ἦταν ἡ ἀλήθεια καὶ ὅχι ἡ ἐξουσία καὶ ἡ χειραγώγηση τοῦ 'ποίμνιου' ἢ ὀτιδήποτε σχετικόν,¹⁰

¹⁰ Καμμιά φορὰ ἀντιμετωπίζεται ὡς ἀπλή ὑπεκφυγὴ ἡ ἐξήγηση τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πῶς οἱ γλῶσσες κάποιων πληθυσμῶν δὲν μπορούν νὰ ἀνταποκριθοῦν στὶς μεταφραστικὲς ἀνάγκες. Ὅμως εἶναι ἡ πραγματικότητα. Δὲν γίνεται νὰ μεταφραστεῖ ὁ Πλάτων στὴ γλῶσσα τοῦ βοσκοῦ, καὶ ὑπάρχουν γλῶσσες ὁλόκληρων πληθυσμῶν ποὺ δὲν προχώρησαν πολὺ πιὸ πέρα ἀπὸ μιὰ πρωτόγονη κατάσταση. Αὐ-

και πάλι, οί απαγορεύσεις μεταφράσεων και ο αποκλεισμός τῶν πολλῶν ἀπὸ τὴν προσωπικὴ ἑρμηνεία, θὰ σήμαιναν πὼς ἡ προκοπὴ ἐξαρτᾶται ἀπόλυτα ἀπὸ τὸ βιβλίον ἔτσι ποὺ καὶ ἡ ἐλάχιστη παρεξήγηση νὰ φέρει μέγιστη καταστροφή. Ὅμως τὰ κίνητρα τοῦ καθολικοῦ Κλήρου δὲν ἦταν τόσο ἀγνά, ὅπως δείχνει ἤδη ἡ κυνικὴ προειδοποίησις τῶν ἐπισκόπων στὸν Πάπα ὅτι, ἂν ἀρχίσουν νὰ διαβάζουν οἱ πολλοὶ τὴν Βίβλον, θὰ πάρουν εἶδησις σὲ ποιοὺ βαθμὸ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα ὄχι μόνον δὲν ὑπάρχουν στὶς σελίδες τῆς, ἀλλὰ συγκρούονται μαζί τῆς. Νὰ μεταφράσεις τὴν Βίβλον ἔφθασε νὰ σημαίνει ὅτι πᾶς γυρεύοντας νὰ ἐξοριστεῖς ἢ νὰ ἐκτελεστεῖς γιὰ αἵρεση. Στὸ 'ποίμνιον' ἀρκεῖ νὰ προσεύχεται καὶ νὰ ὑπακούει.

Ἀκόμη καὶ μετὰ τὸν Διαφωτισμὸ καὶ μέσα στὴν ἔντασι τῆς βιομηχανικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς ἀνάπτυξης, ὁ παπισμὸς πάλιν με νύχια καὶ δόντια νὰ κρατήσῃ τὸ 'ποίμνιον' ἄβουλο. Τὸν 19ο αἰῶνα στὴν Οὐρουγουάη διατάχθη ἡ κατάσχεσις καὶ δημοσία καύσις ἀντιτύπων τῆς Βίβλου! Ἐπρεπε νὰ ἔρθῃ ὁ 20ὸς

τὸς δὲν εἶναι λόγος νὰ ἀποκλειστεῖ τὸ ἐνδεχόμενον μεταφράσεων, ἀλλὰ νὰ βελτιώνεται ἡ γλῶσσα ὥστε νὰ μπορέσει νὰ ὑποστηρίξῃ πιὸ ἀπαιτητικὴ σκέψῃ. Ἡ ἐξέλιξις αὐτὴ χρειάζεται χρόνον, ὅποτε θὰ χρειαστοῦν ἀπλούστερα ἐνδιάμεσα κείμενα. Ἐτσι δυναμώνει ἐπίσης ἡ ἐθνικὴ συνείδησις καὶ αὐτοεκτίμησις. Δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολὴ νὰ εἰπωθεῖ ὅτι ἡ Βίβλος εἶναι ἡ μητέρα ὄλων τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, μὲ δεδομένο ὅτι ἀνεπτυγμένες γλωσσες στὴ χριστιανοσύνη πρὸ Χριστοῦ εἶναι μόνον τὰ Ἑλληνικὰ καὶ τὰ Λατινικὰ, γλῶσσες ποὺ ἐπίσης δέχτηκαν στὴ συνέχεια μεταμορφωτικὴ ἐπίδρασις ἀπὸ τὴν Βίβλον, χωρὶς νὰ μιλοῦμε ὅμως γιὰ γέννησίν τούς ἢ γιὰ δημιουργίαν τοῦ συνόλου τῶν σπουδαίων μορφῶν τούς. Εἶναι ἐπίσης ἀνάγκη νὰ μὴν ὑποτιμᾶται πὼς ἡ Βίβλος δὲν ἀφορᾷ οὔτε εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἀφορᾷ ὄλους τοὺς λαοὺς τὸ ἴδιον. Ἐνα στοιχεῖον μόνον παραμένει ἀπόλυτον οἰκουμενικόν, τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ δυνατότητα ζωτανῆς σχέσεως μαζί Του. Ἐδῶ βρίσκειται τὸ μέτρο γιὰ ὅλα.

αίώνας για να τὸ πάρει ἀπόφαση ἢ μετενσάρκωση τοῦ Πέτρου ὅτι δὲν γινόταν πιά νὰ ἀπαγορεύει τὶς μεταφράσεις.

Ἦδη μὲ τὴ διαμαρτύρηση ἢ Βίβλος εἶχε ἀναδειχθεῖ σὲ θεμελιώδες ἐκπαιδευτικὸ ἐγχειρίδιο στὰ σχολεῖα, ἀνάγνωσμα κάθε πιστοῦ, καὶ τὸ πιὸ κεντρικὸ στοιχεῖο στὴν ὀργάνωση τῆς ἱεραποστολῆς. Ἡ ἀνάγνωση κατὰ μόνας ἀπογειώθηκε ἀντικαθιστῶντας τὴν αὐθεντία τοῦ ναοῦ καὶ οἱ παραδόσεις ἄρχισαν νὰ δοκιμάζονται, ἡ μελέτη τῆς Βίβλου καλλιεργήθηκε μὲ θάρρος καὶ ἀνεξαρτησία ἀνοίγοντας τὸν δρόμο σὲ κάθε εἶδους ἐλεύθερη ἔρευνα, ταυτόχρονα ‘σκανδαλίζοντας’ ἐκεῖνο τὸ μέρος τοῦ ‘ποίμνιου’, κάθε ἄλλο παρὰ μικρὸ, ποὺ τιμᾶει τὸ ὄνομά του καὶ δὲν ἀγαπάει τὴν ἀλήθεια ἀρκετὰ γιὰ νὰ σκέφτεται ἄφοβα καὶ νὰ διορθῶνει λάθη, ἀπερισκεψίες καὶ προκαταλήψεις.

Ἐφόσον ἀνακρίνονται οἱ Εὐαγγελιστές, χωρὶς τοὺς ὁποίους οὔτε κἂν θὰ ὑπῆρχαν οἱ μεταγενέστεροι, πῶς θὰ γινόταν ἀποδεκτὸ στὰ τυφλὰ ὀτιδήποτε ἰσχυρίζονται οἱ σημερινοί, ἀκόμη κι ἂν εἶναι οἱ πιὸ σεβάσμιοι Γέροντες; Νέες ἔννοιες προκύπτουν στὴν ἐλεύθερη σκέψη, παλαιότερες ἀδειάζουν ἀπὸ περιεχόμενο καὶ χάνονται ἢ γίνονται ἀσταθεῖς, θεσμοὶ ἀποδεικνύονται προβληματικοὶ καὶ χρειάζεται νὰ μετασχηματιστοῦν ἢ νὰ ἐγκαταλειφθοῦν, ὅλα ἀνοίγονται στὴν ἀνάκρισή τους καὶ ὀφείλουν νὰ δώσουν λόγο.

Ἡ κληρονομικὴ, ὑπάκουη καὶ τυποκρατικὴ συνέχεια δὲν ταιριάζει στὴν προσωπικὴ εὐθύνη, ὅμως ὅταν τόσος κόσμος παρηγορεῖται μὲ τὰ θρησκευτικὰ ἔθιμα, δὲν ἀποκλείεται νὰ διστάζει κανεὶς γιὰ τὴν ἀξία τῆς κριτικῆς, νὰ φοβᾶται μήπως σκανδαλίζεται ὁ ‘ἄγνός ἀπλοϊκός’, ποὺ ἀνάβει τὸ κεράκι του καὶ δὲν πειράζει οὔτε μῦγα. Τέτοιος δισταγμὸς εἶναι πειρασμός: ἡ ἀλήθεια θὰ φέρει ζημιὰ; Ἄν ἀποφασίσαμε πῶς ἡ ἀλήθεια βλάπτει, δὲν ἀξιζοῦμε οὔτε γιὰ λύπηση. Ἄλλωστε, δὲν χρειάζεται νὰ σβήσουν τὰ κερὰ ἀλλὰ νὰ συνεχίσουν νὰ ἀνάβουν, νὰ φάλλονται ὕμνοι, νὰ οἰκοδομοῦνται ναοὶ καὶ μοναστήρια — ἀρκεῖ νὰ

ἀναγνωρίζονται τὰ ὅρια καὶ ὁ σκοπὸς ὄλων αὐτῶν, νὰ μὴν προσπαθοῦν νὰ φυλακίζουσι στὸν ἑαυτὸ τους, νὰ λειτουργοῦν σὰν ἓνα ἐνθαρρυντικὸ φιλικὸ χτύπημα στὴν πλάτη, μὲ τὴν εὐχὴ νὰ τὰ ἐγκαταλείπει κανεὶς ὅσο γίνεται πιὸ γρήγορα.

Ἄν χρειάζομαι νὰ ῥοῦ νὰ βρεθῶ κοντὰ στὸν πανταχοῦ παρὼντα, πόσο βέβαιο εἶναι ὅτι ἀπολαμβάνω τὸν ἴδιον καὶ ὄχι τὸ μέλος τῶν ἀσμάτων, τὴ μυρωδιὰ τῶν θυμιαμάτων, τὰ χρώματα τῶν εἰκόνων; Δὲν λέω ὅτι αὐτὴ εἶναι μιὰ ‘κακὴ’ ἀπόλαυση, ἀλλὰ ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ παριστάνει ὅτι εἶναι, δὲν εἶναι σχέση μαζὶ Του. Ὅλα ἔχουν ἀξία στὸν βαθμὸ ποὺ βοηθοῦν νὰ ἐλευθερώνεται ἡ σκέψη ἀπὸ σφάλματα καὶ ἀδράνεις. Οἱ θεσμοὶ μας πραγματοποιοῦν τὸν σκοπὸ αὐτό; Καὶ νὰ ποὺ κατορθώσαμε νὰ σφάλουμε στὸ πιὸ ἀπλό, φτιάχνουμε σχολεῖα ποὺ ἀντὶ νὰ βοηθοῦν ἐξαπατοῦν τοὺς μαθητές, πῶς θὰ γινόταν κάτι καλύτερο μὲ τὴ θρησκεία;¹¹ Ὅσο τὸ ‘ποίμνιο’ παραδίδεται στὸν ἐθιμοτυπισμὸ, ἔστω ἀπολαμβάνοντας τὶς ὥρες μιᾶς τεχνητῆς κατάνυξης, μὲ δεδομένες τὶς συνθηκὲς τῆς ἐποχῆς καὶ μάλιστα τὴν ἀποδέσμευση τῶν κρατῶν ἀπὸ τὸν Κλῆρο καὶ τὴν ἐξάπλωση τῆς δημοκρα-

¹¹ Ἐνας ἔφηβος μὲ ρώτησε τὸ ἐξῆς: *γιατί δὲν παίρνει τὸ κράτος τὰ κατάλληλα μέτρα γιὰ νὰ ἀγαπᾶνε τὰ παιδιά καὶ οἱ δάσκαλοι τὸ σχολεῖο; Ποιὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν ἐκπαίδευση εἶναι πιὸ εὐστοχο καὶ πιὸ ἐπεῖγον; Γιὰ τοὺς κρατικoὺς ‘ἀρμόδιους’ ὅπως δυστυχῶς γιὰ τοὺς γονεῖς καί, ἀκόμη χειρότερα, γιὰ τοὺς περισσότερους ἐκπαιδευτικούς, ἡ ἀγάπη γιὰ τὸ σχολεῖο, ἐπομένως ἡ ἐλευθερία καὶ αὐτοδιάθεση κυρίως τοῦ μαθητῆ, ὄχι μόνον δὲν ἀποτελεῖ ἀπαραίτητο στοιχεῖο τῆς ἐκπαίδευσης ἀλλὰ οὔτε κἂν ὑπολογίζεται, ἀν δὲν προκαλεῖ ἀνησυχία καὶ φόβο, ἐνῶ ζητούμενο ἔχουμε καὶ κατορθώνουμε ἄφογα τὸν καταναγκασμὸ, τὴν ὑποχρεωτικότητα τῶν μαθημάτων, τῶν ὥρῶν, τῶν παρακολουθήσεων... Περισσότερα γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ βλ. στὸ *Ἡμερολόγιο*: “Ἄς σκεφτοῦμε τὴν ἐκπαίδευση”, σ. 289 κ.έ.*

τίας, δυνάμεων πού εὐνοοῦν κάπως περισσότερο¹² τὸ ἀνεξάρτητο καὶ ὑπεύθυνο ἄτομο, τόσο τὸ θρησκευτικὸ βίωμα θὰ διαβάλλεται ὡς ὀπισθοδρομικὸ καὶ οἱ κοινωνίες θὰ διχάζονται.

Ἄς προσεχθεῖ ὅτι ὁ ἐθιμοτυπισμὸς δὲν ἀπομακρύνει μόνον ἀπὸ τὴν ἔγκυρη γνώση ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἄξιο ἦθος. Ἡ ἐπιστήμη δὲν θὰ εἶχε κατορθώσει τὴ σημερινή της ἰσχύ, ἂν οἱ ἐπιστήμονες δὲν ἀναλώνονταν στὴν ἀγάπη γιὰ τὸ ἔργο τους ξεπερνώντας τις ἐμμονές καὶ τοὺς ὑπαρκτοὺς καὶ στὸν χῶρο τους δογματισμούς. Ὁ ἐπιστήμονας, φυσικὰ μὲ πολλές ἐξαιρέσεις, παρέχει τὸν ἑαυτό του ὑπόδειγμα ἀνθρώπου εὐρύτερα, ὄχι μόνον ἐπειδὴ κατορθώνει ἔγκυρες γνώσεις στὶς περιοχὲς τῆς εἰδίκευσής του. Ὁ ἄνθρωπος τῆς θρησκείας ἀκολουθεῖ ἀδιέξοδη πορεία, μὲ τὸν ἐθιμοτυπισμὸ καὶ τὸν δογματισμὸ περιφρονεῖ τὴ θεολογικὴ γνώση πού ὑποτίθεται ὅτι τὸν ἐνδιαφέρει περισσότερο ἀπ' ὅλα.

Συγκριτικὰ μὲ ἄλλοῦ, τὸ στεῖρο ἄτομο στὶς ὀρθόδοξες χῶρες πῆρε μεγαλύτερες διαστάσεις, ἐφιαλτικὲς στὴν Ἑλλάδα τῆς ξιπασιάς μὲ τὴ λαμπρότητα ἐνὸς παρελθόντος, πού δὲν μᾶς νοιάζει ἀληθινά, γι' αὐτὸ παραμένει ξένο καὶ ἄχρηστο, προορισμένο γιὰ τὴν ἀπέραντη πλήξη τῶν μουσείων. Ἐφόσον μητρικὴ μας γλῶσσα εἶναι τὰ Ἑλληνικὰ καὶ προερχόμαστε μὲ τὸν πιὸ ἄμεσο τρόπο ἀπὸ τὴν ἱστορία ἐλληνόφωνων πληθυσμῶν, θὰ περίμενε κανεὶς τουλάχιστον σὲ μερικὰ νὰ μὴν ὑστεροῦμε τόσο πολὺ. Ὁ Καστοριάδης σχολιάζει τὴν πιὸ χαρακτηριστικὴ ἴσως περίπτωση, ὅτι ἐνῶ ἡ *Αὐτικὴ Εὐρώπη*, στοὺς δύο περασμένους αἰῶνες ἐγέννησε δεκάδες λαμπροὺς ἑλληνιστές, μόνον τρία ὀνόματα ἔχουμε πού μποροῦν νὰ σταθοῦν ἀχνὰ στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μὲ αὐτούς: τὸν Κοραῖ, τὸν Βερναρδάκη καὶ τὸν Συκουτρῆ — τὸν

¹² *Εὐνοοῦν*, δὲν δημιουργοῦν, ὅπως ἀποδεικνύεται κατὰ περιοχὲς καὶ περιόδους μεγάλης ἀνωριμότητας ἀκόμα καὶ τῶν πιὸ δημοκρατικῶν κοινωνιῶν. Ὅμως δὲν εἶναι καλύτερη δημοκρατία ἢ ἄμεση, οὔτε κἂν συνεπάγεται γενικευμένη ὠριμότητα. Βλ. τὶς *Κοινωνίες φιλίας*, σ. 243 κ.έ.

όποιο Συκουτρῆ ὀδήγησε χαρακτηριστικά σὲ αὐτοκτονία ὁ φθόνος καὶ τὸ μῖσος τῶν κηφήνων τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου. Περηφανευόμαστε ὅτι εἴμαστε ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων, ἀλλὰ γιὰ νὰ μάθουμε τί ἔλεξαν καὶ τί ἦταν οἱ ἀρχαῖοι πρέπει νὰ προσφύγουμε σὲ ξένες ἐκδόσεις καὶ σὲ ξένες μελέτες.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ γενικευμένη κριτικὴ καὶ συζήτηση — ὅλων γιὰ ὅλα μέχρι ἐπανίδρυσεως τῶν Ἐκκλησιῶν. Δὲν ἀρκοῦν μερικὲς διορθωτικὲς κινήσεις, ἀν καὶ οὔτε αὐτὲς γίνονται. Πολλὰ εἶναι προβληματικά γιὰ αἰῶνες στὰ ἴδια τὰ θεμέλια. Στὴν ἐπανίδρυση ἱερὴ ἀναγνωρίζεται μόνο ἡ σκέψη, ἐπομένως ὅποιαδήποτε κείμενα στὸν βαθμὸ ποὺ ἱκανοποιοῦν ἀληθινὰ τὴν ἀνάγκη γιὰ σκέψη. Ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχουν οὔτε θέλουμε αὐθεντίες νὰ κρίνουν ἀντὶ γιὰ μᾶς τί μᾶς βοηθᾶει, εἴμαστε καθένας ὑπεύθυνος γιὰ τὸν ἑαυτό του — ὅπως προειδοποιεῖ ἡ Καινὴ Διαθήκη: ὁ νοῶν νοεῖτω! Ὁ νοῶν, ὅχι ὁ ὑπακούων. Ὁ ὑπακούων εἶναι τυφλός. Ὅχι μόνο δὲν ὠφελεῖ, δὲν εἶναι καὶ δυνατὴ ἡ ἀποφυγὴ τῆς προσωπικῆς εὐθύνης, ἀν κάποιος ἐνδιαφέρεται πραγματικά νὰ βοηθηθεῖ τὸν ἑαυτό του. Ἐθιμοτυπικὴ πιστότητα κατορθώνουν οἱ ἀδιάφοροι γιὰ τὰ πράγματα. Ἐδῶ δὲν πρόκειται γιὰ εἰδίκευση, στὰ ζητήματα αὐτὰ τὸ σωστὸ ποὺ γνωρίζει παραπάνω ὁ ἄλλος, ἔχω νὰ τὸ μάθω κι ἐγὼ ὅπως δὴποτε — τὴν ἴδια τέχνη, τὴν ἴδια γνώση, τὴν ἴδια ‘εἰδίκευση’, ἀκόμη καλύτερα νὰ τὸν ξεπεράσω ἴσως, ὅσο ψηλὰ κι ἂν βρίσκεται, γιὰτὶ ἐδῶ δὲν εἶναι μιὰ εἰδίκευση ἀλλὰ τὸ ἀντίθετο, εἶναι ἡ ἀνθρώπινη φύση.

Ἐξ ὀρισμοῦ ἡ φύση μου εἶναι ὅ,τι πιὸ ἐσωτερικὸ καὶ δικό μου. Ἄν παίρνω τὴ φύση μου ἀπὸ ἔξω, ἡ κατάντια ποῦ σταματᾶει; Σύμφωνα μὲ τὴν εἰσαγόμενη ἀπὸ τὸν μοναχισμό ‘ἀρετὴ’ τῆς ὑπακοῆς, ἀναστέλλοντας τὴν προσωπικὴ κρίση καὶ κάνοντας ὑπακοὴ στὸν ‘πνευματικὸ’, στὸν Γέροντα, στὸν ἡγούμενο, στὸν ἐπίσκοπο, ἀποκτῶ ταπεινοφροσύνη καὶ μαζὶ κινδυνεύω λιγώτερο νὰ πλανηθῶ, ἐπειδὴ ἐκεῖνος γνωρίζει καλύτερα τί εἶναι σωστὸ καὶ τί μὲ συμφέρει. Ποιὸς μὲ ποιὸν εἶναι δυνατὸ νὰ

ἔρθει σὲ ἐπαφή χωρὶς βούληση καὶ ἑαυτός; Δὲν γίνεται ὀλοφάνερη στὴν ἴδια τὴν καθημερινή μας ἐμπειρία ἢ ἀναπηρία ποὺ προέρχεται ἀπὸ ἐδῶ, στὴν ἀνοϊκὴ, ὑποκριτικὴ καὶ μοχθηρὴ φύση τῶν ἐκκλησιαστικῶν κύκλων;

Τὴν κακὴ βούληση καὶ τὸν κακὸ ἐγωϊσμό, διορθώνει ἢ σοβαρότητα καὶ ἡ λογικὴ, καὶ στὴ χειρότερη περίπτωση παιδαγωγεῖ ἢ ἀνάγκη, οἱ ὀδυνηρὲς συνέπειες τῶν λαθῶν, μιὰ ἀκόμα θεία πρόνοια, τὸ πάθος μάθος ποὺ ἔλεγε ὁ Αἰσχύλος. Ἀποφεύγοντας τὸ αὐτεξούσιο δὲν ἀδειάζω ἀπὸ τὸ ἐγὼ γιὰ νὰ γεμίσω μὲ τὸ θεῖο θέλημα, ἀδειάζω ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὴ δυνατότητα νὰ γνωρίσω τὸ θεῖο θέλημα. Πρὸς τὸν Θεὸ βαδίζω πηγαίνοντας, ὄχι φεύγοντας, καὶ δὲν πηγαίνω μὲ ἀντιπρόσωπο. Πῶς ἔγινε ἰδανικὸς ὁ φόβος γιὰ τὴν ἴδια τὴν προοπτικὴ τῆς ζωντανῆς σχέσης μαζί Του, ὁ φόβος γιὰ τὴν ιδιότητα ποὺ χαρακτηρίζει περισσότερο ἀπ' ὅτιδήποτε τὴν ἀνθρώπινη φύση ὡς θεία εἰκόνα;

Μιὰ ιδιαίτερη δύναμη

Ἡ Βίβλος εἶναι σὲ ἐντυπωσιακὸ βαθμὸ ἔργο λογοτεχνικῆς φαντασίας, ὅμως αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι δὲν μᾶς ἀφορᾷ ὡς ἱερὸ κείμενο. Ἀντὶ τυφλῆς ἀποδοχῆς ἢ ἀπόρριψης χρειάζεται νὰ ζητηθεῖ σὲ ποιὸ βαθμὸ ἢ ἔμπνευση τῶν μύθων τῆς θὰ μποροῦσε νὰ προέρχεται ἀπὸ κάτι ἱστορικὰ πραγματικό. Καὶ ὁ πιὸ φανατικὸς ἄθεος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ συμφωνήσῃ πῶς ὁ χριστιανικὸς μῦθος, μὲ ὅλους τοὺς περιορισμοὺς καὶ τὰ προβλήματα του, χαρακτηρίζεται ἀπὸ ιδιαίτερη δύναμη, ἂν στήριξε παραδόσεις σημαντικὲς ὅσο τῶν χριστιανικῶν λαῶν.

Ἄν ἔστω γινόταν ἀποδεκτὸ ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι οὔτε κἂν ἱστορικὸ πρόσωπο καὶ πάντως ὄχι Θεός, ἡ χριστιανοσύνη θὰ ὄφειλε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀρχὴ τῆς σὲ κάποιον Ἑβραῖο ποὺ ἐπινόησε ἓνα παραμῦθι γιὰ τὴ γέννηση, τὴ σταύρωση καὶ ὅλα

τὰ γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ, τῆ διδασκαλία Του, τὰ πάντα. Καὶ βρέθηκαν ἄλλοι ποὺ σκέφτηκαν μὲ τὸν τρόπο τους τὴν ἴδια φεύτικη ἱστορία, καὶ ἄλλοι ποὺ διασκεύαζαν τὰ ἔργα τῶν προηγούμενων, καὶ ὁλόκληροι πληθυσμοὶ ἔδιναν τῆ ζωὴ τους σὲ μιὰ ἀπάτη, ποὺ ἤδη ἄλλοι φρόντιζαν νὰ διαδίδουν θυσιάζοντας καὶ τῆ δική τους ζωὴ, ἐνῶ ὁλόκληρες κοινότητες Ἑλλήνων — ὡς τότε πλήρως ἀδιάφορων γιὰ ὀτιδήποτε ἐβραϊκὸ — λατρεύοντας τὸν ἐσταυρωμένο ‘βασιλιᾶ’ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐγκαταλείποντας τὶς θρησκευτικὲς τους παραδόσεις ἐκτέθησαν στοὺς πιὸ ἀνελέητους διωγμούς, θυσιάζοντας καὶ τῆ ζωὴ τῶν παιδιῶν τους γιὰ νὰ μὴν ἀρνηθοῦν τὸν Χριστό, μὲ ἀποτέλεσμα ἓνα τεράστιο πλῆθος μαρτύρων καὶ μιὰ κοσμογονικὴ ἔκρηξη, τὴν ἀλλαγὴ ὄχι ἐνὸς παρακατιανοῦ ἀλλὰ τοῦ ἴδιου τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀπ’ ὅπου ἄρχισε ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ ἴδρυση ὄλων τῶν εὐρωπαϊκῶν πολιτισμῶν.

Ἄν ὄλο αὐτὸ ἔχει γιὰ αἰτία του τὸ κακοστημένο παραμῦθι ἐνὸς Ἑβραίου, μερικὲς σελίδες ποὺ δὲν διακρίνονται οὔτε κἂν γιὰ λογοτεχνικὴ ἀρτιότητα, οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ καὶ πρῶτοι οἱ Ἑλληνες ἀποτελοῦν μοναδικὲς περιπτώσεις ἀσύλληπτης παράνοιας — οἱ λαοὶ ποὺ δημιούργησαν ὅ,τι πιὸ ἀξιόλογο στὶς ἐπιστῆμες, στὶς καλὲς τέχνες, στὴν πολιτικὴ, στὴν τεχνολογία, στὴν οἰκονομία, στὴ φιλοσοφία, στὴ λογοτεχνία, ἤδη πρὸ Χριστοῦ στὴν περίπτωση τῶν Ἑλλήνων. Χρειάζεται λοιπὸν μεγάλη προσοχὴ στὰ ὄρια, ὅταν διακρίνεται ὁ μῦθος ἀπὸ τὴν ἱστορία, ὁ μῦθος ὡς πηγὴ τῆς ἱστορίας καὶ ἡ ἱστορία ὡς ἀφορμὴ τοῦ μῦθου.

Οὐσιαστικὲς ὁμοιότητες μεταξὺ τους καὶ τὰ πολλὰ μυθολογικὰ στοιχεῖα τους δὲν σημαίνουν πὼς οἱ θρησκευεῖς εἶναι κάτι φεύτικο. Χρειάζεται νὰ ἐρευνήσῃ κανεὶς ποιὲς θρησκευεῖς σὲ ποῖο βαθμὸ ἔχουν ἐπαφὴ μὲ τὴν πραγματικότητα, μὲ ὅποιο τρόπο κι ἂν ἐκφράζονται — μὲ ἰδέες κοινὲς μὲ ἄλλες θρησκευεῖς, μὲ μῦθους, μὲ καταγραφὰς ἱστορικῶν γεγονότων, ἢ ὅπωςδήποτε. Οὔτε νὰ τρομάζει ἢ προσέγγιση τῆς Βίβλου ὡς μυθιστορήματος, ἢ κι ἂν τρομάζει, τί ἔγινε; Πάντως ἡ ἄγνωστη ταυτό-

τητα τῶν Εὐαγγελιστῶν καὶ ἡ μυθολογικὴ φύση τῶν κειμένων δὲν ἀρκοῦν γιὰ νὰ χαθεῖ τὸ κῦρος τους. Δὲν χρειάζεται θεοπνευστία γιὰ νὰ καταγράψω μιὰ ὁμιλία τοῦ Χριστοῦ ὅταν βρίσκομαι ἀνάμεσα στοὺς ἀκροατές, ἀλλὰ ὅταν δὲν βρίσκομαι. Εἶναι δυνατὸ νὰ διαπιστωθεῖ σὲ ποιὸ βαθμὸ τὰ διηγήματα τῆς Βίβλου θὰ μπορούσαν νὰ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἔμπνευση αὐτῆ, καὶ ὄχι ἀπὸ ἀπλὴ λογοτεχνικὴ φαντασία;

Ἡ θεοπνευστία ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὴ θεοπνευστία. Γιὰ νὰ παραφράσω ἓνα ἰνδουϊστικὸ ρητό, μόνο ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ λατρέψει ἀληθινὰ τὸν Θεό. Ἀλλιῶς φθάνουμε νὰ λατρεύουμε καὶ τὸ ἴδιο τὸ κείμενο, μὲ ἀποτέλεσμα ἔνδοξες στιγμὲς ὅπως τὰ γνωστὰ ‘εὐαγγελικὰ’ ἐπεισόδια, ὅπου ἀκόμα καὶ φοιτητὲς τῆς ἰατρικῆς, καὶ πρῶτοι αὐτοί, ἐξεγέρθηκαν γιὰ τὴν ὑποτιθέμενη ἀσέβεια τῆς μετάφρασης τῶν εὐαγγελίων στὰ νέα Ἑλληνικά, πυροδοτῶντας συγκρούσεις μὲ αἱματηρὲς συνέπειες. Γιὰ πολλὲς δεκαετίες οἱ μεταφράσεις ἀπαγορεύτηκαν μὲ συνταγματικὴ ρύθμιση τοῦ εὐσεβοῦς κράτους. Ὅλη αὐτὴ ἡ τρέλα προκλήθηκε ἀπὸ ἀνθρώπους θερμῆς πίστεως καὶ ὑψηλῶν ἰδανικῶν, νέους καὶ μεγαλύτερους, ποὺ ἦταν βέβαιοι ὅτι ὑπερασπίζονται τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, τὴν πίστη, τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴν παιδεία. Συχνὰ ἡ ἀγαθὴ προαίρεση ἀποδεικνύεται ὅ,τι πιὸ ἐπικίνδυνο. Οἱ μουσουλμάνοι ποὺ ἀνατινάζονται στὰ μετρὸ καὶ στὰ γήπεδα καὶ ρίχνουν τοὺς ὁμοφυλόφιλους ἀπὸ παράθυρα καὶ ταρατσες ξεχειλίζουν ἀπὸ ἀγαθὴ προαίρεση, ἡ ἴδια γίνεται ὑπέροχο κίνητρο. Ἡ σωστὴ σκέψη εἶναι τὸ πιὸ δυσεύρετο.

Δὲν μπορούμε νὰ γνωρίζουμε τί συνέβη πραγματικά, ἀπ’ ὅσα περιγράφονται στὰ εὐαγγέλια, οὔτε ἂν συνέβη ὅπως περιγράφεται, ἔστω κατὰ προσέγγιση, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ γεγονότα ποὺ δὲν θὰ ὑπῆρχε λόγος νὰ ἀναφερθοῦν ἂν δὲν εἶχαν συμβεῖ,¹³ ἢ

¹³ Ὅπως εἶναι, γιὰ παράδειγμα, ἡ συνάντηση τοῦ Χριστοῦ μὲ τοὺς Ἑλληνας καὶ ἡ προφητεία στοὺς Ἰουδαίους, ἀρθήσεται ἀφ’ ὑμῶν ἢ

κεντρικά γεγονότα όπως είναι ή σύγκρουση με τους ιερείς, ή καταδίκη Του, τὸ γενικὸ σχῆμα τῆς διδασκαλίας Του ὡς ἀμφισβήτησης τῆς παράδοσης καὶ ἀπόρριψης τῆς τυποκρατίας. Ἐνα μέρος τῶν εὐαγγελίων, πιθανῶς τὸ μεγαλύτερο, ἀποτελεῖ ἐπινόηση τῶν συγγραφέων, μὲ τὸν τρόπο ποὺ δημιουργοῦνται τὰ μυθιστορήματα, ἔχοντας συνήθως μιὰ σχέση μὲ προσωπικὲς καὶ ἀντικειμενικὲς πραγματικότητες, προσιτὲς στὸν ἀναγνώστη μόνον μέσα ἀπὸ τὴν ἀβεβαιότητα τῆς ἐρμηνείας. Ἡ προσωπικότητα τοῦ Χριστοῦ ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ πλῆθος λεπτομερειῶν, ποὺ κανεὶς δὲν μποροῦσε νὰ γνωρίζει, εἶναι ἔργο τῶν Εὐαγγελιστῶν. Πῶς θὰ διαπιστωνόταν τί ἀκριβῶς εἶναι πιθανόν, τί βέβαιο, τί ἀπαράδεκτο;

βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ δοθήσεται ἔθνη ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Ἡ σημασία ποὺ θὰ ἀποκτοῦσε ὁ ἐλληνισμὸς γιὰ τὸν χριστιανισμὸ δὲν μποροῦσε νὰ εἶναι γνωστὴ τότε. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἡ σχετικὴ διήγηση νὰ ἐπινοήθηκε, ἂν τὸ κείμενο σκόπευε στὴν προσέλκυση ἀκόμα περισσότερων Ἑλλήνων. Τότε πρόκειται γιὰ μεγαλοφυῆ σύλληψη. Ὁ Εὐαγγελιστὴς ἀνέθεσε στοὺς Ἑλληνας τὴ φροντίδα γιὰ τὴ νέα πίστη, καταλαβαίνοντας ὅτι μόνον χάρις σὲ αὐτοὺς θὰ προσέλθουν καὶ ἄλλοι λαοὶ στὸν Χριστό. Αὐτὸ θὰ σήμαινε ἐπίσης ὅτι ἐντυπωσιάστηκε ἐπειδὴ μόνον ἐκεῖνοι πίστευαν. Ἡ διήγηση αὐτὴ, ἂν δὲν καταγράφει τὸ ἀπλὸ γεγονός, εἶναι μιὰ ἐκπληκτικὴ περίπτωση ὅπου ταυτόχρονα ἡ ἱστορία γίνεται μῦθος καὶ ὁ μῦθος ἱστορία. Φυσικὰ δὲν θὰ ἀρκοῦσε γιὰ νὰ προκληθοῦν ραγδαῖες ἱστορικὲς ἐξελίξεις, ἀλλὰ ἤρθε νὰ συμπαρασταθεῖ, εἴτε ὡς ἱστορικὸ εἴτε ὡς μυθοσυμβολικὸ γεγονός. Παράξενο εἶναι ὅτι (σύμφωνα πάντα μὲ τοὺς συντάκτες τῶν κειμένων) ὁ Χριστὸς διέταξε τοὺς ἀπόστολους νὰ μὴν καλέσουν ἔθνη (*εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε...*) Μὲ τὴν ἐπιμονὴ αὐτὴ ἴσως δείχνει (ὁ ἴδιος εἴτε ὁ Εὐαγγελιστὴς) τὴ σημασία τῆς ἐβραϊκῆς προἱστορίας ὡς ἀρχῆς μιᾶς θεολογίας μὲ οἰκουμενικὴ προοπτικὴ, ταυτόχρονα ἀποδεικνύοντας τὴ διαφθορὰ της καὶ τὴ μεγάλη ἀνάγκη γιὰ μεταρρύθμιση.

Κριτήρια

Ἡ ἴδια ἢ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ παρουσιάζεται μυθοσυμβολικά. Ποιός μιλάει ὅλη τὴν ὥρα μὲ παραβολές καὶ ἀποφθέγματα; Ὅσο κι ἂν χρησιμοποιοῦσε ἀκόμα καὶ αὐτολεξεῖ τέτοιον ὑλικό, κυρίαρχος θὰ παρέμενε ὁ προσωπικὸς λόγος καὶ τὰ ὑπόλοιπα θὰ προέκυπταν μὲ φυσιολογικὴ συχνότητα. Πάντως στὸ τέταρτο εὐαγγέλιο ὁ λόγος Του γίνεται πιὸ προσωπικὸς. Ἡ ἔρευνα τείνει νὰ ἀναγνωρίζει στὸ εὐαγγέλιο αὐτὸ περισσότερο μιὰ ἐρμηνεῖα τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, καὶ δὲν ἔχει ἄδικο. Τὸ ἔχει γιὰ πρόβλημα, ἐνῶ εἶναι πλεονέκτημα. Ὅπως δὲν ὑπάρχει ὁ λόγος μου χωρὶς τὸν δικό Του, ἔτσι εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρχει γιὰ μένα ὁ λόγος Του χωρὶς τὸν δικό μου.

Ἡ Ἐκκλησία ἔκανε ἓνα πρῶτο ‘ξεσκαρτάρισμα’ ἀπορρίπτοντας πολλὰ σχετικὰ κείμενα. Ὅπως εἶναι γνωστὸ ἔχουν γραφεῖ περισσότερα εὐαγγέλια, πράξεις, ἐπιστολές, ἀποκαλύψεις, ἰδίως μετὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα. Ὡς τὰ τέλη τοῦ δευτέρου αἰῶνα κάθε πιστὸς ἢ κοινότητα ἐπέλεγε ὅ,τι ἤθελε. Ὁ κανόνας τῆς Καινῆς Διαθήκης παρέμενε ἀνοιχτὸς καὶ ἀμφίβηλος ὡς τὸν τέταρτον αἰῶνα τουλάχιστον, καὶ γιὰ ὀρισμένα βιβλία, ὅπως γιὰ τὴν Ἀποκάλυψη, ἀκόμα περισσότερο, ἐνῶ οἱ ἀντιγραφεῖς, πέρα ἀπὸ λάθη μπορεῖ νὰ ἔκαναν παρεμβάσεις. Σήμερα οὔτε πού διανοοῦμαστε ὅτι ἔστω λίγες λέξεις ἴσως δὲν ἔπρεπε νὰ βρίσκονται ἐκεῖ. Καὶ ὅμως ἀρκετὲς σελίδες ἀποδεικνύονται τὸ ἴδιο ἄσχετες μὲ ὅσες ἀπορρίφθηκαν ἐπίσημα τοὺς πρώτους αἰῶνες σὲ κείμενα πού χαρακτηρίστηκαν ‘ἀπόκρυφα’, μολονότι οἱ συγγραφεῖς τοὺς δὲν ἦταν περισσότερο ἄγνωστοι ἢ ψευδώνυμοι ἀπὸ ἐκείνους τῶν κανονικῶν εὐαγγελίων. Ἡ ἀντοχὴ στὸν χρόνο σημαίνει ποιότητα ἀλλὰ ὄχι μόνο, μπορεῖ νὰ ὀφείλεται στὴ χειρότερη ποιότητα ἄλλων κειμένων — τὸ μὴ χειρότερον βέλτιστον καὶ ἐδῶ.

Ἡ σύνεση τῶν ἀρχαίων Ἐκκλησιῶν νὰ συμπεριλάβουν στὸν κανόνα τέσσερα εὐαγγέλια παρὰ τὶς θεαματικὲς διαφορὰς τοὺς,

χωρίς να τὰ 'έναρμονίσουν' — ὅπως θέλησαν τότε ὀρισμένοι κύκλοι καὶ ὅπως προσπάθησαν καὶ κάποτε ἐφάρμοσαν, χαρακτηριστικὰ μὲ τὸ *Διατεσσάρων* τοῦ Τατιανοῦ, τὸ ὁποῖο ὁμως ἐγκαταλείφθηκε ὀριστικὰ μετὰ ἀπὸ δύο αἰῶνες — ἀναγνωρίζει τὴ θεοπνευστία ὡς ἀπροσδιόριστη αἰτία, ἀνάλογη μὲ τὶς προσωπικὲς ἰδιομορφίες καὶ τὰ ἐλαττώματα, ἐπομένως ὑποχρεωμένη νὰ ὀδηγεῖ σὲ ἀνίσης ποιότητας ἔργο. Ἡ χριστιανοσύνη κράτησε τέσσερα εὐαγγέλια ἐπειδὴ σὲ ὅλα ἀναγνώρισε μιὰ ἀξία ποὺ δὲν ἤθελε νὰ στερηθεῖ, καὶ προτίμησε νὰ ἀναλάβει τὴν εὐθύνη γιὰ ὅσα προβλήματα δημιουργοῦν οἱ διαφορὲς τους. Ὅτι δύο ἀπὸ τὰ τέσσερα εὐαγγέλια δὲν ἔχουν λέξη γιὰ παρθενικὴ γέννηση τοῦ Ἰησοῦ, κάθε ἄλλο παρὰ ἀσήμαντη 'λεπτομέρεια' μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ, ὅπως ὅτι τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Ἰωάννη δὲν περιέχει ἐξορκισμοὺς οὔτε μυστικὸ δεῖπνο, καὶ τόσα ἄλλα. Ὅμως τὸ κρίσιμο λάθος ποὺ ξεπεράστηκε τότε, προέκυψε στὴ συνέχεια.

Γιὰ τὴ διαμόρφωση τοῦ κανόνα προτάχθηκε ἐμπιστοσύνη στὴ λογικὴ καὶ τὴν ἐλευθερία, χωρὶς ἐπίγνωση τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἴδιου τοῦ προτάγματος. Αὐτὸ δὲν εἶναι φανερὸ μόνο ἀπὸ τὴν πορεία τῶν Ἐκκλησιῶν ἀργότερα, ἀλλὰ ἤδη τότε, σὲ ἐξηγήσεις ὅπως τοῦ Εἰρηναίου Λυῶνος, ὁ ὁποῖος τὴ συμπερίληψη τεσσάρων εὐαγγελίων ἐπενδύει μὲ μυθικὲς διαστάσεις (ὅτι ἀντιστοιχοῦν στὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα καὶ τοὺς τέσσερεις ἀνέμους, κ.λπ.), προσπαθῶντας νὰ τὰ περιβάλλει μὲ ἀπόλυτο κῦρος, ὑποτιμῶντας τὴν προσωπικὴ οἰκαιοποίηση τῶν ἱερῶν γεγονότων καὶ περιφρονῶντας τὴν ἴδια τὴν πραγματικότητα, ὅτι ἡ Καινὴ Διαθήκη εἶναι ἀνθρώπινη ἀπόφαση τόσο στὴ συγγραφή τῶν κειμένων ὅσο στὴ συγκρότηση τοῦ κανόνα.

Ἀποδίδοντας ἀκλόνητο κῦρος στὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης ἡ χριστιανοσύνη ἄρχισε νὰ λατρεύει τὸν δογματισμὸ καὶ ἔφθασε νὰ δικαιολογεῖ μὲ σοφιστεῖες ἀκόμα καὶ τὶς πιὸ ἀσυνάρτητες σελίδες, ποὺ μόνο λίγες δὲν εἶναι. Γρήγορα οἱ πιστοὶ κατάντησαν νὰ προσεγγίζουν τὸ κείμενο περίπου ὡς μαγικό, ὅπου καὶ μόνο προφέροντας ὀρισμένες φράσεις ἐξασφάλιζαν τὴ θεία

δύναμη. Ἡ νοστροπία αὐτὴ ἐπιμένει μέχρι σήμερα, στὶς ὀρκωμοσίες ἐπὶ τῆς Βίβλου, στὴν ἐπένδυση ἀντιτύπων μὲ ἀσημένια καὶ χρυσὰ καλύμματα, στὸν ‘κυματισμὸ’ ἀντιτύπων γιὰ εὐλογία τοῦ ‘ποίμνιου’, στὶς εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ ποὺ μὲ τὸ ἓνα χέρι κρατᾷ τὴ Βίβλο καὶ μὲ τὸ ἄλλο εὐλογεῖ, στὶς εἰκόνες τῶν Εὐαγγελιστῶν ὡς ἱερῶν ζώων... Ὅταν ἔχω περιβάλει ἓνα κείμενο μὲ ἀπόλυτη τιμὴ, πῶς θὰ τὸ διαβάσω ἐλεύθερα καὶ πῶς θὰ ἐπιτρέψω στὸν ἑαυτὸ μου νὰ τὸ ἀμφισβητήσει;

Ἐκπλήσσομαι ποὺ ἓνας προσεκτικὸς ἐρευνητὴς ὅπως ὁ Σάντερς, ἀποκαλεῖ θρύλους καὶ μυθολογία τὰ εὐαγγέλια ποὺ δὲν περιέλαβε ὁ κανόνας, λὲς καὶ τὰ τέσσερα ‘κανονικὰ’ δὲν ἔχουν καμμιά σχέση μὲ θρύλους καὶ μυθολογία! Κατὰ βάθος δὲν τὸ ἀγνοεῖ, καὶ ἴσως γι’ αὐτὸ προσθέτει πῶς ὑπάρχουν κάποια ‘χαρακτηριστικὰ μυθολογίας’ καὶ στὰ εὐαγγέλια τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐν τέλει ὁμολογῶντας τὸ ἀδιέξοδο ἔμμεσα, ἀρκοῦμενος στὴν αὐθαιρεσία, ὅτι ‘[δὲν μπορῶ νὰ πῶ γιατί ἀλλὰ] πάντως ἐκεῖ ποὺ πρέπει νὰ φάξουμε γιὰ τὰ ἴχνη τοῦ ἱστορικοῦ Ἰησοῦ εἶναι στὰ τέσσερα κανονικὰ εὐαγγέλια’. Ὅντως τὰ κανονικὰ εὐαγγέλια ἀποτελοῦν τὴν πιὸ ἀξιόπιστη πηγὴ, καὶ ἡ ἐξήγηση δὲν εἶναι δύσκολη: ἓνα καλύτερο μυθιστόρημα εἰσάγει στὴν πραγματικότητα πιὸ ἔγκυρα ἀπὸ ἓνα χειρότερο μυθιστόρημα. Καὶ εἶναι καλύτερα μυθιστορήματα τόσο γιὰ τὶς σχετικὰ μεγαλύτερες λογοτεχνικὲς ἱκανότητες τῶν συγγραφέων ὅσο καὶ γιὰ τὴ μεγαλύτερη ἐγγύτητα στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ. Ἐπιβάλλεται ὅμως μιὰ παρατήρηση, τὴν ὁποία θὰ τεκμηριώσω στὴν πορεία, ὅτι ἀκόμη καὶ τὰ κανονικὰ εὐαγγέλια συχνὰ δὲν εἶναι οὔτε ἀξιόπιστα οὔτε καλὴ λογοτεχνία.

Ἀρκετὲς διηγήσεις χωρὶς νὰ εἶναι μοιάζουν μυθικὲς, ἐπειδὴ περιέχουν ἰσχυρὲς συμβολικὲς διαστάσεις. Ἄν ἀπορρίπτονταν στὴν κυριολεξία τους, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπορριφθεῖ τὸ σύνολο. Γιὰ παράδειγμα, ἂν εἶναι μῦθος ἡ τριαδικότητα, τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ὡς Θεοῦ καταρρέει καὶ ἡ ἱστορικὴ Του διαδρομὴ ἔχει περιεχόμενο σὰν ἓνα σύμβολο τοῦ φωτισμένου ἀνθρώπου, κακότε-

χνα έπινοημένο από τούς Εὐαγγελιστές και προβεβλημένο σέ κάποια χαρισματική προσωπικότητα τῆς έποχῆς.¹⁴ Ὅπως εἰπώθηκε (βλ. σ. 39), ἡ περίπτωση αὐτή δέν εἶναι πιθανή. Πάντως ὅλα χρειάζονται ἀνάκριση, και ὅσα θεωροῦνται θεόπνευστα και φυσικά τὰ φερόμενα ὡς λόγια τοῦ Χριστοῦ, ὥστε νά διακρίνονται πιθανά προβλήματα μαζί με ὀτιδήποτε ἔγκυρο.

Ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στήν έποχή τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης και τῆ δική μας δέν εἶναι διαφορὰ ἀνάμεσα στόν μῦθο και τήν έπιστήμη. Ἐμεῖς ζοῦμε περισσότερο στή δυνατότητα, ἐλέγχουμε πιό ἐπίμονα τίς πεποιθήσεις μας και παρατηροῦμε ἀπό μεγαλύτερη ἀπόσταση τὰ βιώματά μας. Εἶναι διαφορὰ βαθμοῦ ὄχι οὐσίας. Ἡ έποχή μας ἀρχίζει με τῆ φιλοσοφική, πολιτική και ποιητική σκέψη τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητας, και εἶναι ἀσυγκρίτως πιό ἐρευνητική ἀπό τήν έποχή τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, χωρίς νά εἶναι ἄσχετη ἀπό τόν μῦθο, ἀντιθέτως. Θά ἀρκοῦσαν οἱ πλατωνικοὶ μῦθοι γιά νά γίνει κατανοητό πῶς ὁ μῦθος εἶναι ὀργανικό μέρος τῆς φιλοσοφίας, ὄχι κάτι ἄσχετο, ἀντίθετο ἢ ἔστω ἀνώριμο. Ὅλα ὅσα λέει ὁ Πλάτων με τούς μῦθους του, τὰ λέει και κατ' εὐθεῖαν. Ὁ μῦθος δέν προηγείται οὔτε ἔπεται τῆς φιλοσοφίας, εἶναι διαφοροετικὸς και ἀναντικατάστατος τρόπος τῆς. Δέν μπορεῖ νά πάρει τῆ θέση τῆς ἐξήγησης, οὔτε ἐκείνη τῆ δική του θέση. Προῦποθέτει κριτική σκέψη ὁ ἴδιος,¹⁵ και ἐπιμένει τὸ ἴδιο ἰσχυρὸς και γόνιμος ἀκόμα και ὅταν ἡ κριτική σκέψη μοιάζει νά κυριαρχεῖ, και πάλι προῦποθέτοντας και ἐμπνέοντας τήν κριτική σκέψη.

¹⁴ Τήν εἰκόνα αὐτή δίνει μεγάλο μέρος τῆς 'γνωστικῆς' γραμματείας, με ἔργα λίγο πολὺ ἀδιάφορα γιά τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ, τὸ ὀποῖο χρησιμοποιεῖται ὡς ἀπλή ἀφορμή γιά νά διατυπώσουν οἱ συγγραφεῖς τίς κοσμολογικές, ἀνθρωπολογικές και σωτηριολογικές ἀπόψεις τους.

¹⁵ Βλ. τίς *Κοινωνίες φιλίας*, σ. 201 κ.έ.

Ειπώθηκε ήδη (βλ. σ. 22) ότι όσοι έκμεταλλεύονται την άφθονία μυθικών και μυθιστορηματικών στοιχείων τῆς Βίβλου προσπαθώντας να ἀμφισβητήσουν τὴ θεότητα τοῦ Χριστοῦ ἢ ἀκόμα καὶ τὴν ἱστορικὴ Του ὑπαρξῆ, δὲν βρίσκονται μὲ τὸ μέρος τῆς λογικῆς. Οἱ ὑπόλοιποι ἄς μὴν κάνουμε τὸ ἴδιο λάθος ἀνάποδα, νομίζοντας πὼς ἡ θεότητά Του κρίνεται στὸ περιεχόμενο καὶ τῶν πιὸ μάταιων καὶ ἄσχετων διηγήσεων, ἀπλῶς ἐπειδὴ ὑπάρχουν στὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Ἡ φράση *βαφτίζουν τὸ κρέας ψάρι* χρησιμοποιεῖται συνήθως μὲ ἐλαφρότητα, ἐνῶ ἡ ἀλήθεια τῆς ἀξίζει μεγαλύτερη προσοχή. Τί σημαίνει νὰ τρώω κρέας στὴ ζούλα; Εἶναι κάτι λιγώτερο ἀπὸ πνευματικὴ δειλία; Ἄν ἡ νηστεία δὲν ἔχει νόημα, γιατί δὲν τὴ βγάλω ἀπὸ τὴ ζωὴ μου; Ἄν εἶναι σημαντικὴ, πὼς τὴν ξεφορτώνομαι τόσο ἄνετα, ἀκόμη καὶ χωρὶς βαφτίσια, μὲ ἄφθονες νηστίσιμες λιχουδιές; Ζητούμενο δὲν εἶναι ἡ αὐστηρότητα στὴν τήρηση τῶν ἐθίμων οὔτε ἡ ἀπλὴ συνέπεια λόγων καὶ ἔργων, ἀλλὰ ἡ κατανόηση, νὰ μὴν καταντάω νευρόσπαστο. Ἡ ἴδια ‘ἀθῶα’ ἀσυνέπεια ἐκδηλώνεται σὲ πολλὰ καὶ διαφθείρει, ὅπως στὰ μοναστήρια, ὅταν οἱ μοναχοὶ παρακάμπτουν τὸν κανόνα τῆς σιωπῆς μὲ μιὰ πλήρη γλωσσο ὀπτικῶν σημείων, ἀντὶ νὰ ἔχουν τὸ θάρρος, τὴν ἐντιμότητα καὶ τὴν ὑπευθυνότητα ἀπέναντι στὴν ἴδια τὴ ζωὴ ποὺ ἐπέλεξαν, νὰ παραδεχτοῦν πὼς ὁ κανόνας αὐτὸς δὲν χρειάζεται ἢ πὼς οἱ ἴδιοι ἔχουν σοβαρὰ προβλήματα στὸν ἑαυτό τους νὰ διορθώσουν. Παρόμοια μὲ τὴν Βίβλο, ἐκδηλώνεται γιὰ αἰῶνες μιὰ ἀνευθυνότητα ποὺ δὲν τιμᾷ κανένα. Οἱ ‘ἱερές’ σελίδες ποὺ παραπλανοῦν, μερικὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες θὰ διαβάσουμε σὲ λίγο, δὲν πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζονται ὅπως ὁποιαδήποτε ἀπουσία νοήματος καὶ πνευματικὴ παγίδα. Ἡ θέση τους στὸ κατ’ ἐξοχὴν ὑποτιθέμενο ἱερὸ καὶ θεόπνευστο βιβλίον, τὶς καθιστᾷ ἀσυγκρίτως πιὸ ἐπικίνδυνες.

Πρόοδοι τοῦ πνεύματος

Δεχόμενος κατὰ γράμμα τὴ διήγηση γιὰ τὴ θυσία τοῦ Ἀβραάμ, ἀνοίγω διάπλατα τὶς πόρτες τῆς παράνοιας. Καὶ ὅμως, ὁ ἀπλοῖκός εὐλαβῆς, ποὺ δὲν ξέρει ἀπὸ ἐρωτήματα καὶ ἀναζητήσεις, ἀλλὰ προσκυνάει μὲ δέος τὴν Ἑκκλησίαν, ἀνάβει τὸ καντηλάκι του καὶ λέει ναι σὲ ὅλα τὰ δόγματα τοῦ Βιβλίου καὶ τῆς Ἐκκλησίας, τείνει νὰ προβάλλεται ὡς ὑπόδειγμα εὐσέβειας. Σήμερα ἰδίως, μὲ τὴν ἐπιστήμη νὰ ἔχει μεταμορφώσει τὴ ζωὴ στὸν πλανήτη, εἶναι ἀκόμα πιὸ ἀπαράδεκτο νὰ προσεγγίζεται ἢ πιστῶς ὡς τυφλὴ ὑποταγὴ σὲ ὀτιδήποτε ἐκφράζει ἐκκλησιαστικὲς παραδόσεις ἢ παριστάνει τὴ θεία βούληση. Ἔτσι δὲν λατρεύεται ὁ Θεὸς ἀλλὰ ὁ δογματισμὸς καὶ ὁ φανατισμὸς. Ἡ λογικὴ δὲν εἶναι μιὰ δυνατότητα μεταξὺ ἄλλων. Χωρὶς σεβασμὸ στὴ λογικὴ παύει ἢ ἴδια ἢ συζήτησις καὶ δὲν ἀπομένουν παρὰ σχέσεις βίας — κάποιοι διατάζουν, κάποιοι ἐκτελοῦν διαταγές. Ὁ κόσμος τῶν παραδοσιακῶν ἰδίως Ἐκκλησιῶν σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν κατάντια αὐτὴ θεωρεῖ σκοπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ τὴν ἐπιδιώκει συνειδητά.

Ἡ πίστη, ἂν εἶναι πραγματικὴ, ἔχει ἀνάγκη τὴ λογικὴ, τὴν ἐξαντλεῖ καὶ τὴν ὑπερβαίνει — δὲν τὴν παραβιάζει οὔτε τὴν ἀγνοεῖ. Ἄρκει νὰ μὴ νομίζω ὅτι περιφρονεῖ τὴν ἐπιστήμη μιὰ γνώσις ποὺ ἀπλῶς ὑπερβαίνει τὴν ἐπιστήμη. Ὑπέρβασις δὲν εἶναι ἢ ἀπάντησις σὲ προβλήματα ποὺ ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔχει ἐπιλύσει οὔτε ἢ ἀναίρεσις βέβαιων ἐπιστημονικῶν πορισμάτων μέσα ἀπὸ δῆθεν ἀνώτερους τρόπους σκέψης, ἀλλὰ ἡ σκέψις ποὺ ἀσχολεῖται μὲ ὅσα εἶναι προορισμένα νὰ παραμείνουν ἀπρόσιτα ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη, ἐπειδὴ ἡ γνώσις τους δὲν ὑπάγεται στὶς ἀρχές, στὰ κριτήρια καὶ τὶς μεθόδους τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, καὶ ἀκόμα ἢ ἀναγνώρισις διαστάσεων τῆς πραγματικότητος ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποκαλύπτονται πέρα ἀπὸ τὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα, χωρὶς νὰ τὰ παραβιάζουν.

Ἡ συμπερίληψη τῶν θεολογικῶν ἰδεῶν ὑπὸ τὸν ὄρο τοῦ μύθου, στὸν βαθμὸ πού ἐπιδιώκει τὴν ὑποτίμησή τους, εἶναι μιὰ ὑπερβολὴ ἀνοησίας, ἀφοῦ ὑποτιμάει καὶ τὴν ἀξία τοῦ ἴδιου τοῦ μύθου. Ἡ ἀπόρριψη τῆς ὑπαρξῆς τοῦ Θεοῦ ἀπὸ ἐπιστήμονες παραβιάζει τὰ ἐπιστημονικὰ κριτήρια, σὲ συμφωνία μὲ τὸν σχετικισμὸ καὶ τὸν μηδενισμὸ, πού εἶναι ἐξίσου μορφὲς πίστεως χωρὶς ἐπιστημονικὴ βάση. Πολλὲς ἐνδείξεις συνηγοροῦν γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ,¹⁶ ὅμως πέρα ἀπὸ τὸ πλῆθος καὶ τὴν ἀξία τους, καὶ πέρα ἀπὸ κάθε σχετικὴ εἰκασία, ὑπάρχει ἡ βεβαιότητα τῶν φανερώσεών Του, χάρις στὶς ὁποῖες ἐπεκτείνεται ὁ χριστιανισμὸς ὡς ἡ θρησκεία τῶν περισσότερων φιλοσοφικῶν λαῶν, ἀπ' ὅπου προέρχεται ἐπίσης ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης. Ἐπειδὴ κάθε φανέρωσή Του εἶναι προσωπικὴ καὶ μυστικὴ, τὸ ἴδιο προσωπικὴ εἶναι ἡ σιγουριὰ πού ἐξασφαλίζει. Σὲ ὅσους συμβεῖ τέ-

¹⁶ Βλ. στὸ *Ἡμερολόγιο* τὸ κείμενο, “Ἐστω ὡς ἀγνωστικισμὸς, ὁ ἀθεϊσμὸς εἶναι μιὰ ἀξιοσέβαστη ἐπιλογή;”, σ. 276 κ.έ. Καὶ ἡ ζήτηση τῶν ἐνδείξεων αὐτῶν ὀφείλει νὰ σέβεται τὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα στὴ δικὴ τους τάξη καὶ στὸν βαθμὸ τῆς ἐγκυρότητάς τους, ἀλλιῶς προκύπτει ἡ ἴδια πνευματικὴ ζημιὰ ἀντίστροφα, ὅπως συμβαίνει στὶς θεοκρατικὲς κοινωνίες. Στὶς ὑγιέστερες κοινωνίες, στὶς κοινωνίες φιλίας, ὅπως τὶς ὀνομάζω, στὸν βαθμὸ πού παραμένουν στὴν οὐσία τους, δὲν περιφρονεῖται καμμιά ἀξία, ἀφήνεται καθέννας ἐλεύθερος καὶ ἐνθαρρύνεται ἔμπρακτα νὰ γίνεῖ ὅσο πιὸ δημιουργικὸς θέλει μὲ ὅποιο τρόπο θέλει καὶ μπορεῖ. Συμβαίνει ὅ,τι μὲ τὸ ἄτομο. Ἄλλο νὰ μὲ ἀποσπᾶ ἡ θεολογικὴ κλίση ἐπειδὴ γίνομαι πιὸ ζωντανὸς καὶ δημιουργικὸς, ἄλλο νὰ προσπαθῶ μὲ τὴ θεολογία ὡς πρόφαση νὰ ἀποφύγω προβλήματα τῆς ζωῆς πού φαίνονται ἄλυτα. Ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ γνησιότητα καὶ τὴν πλαστότητα ἐξηγεῖ γιατί οἱ θεοκρατικὲς κοινωνίες εἶναι οἱ περισσότεροι ἀπομακρυσμένες ἀπὸ τὸν Θεό, καὶ τὸ ἴδιο οἱ θρησκώληπτοι ἄνθρωποι. Πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ μὲ ἐνδιαφέρει πραγματικὰ τὸ ὑψηλότερο νόημα καὶ ἡ μεγαλύτερη ἀξία, ἂν περνᾶνε τὰ χρόνια χωρὶς νὰ μαθαίνω οὔτε τὰ στοιχειώδη, ὅπως εἶναι ἡ σπουδαιότητα τῆς ἐλευθερίας;

τοια ἀποκάλυψη — και δὲν συμβαίνει μόνο μία φορά οὔτε δύο¹⁷ — παραμένει μυστική. Ἀπὸ σεβασμὸ γιὰ τὸ γεγονὸς δύσκολα και μόνο ὑπὸ εἰδικὲς συνθῆκες θὰ μιλήσουν γι' αὐτό. Κι ἂν μιλοῦσαν ὅμως ἀπεριόριστα, δὲν θὰ ἔπειθαν ὅσους ἔχουν ἀποφασίσει νὰ μὴν πείθονται μὲ τίποτα. Καὶ δὲν εἶναι παράξενο. Ὅπως σὲ κάθε προσωπικὴ σχέση, στή σχέση ἐπίσης μὲ τὸν Θεὸ δὲν ἡγεῖται ἡ πειθὼ ἀλλὰ ἡ ἐπιθυμία.

¹⁷ Δὲν συμβαίνει μόνο μία φορά, σὺν τοῖς ἄλλοις γιὰ νὰ εἶναι κανεὶς βέβαιος ὅτι δὲν ἔπεσε θῦμα παραίσθησης ἢ ἄλλης σχετικῆς περιστάσεως.

Μῦθοι τῆς Καινῆς Διαθήκης

ΣΥΜΦΩΝΑ μὲ ὅσα εἰπώθηκαν στὶς προηγούμενες σελίδες, ἐδῶ ἐνδιαφέρει λιγώτερο τί ἐπιδιώκει νὰ παρουσιάσει ὡς πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ τὸ εὐαγγέλιο, καὶ περισσότερο τὸ ἐνδεχόμενο νὰ συνδεθεῖ ἔγκυρα ὁ μυθοσυμβολικὸς λόγος μὲ μιὰ ἱστορικὴ πραγματικότητα ἢ μὲ τὴν ἀπουσία της. Ὅσο πιὸ προβληματικὴ ἀποδεικνύεται ἡ Βίβλος, τόσο πιὸ φανερὸ γίνεται ὅτι δὲν θὰ ἀρκοῦσε οὔτε ἡ πιὸ ἔγκυρη ἐξήγησή της γιὰ νὰ καταφύγει κανεὶς ἐκεῖ ὅπως σὲ μιὰ αὐθεντία. Ἀνοίγονται διαδρομὲς ποὺ ἔχει νὰ σκεφτεῖ καθέννας λίγο πολὺ μόνος του, ἂν σέβεται τὴν προσπάθεια γιὰ γνώση. Ἡ Καινὴ Διαθήκη εἶναι ἀπλὴ ἀφορμὴ προσωπικῆς σκέψης, καὶ διαφθεῖρει ἂν προσεγγίζεται ἀλλιῶς.

Γενεαλογία

Στὸν Ματθαῖο τὸ εὐαγγέλιο ἀποκαλεῖται *βιβλίον γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ* — μὲ ἀναγωγὴ στὸν Ἀβραάμ, ἐπειδὴ ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου (ὑποτίθεται πῶς) ὀδηγεῖ στὸν Ἴδιο. Τὸν σκοπὸ αὐτὸ ὑπηρετεῖ καὶ ἡ γενεαλογία στὸ εὐαγγέλιο τοῦ Λουκᾶ, ὅμως ἡ ἀρχὴ ἐκεῖ βρίσκεται στὸν Θεό, ἀπ' ὅπου στὸν Ἀδάμ, καὶ τέλος στὸν Ἰησοῦ. Ἡ μακρὰ σειρὰ ὀνομάτων γιὰ τὶς προηγούμενες γενεές, ἂν καὶ εὐνοεῖ τὴν ψευδαίσθηση μιᾶς ἀντικειμενικότητας ὡς ἐπαφῆς μὲ τὴν ἱστορία, ἀπλῶς συνδέει ὅσο γίνεται πιὸ στενὰ

τὸ πρόσωπό Του με τὸν ἑβραϊσμό, ἰδίως με τὸ πρόσωπο τοῦ Δαυΐδ. Σκοπὸς εἶναι νὰ ἐνταχθεῖ στὴν ἰουδαϊκὴ μυθολογία, τὴν ὁποία ὑποτίθεται πὼς ὁ Ἰδιος ὀλοκληρώνει. Σὲ διάφορα σημεῖα ἢ Καινὴ Διαθήκη, ἀκόμη καὶ μέσα ἀπ' ὅ,τι παραδίδει ὡς διδασκαλία Του, τὸν παρουσιάζει νὰ ἐνδιαφέρεται ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸν Ἰσραήλ. *Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθῃτε καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθῃτε· πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ...*

Ἡ προσπάθεια ‘μετακίνησης’ τῶν Ἑβραίων σὲ μιὰ ἰδανικὴ ταυτότητα (Ἰσραήλ σημαίνει *νοῦς ποὺ βλέπει τὸν Θεό*), δὲν ἔφερε καρπούς. Ὁ ‘ἐκλεκτὸς’ λαὸς συνέχισε νὰ περιμένει κοσμικὰ ἰσχυρὸ Μεσσία. Ἀρνούμενος τὸν Χριστὸ ἀρνήθηκε νὰ μεγαλώσει τὴν ἴδια τὴν κοσμολογικὴ του γνώση ὡς ἐπαφὴ με τὴν θεία ἀρχὴ τοῦ κόσμου, ποὺ ἡ ἴδια περιέχει τὰ πράγματα δίνοντάς τους οὐσία με τὸν ἑαυτὸ της χωρὶς νὰ ἀνήκει σὲ κανένα.¹⁸ Ἡ προσπάθεια τῶν μαθητῶν νὰ χρησιμοποιοῦσαν τὴν ἑβραϊκὴ μυθολογία γιὰ νὰ προβληθεῖ ὁ Χριστὸς ὡς ὁ ἀληθινὸς Μεσσίας δὲν ἦταν κάτι ποὺ ‘βόλευε’, ἀντιθέτως, ἤρθαν σὲ σύγκρουση με ὅ,τι πιὸ ἰσχυρὸ ἀντίπαλό τους ὑπῆρχε ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, μέχρι ποὺ ἀναγκάστηκαν νὰ στραφοῦν στὸν ἐλληνισμό. Δὲν γίνεται νὰ θεωρηθεῖ σύμπτωση ὅτι σήμερα ἀκόμη, ὅσα ἔθνη ‘ἀνακαλύπτουν’ τὸν χριστιανισμό ἔχουν προηγουμένως ἀρχίσει νὰ ἐπηρεάζονται ἀπὸ εὐρύτερες ἀξίες τοῦ ἐλληνικοῦ / δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ χριστιανισμὸς ἀποδεικνύεται ἢ μόνη οἰκουμενικὴ θρησκεία καὶ ὁ ἐλληνικὸς / δυτικὸς ὁ μόνος οἰκουμενικὸς πολιτισμὸς, προσελκύοντας πιά καὶ τὶς ἀρχαῖες παραδόσεις τῆς Κίνας καὶ τῆς Ἰνδίας. Ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ Ματθαίου, ἀπὸ τὴ θέση της στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου ἀποτελῶντας εἰσαγωγὴ συνολικὰ στὴν Καινὴ Διαθήκη, δὲν ἐξαντλεῖται με τὴ συμπλήρωση τῆς ἑβραϊκῆς μυθολογίας ἢ τεκμηρίωση με ἑβραϊκοὺς ὄρους τῆς μεσσιανικῆς ταυ-

¹⁸ Βλ. κυρίως τὸν *Χρόνο καὶ Δημιουργία*, τὴν ἐνότητα ‘Φύση τῆς ἔγχρονης ὑπαρξης’, σ. 189–433.

τότητας τοῦ Ἰησοῦ, σημαίνει ὅτι ὡς ἐκείνη τὴν ἱστορικὴ στιγμή ὁ ἐβραϊκὸς λόγος περιέχει σὲ μεγαλύτερο συγκριτικὰ βαθμὸ τὴν θεία ἀποκάλυψη, καὶ ὅτι στὸ πρόσωπό Του βρῖσκεται ἡ ἔγκυρη ἐρμηνεία τῆς, ἡ οὐσία καὶ ἡ ὁλοκλήρωσή τῆς.

Παρθενικὴ γέννηση

Στὸν Ματθαῖο, ὁ Ἰωσήφ βλέπει ἄγγελο σὲ ὄνειρο, ἐνῶ σκόπευε νὰ χωρίσει κρυφὰ γιὰ νὰ μὴν ἀτιμάσει τὴ Μαρία. Στὸ ὄνειρο ὅλα μποροῦν νὰ συμβοῦν καὶ εἶναι τουλάχιστον ἀμφίβολα, ὅμως ὁ Ἰωσήφ πείθεται ἀμέσως. Ὁ Ματθαῖος δὲν περιγράφει εὐαγγελισμό τῆς Μαρίας, ἴσως πιστεύοντας ὅτι ἔτσι δικαιολογεῖ καλύτερα τὴν ἀνοχὴ τοῦ συζύγου, ὥστε νὰ ἐξελιχθεῖ χωρὶς περιττὰ προβλήματα ὁ μῦθος τῆς παρθενικῆς γέννησης. Ὅμως ὅταν συμβαίνει κάτι τόσο παράδοξο, ποιὸς χρειάζεται νὰ ἡσυχάσει πρῶτος, ἂν ὄχι ἡ μητέρα; Ἐκτὸς ἂν πράγματι εἶχε κοιμηθεῖ μὲ ἄλλον, ὁπότε εὐλογα ὁ Ματθαῖος ἐπιλέγει τὸν εὐαγγελισμό τοῦ Ἰωσήφ. Ἐπειτα, πάλι σὲ ὄνειρο, ἐμφανίζεται στὸν Ἰωσήφ ἄγγελος καὶ εἰδοποιεῖ γιὰ τὸν κίνδυνο ἀπὸ τὸν Ἡρώδη καὶ τὴν ἀνάγκη φυγῆς στὴν Αἴγυπτο, καὶ πάλι ἄγγελος ἐνημερώνει ὅτι ὁ Ἡρώδης πέθανε καὶ πιά ἡ οἰκογένεια μπορεῖ νὰ ἐπιστρέψει.

Τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὸν διωγμὸ τοῦ Ἡρώδη σὰν νὰ προαναγγέλλει τὴ ‘μοῖρα’ τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι ἔρχεται στὰ δικά Του σὰν ξένος. Ἦδη ἡ παρθενικὴ γέννηση τὸν ἀναγνωρίζει σὲ ἀπόσταση ἀπὸ κάθε ἄλλο ἄνθρωπο, ἀπ’ ὅπου ἀναδεικνύεται ἀφ’ ἐνὸς ἡ ἐνότητά μας μαζί Του ὡς ὁλοκλήρωση μιᾶς προόδου καὶ ἔτσι ὑπέρβαση μιᾶς ἀτέλειας, ἀφ’ ἐτέρου ἡ δυνατότητα καὶ μεγαλύτερης ἀποξένωσης, ἥδη πιὸ ἰσχυρὴ μὲ τὸν διωγμὸ τοῦ Ἡρώδη καὶ μετὰ μὲ τὸν διωγμὸ ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς, μὲ τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα καὶ τὴν ἀποκρήρυξη τοῦ Πέτρου, μὲ τὴν περιφρόνηση τοῦ λαοῦ καὶ τὴν σταύρωση. Ὅσους μύθους κι ἂν φαντάστηκαν οἱ Εὐαγγελιστές

για να καλύψουν λεπτομέρειες που άγνοοῦσαν και να κάνουν την ιστορία πιὸ πειστική, ἢ οὐσία δὲν εἶναι μυθική, ἀποδεικνύεται ἀκόμη σήμερα, ὅταν ὁ Χριστὸς παραμένει γιὰ τοὺς περισσότερους μακρινὸς σὰν ἀνύπαρκτος καὶ δὲν φανερώνει τὸν ἑαυτό Του παρὰ μόνον λίγο καὶ συγκριτικὰ σὲ λίγους.

Ἀντίθετα μὲ τὸν Ματθαῖο, στὸν Λουκᾶ ἡ γέννηση ἀκολουθεῖ τὸν εὐαγγελισμό, ὁ ὁποῖος ἀφορᾶ τὴ Μαρία. Ὁ Λουκᾶς φαίνεται πιὸ προσεκτικὸς στὴν κατασκευὴ τοῦ μύθου, στὴ συνέχεια ὅμως τὰ κάνει θάλασσα, ὅταν ἐπιτρέπει στὸν θρησκευτικὸ του ζῆλο νὰ παραμορφώσει τὸ πρόσωπο τῆς Μαρίας. Ὁ μονόλογος γιὰ τὴν ἐκλογή της προϋποθέτει ἐμπειρία, χάρισμα καὶ γνώσεις κανονικοῦ φαλμωδοῦ, τὰ ὁποῖα καὶ ἂν ἀκόμη τὴ χαρακτηρίζαν, κάτι ποὺ ἀποκλείεται, ὅπως θὰ δοῦμε, δὲν ἦταν ἡ στιγμή νὰ τὰ ἐκδηλώσει. Εἶναι σὰν νὰ παίρνεις ἓνα δῶρο ἀπὸ τὸ παιδί σου, τὸν πατέρα σου, τὸν καλύτερο φίλο σου, καὶ νὰ τὸν εὐχαριστεῖς σύμφωνα μὲ τὸ πρωτόκολλο τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἀγγλίας! Ὁ Εὐαγγελιστὴς δὲν συναισθάνεται ἐδῶ ἀτόπημα, ἴσως ἐπειδὴ εἶναι μεγαλωμένος μὲ τὴν ἰουδαϊκὴ εὐσέβεια καὶ συνήθισε τὴν ἀπόσταση ἀπὸ ἓνα Θεὸ ξένο καὶ ἀπειλητικὸ. Τὸ γεγονὸς ὅτι χρησιμοποιοῦμε τὰ κείμενα αὐτὰ γιὰ αἰῶνες καὶ τὰ διαβάζουμε σὰν νὰ μὴν ἔχουν τίποτα ἀφύσικο, ἀνακαλύπτουμε μάλιστα στὸν Γιαχβὲ ἓναν ‘ἀγαπησιάρη’ Θεό, ποὺ τὸν ἐγκαταλείψαμε ἄσπλαχνα, σηκώσαμε μπαῖράκι ἀντὶ νὰ τοῦ κάνουμε χαροῦλες στὸν δῆθεν παράδεισο, ἀνήκει στὸ πλῆθος τῶν τεκμηρίων ποὺ βεβαιώνουν ὅτι ἡ ἐπαφὴ μὲ τὴ λογικὴ καὶ τὴν πραγματικότητα δὲν εἶναι τὸ πιὸ δυνατὸ σημεῖο τῶν Ἐκκλησιῶν μας.

Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον καὶ ἠγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ σωτῆρί μου, ὅτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ. Ἰδοὺ γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαί· ὅτι ἐποίησέ μοι μεγαλεῖα ὁ δυνατὸς καὶ ἅγιον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς γενεὰς γενεῶν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. ἐποίησε κράτος ἐν βραχίονι αὐτοῦ, διεσκόρπισεν ὑπερηφά-

νους διανοία καρδίας αὐτῶν· καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνων καὶ ὕψωσε ταπεινοὺς, πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέστειλε κενούς. ἀντελάβετο Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ μνησθῆναι ἐλέους, καθὼς ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα.¹⁹

Ὅπως στὰ ‘γνωστικά’ εὐαγγέλια, κύριο ζητούμενο δὲν εἶναι οὔτε ἐδῶ ἢ ἐξιστόρηση, ἔστω μυθιστορηματικά, ἀλλὰ ἡ ἀνάπτυξη μιᾶς θεολογικῆς πρότασης — μὲ ὑπερβολὴ ἀδεξιότητος, ἐφόσον στὸ ἴδιο κείμενο Ἰωσήφ καὶ Μαρία, παρὰ τὴν θαυματουργικὴ γέννηση καὶ τὴ συνομιλία μὲ τὸν ἄγγελο, ἔχοντας, ὑποτίθεται, ἐντυπωσιακὴ εὐλάβεια, ἀγνόητα, λατρευτικὸ πάθος, θεολογικὸ ζῆλο μέχρι ὑπερβολῆς, καὶ σπάνια ὑμνολογικὴ ικανότητα, ἀνησυχῶν ἐπειδὴ ὁ ἔφηβος Ἰησοῦς ἀσχολεῖται μὲ θεολογικὰ ζητήματα ἀντὶ νὰ κάνει ὅ,τι συνήθως τὰ δωδεκάχρονα. Καὶ ὁ ἴδιος ἀναγκάζεται νὰ τοὺς ἐπιπλήξει λέγοντας ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ γνωρίζουν τί εἶναι φυσιολογικὸ στὴν περίπτωσή Του. Θὰ περίμενε κανεὶς νὰ τὸν ἔχουν μεγαλώσει ἤδη ἀπὸ τὴν κούνια ἔτσι, σὲ ἐποχὲς καὶ πολιτισμὸ ὅπου οἱ γονεῖς ὑπολόγιζαν περισ-

¹⁹ Ἄν αὐτὸ ἀκούγεται ψεύτικο, πῶς ἀκούγεται τὸ παρακάτω, ἀπὸ τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Βαρθολομαίου; Βρίσκονταν οἱ ἀπόστολοι μαζί μὲ τὴν Παναγία καὶ ὁ Βαρθολομαῖος λέει στὸν Πέτρο, τὸν Ἀνδρέα καὶ τὸν Ἰωάννη νὰ τὴν ρωτήσουν πῶς συνέλαβε τὸν ἀχώρητο. Ἡ Παναγία ἀπαντᾷ, ἐὰν ἀρξῶμαι λέγειν ὑμῖν πῦρ ἐκ τοῦ στόματός μου ἐξελεύσεται καὶ καταφλέγει πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. ... Ὁ Θεὸς ὁ ὑπερμεγέθης καὶ πάνσοφος καὶ βασιλεὺς τῶν αἰώνων, ὁ ἀνεκδιήγητος, ὁ ἀνεκκλήητος ... ὃν ἐπτὰ οὐρανοὶ μόλις ἐχώρησαν, ἐν ἐμοὶ δὲ εὐδοκίσας ἀνωδύνως χωρηθῆναι, ὁ πλήρης λόγος αὐτὸς ὑπάρχων τοῦ πατρὸς καὶ ἐν σοὶ πάντα γέγονεν. δὸς δόξαν τῷ ὑπερμεγέθει σου ὀνόματι καὶ φθέγγασθαί με κέλευσον ἐνώπιον τῶν ἁγίων σου ἀποστόλων. ... Ταῦτα λεγούσης αὐτῆς ἐξῆλθεν πῦρ ἐκ τοῦ στόματος αὐτῆς καὶ μέλλοντος συντελεῖσθαι τοῦ κόσμου δρομαίως παρεγένετο ὁ Ἰησοῦς καὶ λέγει πρὸς Μαριάμ, κ.λπ.

σότερο και από έμας σήμερα τή μετάδοση πεποιθήσεων αντί για τήν υποστήριξη τής κριτικής ικανότητας. Σύμφωνα με τὸ προφίλ πού φιλοτέχνησε ὁ Εὐαγγελιστὴς γιὰ τὸ ζεῦγος, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχαν τὸν Ἰησοῦ ἀπὸ κατήχηση σὲ κατήχηση ἢ καὶ ἐσώκλειστο μέσα στὸν ναό! Ὅμως ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ‘ἐπίπληξή’ Του, τὸ ‘θεολογικὸ’ ζευγάρι συνεχίζει νὰ ἀπορεῖ γιὰ τὴν κλίση τοῦ παιδιοῦ τους! Καὶ ὅταν ὁ Ἰησοῦς εἶχε πιά συγκεντρώσει τοὺς μαθητὲς καὶ προχωροῦσε στὸ ἔργο Του, δὲν ἀσχολεῖται μετὰ τὸν Ἰωσήφ οὔτε μετὰ τὴ Μαρία, πρὸς τοὺς ὁποίους μπορεῖ νὰ ἀπευθύνεται ἀκόμη καὶ προσβλητικὰ (τί ἐμοὶ καὶ σύ, γυναίκα, θὰ πεῖ στὴν Παναγία).²⁰

Ὁ Εὐαγγελιστὴς σὰν νὰ λησμόνησε τὶς ἐμπειρίες, τὶς σκέψεις, τὸν χαρακτῆρα, τὶς γνώσεις καὶ τὰ βιώματα πού ὁ ἴδιος εἶχε τονίσει στοὺς γονεῖς, καὶ τοὺς παρουσίασε σὰν ἓνα τυπικὸ ἀντρόγυνο. Πῶς γίνεται τὸ ζευγάρι νὰ ξέχασε ὅλα τὰ θαυμάσια πού ἔγιναν — τί παρθενικὲς συλλήψεις, τί συνομιλίες μετὰ ἀγγέλους, τί μεταναστεύσεις μετὰ συνοδεία ἀγγέλων... — καὶ νὰ τρέχει πίσω ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ μὴν πάει καὶ δὲν πιεῖ τὸ γάλα του ἢ δὲν παίξει μπάλα μετὰ τοὺς φίλους του... Πρόκειται γιὰ ἀπλή συγγραφικὴ ἀδεξιότητα ἢ μήπως ὁ Εὐαγγελιστὴς θεωρεῖ τὰ ‘ὑπερφυσικά’ γεγονότα ἀσήμαντες συμβάσεις ἢ μπορεῖ κουτοπονηριῆς

²⁰ Ἡ κατώτερη κοινωνικὴ θέση τῆς γυναῖκας ἐκείνη τὴν ἐποχὴ χρησιμοποιεῖται ἐδῶ ἀπὸ τὸν Εὐαγγελιστὴ γιὰ νὰ δηλώσει τὴν ἐγγύτητά της στὴν ξεπεσμένη ἀνθρώπινη φύση καὶ τὴν ἀπόστασή της ἀπὸ τὸν Ἰδιο. Εἶναι μιὰ ἰδιαίτερα ἐκφραστικὴ καὶ ζωνερὴ λογοτεχνικὴ ἐπινόηση, μετὰ τὴ διαφορά ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν θὰ ἔλεγε ποτὲ κάτι τέτοιο. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ θὰ συναντήσουμε συχνά, ἐντυπωσιακὴ ἀδυναμία τῶν Εὐαγγελιστῶν νὰ μετέχουν μετὰ τὴ φαντασία τους στὴ ζωὴ τοῦ χαρακτῆρα πού θέλουν νὰ ‘ζωντανέψουν’ στὴ διήγησή τους. Δυστυχῶς στὴν περίπτωσή αὐτὴ τὸ πρόβλημά τους αὐτομάτως γίνεται δικό μας, ἐφόσον πρόκειται γιὰ τὴν Βίβλο. Χρειάζεται προσοχή.

δικές του ἢ τῆς παράδοσης;²¹ Στὸν Μᾶρκο καὶ τὸν Ἰωάννη οὔτε κἂν ἀναφέρεται ἡ γέννηση, ἐπομένως οὔτε εὐαγγελισμός. Τόσο σημαντική ἀπουσία, ἀπὸ δύο εὐαγγέλια, δὲν ἐμπόδισε τὶς Ἐκκλησίες νὰ προσθέσουν τὴν παρθενικὴ γέννηση στὶς κύριες χριστιανικὲς πεποιθήσεις. Καὶ ὅπως εἶναι γνωστό, ἐνὸς κακοῦ μύθου ἔπονται.

Ἡ Παναγία θὰ ξέπεφτε, ἂν εἶχε σεξουαλικὲς σχέσεις; Ἔστω πὼς ναί. Ἀφοῦ ἡ παρθενία εἶναι κάτι τόσο σπουδαῖο, ποιά συνέπεια μετατρέπει τὸν γάμο σὲ μυστήριο;²² Ἔστω ἀντίστροφα. Ἐφόσον ὁ γάμος ἐξιδανικεύεται, γιατί ὄχι γιὰ τοὺς ἱερεῖς, καὶ νὰ εἶναι ὑποχρεωτικὸς τουλάχιστον γιὰ τοὺς ἐπίσκοπους ἢ ἔστω μόνο γιὰ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο, ὥστε νὰ δίνεται παντοῦ τὸ παράδειγ-

²¹ Στὸν Ματθαῖο τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὴν ‘ἐξαφάνιση’ τοῦ νεαροῦ Ἰησοῦ οὔτε κἂν ὑπάρχει. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ Ματθαῖος εἶναι πιὸ ἔτοιμος νὰ ἀποφεύγει ἀντιφάσεις; Καθόλου!

²² Τὸ ὁποῖο συνετὰ δὲν εἶχε γίνει τὴν πρώτη χιλιετία (βλ. *Στοιχεῖα*, σ. 103 κ.έ.) Ἡ ἐξιδανίκευση μετὰ εἶναι τέτοια, ὥστε καμμιά φορὰ περιγράφεται μὲ βάση τὸν γάμο ἢ ζωὴ στὸν παράδεισο! Ὁ γάμος δὲν εἶναι μυστήριο, ὅπως οὔτε κάποιος ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα δῆθεν μυστήρια, ἀλλὰ μία ἀπὸ πολλὰ δυνατὰ ἐκφράσεις, καὶ ὄχι ἡ καλύτερη, τοῦ ἀληθινοῦ μυστηρίου ποὺ εἶναι ἡ σχέση. Ὁ γάμος καταργεῖται, ἡ σχέση παραμένει, ἔχει πάντα μοναδικότητα καὶ ποτὲ ἀποκλειστικότητα. Ἀξίζει νὰ προσέξει κανεὶς μὲ πόση ἀγωνία οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἐξωραΐζουν τὸν γάμο συνδέοντάς τον μὲ τὸν Θεὸ ὡς ἀγάπη καὶ δηλώνοντας τὴν ἀπογοήτευσή τους γιὰ τόσα διαζύγια. Μὰ ἰδίως ἂν ἡ ἀγάπη ἦταν αἰτία τοῦ γάμου, δὲν θὰ γινόταν ποτὲ γάμος — ἡ ἀγάπη δὲν θέλει οὔτε μπορεῖ νὰ περιοριστεῖ. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι κανένα ζευγάρι ποὺ παντρεύεται δὲν ἀγαπιέται, ἀλλὰ ὅτι δὲν εἶναι ἡ ἀγάπη αἰτία τοῦ γάμου τους, ὅσο κι ἂν τὸ νομίζουν οἱ ἴδιοι. Ἐλπίζω πὼς γίνεται εὐκολὰ ἀντιληπτὸ, ἂν ἀπλῶς σκεφτεῖ κανεὶς ὅτι οἱ ἡλικιωμένοι δὲν παντρεύονται, μολονότι στὶς μεγαλύτερες ἡλικίες ἡ ἀγάπη εἶναι πιὸ δοκιμασμένη καὶ πιὸ ἀληθινή. Θὰ περίμενε κανεὶς νὰ ἐπικρατεῖ ἀπορία ἐπειδὴ λίγοι ἔστω γάμοι δὲν ἀπογοητεύουν, ὄχι ἐπειδὴ οἱ περισσότεροι παρατείνονται καταθλιπτικὰ ἢ διαλύονται.

μα, και ο Κλήρος να είναι πιο κοντά στα προβλήματα του κόσμου που υποτίθεται ότι υπηρετεί, αλλά και να δοκιμάζεται λιγώτερο από ανικανοποίητες όρμες;

Ἡ ἐμμονή στὴν κυριολεκτικὴ προσέγγιση τοῦ μύθου τῆς παρθενικῆς γέννησης, μὲ τὴν εὐκολὴ καὶ ἄστοχῃ ἀπολογία ὅτι ‘ὁ Θεὸς εἶναι παντοδύναμος’, ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ἀναγνωρίστηκε τὸ πρόβλημα. Ἐτσι οἱ συνέπειες τοῦ λάθους πολλαπλασιάζονται καὶ ἡ συζήτηση ματαιώνεται. Ἀφοῦ ὁ Θεὸς μπορεῖ τὰ πάντα, κανένας παραλογισμὸς δὲν χρειάζεται ἐξήγηση, ὁ Μωϋσῆς χωρίζει κυριολεκτικὰ τὴ θάλασσα στὰ δύο, ὁ Ἀδὰμ δημιουργεῖται κυριολεκτικὰ ἀπὸ χῶμα, ἡ Εὐὰ ἀπὸ τὴν κομμένη πλευρὰ τοῦ Ἀδὰμ, καὶ μὲ αὐτὰ καὶ τὰ ὅμοια ἀπογειώνονται ὅλες οἱ ἐκκλησιαστικὲς ἀρετές, ὁ δογματισμὸς, ἡ ἀκρισία, ἡ ἄγνοια, ἡ σκληρότητα, τὸ μῖσος, ἡ ὑποκρισία.

Ἄν στὴν ἀνθρώπινη φύση Του ὁ Ἰησοῦς γεννήθηκε ὅπως ὅλα τὰ παιδιά, μὲ ‘γῆινο’ μπαμπὰ καὶ μαμά, ὁ Ἰωσήφ κοιμήθηκε μὲ τὴν καλὴ του, μὲ τὴν ὁποία οὕτως ἢ ἄλλως κοιμόταν προηγουμένως. Ἄν γιὰ κάποιον λόγο δὲν εἶχαν σεξουαλικὲς σχέσεις, τότε ἡ Μαρία κοιμήθηκε μὲ ἄλλον καὶ ὁ Ἰωσήφ συγχώρησε τὸ γεγονός καὶ παρέμεινε μαζί της ἀνεχόμενος τὸ προϊόν τῆς παράνομης σχέσης. Ἡ Βίβλος ἐν μέρει ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν πραγματικότητα νομίζοντας ὅτι ἔτσι ἀναδεικνύει τὴ θεία προσέλευση τοῦ Ἰησοῦ, ὅμως ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ μεταγενέστερη παράδοση εἶναι πολὺ πιὸ ἀυστηρὰ προσηλωμένη στὴν παρθενία τῆς Θεοτόκου ἀπ’ ὅσο ἡ Βίβλος. Ὁ Εὐαγγελιστὴς δὲν ἀμφιβάλει πὼς ἡ Μαρία καὶ ὁ Ἰωσήφ θὰ μποροῦσαν νὰ ἔχουν σεξουαλικὲς σχέσεις, τὸ θεωρεῖ φυσιολογικό, καὶ δέχεται ὅτι συνέβη ἀπλῶς νὰ προηγηθεῖ ἡ συγκεκριμένη σύλληψη αἰφνιδιαστικά, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοὺς εὐρέθῃ ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος Ἁγίου.

Ἡ παρθενία (υποτίθεται πὼς) εἶναι ποιότητα ἀπαραίτητη ὄχι τόσο γιὰ τὴ Θεοτόκο ὅσο γιὰ τὴ γέννηση τοῦ Ἰησοῦ, γιὰ νὰ

μὴν ἔχει ἐπίγειο πατέρα, ὥστε τὴ θέση αὐτὴ νὰ καταλάβει ἡ θεία φύση. Μάλιστα ἡ συνέχεια τοῦ κειμένου ἀνετα διαβάζεται μὲ τὴ σημασία ὅτι ἀφοῦ γεννήθηκε ὁ Ἰησοῦς, τὸ ζευγάρι εἶχε σεξουαλικές σχέσεις, ἀπ’ ὅπου προέκυψαν ἄλλα παιδιά: καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. Ἡ Ἐκκλησία εἰσήγαγε νέα διάσταση στὸν μῦθο — ἐν τῇ γεννήσει τὴν παρθενίαν ἐφύλαξας, λείπει τὸ ἀπολυτικό τῆς Κοιμήσεως — σημαίνοντας πὼς οἱ σεξουαλικές σχέσεις ἀποδεικνύουν ἀνυπέβλητο μειονέκτημα ἀγνότητας. Ἡ ἴδια ἡ γέννηση τοῦ Λόγου δὲν εἶναι ἀπόδειξη τῆς μεγαλύτερης ἀγνότητας, ἀντιθέτως, μὲ τὴ γέννησή Του κινδύνευσε νὰ χάσει τὴν ἀγνότητά της!

Εἶναι ἄλλο νὰ γίνεται συνειδητὸ ὅτι ἀκόμα καὶ τὸ ζευγάρι θὰ περάσει πέρα ἀπὸ τὸ σέξ ὅσο μεγαλώνει ἡ σχέση τους, ἄλλο ὅτι τὸ σέξ πρέπει νὰ ἀποφεύγεται μὲ τὸ ζόρι, ἄλλο ὅτι μιὰ περίοδος σεξουαλικῆς δραστηριότητας καταδικάζει σὲ μόνιμη πνευματικὴ καχεξία. Ὁ τρόμος γιὰ τὸ σέξ δὲν θὰ ἐμφανιζόταν οὔτε θὰ ἐπέμενε, ἂν εἶχε γίνει πιὸ συνειδητὸ τὸ πρόβλημα, γιὰ ποιὸν ἀκριβῶς λόγο τὸ σέξ δὲν εἶναι ὅ,τι καλύτερο μπορεῖ νὰ κάνει κάποιος στὴ ζωὴ του — ἂν ἔστω εἶχαμε κατανοήσει τί θεωροῦμε ἀταίριαστο, ἀνάξιο καὶ βλαβερὸ στὸ σεξουαλικὸ περιεχόμενο ὥστε νὰ ἀπομακρύνουμε τοὺς ἀνήλικους ἀπὸ τὰ σχετικὰ θεάματα καὶ ὑπερθεάματα. Μὲ τὴν ἐνηλικίωση τὸ σέξ ἀπὸ κακὸ καὶ μιὰρὸ ποῦ ἦταν, ξαφνικὰ γίνεται ἀγαθὸ καὶ θεάρεστο; Καὶ γίνεται καλὸ μέσα στὸν γάμο ἐνῶ ἐκτὸς γάμου παραμένει ἀπεχθὲς ἢ πάντως λιγώτερο ‘καλό’, κι ἂς εἶναι ‘νόμιμο’; Δὲν χρειάζονται μιὰ διευκρίνιση ὅλες αὐτὲς οἱ περίεργες ψευτορυθμίσεις καὶ ἀνακολουθίες; Εἴμαστε ὅμως ἱκανοὶ γιὰ τέτοιες διευκρινήσεις, ἢ μᾶλλον ὄχι, ἂν ἀποτύχαμε στὰ εὐκολα, ὅταν δὲν χρειάζεται ἰδιαίτερη προσπάθεια, ἀφοῦ τὸ ζήτημα εἰσηγεῖται καὶ ταυτόχρονα ἐξαντλεῖ ὁ Πλάτων, ἀπ’ ὅπου προέκυψε καὶ ἡ ἀτυ-

χής έκφραση—απόδειξη τῆς ἀσχετοσύνης μας, ἐκείνη τοῦ ‘πλατωνικοῦ ἔρωτα’, λές καί ὑπάρχει ἄλλος ἔρωτας...²³

Μὲ τὸ πρῶτο εὐαγγέλιο ἡ Καινὴ Διαθήκη δίνει ἔμφαση στὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ μεσσιανικὴ προοπτικὴ τοῦ Ἰησοῦ ὡς υἱοῦ Δαυῖδ, υἱοῦ Ἀβραάμ. Στὸ τέταρτο εὐαγγέλιο εἶναι ὁ ἐν ἀρχῇ Θεὸς Λόγος. Στὸν Χριστὸ συγκεντρώνεται τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου. Τὸ ὄνομα Ἰησοῦς προβάλλεται ὡς ἐκπλήρωση τοῦ ὀνόματος Ἐμμανουήλ, ὅτι ὁ Μεσσίας, δηλαδή ὁ Κεχρισμένος, ὁ Χριστός, σώζει ὡς Θεὸς πὺ δὲν εἶναι ἀπόμακρος ἀλλὰ βρίσκεται μαζί μας μετέχοντας στὶς ταλαιπωρίες μας καὶ βοηθώντας. *Τοῦτο δὲ ὄλον γέγονεν ἵνα πληρωθῇ τὸ ρηθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὃ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον μεθ’ ἡμῶν ὁ Θεός.*

Μὲ τίς ἀντιρρήσεις πὺ προκαλεῖ ἡ παρθενικὴ γέννηση ἰδίως στὸν μοντέρνο ἄνθρωπο, παίρνει καὶ νέες ἀφορμὲς ἡ ἔμπρακτη ἀθεΐα.²⁴ Χρειάζεται ἡ διαύγεια τῆς ἐξήγησης, μέσα καὶ ἀπὸ τὴν παιδαγωγικὴ λειτουργία τῶν τεχνῶν, καὶ τῶν ἰδίων τῶν εὐαγγελίων στὴν προσέγγισή τους ὡς ἔργων τέχνης. Πόσοι ‘πιστοὶ’ θὰ τὸ ἔκαναν αὐτό; Ὅσες Ἐκκλησίες βασιζοῦνται στὴ σχέση ‘ποιμένων’ καὶ ‘ποιμνίου’ δὲν ἔχουν λόγο νὰ ἀνησυχοῦν γιὰ τὸ μέλλον τους, εἶναι προδιαγεγραμμένο. Ὅσο ἐπεκτείνονται τόσο χειρότερες θὰ γίνονται.

Ὁ Ἰδιος (ὑποτίθεται πῶς) ἰσχυρίζεται γιὰ τὴν προσέλευση τῶν ἀνθρώπων ὅτι *κα ν ε ἰ ς* δὲν ἔχει βιολογικὸ πατέρα — *πατέ-*

²³ Βλ. τοὺς *Ἀρχαίους Ἑλληνας*, σ. 302 κ.έ.

²⁴ Ἐμπρακτη ἀθεΐα εἶναι ἡ γνήσια ἀθεΐα καὶ χαρακτηρίζει πολλοὺς δεδηλωμένους πιστοὺς ἢ δῆθεν ‘ἀνοιχτοὺς’ στὴ δυνατότητα τῆς πίστεως. Πράγματι ἄθεος εἶναι ὁ ἀδιάφορος γιὰ τὸν Θεό, εἴτε ἐπειδὴ δὲν νοιάζεται γιὰ τὸ ὄλο θέμα (ἂν ὑπάρχει ὁ Θεός, ποῖος εἶναι, τί θέλει, κ.τ.θ.) εἴτε ἐπειδὴ νομίζει ὅτι νοιάζεται, ἀκόμη καὶ φανατικά, ἐνῶ ἐπιδιώκει ἀπλῶς τὴν ἱκανοποίηση ἐμμονῶν, προκαταλήψεων, κ.τ.θ.

ρα μὴ καλέσητε ὑμῖν ἐπὶ τῆς γῆς, εἶς γάρ ἐστιν ὑμῶν ὁ πατὴρ ὁ οὐράνιος —, ὅπως δηλώνεται καὶ στὴν προσευχὴ Πάτερ ἡμῶν. Ἀφοῦ κανεῖς μας δὲν προσέρχεται ἀπὸ παρθενογέννηση, ἡ σεξουαλικὴ ἀναπαραγωγὴ δὲν δημιουργεῖ προβλήματα στὴν θεία φύση καὶ προέλευση τοῦ ἀνθρώπου οὔτε κἂν μεταφορικά, ὡς δεσμός μετὰ τὴν ‘κοσμικότητα’.

Ἄς ἀνοίξει ἐδῶ παρένθεση, γιὰ ἓνα θέμα ποὺ ἐνδιαφέρει ἰδίως σήμερα. Γιατί χρειάζεται οὐράνιος πατέρας γιὰ νὰ ἔχουμε τὴ θεία φύση, καὶ ὄχι οὐράνια μητέρα; Μήπως ἐπειδὴ ζοῦμε σὲ σχετικὰ πατριαρχικούς καιρούς; Κάλλιστα μποροῦμε νὰ φανταστοῦμε ὡς ἐξίσου ἔγκυρη τὴν περίπτωσιν τῆς προσευχῆς *Μῆτηρ ἡμῶν*, καὶ τὸν Χριστὸ νὰ συμβουλευεῖ μητέρα μὴ καλέσητε ὑμῖν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡ ἀναγωγὴ σὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς δύο γονεῖς καὶ ὄχι σὲ ζευγάρι σημαίνει τὴ διπλὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἄκτιστη καὶ τὴν κτιστὴ πλευρὰ του, μετὰ τὴν ἄκτιστη νὰ βρῖσκεται στὴν ἀρχὴ ὅλων ὡς ἀπόλυτη ἐνιαία προέλευση. Ἡ ἀναγωγὴ σὲ δύο θὰ σήμαινε διαρχία, ὅτι καὶ μιὰ ἄλλη ἀρχὴ ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Θεὸ εὐθύνεται ἐξίσου γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ πατριαρχικὴ διατύπωση τὸ μόνο πρόβλημα ποὺ δημιουργεῖ εἶναι ὅτι διεγείρει τὰ ‘προσδευτικά’ ἀνταντακλαστικά. Ἡ λειτουργία τοῦ θεολογικοῦ συμβολισμοῦ δὲν ἐπηρεάζεται, ἐφόσον ὁ ἀνθρώπος καλεῖται ἰσότιμα νὰ ἀποκτήσῃ ἐπίγνωσιν τῆς θείας ἀρχῆς του καὶ ἐνότητα μαζί της χωρὶς τὸ ὅποιο φύλον νὰ ἐμποδίζει ἢ νὰ εὐνοεῖ στὸ παραμικρό. Μήπως αὐτὴ καὶ κάθε πατριαρχικὴ διατύπωση τῆς χριστιανικῆς θεολογίας ἀποξενώνει τὸν ‘προσδευτικό’, ποὺ προτιμάει νὰ καταστρέφει τὸν λόγον (ὅλες καὶ ὅλοι, κ.τ.δ.), μὴν πάει καὶ ἀφήσῃ κανένα ἔχον ὑπόνοιαν γιὰ προτίμησιν στὸ ἀρσενικό; Κάποιος ποὺ θὰ ἀποξενωθεί ἀπὸ τὸν χριστιανισμό γιὰ τὸν λόγον αὐτό, δὲν θὰ παρέμενε στὴν πίστη ἔτσι κι ἄλλιως, ἢ μπορεῖ ἐπιδερμικά καὶ ἀνώφελα.

Ἄν ἔχω τὴν Καινὴ Διαθήκη καὶ μιὰ σειρὰ χριστιανικῶν κειμένων, ἀκόμη καὶ σημερινῶν, τὴν ἀξία τῶν ὁποίων καμμιὰ ἱερὴ

παράδοση κανενός πολιτισμοῦ δὲν ξεπέρασε καὶ σπάνια πλησί-
ασε, ἀλλὰ μοῦ φταίει ὅτι ὁ Θεὸς ἀποκαλεῖται πατέρας ἀντὶ γιὰ
μητέρα, δὲν ἔχω πραγματικὸ θεολογικὸ ἐνδιαφέρον, καλύτερα
νὰ συνειδητοποιήσω τὰ χαρίσματά μου καὶ νὰ τὰ ἀκολουθήσω
μήπως ἀσχοληθῶ μὲ κάτι ποῦ μὲ συγκινεῖ καὶ γονιμοποιεῖ
περισσότερο.

Βέβαια, νὰ μιλάμε κυριολεκτικὰ γιὰ τὸν Θεὸ ὡς πατέρα
μας, δηλαδὴ νὰ θεωροῦμε τὸν ἑαυτὸ μας θεϊκό, ἀκούγεται πα-
λαβομάρα γιὰ σφυριγμένους, κι ἄς τὸ λέει ὁ Χριστὸς καὶ ἄλλοι
πιὸ πρὶν. Ὁ Βασίλειος τὸ καταλάβαινε καὶ προειδοποιοῦσε ὅτι
“ὁ Θεὸς δὲν ὀνομάζεται καταχρηστικὰ Πατέρας μας οὔτε μετα-
φορικὰ, ἀλλὰ κύρια, πρωταρχικὰ καὶ ἀληθινὰ, ἐπειδὴ μᾶς ἔφερε
ἀπὸ τὸ μηδὲν στὴν ὑπαρξὴ μέσα ἀπὸ τοὺς σωματικούς γονεῖς,
καὶ μὲ τίς κηδεμονίες Του γίνεται δική μας ἡ φύση Του”.²⁵
Ὅμως ὁ ξεπεσμένος ἄνθρωπος μικραίνει τὴν ἀνθρώπινη φύση,
τὴν φέρει στὰ μέτρα του, στὰ ὅρια τῆς ἐμπειρίας του ἀπὸ τὸν
ἑαυτὸ του καὶ τίς σχέσεις του, καὶ γιὰ ρεαλισμὸ ἔχει τὴν κατὰ-
ντία του.

Ἐπειδὴ ἔχουν δύο ἀναμιχθεῖ τέλεια στὴ γέννησή μας,
τὸ σῶμα, ποῦ τὸ ἔχουμε κοινὸ μὲ τὰ ζῶα, καὶ ὁ λόγος
καὶ ἡ προαίρεση, κοινὰ μὲ τοὺς Θεούς, ἄλλοι κλίνουν
στὴ συγγένεια τὴν ἀτυχῆ καὶ νεκρὴ, καὶ μόνον λίγοι
στὴν θεία καὶ μακάρια... Κι ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ οἱ λί-
γοι... δὲν διανοοῦνται γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους τίποτε ταπεινὸ
ἢ ἀνάξιο, ἐνῶ οἱ πολλοὶ κάνουν τὸ ἀντίθετο, γιὰτὶ λένε,
τί εἶμαι δά; ἓνα ταλαίπωρο ἀνθρωπάκι.²⁶

Ὁ μῦθος τῆς παρθενικῆς γέννησης ἐπινοήθηκε ἤδη πρὸ
Χριστοῦ σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση γιὰ νὰ τιμηθοῦν προσωπικότητες

²⁵ Κατὰ *Εὐνομίον*, PG 29, 624: *Ἡ Ἄλλη Ζωή*, σ. 239.

²⁶ Ἐπίκτητος, *Διατριβαί*, βιβλ. 1, κεφ. 3, ἐν. 1–5: *Οἱ Ἀρχαῖοι Ἑλ-
ληνες*, σ. 189.

πού φαίνονταν να υπερβαίνουν τα συνηθισμένα ανθρώπινα μέτρα. Έτσι έγινε, για παράδειγμα, με τον μαθητή του Σωκράτη, τον όποιο υποτίθεται πως γέννησε ο Απόλλων με την παρθένο Περικτιόνη. Όταν ο σύζυγός της Άρίστων πήγε να κοιμηθεῖ μαζί της, ο Απόλλων σὲ ὄνειρο τὸν εἰδοποίησε νὰ ἀπέχει ἀπὸ σεξουαλικὲς ἐπαφὲς μέχρι νὰ γεννηθεῖ ὁ Πλάτων. Ὁ μῦθος ἀποδίδει τὴν ὑπεροχὴ τοῦ πνεύματος στὴν προέλευση ἀπὸ τὸν Θεό, τιμᾶει τὴν ἴδια τὴν ὑπεροχὴ καὶ τὴν θεία ἀρχὴ της. Αὐτὸ ἰσχύει ὅταν ‘κοινοὶ θνητοὶ’ τιμῶνται ἔτσι, δὲν ἰσχύει γιὰ τὸν Χριστό, ὅπου ζητούμενο εἶναι ἀπλῶς ἡ συμβολικὴ τεκμηρίωση τῆς θεότητάς Του. Καὶ στὶς δύο ἐκδοχὲς προκύπτει ἔλλειψη μέτρου, ἐξορία τῶν ‘κοινῶν θνητῶν’ στὴν ἀπόσταση παθητικοῦ θαυμαστῆ — στὴν ἀπόσταση πού οἱ τιμώμενες προσωπικότητες κατήγγειλαν, εἰδοποιῶντας ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀρετὴ ἀπρόσιτη, ἂν τὴ θέλω, ἀρκεῖ νὰ μὴν κοροϊδεύω τὸν ἑαυτὸ μου. Θέλω κάτι πραγματικά, ὅταν εἶμαι πρόθυμος νὰ καταβάλω τὸ τίμημα πού ἀπαιτεῖται γιὰ νὰ τὸ ἀποκτήσω.

Ἄγραυλοῦντες βοσκοὶ

Ἡ σκηνὴ εἶναι γοητευτικὴ, ἀνήκει στὶς πιὸ γνωστὲς λογοτεχνικὲς δημιουργίες καὶ ἔχει ἐμπνεύσει πολλὰ ἔργα, περιγράφει ὅμως ἱστορικὸ γεγονός; Ὅχι μόνο ἀδύνατο δὲν εἶναι ἢ ‘μυθικὸ’ ἀλλὰ, ἔστω σπάνια, συμβαίνει σὲ πολλοὺς νὰ ἀνοίγουν προσωρινὰ οἱ αἰσθήσεις τους σὲ διαστάσεις πού παραμένουν συνηθῶς ἀόρατες σὰν ἀνύπαρκτες. Ὑπάρχουν καὶ ἐδῶ βαθμοὶ καὶ εἶδη. Ἄλλοτε εἶναι σὰν νὰ ἀνοίγει ὁ οὐρανός, ἄλλοτε προσέχω ἓνα γεγονός ἀπὸ πλευρὲς πού κανονικὰ θὰ μοῦ διέφευγαν, ἄλλοτε βλέπω τὸν Χριστό, τὸν διάβολο, δαίμονες, ἄλλοτε καταλαβαίνω ἓνα κείμενο μὲ περίεργα ἀνανεωμένη σκέψη, κ.λπ. Πάντως στὸ ἐβραϊκὸ βοσκοτόπι τοῦ τέταρτου ἀπὸ τὸν ἐπίσημο

όρισμό τῆς γέννησης τοῦ Χριστοῦ ἔτους δὲν βρίσκονταν πρακτο-
ρεῖα εἰδήσεων. Μποροῦμε νὰ εἴμαστε βέβαιοι ὅτι, ὅποια ἐμπει-
ρία κι ἂν εἶχαν οἱ βοσκοί, ἂν ἔστω συνέβη τὸ γεγονός, ὅπως ἀνα-
παράγεται στὸ εὐαγγέλιο εἶναι μυθοπλασία, καὶ μάλιστα προ-
βληματικῆς ποιότητας.

Πόσο ταιριάζει σὲ ἄγγελους νὰ δίνουν παράσταση; Τέτοιες
ἀποκαλύψεις χαρακτηρίζονται ἀπὸ διάκριση, σοβαρότητα, μυ-
στικότητα, καὶ οὔτε κἂν συμβαίνουν ἢ δὲν γίνονται ἀντιληπτές
ἀπ' ὅλους ὅταν παρευρίσκονται πολλοί, μὲ ἄνισες πνευματικὲς
προϋποθέσεις. Τὸ ἐπεισόδιο μὲ τοὺς βοσκούς ἱκανοποιεῖ ἀπαιτή-
σεις τοῦ λαϊκοῦ φαντασιακοῦ, ἔτοιμου νὰ συναρπάζεται ἀπὸ φα-
ντασμαγορίες καὶ ἀνύποπτου πόσο ἀπέχουν αὐτὰ ἀπὸ τῆ μυστι-
κῆ ἐμπειρία.²⁷

Οἱ βοσκοί, ἡ φάτνη μὲ τὰ ζῶα, τὸ φτωχικὸ ζευγάρι, δείχνουν
τῆ συγκατάβαση τοῦ Θεοῦ στὶς συνθῆκες τῆς θνητῆς κτίσης,
πίσω ἀπὸ τὴν ὁποία ὅμως οἱ τρεῖς 'μάγοι' δὲν δυσκολεύονται νὰ
ἀναγνωρίσουν τὴν ἀλήθεια.

Οἱ τρεῖς μάγοι

Καὶ αὐτὴ ἡ διήγηση ἐντυπώθηκε μὲ ζωηρὰ χρώματα στὴ
σκέψη τῆς χριστιανοσύνης. Προφανῶς εἶναι μυθικὴ, φέρει τοὺς
σοφοὺς τῆς μακρινῆς Ἀνατολῆς νὰ προσέρχονται στὸν Χριστό.²⁸

²⁷ Ἀπ' ὅπου ἓνας ἀκόμη λόγος γιὰ τὴν ἐπίσημη τοποθέτηση τῆς Γέν-
νησης τὸν Δεκέμβριο, ἐπειδὴ στὸ παγανιστικὸ παρελθὸν ὁ Δεκέμβριος
συνδέεται μὲ ξεχωριστὲς γεννήσεις, νεράιδες καὶ ξωτικά.

²⁸ Δύο χιλιάδες χρόνια μετὰ ἡ εὐχὴ πραγματοποιεῖται, μὲ πρωτο-
φανῆ ἄνοδο τοῦ χριστιανισμοῦ στὴν Ἀνατολή. Στὴ Ν. Κορέα ὁ χρι-
στιανισμὸς εἶναι ἤδη ἡ μεγαλύτερη θρησκεία μὲ ἀντίστοιχη ὑποχώ-

Κεντρική σημασία τοῦ μύθου εἶναι ἡ παγκόσμια ἀκτινοβολία τοῦ Χριστοῦ, ἃν καὶ ὡς βασιλιᾶ τῶν Ἰουδαίων. Τὸ ἀξίωμα αὐτὸ (ὑποτίθεται ὅτι) ἀνησύχησε τὸν Ἡρώδη.

Καὶ στὸν μῦθο τῶν μάγων ἄγγελοι βοηθοῦν εἰδοποιῶντας τοὺς τρεῖς προσκυνητὲς νὰ μὴν ἐνημερώσουν τὸν Ἡρώδη, ἄγγελοι εἰδοποιοῦν τὸν Ἰωσήφ, πάλι σὲ ὄνειρο, νὰ καταφύγει στὴν Αἴγυπτο γιὰ νὰ γλυτώσει τὸ παιδί, ἐκπληρώνοντας καὶ πάλι μιὰ προφητεία, ἐνῶ σὲ ἄλλο ὄνειρο ὁ Ἰωσήφ μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἡρώδη εἰδοποιεῖται νὰ ἐπιστρέφει, καὶ μετὰ πάλι νὰ ἀποφύγει τὸν γιὸ τοῦ Ἡρώδη πηγαίνοντας στὴ Γαλιλαία, ἐκπληρώνοντας ἔτσι καὶ ἄλλη προφητεία, πού θέλει τὸν Μεσσία Ναζωραῖο.

Οἱ ‘μάγοι’ παραπέμπουν στοὺς σοφοὺς, τὰ δῶρα συμβολίζουν τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ ὡς βασιλικό, ἱερατικὸ καὶ μαρτυρικό. Τὸ ἀστέρι δὲν θὰ εἶχε σημασία, ἃν δὲν ὑπῆρχε κανεὶς νὰ παρατηρεῖ τὰ οὐράνια φαινόμενα: ἀκόμα καὶ ἡ ἔρευνα τῆς φύσης μπορεῖ νὰ ὀδηγεῖ σὲ ἀνώτερη γνώση.²⁹ Τὸ ἀστέρι πού ἀκολουθοῦν οἱ ‘μάγοι’, εἶναι σὰν ἀντανάκλαση στὸν οὐρανὸ τῆς γήινης θέσης Του (αὐτοῦ ὁ ἀστήρ) καὶ συμβολίζει τὸ βασιλικὸ ἀξίωμα.

ρηση τοῦ βουδδισμού. Στὴν Κίνα, παρὰ τὶς διώξεις τοῦ καθεστῶτος καὶ ὅλα τὰ ἐμπόδια πού προκαλεῖ, ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς ὑπολογίζεται γύρω στὰ ἑκατὸ ἑκατομμύρια, καὶ συνεχῶς αὐξάνεται. Στὶς ἰσλαμικὲς χῶρες ὁ χριστιανισμὸς διώκεται περισσότερο ἀπ’ ὅσο καὶ στὶς κομμουνιστικὲς. Παρ’ ὅλ’ αὐτὰ παρατηρεῖται ἄνοδος! Στὸ Ἰράν οἱ μόλις δέκα χιλιάδες χριστιανοὶ σὲ δύο δεκαετίες ἔφθασαν τὸ ἕνα ἑκατομμύριο!

²⁹ Στὴ Μεσοποταμία, ἀπ’ ὅπου ἔρχονται οἱ ‘μάγοι’, ἦταν διαδεδομένη ἡ πεποιθήση σὲ οἰωνούς. Ἡ ἀναφορὰ αὐτὴ τοῦ εὐαγγελίου στὴν οἰωνοσκοπία συνεργάζεται μετὰ τὶς ἀναφορὲς στὶς ἑβραϊκὲς προφητεῖες καὶ στὰ θαύματα τοῦ Ἰησοῦ, ἀναδεικνύοντας τὴ θεία ταυτότητά Του. Σήμερα μποροῦμε ἴσως νὰ διαβάσουμε τὸ ἐπεισόδιο μετὰ τοὺς τρεῖς μάγους καὶ σὰν μιὰ κατάφαση τῆς ἐπιστήμης, ὅμως στὰ συμφραζόμενα τῆς ἐποχῆς τοῦ εὐαγγελίου εἶναι περισσότερο κατάφαση τῆς μαντικῆς.

Σημαίνει επίσης τὸν ‘στολισμένο’ οὐρανό, τὴν ὁμορφιὰ τοῦ στερεώματος. Ἔτσι τὸ ἔχουμε στὸ χριστουγεννιάτικο δέντρο—σύμβολο τῆς κοσμικῆς ὑπόστασης ποὺ ὑψώνεται στὴν ἀρχὴ τῆς. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἡ φύση μᾶς παρηγορεῖ, συνήθως μᾶς ἀρέσει νὰ βρισκόμαστε στὴν ἐξοχή, ἔχουμε κήπους, ἂν μπορούμε, φυτὰ ἐσωτερικοῦ χώρου. Ἡ φύση μᾶς ἀναπαύει ἐπειδὴ εἶναι φτιαγμένη γιὰ μᾶς καὶ στρέφεται πρὸς τὸν ἴδιο καὶ πρὸς ἐμᾶς. Ὁ ἄνθρωπος δημιουργήθηκε ἰκανὸς νὰ ἐνωθεῖ τέλεια μαζί Του, γι’ αὐτὸ πάνω ἀπὸ κάθε ἄλλο κτίσμα μᾶς ἀναπαύει ὁ ἄνθρωπος καὶ τὰ ἔργα του. Ὅ,τι ἰσχύει γιὰ τὸν Χριστό, ἀκριβῶς τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ καθένα μας, στὸν βαθμὸ ποὺ ἐρχόμαστε σὲ ἐπίγνωση τῆς ἀρχῆς μας καὶ πραγματοποιοῦμε τὴ φύση μας.

Στὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ἡ ψυχὴ εἶναι ἐνωμένη τόσο στενὰ μὲ τὸν Θεό, ὥστε οὔτε οἱ ἄγγελοι, Χερουβείμ ἢ Σεραφείμ, δὲν μποροῦν νὰ βροῦν ἢ νὰ καταλάβουν τὴ διαφορὰ τους. Γιατὶ ὅπου ἀγγίζουν τὸν Θεό, ἀγγίζουν τὴν ψυχὴ, καὶ ὅπου ἀγγίζουν τὴν ψυχὴ, ἀγγίζουν τὸν Θεό.³⁰

Βάπτισις

Ὅταν ὁ Πρόδρομος εἶπε στὸν Ἰησοῦ, *ἐγὼ ἔχω ἀνάγκη νὰ μὲ βαπτίσεις, πῶς θὰ βαπτίσω ἐγὼ ἐσένα*, Ἐκεῖνος συμφώνησε προσθέτοντας, *ὀφείλουμε νὰ ἐκπληρώσουμε ὅσα προβλέπει ὁ νόμος*, δηλαδὴ ὑπάκουσε στὸν θρησκευτικὸ θεσμὸ ὅπως στοὺς κοσμικοὺς θεσμοὺς (τὰ τοῦ *Καίσαρος στὸν Καίσαρα*), μὲ μηδενικὴ εὐλάβεια, ἐκπληρώνοντας ἓνα ἀδιάφορο ἐπιβεβλημένο κα-

³⁰ Ἔκκαρτ, *Κατηχήσεις*, DW V, σ. 268–9: *Μάστερ Ἐκκαρτ*, σ. 189.

θῆκον. Ὁλη Του ἡ ζωὴ ὑπῆρξε στὴν οὐσία μιᾶ ἄρνηση ἢ προκλητικὴ ἐπανερμηνεία τῆς θρησκευτικῆς παράδοσης.

Μιλῶντας στοὺς μαθητὲς ὑποτίμησε ἀπερίφραστα τὸ ἐθιμοτυπικὸ βάπτισμα, συνδέοντας τὸ ἀληθινὸ βάπτισμα μὲ τὴν κακοπάθεια, ρωτῶντας τους, *δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ μέλλω πίνειν, ἢ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι βαπτισθῆναι;* Στὴ συνέχεια ἐξήγησε ὅτι ἂν καὶ ὅλοι βασανίζονται, δὲν ὠφελοῦνται ὅλοι. Στὸν δικὸ Του βασανισμὸ ἀναγνωρίζουμε αὐτοθυσία, γι' αὐτὸ ἐπιλέξαμε τὸν Σταυρὸ ὡς σύμβολο τῆς χριστιανοσύνης. Στὸν ἄνθρωπο ὁ βασανισμὸς μπορεῖ νὰ φέρει μεγαλύτερη σκληρότητα, ἀπελπισία, ὀργή, καταστάσεις ποὺ συνοψίζει ἡ ἔκφραση ὅτι κάποιος ἀρνεῖται νὰ σηκώσει τὸν σταυρὸ του.

Ἡ βάπτισή Του ἐπενδύθηκε μὲ πολλὰ μυθικὰ στοιχεῖα, ὅμως σὲ γενικὲς γραμμὲς θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ἱστορικὸ γεγονός, ἂν καὶ ὁ Ἰωάννης παρουσιάζει τὴ συνάντησή μὲ τὸν Πρόδρομο ἔτσι ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ συμπεράνει κανεὶς μὲ σιγουριὰ τί ἔγινε. Βέβαιο εἶναι ὅτι δὲν σήμαινε τίποτα παραπάνω ἀπὸ μιᾶ παραπομπὴ στὴ γνήσια βάπτισμα, ἢ ὁποῖα εἶναι πνευματικὴ καὶ συμβαίνει σπάνια. *Καὶ ἐμαρτύρησεν Ἰωάννης λέγων ὅτι Τεθεάμαι τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ὡς περιστερὰν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν·*

κἀγὼ οὐκ ᾔδην αὐτόν, ἀλλ' ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι ἐκεῖνός μοι εἶπεν, Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ. κἀγὼ ἐώρακα καὶ μεμαρτύρηκα ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Τὸ ἴδιο ἢ ταυτόχρονη ἀνοχή καὶ ἀπόρριψη τῆς παράδοσης, ἢ προσπάθεια νὰ ἐμφυσήσῃ ζωὴ ἐκεῖ ποὺ ὑπῆρχε τυποκρατία, νὰ καταργήσῃ τὸ παρωχημένο, νὰ ἀλλάξῃ τὸ ἄρρωστο, νὰ δείξῃ τὴ σημασία τῆς ἀληθινῆς εὐσέβειας. Ἐτσι ἔγινε μισητὸς στοὺς ἱερεῖς καὶ σὲ ὅσους ἀκολουθοῦσαν τοὺς ἱερεῖς. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἢ σύγκρουσὴ Του μὲ τὸ ἐθιμο τοῦ Σαββάτου.

Παρά τὰ φαινόμενα, τὸ ἰουδαϊκὸ Σάββατο ἀφιερώνεται στὸν Θεὸ λιγώτερο ἀπ’ ὅσο στὴν οἰκογένεια καὶ στὸν τόπο διαμονῆς, σὲ αὐτὰ ποὺ λατρεύει ἀληθινὰ ὁ Ἰσραήλ. Στὴν ἰουδαϊκὴ λατρεία καὶ σὲ μεγάλο βαθμὸ στὸν χριστιανισμὸ (κι ἐμεῖς ἔχουμε θεσμικούς ἀγίους τόπους)³¹ ἡ σχέση μὲ τὸν Θεὸ τείνει στὴν ἐμπορική συμφωνία: θὰ μὲ στηρίζεις, θὰ σὲ ὑπακούω, θὰ μοῦ δίνεις δύναμη, θὰ σοῦ δίνω προσκύνηση. Ὁ Θεὸς ὑπάρχει σὰν τὸ ἰσχυρότερο ἐργαλεῖο, κι ὅταν οἱ συμφορὲς ἀποδείξουν ὅτι δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸν ρόλο αὐτό, ὅπως ὅταν ἄφησε γιὰ αἰῶνες τὸν Ἰσραὴλ ὑπόδουλο στοὺς Βαβυλώνιους, στοὺς Πέρσες, στοὺς Ἕλληνες, στοὺς Ρωμαίους..., ἢ ὅπως ὅταν ἀδιαφόρησε γιὰ τὸ Βυζάντιο καὶ ἐπέτρεψε τὴ σαρωτικὴ ἐπέλαση τῶν Ὀθωμανῶν, ἢ ὅπως στὴν προσωπικὴ ζωὴ, ὅταν ἀφήνει ἐμᾶς καὶ τοὺς δικούς μας στὶς πιὸ ἀπίστευτες ταλαιπωρίες, ἀνακαλύπτουμε τὰ σφάλματά μας, ὅτι εἴμαστε ὑπεύθυνοι ποὺ μοιάζει νὰ μὴν τηρεῖ τὴ συμφωνία Του μαζί μας, ὅτι μᾶς τιμωρεῖ γιὰ τὶς ἀμαρτίες μας, κ.τ.δ. Ἡ ἀλήθεια φυσικὰ εἶναι ὅτι δὲν ἔκανε καμμιά συμφωνία

³¹ Καὶ ἡ χριστιανοσύνη προτιμᾶει τὰ ἐδῶ ἀπωθώντας τὴν ἰδέα τοῦ θανάτου. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Βασιλείου τὸ εἶχε προσέξει καὶ προσπάθησε νὰ προφυλάξει ἀπὸ τὴν ὑποκρισία, μὴπως γίνεῖ πιὸ ἀντιληπτὸς ὁ Λόγος ποὺ ἀποσπᾶ ἀπὸ τὴν προσωρινότητα τοῦ παρόντος χωρὶς νὰ τὸ διαβάλλει: “δὲν πλησιάζεις τὸν Θεὸ ἀλλάζοντας τόπο. Ὅπουδῆποτε κι ἂν εἶσαι θὰ ἔρθει ὁ Ἰδιὸς σὲ σένα, ἂν τὸ βᾶθος τῆς ψυχῆς σου βρεθεῖ τέτοιο ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ κατοικήσει ὁ Κύριος καὶ νὰ βαδίσει μέσα σου. Ἄν ὅμως ἔχεις τὸν μέσα ἄνθρωπο γεμάτο πονηριά, ἀκόμη κι ἂν βρίσκεσαι στὸν Γολγοθᾶ ἢ στὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, ἀκόμη κι ἂν βρίσκεσαι κάτω ἀπ’ τὸ μνήμα τῆς Ἀνάστασης, τόσο ἀπέχεις ἀπ’ τὸ νὰ δεχτεῖς μέσα σου τὸν Χριστό, ὅσο ἀκριβῶς ἐκεῖνοι ποὺ δὲν ἔχουν κἄν πιστέψει καὶ τὸν ἀρνήθηκαν” — Γρηγόριος Νύσσης, Ἐπιστ. 2, ἐν. 16–18: *Ἡ Ἄλλη Ζωή*, σ. 126. Γι’ αὐτὸ ὁ Ἐκκαρτ λέει, “ἂν θέλει ὁ Θεὸς νὰ μοῦ μιλήσει ἄς ἔρθει σὲ μένα, δὲν θὰ βγῶ ἔξω” — *Γιὰ τὴν ἀπόσπαση*, DW V, σ. 409: *Μάιστερ Ἐκκαρτ*, σ. 62.

ούτε πρόκειται, κι ἄς βάζουν ὅσο θέλουν οἱ Εὐαγγελιστές τὸν Χριστὸ νὰ δίνει ὑγεία σὲ ὅσους πιστεύουν.

Κύριος ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σαββάτου. Ἡ σύγκρουση, ὅπως εἶναι φυσικό, περιέλαβε καὶ τὸν ναό. Ὁ Θεὸς θέλει ἐνότητα, οἰκειότητα, φιλία, ὅμως οἱ τελετὲς μαρτυροῦν περισσότερο ἀπόσταση. Κλιμακώνοντας τὴ σύγκρουση μὲ τοὺς ἱερεῖς καὶ ταυτόχρονα δείχνοντας τὴν οὐσία της ἀποκαλεῖ τὸ χωράφι ὅπου βρίσκεται ὁ Ἴδιος μὲ τοὺς μαθητὲς πρὸ ὑψηλὸ ἀπὸ τὰ ἅγια τῶν ἀγίων τοῦ ναοῦ — *τοῦ ἱεροῦ μεῖζόν ἐστὶν ὧδε.* Τέτοια σύγκριση καὶ σύγκρουση δὲν εἶχαν τολμήσει οὔτε νὰ διανοηθοῦν ἀκόμα καὶ οἱ μεγαλύτεροι προφῆτες, καὶ ἀντίπαλοι τοῦ ναοῦ, ὅπως ὁ Ἱερεμίας.

Ἡ διήγηση ὅτι ἀκούστηκε φωνὴ ἀπὸ τὸν οὐρανό, *σὺ εἶ ὁ υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν σοὶ εὐδόκησα,* ὅπως ὅταν μεταμορφώθηκε μπροστὰ στοὺς μαθητὲς *εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν,*³² καὶ ἀκόμα ὅτι τὸ Πνεῦμα κατέβηκε ἐπάνω Του ἐν εἴδει περιστερᾶς, εἶναι ἀδέξιες λογοτεχνικὲς μηχανὲς ποὺ προσπαθοῦν νὰ δείξουν ὅτι συνέβη αἰσθητὰ καὶ μαζὶ ὑπερφυσικά μιὰ φανέρωση δύναμης, δηλαδή ὅτι δὲν ὑπῆρξε μόνον ἐθιμοτυπικὸ βάπτισμα ἀλλὰ πραγματικό, ὑποδοχὴ τοῦ Πνεύματος, ὅταν ὁ ἄνθρωπος γίνεται ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Χριστός. Μὲ βάση καὶ αὐτά, τί θὰ σήμαινε τὸ δικό μας βάπτισμα;

Χρειάζεται νὰ γίνῃ συνειδητὸ ποιὲς διαστροφὲς ὁδήγησαν σὲ τόσους παραλογισμούς, ὅπως σὲ ἓνα 'μυστήριο'

³² Ἀντίθετα μὲ ὅσα ἰσχυρίζεται ἡ σχετικὴ διήγηση, δὲν ἀκτινοβολεῖ τὸ σῶμα ἀλλὰ τὸ πρόσωπο, τὰ μάτια, ἀπ' ὅπου ἡ λάμψη μπορεῖ νὰ διαχέεται ἀκόμα καὶ καλύπτοντας πλήρως τὸ πρόσωπο καὶ τὸ σῶμα. Ἡ ἐμφάνιση ἐπίσης τοῦ Μωϋσῆ καὶ τοῦ Ἡλίου δείχνει ὅτι πρόκειται γιὰ μυθοπλασία, μὲ σκοπὸ νὰ συνδέσει τὴ μεταμόρφωση ἢ ἀποκάλυψη τοῦ Χριστοῦ μὲ τὴν ἀποκάλυψη στὸν Μωϋσῆ στὸ ὄρος Σινᾶ, καὶ στὸν Ἡλία στὸ ὄρος Χωρήβ. Ἔτσι ἄλλη μιὰ φορὰ ὁ Ἰησοῦς παρουσιάζεται νὰ περιέχει καὶ ὀλοκληρῶνει τὴν ἰουδαϊκὴ μυθολογία.

πού υποτίθεται ότι μᾶς καθαρίζει ἀπὸ τὸ υποτιθέμενο προπατορικό ἀμάρτημα, γιὰ τὸ ὁποῖο εἶδαμε ὅτι μόνο ἀμάρτημα δὲν εἶναι,^[33] ἐνῶ καὶ ἂν ἦταν, δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἔχει στὴν προσωπικὴ ζωὴ καθενὸς μας τὴν ἐπίδραση πού νομίζουμε ὅτι ἔχει, τὴν ὁποία καὶ ἂν ἀκόμα εἶχε, δὲν θὰ γινόταν νὰ τερματίσουμε διὰ μαγείας. Χωρὶς δική του συμμετοχὴ, ἓνα μωράκι καθαρίζεται ἀπὸ τὴν ἁμαρτία ἐπειδὴ ὁ ἱερέας τὸ βουτάει στὸ μαγικὸ νερό, ἐπικαλεῖται τὸν Θεό, κ.λπ.; Εἶναι δυνατὸ νὰ ἔχουμε φτιάξει κάτι τέτοιο καὶ νὰ τὸ πιστεύουμε, γενιὰ μετὰ ἀπὸ γενιὰ ἐδῶ καὶ αἰῶνες; Ἡ ἁμαρτία εἶναι ἓνας λεκέδες πού φεύγει μὲ τὸ καθαριστικὸ χωρὶς νὰ κάνω τίποτα ὁ ἴδιος μὲ τὸν ἑαυτό μου; Καὶ ὅμως, τόσοι ἄνθρωποι ‘καθαρίζονται’ ἐδῶ καὶ αἰῶνες, καὶ φθάνουν στὸ χειρότερο σημεῖο διαφθορᾶς παραμένοντας ἀμετανόητοι.³⁴

Γύρω ἀπὸ τὸ βάπτισμα ἀναπτύχθηκε μιὰ ‘ἐκκλησιαστικὴ’ φιλολογία πού προσπαθεῖ φιλότιμα νὰ τὸ παρουσιάσει ὡς συμβολικὴ τελετὴ ἀπλῆς εἰσόδου στὴν Ἐκκλησία χωρὶς μαγικὴ διάσταση: μόνο στὴ συνολικὴ ἐκκλησιαστικὴ πορεία καθενὸς ἐν-

³³ Βλ. τὰ κεφ. ‘Παράδεισος τῆς τρυφῆς’, καὶ ‘Ἡ παράβαση’.

³⁴ *Τὸ προπατορικό ἀμάρτημα*, σ. 136 κ.έ. Ἡ πεποίθηση ἀκόμα καὶ μεγάλων Πατέρων, ὅτι τὰ ἀβάπτιστα βρέφη πηγαίνουν στὴν κόλαση, ἐπειδὴ τὸ βάπτισμα δὲν τὰ ἐλευθέρωσε ἀπὸ τὸ προπατορικό ‘ἀμάρτημα’, εἶναι ἀπαράδεκτη. Σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ διασωθεῖ τὸ κύρος τῆς μαγικῆς ἐπενέργειας τοῦ βαπτίσματος προτάθηκαν οἱ πιὸ ἀπίθανες θέσεις, ὅπως ὅτι τὸ βάπτισμα καταργεῖ τὸ προπατορικό ‘ἀμάρτημα’ ἀλλὰ ὄχι τὴν τάση τοῦ ἀνθρώπου γιὰ ἁμαρτία! Ἡ ὁποία τάση ἐπομένως εἶναι ἔμφυτη ἀπὸ τὸν Θεό; Ἡ κατὰ σύμπτωση ἀναπτύσσεται ἐλεύθερα σὲ ὅλους τοὺς βαπτισμένους ἀνεξαιρέτως; Εἶναι πολλὰ ἀκόμη γιὰ τὰ ‘μυστήρια’ πού χρειάζονται δικό τους βιβλίο γιὰ νὰ συζητηθοῦν. Δὲς ἀκόμη γιὰ τὸν γάμο στὴν *Κιβωτὸ* (Ἀξίες τοῦ γάμου), σ. 81 κ.έ., καὶ στὰ *Στοιχεῖα* (Ἄς σκεφτοῦμε τὴν γαμήλια Ἀκολουθία), σ. 103 κ.έ.

δέχεται τὸ σύμβολο νὰ γίνεи βίωμα, πράξη καὶ ἐπίγνωση τῆς ἀλήθειας. Πόσο ἰσχύει ἡ φαινομενικὰ συνετὴ αὐτὴ εἰσήγηση;

Ἄν ἡ τελετὴ ἔχει συμβολικὴ ἀξία, ποῦ κολλάει ὁ ἀγιασμός τοῦ νεροῦ; Κι ἂν ἡ δύναμη τοῦ βαπτίσματος βρίσκεται στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ, πῶς σώζονταν οἱ ἄνθρωποι προτοῦ ὑπάρξει χριστιανισμός, ἢ πῶς σώζονται σήμερα ὅσοι κανονίζουν τὴ ζωὴ τους σύμφωνα μὲ ἄλλες θρησκείες ἢ Ὁμολογίες;

Τὸ σύμβολο εἶναι δείκτης: διώχνει ἀπὸ τὸν ἑαυτό του. Τὸ νερὸ μπορεῖ νὰ συμβολίσει τὴ μετάνοια ὡς πνευματικὸ καθαρισμό, ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν πονηριά, τὴν ἄγνοια, τὴν κακία. Ὅμως ἂν εἶχε διαμορφωθεῖ ἔτσι ποῦ νὰ λειτουργεῖ συμβολικά, δὲν θὰ ἐλπίζαμε τίποτα ἀπὸ τὸ νερὸ καὶ τὰ πάντα ἀπὸ τὴ δύναμη τῆς μετάνοιας, ἀπὸ ἓνα τρόπο σκέψης, ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴ στὰ βιώματα καὶ τὴ συνειδήσή μας. Ὅταν τὸ νερὸ ‘ἀγιάζεται’ φυλακίζει στὸν ἑαυτό του, ἀποκτᾷ μαγικὴ διάσταση σὲ βᾶρος τῆς ὑποτιθέμενης συμβολικῆς, καὶ ἀπολαμβάνει αὐτοτέλεια γιὰ ἀνύπαρκτη ἀξία, μετατρέπεται σὲ κοινὴ ἀπάτη. Ἄνικανο νὰ προμηθεύει τὰ ὑποσχόμενα ἀπομένει ἀδιάφορος ἐθιμοτυπικὸς αὐτοματισμός, μάλιστα ἐφόσον δὲν ἐπαναλαμβάνεται κι ἔτσι δὲν ἀνανεώνει τὴν ψευδαίσθηση τοῦ καθαρισμοῦ. Ὁ ρόλος τῆς παραγωγῆς ‘ιερωῶν’ ψευδαισθήσεων ἀνατέθηκε κυρίως στὴ λεγόμενη θεία κοινωνία.

Ἄν τὸ βάπτισμα εἶχε γίνεи ἀποδεκτὸ μὲ οὐσία του κάποιος συμβολισμό, δὲν θὰ προέκυπτε ἡ πεποιθήση ὅτι τὰ ἀβάπτιστα βρέφη πεθαίνουντας πηγαίνουν στὴν κόλαση! Τὸ βάπτισμα–σύμβολο, ἰδιαίτερα ὁ νηπιοβαπτισμός, θὰ εἶχαν νόημα γιὰ τὴν ἴδια τὴν Ἐκκλησία, ὅτι ἔτσι ἐγκαινιάζεται ἡ εὐθύνη της γιὰ τὴν προετοιμασία νέου μέλους. Ὅταν ὅμως ἡ κατήχηση γεμίζει τὰ παιδιὰ προκαταλήψεις ἀντὶ νὰ τὰ μάθει νὰ σκέφτονται, μὲ δεδομένη καὶ τὴ μαγικὴ διαμόρφωση ὅχι μόνο τῆς τελετῆς τοῦ βαπτίσματος ἀλλὰ γενικὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, τὸ νέο μέλος εἰσάγεται σὲ ἀτμόσφαιρα ἐθιμοτυπισμοῦ καὶ δογματισμοῦ, προ-

οπτική τῶν ὁποίων δὲν εἶναι ἡ φώτιση ἀλλὰ ἡ πώρωση. Γιὰ νὰ ξεφύγει κανεὶς ἀπὸ τέτοια παγίδα χρειάζεται ἰσχυρὴ θέληση, ἐμπειρία τῆς πραγματικότητος ἔγκυρη μέσα στὶς ὅποιες ἀτέλειες. Ἰδίως ἂν τὸ περιβάλλον εἶναι ἔντονα θρησκευόμενο, μπορεῖ νὰ ἀπαιτηθεῖ κανονικὸς πόλεμος.

Οἱ ἄλλες θρησκείες ἢ χριστιανικὲς Ὁμολογίες ἀντιμετωπίζονται ὡς ἀνταγωνιστικὰ μάγια, ἐπομένως εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀπορρίπτονται, ἀλλιῶς θὰ ὑπέβαλλαν τὴν ἰδέα πὺς ὁ οἰκεῖος μαγομηχανισμὸς ἔχει σχετικὴ μόνον ἀξία ἢ μικρὴ ἢ μπορεῖ καμμία. Ἔτσι ἡ Ἐκκλησία καταντᾷ νὰ ἰσχυρίζεται τὰ πιὸ ἐξωφρενικά, ὅπως ὅτι ὅσοι δὲν πιστεύουν στὸν Χριστὸ πιστεύουν σὲ δαίμονες. Κι ἂν διαπιστώνονται σὲ ἄλλες θρησκείες ἔθιμα ποὺ μοιάζουν μὲ τὰ χριστιανικά, ἀντὶ νὰ τοὺς ἀναγνωρίζεται ἔστω περιορισμένη ἀλλὰ πραγματικὴ ἀξία, προτιμᾶται ἡ παράνοια, ὅτι ὁ διάβολος ἔκλεψε στοιχεῖα ἀπὸ τὸν χριστιανισμὸ καὶ τοὺς τὰ ἔδωσε, λὲς καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ θεσμοὶ εἶναι μαγικὲς συνταγὲς ποὺ λειτουργοῦν μηχανικὰ ὅπουδῆποτε. Τὴν ἀθεΐα στὴ χριστιανοσύνη, καὶ μάλιστα μὲ τὴ γνήσια μορφή της, τὴν ἐλεύθερη ἀπὸ ἐντάσεις ἀπλὴ ἀδιαφορία γιὰ τὸν Θεό, δὲν ἀποκλείω νὰ ἐνισχύουν καὶ ἔνστικτα αὐτοάμυνας ἀπέναντι σὲ μιὰ παράδοση ποὺ ἐχθρεύεται τὴ νοημοσύνη ἀπὸ τόσες πλευρὲς καὶ τὴν ὑπονομεύει.

*

Οἱ ἀναφορὲς τοῦ Πρόδρομου στὸν Χριστὸ δὲν εἶναι τίποτα περισσότερο ἀπὸ ἐπινοήσεις τῶν Εὐαγγελιστῶν, μήπως μέσω τῆς νέας πίστεως μπορέσει ὁ Ἰσραὴλ νὰ ἀπαγγιστρωθεῖ ἀπὸ τὰ ἔδω καὶ νὰ διαμορφώσει 'ἐξωκόσμια' κατεύθυνση. Ἡ σχέση τῶν δύο ἀνήκει σὲ ὅσα ἐπινοήθηκαν γιὰ νὰ ἀναδείξουν τὴν ἐβραϊκὴ ἱστορία σὰν μιὰ πορεία ποὺ ὀδηγεῖ στὸν Χριστὸ ὡς ἀρχὴ τῆς μετάνοιας τοῦ Ἰσραὴλ. Ὑποτίθεται πὺς ὁ Πρόδρομος δηλώνει

ὅτι δὲν εἶναι ἄξιος ὄχι νὰ βαπτίσει τὸν Ἰησοῦ ἀλλὰ οὔτε νὰ δέσει τὰ κορδόνια Του, ὅμως λίγο μετὰ, ὅταν βρίσκεται στὸ δεσμοκτήριο, στέλνει μαθητὲς του στὸν Ἰδιο νὰ ρωτήσουν ἂν εἶναι ‘ὁ ἐρχόμενος’ ἢ ἂν περιμένουν ἄλλο! Περαιτέρω, ἂν ὁ Πρόδρομος ἀπὸ μωρὸ στὴν κοιλιὰ τῆς μάνας του ἐνοιωθε τὴν παρουσία Ἐκείνου, γιὰ τὸν ὁποῖο μετὰ ἀπόρησε, πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ τὸν βαπτίσει ὅταν ὁ ἴδιος χρειάζεται τὸ δικό Του βάπτισμα, θὰ εἶχε μιλήσει στοὺς μαθητὲς του καὶ θὰ φρόντιζε νὰ τοὺς φέροι ὅσο γίνεται πιὸ κοντὰ στὸν Χριστό. Ὅμως οἱ μαθητὲς τοῦ Πρόδρομου ἔφθασαν σὲ τέτοιο σημεῖο καχυποψίας, ὥστε ὄχι μόνο δὲν τὸν προσέγγισαν νὰ τὸν γνωρίσουν καὶ νὰ διδαχθοῦν ἀλήθειες ποὺ μόνο Ἐκεῖνος θὰ μπορούσε νὰ γνωρίζει, ἀλλὰ εἶχαν ἰκανὸ θράσος νὰ τὸν ἀνακρίνουν, νὰ τοὺς πεῖ γιατί οἱ δικοὶ Του μαθητὲς δὲν νηστεύουν... Αὐτὸ ἔγινε μὲ πρωτοβουλία ἢ ἄδεια τοῦ Πρόδρομου, ἀφοῦ ποτὲ δὲν θὰ προχωροῦσαν μόνοι τους σὲ κάτι τέτοιο ἀγνωῶντας τὸν Δάσκαλό τους. Ἴσως δὲν ἐξέφραζαν κἄν δική τους ἀπορία ἀλλὰ τὸν ἴδιο τὸν Πρόδρομο, ὁ ὁποῖος σκανδαλιζόταν βλέποντας τὸν Ἰησοῦ νὰ περιφρονεῖ τὴν ἀσκητικὴ παράδοση.

Νηστεία καὶ πειρασμοί

Μετὰ τὴν βάπτισή Του ὁ Χριστὸς ἀνήχθη εἰς τὴν ἔρημον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου. Ἡ διήγηση περιέχει σημαντικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ νόημα τοῦ πειρασμοῦ, ὅμως ἡ συνολικὴ δομὴ τῆς καὶ ἀκόμα περισσότερο ἡ παρουσία τοῦ σατανᾶ καὶ ὁ ρόλος του δημιουργοῦν προβλήματα.

Ἦταν εὐλόγο ἀκόμη καὶ γιὰ τὸν Χριστὸ νὰ ἀντιμετωπίσει πειρασμοὺς μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση Του. Στὸ εἶδος καὶ τὴν ἔνταση τῶν πειρασμῶν ἡ θεία φύση ποιά συμμετοχὴ μπορεῖ νὰ εἶχε; Παρέμενε πιὸ ἀμέτοχη ἀπὸ νεκρή; Γιὰ παράδειγμα, ὡς ἄνθρωπος ἴσως ἦταν ἐπόμενο, ἂν πεθαίνει τῆς πείνας, νὰ λυπηθεῖ τὸν

ἐαυτό Του ἔστω γιὰ δευτερόλεπτα, πόσο πιθανὸ εἶναι γιὰ τὸν Δημιουργὸ νὰ λαχταράει κοσμοκρατορίες καὶ νὰ πιάνει κουβέντα μὲ τὸν σατανᾶ ὡς δῆθεν ἀφεντικὸ τοῦ κόσμου; Κι ἂν στὸν μῦθο ὁ διάβολος ἀπλῶς συμβολίζει τὴν κακία τῆς πειρασμικῆς ὀρμῆς, ὁ παραλογισμὸς δὲν μειώνεται: εἶναι δυνατὸ νὰ γεννηθεῖ στὸν Χριστὸ λαχτάρα κοσμοκρατορίας; Τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ἄν κάποιος κατάντησε παίγνιο τοῦ σατανᾶ, δὲν πρόκειται γιὰ πειρασμὸ ἀλλὰ γιὰ κλίση. Πειρασμὸ ἔχει ὅποιος ἔχει καὶ ἀρκετὴ ὑγεία νὰ νοιώθει πὼς οἱ ἀληθινές του ἐπιθυμίες εἶναι διαφορετικές. Δὲν βάζει κανένα ὄριο στὸν πειρασμὸ ἢ ποιότητα τοῦ χαρακτῆρα;³⁵

Ἡ ἀσκητικὴ ἐμπειρία ὁδηγήθηκε σὲ μιὰ συμβουλὴ ποὺ ἔχει ξεχωριστὴ σχέση μὲ τὸ ζήτημα τῆς ὀδυνηρῆς στέρησης: *ὅσο μεγάλες συμφορὲς κι ἂν μᾶς βρίσκουν, νὰ ἀντέχουμε ὡς τὸ τέλος χωρὶς νὰ λυπηθοῦμε τὸν ἐαυτό μας.* Ὡς τὸ τέλος σημαίνει πάντα θὰ ὑπάρχουν μικρὰ ἢ μεγάλα προβλήματα καὶ χρειάζεται ὅποτε ἐμφανίζονται καὶ ὅσο ἐπιμένουν νὰ μὴ μᾶς καταβάλλουν. Ἄντι ἀπλῶς νὰ πεινᾶμε, ἐπειδὴ δὲν ἔχουμε πόρους, ἢ ἀντι νὰ φεύγουμε ὅταν εἴμαστε ἀνεπιθύμητοι, γιατί μπορεῖ νὰ νοιώθουμε ἀξιολύπητοι σὰν κακομοίρηδες, ἀνήμποροι, κατατρεγμένοι, ἀδικημένοι, ‘μὲ τὴν οὐρὰ στὰ σκέλια’ — ἢ ἀντιστοίχως θυμωμένοι, ἐξοργισμένοι, ἔξαλλοι, ὅταν ἀφορμὴ τῆς ταλαιπωρίας μοιάζει νὰ εἶναι κάποιος ἢ κάτι μὲ τὸ ὁποῖο μποροῦμε νὰ συγχρουστοῦμε; Ἡ ‘κοινωνία’ εἶναι τέτοια ἀφορμὴ, ὅπως καὶ ἡ οἰκογένεια καὶ ὁ Θεός. Μὲ αὐτὰ καὶ τὰ ὅμοια μπορεῖ νὰ τὰ βάλει κανεὶς ὅσο θέλει. Μὲ τὴν αὐτολύπησιν ἐκδηλώνουν τὴ μαλθακότητά τους οἱ πιὸ ἄκακοι ἢ δειλοὶ χαρακτῆρες, μὲ τὴν ὀργὴ οἱ πιὸ ἄγριοι, ἀναιδεῖς, θρασύδειλοι ἢ θαρραλέοι.

³⁵ Γι’ αὐτὸ ἔχει τόσο μεγάλη σημασία στὰ πνευματικὰ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, ἐπειδὴ συνήθως σὲ νεαρὲς ἡλικίες ὁ χαρακτῆρας δὲν ἔχει διαμορφωθεῖ πλήρως οὔτε σίγουρα.

Ἡ μαλθακότητα ἀποκόβει ἀπὸ τὴν πίστη, ἀπὸ τὴ γνώση, ἀπὸ τὴν προοπτική, κάνει τὸ πρόβλημα νὰ μοιάζει ἐπιβλητικό, γι' αὐτὸ ἀπελπίζει καὶ ὀδηγεῖ στὴν αὐτολύπηση. Ἀγαθὴ λύπη εἶναι ὅταν θλίβει ἢ μικρότητα ποὺ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει γύρω μας, ὄχι ἐπειδὴ μᾶς ταλαιπωρεῖ ἀλλὰ ἐπειδὴ ὑπάρχει. Ἐνα χαρακτηριστικὸ τῆς ἀγαθῆς λύπης εἶναι ὅτι δὲν ἐμποδίζει τὴ νηφάλια ἐκτίμηση τῶν καταστάσεων, δὲν θολώνει τὴ μεγάλη εἰκόνα.

Ὅσο πιὸ συνειδητὴ καὶ ἰσχυρὴ γίνεται ἡ ἐπαφὴ μὲ τὰ πράγματα, τόσο ὑποχωρεῖ ἡ πνευματικὴ νωχέλεια, ταλαιπωρίες καὶ μικρότητες δὲν προκαλοῦν αὐτολύπηση, ἢ κι ἂν τὸ κάνουν, δὲν διαρκεῖ ἀλλὰ εἶναι ὅπως ὅταν κάποιος βυθιστεῖ καὶ ἀμέσως τὸ σωσίβιο τὸν ἀρπάζει στὴν ἐπιφάνεια. Χρειάζεται πνευματικὴ ἀρχοντιά, ἢ ὅπως τὸ λέει ὁ Συμεών, νὰ εἶναι ὁ νοῦς καρφωμένος στὸ φῶς. Στὴν ἐπίγνωση τῆς πραγματικότητας ὁ ἑαυτὸς εἶναι ἡ πραγματικότητα, οἱ συνθῆκες ἀναγνωρίζονται στὶς ἀληθινὲς διαστάσεις τους, μαλθακότητα, ἀπελπισία, αὐτολύπηση, ὀργή, δὲν ἔχουν δύναμη νὰ ἐπιβληθοῦν. Ὁ Παῦλος λέει, ποιὸς θὰ μᾶς χωρίσει ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ; Ὀλίγη ἢ στενοχώρια ἢ διωγμὸς ἢ πείνα ἢ στέρηση ἢ κίνδυνος ἢ μαχαίρι; Οὔτε θάνατος οὔτε ζωὴ οὔτε ἄγγελοι οὔτε ἐξουσίες οὔτε δυνάμεις οὔτε παρόντα οὔτε μέλλοντα οὔτε ὕψος οὔτε βάθος οὔτε κάποιος ἄλλος κόσμος θὰ μπορέσει νὰ μᾶς χωρίσει ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ποὺ ὑπάρχει στὸν Ἰησοῦ Χριστὸ τὸν Κύριό μας.

*

Ἡ γνήσια νηστεία ἔρχεται πάντα μόνη της, δὲν ἔχει σχέση μὲ ἔθιμα, προγράμματα, πειθαρχίες καὶ καθήκοντα. Ἡ πιὸ κρίσιμη νηστεία τῆς Ἐνανθρώπησης περιγράφεται σὰν μιὰ δοκιμασία ποὺ ἀπέδειξε πνευματικὴ ὠριμότητα. Εἶναι ἀναγωγὴ, ἐπειδὴ τὰ βιοτικὰ στηρίγματα ὑποχώρησαν μέσα σὲ ἓνα ἄλμα.

Σημαίνει μεγάλης ἢ ἀκραίας ἔντασης ὕλική καὶ πνευματικὴ ταλαιπωρία. Ὅχι πάντα τὸ ἴδιο κρίσιμη, ὅμως νηστεία εἶναι ὅτιδήποτε ἐμποδίζει τὴ θέλησή μας, ὅπως νὰ μὴν ἔχουμε τὴν περιουσία πού θὰ θέλαμε, ἢ τὸν ἐλεύθερο χρόνο, ἢ ἓνα ταξίδι, κ.λπ. Τὴ νηστεία ὡς τακτικὸ θρησκευτικὸ ἔθιμο ὁ Χριστὸς ἀπέρριψε στὴν πράξη καὶ ρητά, ὅταν στὴν ἀπορία, γιατί δὲν νηστεύουν οἱ μαθητές Του, ἀπάντησε περιφρονῶντας συνολικὰ τὴ θρησκεία, ὅτι δὲν ὑπάρχει κανένας λόγος νὰ νηστεύουν, καὶ κάθε λόγος νὰ μὴ νηστεύουν. *Μὴ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος πενθεῖν ἐφ' ὅσον χρόνον μετ' αὐτῶν ἐστὶν ὁ νυμφίος; ἐλεύσονται δὲ ἡμέραι ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, καὶ τότε νηστεύουσιν.*

Ὁ Εὐαγγελιστὴς συνειδητοποίησε ὅχι μόνο τὸ ἀνώφελο καὶ μάταιο, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀδύνατο τοῦ πράγματος, ὅτι ἀκόμη κι ἂν μὲ ὑποχρέωναν ὅλοι οἱ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, ἢ ἂν μὲ διέταζαν ὅλοι οἱ ἐπίσκοποι, οἱ σύνοδοι καὶ ὁ 'πνευματικός' μου, ἀπλῶς δὲν γίνεται νὰ βρισκομαι μαζί μὲ τὸν Θεὸ καὶ νὰ νηστεύω χωρὶς νὰ κοροϊδεύω τὸν ἑαυτό μου καὶ μαζί ὅσους μὲ ἔβαλαν νὰ τὸ κάνω. Θὰ μπορούσα νὰ μὴ φάω τίποτα, ὅχι ἀπὸ καθῆκον, ἰδίως ἂν Ἐκεῖνος δὲν ἔτρωγε, ἀλλὰ ἐπειδὴ θὰ μοῦ ἀρκοῦσε πού εἶμαι μαζί Του.

Ἄν ἔχω χαρά, καὶ ὅμως μπορῶ καὶ νηστεύω, ἀποδεικνύω διψυχία: δὲν εἶμαι μαζί Του, ἀλλιῶς δὲν θὰ νήστευα, ἐπομένως δὲν χαίρομαι ἐπειδὴ εἶμαι μαζί Του ἀλλὰ γιὰ κάτι ἄλλο — ἐπειδὴ εἶμαι παρέα μὲ φίλους ἢ μὲ τὴν οἰκογένειά μου, ἐπειδὴ βλέπω ἓνα ὠραῖο τοπίο, ἢ ὅτιδήποτε. Ἡ μισὴ καρδιά μου χαίρεται μὲ τὶς ἀσχολίες μου καὶ ἡ ἄλλη μισὴ πολὺ πιὸ μακριὰ Του παριστάνει ὅτι νηστεύει, ἐκπληρώνοντας τὸ ὑποτιθέμενο θρησκευτικὸ μου καθῆκον καὶ δίνοντας ἐλάχιστη ἢ μπορεῖ καμμιά σημασία στὴ νηστεία. Ἔτσι κι ἀλλιῶς δὲν εἶναι κάτι τόσο δυσάρεστο. Ἰδίως ἂν τρώω πιὸ συχνὰ κρέας, εἶναι φυσικὸ στὰ νηστίσιμα νὰ ἔχω εὐκαιρία γιὰ μιὰ εὐπρόσδεκτη ἀλλαγὴ, χῶρια αὐτὸ πού λένε μερικοὶ περὶ 'ἀποτοξίνωσης', ὅποτε τριπλὸ τὸ καλὸ: μὲ τὴν ποικιλία τῶν θαλασσινῶν μεγαλώνω τὴ γαστρονομικὴ μου

απόλαυση, φροντίζω την υγεία μου και μαζί τακτοποιώ τις θρησκευτικές μου υποχρεώσεις. Τί άλλο να ζητήσει κανείς;

Έκτος από την κοροϊδία υπάρχει και η πραγματική νηστεία, εκείνη που εκφράζει μια ιδιαίτερα μεγάλη και όδυνηρή απόσταση από τον Θεό, δίνοντας αφορμή σε ό,τι κατώτερο έχω και φέροντάς το στην επιφάνεια. Μέσα από μια ισχυρή αντιξοότητα, απώλεια και ταλαιπωρία που δεν αποφάσισα, βρίσκει αφορμή να ξεσπάσει η δειλία, ο φόβος, η μαλθακότητα, η αυτολύπηση, ένα μέρος των βιωμάτων της αποξένωσης, σύμφωνα με τον χαρακτήρα μου και με το είδος της ταλαιπωρίας, απ' όπου αποκτώ επίγνωση της πνευματικής μου κατάστασης.

Ο Γέροντας Έφραϊμ Κατουνακιώτης ειδοποιεί ότι δεν είναι νηστεία το να μην τρώς λίγο λαδάκι και να τρώς άστακούς και κιλά από νηστίσιμα. Δεν είναι νηστεία το να μην τρώς λάδι και την ίδια ώρα να θεωρείς τον éαυτό σου σπουδαϊον [άκόμα χειρότερα, να παριστάνεις τον εύσεβη και ταπεινό, ενώ είσαι γεμάτος κακία]... [Πραγματική νηστεία είναι] να νηστεύεις την άναγνώριση και την άποδοχή του κόσμου. Να νηστεύεις το χειροκρότημα και τις τιμές. Να νηστεύεις τις έπιθυμίες σου. Περιόριξε την έξάρτησή σου από τις απολαύσεις του κόσμου.

Μερικές σημαντικές άρχές εδώ γίνονται σεβαστές, ενώ και η αυτοπαγίδευση στην υποκρισία αποφεύγεται. Σε σύγκριση άλλωστε με την παρωδία νηστείας ότιδήποτε είναι προτιμότερο. Άν όμως η γνήσια νηστεία δεν είναι εύκολη υπόθεση ούτε καν άποφασισμένη, αλλά άπρόβλεπτη δοκιμασία που μπορεί και να με έξωθει στα όριά μου, πόσο άκριβώς θα μειώσω τις απολαύσεις με δική μου πρωτοβουλία και γιατί; Με άφορμή την απόλαυση και τις έπιθυμίες άνοιξε η δυνατότητά μας για δημιουργία και εύγνωμοσύνη. Μεγαλώσαμε τον χρόνο, φωτίσαμε τη νύχτα και έπεκτείναμε τη συνειδητή ζωή. Προβληματική είναι η φιληδονία του γουρουνιού, όχι η ανθρώπινη. Γιατί θα διαβάλω κάτι τόσο σημαντικό, που άνήκει στον λόγο της ζωής;

ρομαι τὸ δῶρο τῆς ζωῆς, νὰ εἶμαι μίζερος, νὰ μὴν ἔχω ἐπιθυμίες γιὰ πνευματικὲς καὶ ἐπίσης γιὰ ὕλικές ἀπολαύσεις. Ὁ Γέροντας στὴν καλύτερη περίπτωση προσπαθεῖ νὰ μιμηθεῖ τὰ ἀπρόοπτα δυσάρεστα τῆς ζωῆς, μήπως μὲ ἀποσπάσει ἀπὸ τὴν περιττὴ βιομέριμνα, ὅμως αὐτὸ προφανῶς εἶναι προορισμένο στὴν ἀποτυχία. Κανεὶς δὲν ἔχει κριτήρια καὶ δικαίωμα τέτοιων ἀποφάσεων, ὅταν χρειάζεται σκόλοψ τῆ σαρκί. Ἐκεῖνος ποὺ εἶναι ἡ ζωὴ, γνωρίζει τοὺς κατάλληλους τρόπους τὴν κατάλληλη στιγμή γιὰ νὰ δώσει ἓνα σκληρὸ ράπισμα, ἂν χρειάζεται. Ὁ Κλῆρος παρεμβάλλεται ἀνάμεσα στὸ 'ποίμνιο' καὶ τὸν Θεὸ κρύβοντας τὴν πραγματικότητα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ κυριαρχεῖ ὅ,τι πιὸ ἀνώφελο καὶ παρανοϊκό.

Ἡ νηστεία ποὺ ἔχει νόημα, ἐκείνη ποὺ οὔτε θέλω οὔτε μπορῶ νὰ ἀποφασίσω, ὅσο πιὸ σκληρὴ εἶναι τόσο ἀντιμετωπίζεται σὰν νὰ ἦταν τυφλὸ χτύπημα τῆς μοίρας, μιὰ συμφορὰ, μὲ τὸν παντοδύναμο νὰ γίνεται ξαφνικὰ πιὸ ἄσχετος ἀπὸ ἀνύπαρκτος. Ἔρχεται μιὰ ἀρρώστια, ἀπώλεια, ὅποιαδήποτε μεγάλη ἀναποδιά, καὶ ἀντὶ νὰ καταλάβω ὅτι μὲ παίρνει ἀπὸ τὸ χέρι τὸ Πνεῦμα καὶ μὲ ἀπογειώνει, καταριέμαι τὴν ὥρα καὶ τὴ στιγμή ποὺ γεννήθηκα, στὴν καλύτερη περίπτωση κλαψουρίζω γιὰ ἓνα θαῦμα ἢ σκύβω τὸ κεφάλι σὰν ὄρφανός, καὶ γιὰ νηστεία ἔχω νὰ μὴν πίνω γάλα τὴν Τετάρτη καὶ νὰ τρώω γαρίδες καὶ σολωμὸ ἀντὶ γιὰ κοτόπουλο.

*

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡμερῶν τῆς ταλαιπωρίας ἀνήκει σὲ ὅσα φανερώνουν τὸν μυθικὸ χαρακτήρα τῆς διήγησης. Γιατί εἶναι σάραντα καὶ ὄχι λιγώτερες ἢ περισσότερες;

Ὁ ἀριθμὸς χρησιμοποιεῖται στὴ Βίβλο γιὰ τὴ μέτρηση σημαντικῶν γεγονότων, ὅπως εἶναι ὁ κατακλυσμὸς, ἡ

παραμονή τοῦ Χριστοῦ ἐδῶ πρὶν ἀπὸ τὴν Ἀνάληψη, κ.λπ. Ὁ ἀριθμὸς σαράντα φαίνεται νὰ συμβολίζει ἕνα πλῆρες διάστημα μέσα ἀπὸ τὴ σύνδεσή του μὲ τὸν μῆνα καὶ τὴν προσθήκη 10 ἡμερῶν σὰν μιὰ ὑπερχείλιση ποῦ ἀποκλείει τὴ μειονεξία. Ἄν ἡ προσθήκη δὲν ἦταν 10 ἀλλὰ 15 ἡμέρες, θὰ ἐμφανιζόταν ἀμφισημία, ἡ ἀναμονὴ τοῦ ἐπόμενου μισοῦ τοῦ ἐπόμενου μῆνα, σὰν μιὰ στέρηση, κι ἔτσι ἀντὶ ὀλοκληρώσεως οἱ 45 ἢ 50 ἡμέρες θὰ συνδέονταν μὲ τὴ μειονεξία. Εἶναι ὅπως μὲ τὶς χίλιες καὶ μία νύχτες. Ἡ προσθήκη μίας βεβαιώνει ὅτι δὲν θὰ μπορούσαν ποτὲ νὰ εἶναι λιγώτερες ἀπὸ χίλιες. Τόσο μὲ τὴ νηστεία ὡς βασανιστικὴ πείνα ὅσο καὶ μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἡμερῶν τῆς, ἡ Σαρακοστή σημαίνει τέλεια στροφή τῆς σκέψης στὸν Θεὸ καὶ ταυτόχρονα ἀπομάκρυνση ἀπὸ ὅτιδήποτε ἄλλο.⁴⁰

Ἡ συνομιλία μὲ τὸν διάβολο, προφανῶς φανταστικὴ,⁴¹ θέλει νὰ δείξει τὴν οὐσία τῆς δοκιμασίας ὡς κινδύνου νὰ ὑποχωρήσει κανεὶς στὸν κατώτερο ἑαυτὸ του. Στούς ὑποτιθέμενους πειρασμοὺς διαφαίνονται ἀπὸ τὴ μιὰ τὰ κριτήρια μὲ τὰ ὁποῖα ἀναγνωρίζει τὴ θεία φύση ἢ δαιμονικὴ συνείδηση, ἀπὸ τὴν ἄλλη τὰ

⁴⁰ *Ἡμερολόγιο*, σ. 183.

⁴¹ Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι καὶ ὁ διάβολος εἶναι κάτι φανταστικό. Μερικοὶ νομίζουν ὅτι δὲν ὑπάρχει οὔτε αὐτὸς οὔτε ἡ κόλαση καὶ οἱ δαίμονες! Μακάρι νὰ τὸ νομίζουν ἀπὸ ὑπερβολὴ ἀγαθότητας, ἐπειδὴ εἶναι τόσο ἀγνοὶ ποῦ δὲν βλέπουν κανένα κακὸ πουθενά, καὶ ὄχι ἀπὸ ὑπερβολὴ ἀνοησίας ἢ ὑποκρισίας. Εἶναι πολλοὶ ὅσοι ἔχουν δεῖ τὸν διάβολο καὶ δαίμονες, καὶ ὑπάρχουν ἀκριβεῖς περιγραφές. Δὲν γίνονται συνεχῶς ὁρατοί, ἐπειδὴ οἱ τωρινὲς αἰσθήσεις μας δὲν λειτουργοῦν πάντα οὔτε γιὰ ὄλους μὲ πλήρη δύναμη, συνήθως εἶναι ‘κλειστὲς’ γιὰ ὀρισμένες διαστάσεις. Ἡ μετάβαση στὴν ἄλλη ζωὴ περιγράφεται καμμιά φορὰ καὶ σὰν ἀνάδυση τῶν κρυφῶν τώρα διαστάσεων, μιᾶς ἄλλης εἰκόνας τῶν πραγμάτων. Ἡ ἀορασία ποῦ ἐπικρατεῖ τώρα διαφυλάσσει τὴν ἐλευθερίαν μας, δημιουργεῖ μεγαλύτερη ἄνεση γιὰ τὶς πιὸ κρίσιμες καὶ ὑπεύθυνες ἀποφάσεις.

κριτήρια με τὰ ὁποῖα ἀποφασίζει τὴ ζωὴ του ὅποιος προσπαθεῖ νὰ κάνει πράξη τὴν ἀλήθεια. Κυριώτερες ἀξίες τῆς δαιμονικῆς ὑπαρξης εἶναι ἡ δόξα καὶ ἡ ἐξουσία. Αὐτὰ λαχταράει, τὰ ἴδια ξεχωρίζει στὴ θεότητα ὡς πλέον ταυτοτικά της, ὅποτε με τὸν Χριστὸ ἦρθε σὲ ἀπορία, καὶ τὰ χρησιμοποιοεῖ ἐπίσης γιὰ νὰ ἀποπλανήσει περισσότερους.

Ὁ ἄνθρωπος ποὺ τιμᾶει τὴ φύση του δὲν λαχταράει νὰ εἶναι δοῦλος ἢ περιφρονημένος, ὅμως τὴ φήμη καὶ τὴν ἐξουσία μετράει με ἄλλες ἀξίες — με τὴ γνώση ὡς κυριώτερη ὄλων αἰτία τῆς θέλησης γιὰ ζωὴ (*οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνω ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ρήματι ἐκπορευομένω διὰ στόματος Θεοῦ*), τὴν ἀνεπιφύλακτη ἐμπιστοσύνη στὸν Θεὸ (*οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου*) καὶ τὴν ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὴν κοσμικὴ καταξίωση χάρις στὴ σχέση μαζί Του (*Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνω λατρεύσεις*). Γι' αὐτὸ εἶναι ἀληθινὰ ἐλεύθερος, συνετός, ἀπροσποίητα φιλικός, εὐγνώμων, στοχαστικός, καὶ ἐσωτερικὰ χαρούμενος.

Προσπαθεῖ καὶ ἡ σκληρότητα νὰ πάρει τὴ λογικὴ με τὸ μέρος της, ὅπως μερικὰ παιδιὰ με τὸ σοφιστικὸ παράπονο, *γιατί ἔχουν ἀπαιτήσεις ἀπὸ μᾶς ἐνῶ δὲν ἐπιλέξαμε ἐμεῖς νὰ γεννηθοῦμε*; Συνήθως οἱ γονεῖς ἀγνοοῦν νὰ ἀπαντήσουν, ἀκόμα καὶ οἱ δάσκαλοι, ὅμως ἔτσι κι ἀλλιῶς τὰ παιδιὰ μᾶλλον θὰ ἀπέρριπταν τὴ 'μεταφυσικὴ' ἐξήγηση, ὅτι καθέννας ἔχει ἐρωτηθεῖ μυστικά ἂν θέλει νὰ ζήσει. Χωρὶς τὴ γνώση αὐτὴ τὸ παράπονο μοιάζει ἀφοπλιστικό: με ἔφερες στὴ ζωὴ με τὸ 'ἔτσι θέλω', τώρα πρέπει νὰ κάνεις ὅ,τι θέλω. Εἶναι μιὰ ὑπερβολὴ ἀγνοίας, νωχέλειας, κουτοπονηριᾶς καὶ ἀχαριστίας, ποὺ ἀνήκει σὲ ὅσα ἐκφράζουν τὴν ἐντύπωση πολλῶν 'καλομαθημένων' ὅτι ἀποτελοῦν τὸ κέντρο τοῦ κόσμου. Θὰ χρειαστοῦν μερικὲς οὐράνιες σφαλιάρες, ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ οἱ γονεῖς καὶ οἱ δάσκαλοι δὲν μποροῦν νὰ δώσουν ἀκόμη κι ἂν ἤθελαν, χάρις στὶς ὁποῖες δὲν ἀποκλείεται νὰ συμβεῖ τὸ θαῦμα τῆς μετάθεσης στὴ γνώση καὶ τὴν εὐγνωμοσύνη, ὅπο-

τε μεγαλώνοντας γίνονται πιό δημιουργικά και βεβαιώνονται ότι κανείς δέν τούς όφείλει τó παραμικρό.

Ἡ ἴδια σκληρότητα ἐκδηλώνεται μέ πολλούς τρόπους και σέ πιό ώριμες ἡλικίες, ὅπως μέ τήν ἀπαίτηση νά μὴν πληρώνουμε γιά τὰ βασικά ἀγαθὰ τῆς ἐπιβίωσης, ὑγεία, παιδεία, διατροφή, διαμονή, κ.λπ. — μέ ποιόν νά πληρώνει ἀντί γιά μᾶς; Ἐνδιαφέρον δέν ἔχει τόσο τó πρακτικό ἀδιέξοδο και ἡ ἐθελουφλία γιά τó προφανές, ὅτι κάποιος πρέπει νά βάλει τó χέρι στην τσέπη,⁴² ὅσο ἡ πλήρης ἄγνοια τῆς ἀνθρώπινης κατάστασης, σάν νά εἴχαμε δικαίωμα νά μᾶς νταντεύουν! Καλομαθημένοι και ἀναιδεῖς, μάλιστα μετά τήν ἀνάπτυξη πού ἔφεραν οἱ βιομηχανικές και ἐπιστημονικές ἐπαναστάσεις, φθάσαμε νά ἐπικαλούμαστε τήν προϊστορία, πόσο εὐτυχισμένα ζοῦσαν τὰ ἀνθρωποειδῆ χωρίς ἀτομική ἰδιοκτησία και παραγωγή. Σκέψου νά ἀκοῦς τίς σοφίες αὐτές ἀπό καλοζωϊσμένους ἀριστερούς, πού ἀπολαμβάνουν ὅλες τίς δυνάμεις, τίς εὐκαιρίες, τὰ ἀγαθὰ και τούς ὀρίζοντες τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἐπικαλοῦνται ὡς ὑποδειγματική τήν ἐπιβίωση μέσα στην ἀρρώστια, τῆ γύμνια, τῆ βρωμιὰ και τῆ δι-

⁴² Μερικοὶ ἔχουν περισσότερα, ὁπότε φορολογικά ἐπιβαρύνονται περισσότερο. Αὐτὴ εἶναι μιὰ μορφή δικαιοσύνης και μιὰ ἐλάφρυνση γιά τούς πιό ἀδύναμους, ἔστω κι ἂν δέν παρέχεται κυριολεκτικά δωρεάν οὔτε ἡ ὑγεία, οὔτε ἡ παιδεία, οὔτε ἄλλο ἀγαθό. Στίς κοινωνίες μας καθένας συμβάλλει ἀνάλογα μέ τίς δυνατότητές του, και ἔτσι πρέπει νά συμβαίνει. Προβλήματα δημιουργεῖ ἡ ἀριστερὴ νοοτροπία ὅτι ὁ πλούσιος εἶναι κλέφτης, ὁπότε αὐτὸ πού κανονικά θὰ ἀναγνωρίζαμε ὡς συμβολή του και οὔτε κἂν τῆ σπουδαιότερη (ἀσυγκρίτως πιό σημαντικό εἶναι τὸ ἔργο του, τὸ προϊόν πού παράγει, οἱ ὑπηρεσίες πού παρέχει και ὁ πλοῦτος πού δημιουργεῖ), πραγματοποιεῖται περίπου ὡς ἐκδίκηση και τιμωρία πού τοῦ ἐπιβάλλει ἡ ‘δίκαιη’ κοινωνία. Πληθυσμοὶ παρακμιακοί, ἱκανοὶ νά συκοφαντοῦν και νά διώκουν τίς ἴδιες τίς δημιουργικές δυνάμεις τους ὁδηγοῦνται ἀπὸ δυστυχία σέ μεγαλύτερη δυστυχία. Εἶναι πολλὰ πού ἔχει κανείς νά σκεφτεῖ ἐπάνω σέ αὐτὸ και στὰ σχετικά ζητήματα, ὅμως θίγονται στίς *Κοινωνίες φιλίας*, ὁπότε δέν τὰ ἀνοίγω ἐδῶ.

αρχή ταλαιπωρία δῆθεν ‘προοδευτικοί’, πού δὲν θὰ ἄντεχαν δέκα λεπτά χωρίς τὸ καπιταλιστικὸ κινητὸ τους καὶ χωρίς ἠλεκτρισμό. Ἄγνωμοσύνη, φθόνος καὶ ἀπερισκεψία εἶναι ιδιότητες πού δὲν συμφέρει νὰ ὑποτιμῶνται, ἔχουν ἀποδειχθεῖ ἀκραῖα ἐπικίνδυνες, ὅπως ἡ ἐτοιμότητα τόσο πολλῶν νὰ θυσιάσουν τὴν ἐλευθερία τους στὴν ἀσφάλειά τους, καὶ τὴν εὐημερία τους στὸν φθόνο τους γιὰ τοὺς ‘κατέχοντες’.⁴³

Ὁ Χριστὸς τῶν εὐαγγελίων δὲν καταδικάζει τὴν ἀνετη διαβίωση, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ προσωπικὸ Του παράπονο ὅτι εἶναι ἄστεγος καὶ ἄπορος, ἀπὸ τὴν ἔγκριση τῆς σπάταλης ἀγάπης, ἀπὸ τὸ κρασί πού φρόντισε νὰ ὑπάρχει στὴ γιορτή, ἀπὸ τὴν ἀφθονία φαγητοῦ στὶς συγκεντρώσεις του, ἀπὸ τὴν πλήρη ἀπόρριψη τῆς νηστείας, τόσο πού ἔβγαλε τὴ φήμη φάγου καὶ οἰνοπότη, κ.λπ. Ζητούμενο δὲν εἶναι νὰ μειώνω τὴν ἀπόλαυση σὰν νὰ ἦταν ‘κακή’, νὰ ἀπολαμβάνω μὲ ἐνοχῆς καὶ νὰ ζῶ μὲ ἀνώφελη αὐστηρότητα, προσποιοῦμενος ἀκόμη καὶ ἀπέναντι στὸν ἑαυτό μου ὅτι ἐγκρίνω μιὰ εὐσέβεια πού μὲ ἀπωθεῖ. Στερούμενος καὶ τὰ στοιχειώδη, ὅποτε κρίνει Ἐκεῖνος πού ἔχει τὸ μέτρο τέτοιων ἀποφάσεων, παίρνω δύναμη — δὲν εἶναι βέβαιο ὅτι θὰ συμβεῖ — νὰ γνωρίσω καὶ νὰ ξεπεράσω πικρία, δειλία, φόβο, καὶ ὅλη τὴ μαλθακότητα καὶ αὐταρέσκεια. Ὅποιος νοιάζεται γιὰ τὴν πνευματικὴ του πρόοδο βλέπει τὶς λεγόμενες ‘συμφορὲς’ νὰ συμβάλλουν σὲ μεγαλύτερη ἀντοχή, ἐλπίδα, σοβαρότητα, ἐλευθερία, γνώση καὶ ἐγρήγορηση, καὶ ἀκόμη σὲ μεγαλύτερη ἱκανότητα γιὰ πρόβλεψη καὶ ὑπολογισμό, ἀπ’ ὅπου γίνεται πιὸ πιθανὸ καὶ νὰ ἀντιμετωπίζονται τὰ προβλήματα ἀποτελεσματικά.

⁴³ Περισσότερα στὶς *Κοινωνίες φιλίας*, ὅπου συζητοῦνται καὶ οἱ πιὸ κεντρικὲς ιδέες τῆς μαρξιστικῆς ἀσχετοσύνης.

Ἐπιλογή τῶν μαθητῶν

Γιατί δώδεκα καὶ ὄχι δέκα ἢ δεκαπέντε; Ὁ ἀριθμὸς δώδεκα συμβολίζει τὴν πληρότητα (δῶδεκα μῆνες ὀλοκληρώνουν τὸν χρόνο, δῶδεκα ζῶδια κυκλώνουν τὴ γῆ, δῶδεκα φυλὲς ἀποτελοῦν τὸν Ἰσραὴλ μὲ δώδεκα πατριάρχες, δώδεκα θρόνοι καὶ δικαστὲς ὑπάρχουν στὴν ὑποτιθέμενη ἔσχατη Κρίση) — σημαίνει ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε ὅσους μαθητὲς χρειαζόταν, καὶ ὅτι ὅσοι πιστεύουν στὸ πρόσωπό Του, εἶναι ὅλοι ὅσοι θέλησαν. Ἡ περίπτωση τοῦ Ἰούδα συμβολίζει τὴν ὑπερβολὴ τῆς εὐεργεσίας, ὅτι ὄχι μόνο δὲν ἀγνοήθηκε κανεὶς, ἀλλὰ ἔγινε προσπάθεια νὰ συνέλθουν καὶ ὅσοι φαίνονταν σχετικὰ σίγουροι στὴν ἐπιλογή τους μιᾶς κατώτερης ζωῆς. Πῶς θὰ ἦταν δυνατὸ κάποιος νὰ ἐπιλέξει τὸ ἀσημαντο; Συμβαίνει ὅταν ἡ θέληση ἔχει διαστραφεῖ. Τότε ἡ σημασία γίνεται ἀόρατη σὰν ἀνύπαρκτη, ὅπως ὁ Θεός.

Ἡ σύνδεση μὲ τὶς φυλὲς τοῦ Ἰσραὴλ ὑποβάλλει τὴ σωτηρία τοῦ ἑκλεκτοῦ λαοῦ ὡς συμβόλου ἢ ἀρχῆς γιὰ τὴ σωτηρία εἰ δυνατὸν τῆς ἀνθρωπότητας. Τὸν εὐρύτερο κύκλο Του ἀποτελοῦσαν ἑλεῖνες καὶ ἁμαρτωλοί, κάτι ποὺ σκανδαλίζε καὶ ἔγινε αἰτία γιὰ τὴν εἰδοποίηση ὅτι δὲν ἤρθε νὰ καλέσει δίκαιους, καὶ ἐπίσης γιὰ τὴν προτροπὴ, *πορευθέντες μάθετε τί ἐστὶν ἔλεον θέλω καὶ οὐ θυσίαν*.⁴⁴

Ἡ ἀντίθεσή Του στὴ νομιμιστικὴ κουλτούρα εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ βέβαια ἱστορικὰ δεδομένα. Πῶς θὰ μποροῦσε νὰ συμβαίνει ἀλλιῶς; Ἡδὴ ὅτι παραμένει γιὰ τοὺς πολλοὺς ἀόρατος σὰν ἀνύ-

⁴⁴ *Πορευθέντες μάθετε*: ἡ ἐπιείκεια δὲν μαθαίνεται σὲ θρανία, χρειάζεται τὶς δοκιμασίες τῆς ζωῆς. Ἄν ζητᾶω τὴ γνώση ἀληθινά, ἔχω φύγει ἀπ' ὅλες τὶς βεβαιότητες (*πορευθέντες*). Στὶς περιπέτειες ἀνακαλύπτω μὲ ἔκπληξη ἕναν ἑαυτὸ ἱκανὸ γιὰ τὰ μεγαλύτερα σφάλματα, ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ προχωρήσει, ἂν δὲν τὸν συγχωρήσουν. Ἔτσι διδάσκομαι τὴν ἀξία τοῦ ἐλέους.

παρκτος αποδεικνύει πώς δὲν σέβεται τίποτα περισσότερο ἀπὸ τὴν ἐλευθερία, τὸν αὐθορμητισμό, τὴν ἐσωτερικότητα, τὴ γνησιότητα — ὅλα ἄσχετα μὲ τὴ νομικὴ συμμόρφωση. Προσπάθησε νὰ δείξει πόσο κινδυνεύει ὅποιος νοιώθει σωστὸς ἐπειδὴ τηρεῖ τὰ νόμιμα καὶ ἀποφεύγει τὶς φανερὲς ἀμαρτίες, ὅπως νὰ κλέβει. Ἡ ἀντίθεσή του στὸν νόμο, στὴν παράδοση καὶ στὰ ἔθιμα τοὺς φαινόταν σφοδρὴ, ὅπως τὴν ἀξιολογοῦσαν καὶ οἱ ἱερεῖς, γι' αὐτὸ ἀναγκάστηκε νὰ ἐξηγήσει στοὺς μαθητὲς ὅτι σκοπὸς Του δὲν εἶναι νὰ καταργήσῃ ἀλλὰ νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν νόμο. Ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ μετὰ (στὰ σχετικὰ μὲ τὴν Ἡμέρα τῆς Κρίσης, σ. 165 κ.έ.) ἐκπληρούμενος ὁ νόμος ἀχρηστεύεται.

Ὁ τρόπος τῆς κλήσης τῶν μαθητῶν — *παράγων ὁ Ἰησοῦς ἐκεῖθεν εἶδεν ἄνθρωπον καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον, Ματθαῖον λεγόμενον, καὶ λέγει αὐτῷ· ἀκολούθει μοι. καὶ ἀναστὰς ἠκολούθησεν αὐτῷ* — ἂν διαβαστεῖ κυριολεκτικὰ, ὅτι συναντᾷ κάποιον, κι αὐτὸς σὰν ὑπνωτισμένος τὰ παρατάει ὅλα καὶ τὸν ἀκολουθεῖ, μέχρι πὸν τρομάξει. Κλήση καὶ ἀνταπόκριση πραγματοποιοῦνται μέσα ἀπὸ πολλά, ὅπως τὰ συνοψίζει ἡ μετοχὴ ἀναστάς, μὲ γεγονότα καὶ ἀποφάσεις πὸν χρειάζονται χρόνο, καὶ ἴσως ἐπώδυνη ἐγκατάλειψη τῶν ἀσύμβατων συνηθειῶν. Τὸν πιὸ στενὸ κύκλο τῶν μαθητῶν ἀποτέλεσαν ὅσοι μὲ τὸν χαρακτηῖρα τους βρῖσκονταν ἤδη ἀρκετὰ κοντὰ Του. Ἡ ἄμεση ἀνταπόκριση, ὅπως τὴν περιγράφει τὸ κείμενο, συμβολίζει τὴν ἐτοιμότητά τους γιὰ τὸν δρόμο αὐτό, καὶ τὸ ἀμετάκλητο τῆς ἀπόφασής τους. Μιὰ συναναστροφή εἶναι βέβαιο ὅτι προηγήθηκε, θέμα ὠραῖο νὰ ἀναπτύξουν σημερινοὶ λογοτέχνες πὸν ἔχουν θεολογικὸ ἐνδιαφέρον, ὅπως μποροῦν ἄλλωστε νὰ ξανασκεφτοῦν ὅλη τὴ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ, ὄχι ἀναχρονιστικά, γιὰ νὰ γράψουν ἓνα εὐαγγέλιο, ἀλλὰ ὅπως τὸ ἔκανε, γιὰ παράδειγμα, ὁ Λῶρενς μὲ τὸ διήγημά του, *Ἐκεῖνος πὸν εἶχε πεθάνει*.

Ἡ ἐπικίνδυνη ζύμη

Οἱ μαθητὲς δὲν σκέφτηκαν νὰ πάρουν ψωμί καὶ ὁ Χριστὸς εἶπε νὰ προσέχουν τὴ ζύμη τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν Σαδδουκαίων! Μετά, σὲ μιὰ ἀποθέωση ἀσυναρτησίας, τοὺς ἐπέπληξε ποὺ δὲν κατάλαβαν ὅτι ἐννοοῦσε νὰ ἀποφεύγουν τὴ διδασκαλία τους, ὄχι τὸ ψωμί τους.

Εἶχε πλῆθος εὐκαιρίες νὰ μιλήσει γιὰ ὅ,τι διεφθαρμένο παρατηροῦσε, ὅπως καὶ ἔκανε, γιατί χρειάστηκε τόσο ἄσχετη ἀφορμή; Μόνη ἐξήγηση — ὄχι ἱκανοποιητική — ποὺ μπορῶ νὰ σκεφτῶ, εἶναι ὅτι προσπάθησε νὰ τοὺς ξαφνιάσει ἐπειδὴ ἔβλεπε νὰ παρασύρονται. Ὅμως ἂν κινδύνευαν σὲ τέτοιο βαθμό, πῶς μπόρεσαν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν ἀφήνοντας πίσω τους δουλειές καὶ οἰκογένειες; Τὸ ὅλο ἐπεισόδιο θὰ πρέπει μᾶλλον νὰ ἐξηγηθεῖ ὡς ἰδιαίτερα κακὴ συγγραφικὴ ἐπιλογή.

Τὰ θαύματα

Ἡ συγκέντρωση τῶν μαθητῶν εἶναι καὶ ἀρχὴ τῆς ‘ἐξόδου’ Του στὸν κόσμον καὶ μιᾶς σειρᾶς θαυμάτων, τὰ ὁποῖα σὲ τί ἀποβλέπουν; Σύμφωνα μὲ τὸν Εὐαγγελιστὴ, περιῆγεν ὅλην τὴν Γαλιλαίαν ὁ Ἰησοῦς διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν καὶ κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ. καὶ ἀπῆλθεν ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εἰς ὅλην τὴν Συρίαν, καὶ προσήνεγκαν αὐτῷ πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας ποικίλαις νόσοις καὶ βασάνοις συνεχομένους, καὶ δαιμονιζομένους καὶ σεληνιαζομένους καὶ παραλυτικούς, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς· καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοί...

Ἦδη Ἄγγλοι στοχαστὲς τοῦ 17ου αἰῶνα, ὅπως ὁ Τόλαντ, ἀπέρριπταν τὸν Ἰησοῦ τῶν θαυμάτων, χωρὶς νὰ δέχονται ὅμως οὔτε τὴν θεότητά Του, ἀπ' ὅπου κατέληγαν σὲ παραμορφώσεις. Ἄλλοι ἀπέρριψαν μόνον τὰ θαύματα, τὰ ὁποῖα πάντως περιλαμβάνονται στὰ εὐαγγέλια καὶ καθέννας χρειάζεται νὰ ἀποφασίσει γιὰ τὸν ἑαυτό του τί μπορεῖ νὰ ἰσχύει ἱστορικά, τί ἔχει ἴσως μυθοσυμβολικὴ μόνον ἀξία, τί εἶναι ἀπαράδεκτο ἀπὸ κάθε πλευρά.

Πέντε ψωμιὰ καὶ δύο ψάρια χόρτασαν τοὺς ὄχλους, καὶ περίσσεψαν δώδεκα ξέχειλα κοφίνια! Ἄν εἴμασταν ἐκεῖ θὰ βλέπαμε τὸν Ἰησοῦ νὰ κόβει καρβέλια καὶ νὰ πολλαπλασιάζονται μαγικά, νὰ ἐμφανίζονται ἀπὸ κάθε κομμάτι δεκάδες νέα καρβέλια! Μὲ τὴν ἐπίκληση τῆς παντοδυναμίας ὅλα γίνονται ἀποδεκτὰ καὶ ἡ συζήτηση κλείνει προτοῦ ἀνοιξεῖ. Ὅμως ὁ Θεὸς ἔχει καὶ ἄλλες ιδιότητες, καὶ ἴσως ὑπάρχουν μερικὲς ποὺ δὲν ταιριάζουν μὲ ταχυδακτυλουργίες. Ἄν μὴ τι ἄλλο, πρόκειται γιὰ Θεὸ αὐτοθυσίας καὶ μαρτυρίου. Τί σχέση ἔχει μὲ τὴν εἰκόνα τσίρκου, ὅπου ὁ παντοδύναμος βγάξει λαγούς ἀπὸ τὸ καπέλο; Μὲ τὸ θαῦμα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ γίνεται κακὴ προσπάθεια νὰ ἀναδειχθεῖ ἡ θεία δύναμη καὶ φιλανθρωπία. Δὲν πρόκειται γιὰ πραγματικὸ γεγονός ἀλλὰ γιὰ μῦθο, καὶ μάλιστα κακὸ μῦθο, ἀνίκανο νὰ μυήσει στὴν ἀλήθεια, στὴν ὁποία νομίζει ὅτι παραπέμπει — ἐκτὸς ἂν ὁ Χριστὸς πράγματι ἔχει τὴν ποιότητα ποὺ Τοῦ ἀποδίδουν τέτοιες διηγήσεις.

Ὁ ρόλος τῶν θαυμάτων καὶ μαζὶ ἡ ἀπαξία τους — ἡ καλύτερη ἀπόδειξη ὅτι δὲν ἔγιναν — συνοψίζεται στὴν ἀπάντηση ποὺ (ὑποτίθεται ὅτι) ἔδωσε ὁ Ἰδιος στὸν Πρόδρομο γιὰ νὰ ἀποδείξει τὴ θεότητά Του...

Ἀπαγγείλατε Ἰωάννη ἃ ἀκούετε καὶ βλέπετε· τυφλοὶ ἀναβλέπousι καὶ χωλοὶ περιπατοῦσι, λεπροὶ καθαρίζονται καὶ κωφοὶ ἀκούousι, νεκροὶ ἐγείρονται καὶ πτωχοὶ εὐαγγελίζονται...

Στους πειρασμούς Τοῦ ζήτησε ὁ διάβολος αὐτὸ ἀκριβῶς, νὰ ἀποδείξει μὲ κάτι ὑπερφυσικὸ τὴν ταυτότητά Του! Ἡ σύντομη ἀπάντηση στὸν Πρόδρομο ποὺ συνέταξε ὁ Εὐαγγελιστὴς, νομίζοντας ὅτι ἔτσι μπαίνουν τὰ πράγματα στὴ θέση τους, εἶναι ρεζιλίκι ἀπὸ μόνη της, καὶ οὔτε κὰν λειτουργεῖ ὡς ἀπόδειξη. Ἴσως ἐπειδὴ γνώριζε ὅτι τὰ θαύματα εἶναι δικές του ἐπινοήσεις, εἴτε ἐπειδὴ ἦταν παραδόσεις ποὺ μετέφερε χωρὶς ὁ ἴδιος νὰ παίρνει στὰ σοβαρά, ὁ Εὐαγγελιστὴς παρέμεινε ψυχολογικὰ ἀμέτοχος, τοῦ διέφυγε καὶ τὸ πιὸ φανερό, τί ἀντίκτυπο θὰ εἶχε στὴν κοινωνία μιὰ τόσο ἔντονη καὶ ξαφνικὴ θαυματουργικὴ δραστηριότητα. Εἶναι δυνατὸν ὁ Πρόδρομος νὰ μὴν εἶχε ἐπαφὴ μὲ τίποτα ποὺ γινόταν γύρω του; Τόσους συναντοῦσε κάθε μέρα καὶ τοὺς ἴδιους τοὺς μαθητές του. Τὰ θαύματα καὶ ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι τὸ πρῶτο γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ μιλοῦσαν σὲ ἐκεῖνον ποὺ ὑποτίθεται πὼς ἐνοιωθε ἀνάξιος ἀκόμα καὶ νὰ ὑπηρετήσῃ τὸν Χριστὸ σὰν ὁ χειρότερος δοῦλος; Ὅμως καὶ ἡ ἴδια ἡ ἐρώτηση πρὸς τὸν Ἰησοῦ τί νόημα ἔχει; Ἄν εἶναι γνήσιος, γιατί χρειάζεται νὰ ρωτήσω, κὶ ἂν εἶναι ἀπατεώνας, περιμένω νὰ τὸ παραδεχτεῖ; Ἄλλωστε ὁ Πρόδρομος τὸν ἀναγνώρισε ἀκόμα καὶ ὡς ἔμβρυο, τώρα γιατί χρειάζεται ξαφνικὰ ἀποδείξεις; Καὶ ἐδῶ δὲν βρίσκεται ἄλλο ἀπὸ μιὰ κακὴ συγγραφικὴ ἐπιλογή, καὶ μιὰ ἀπόδειξη ὅτι ὁ λατρευτικὸς θαυμασμὸς τοῦ Προδρόμου γιὰ τὸν Ἰησοῦ ὑπάρχει μόνο στὶς ἀτυχεῖς μυθοπλαστικὲς ἐπινοήσεις τῶν Εὐαγγελιστῶν, στὶς ὁποῖες βασίστηκαν ἀπερίσκεπτα οἱ ἐκκλησιαστικὲς παραδόσεις μας.

Λοιπόν, ὁ Δημιουργὸς τριγυρνᾷ κόνοντας ἐπίδειξη δύναμης καὶ ‘μερεμέτια’ κομπάζοντας; Δὲν εἶναι καὶ αὐτὸ ἄλλη μιὰ ἀπόδειξη ὅτι ἀνοίγοντας τὴν Βίβλο ἀνοίγουμε ἓνα κείμενο μὲ σοβαρὰ προβλήματα, ποὺ μπορεῖ νὰ γίνῃ παραπλανητικὸ στὸν μέγιστο βαθμὸ; Ἄλλωστε, γιατί θὰ μᾶς ἐνοιαζε ἓνας Θεὸς ποὺ περπατᾷ στὸ νερό, πολλαπλασιάζει καρβέλια καὶ νικᾷ τὸν θάνατο ποὺ ὁ ἴδιος στέλνει; Νὰ ἐπιδεικνύει Ἐκεῖνος τὴ δύναμή Του μόνο σὰν ἀστεῖο θὰ εἶχε νόημα, ὅπως θὰ φούσκωνε τὰ μπρά-

τσα του Ένας πατέρας στο πιτσιρίκι παίζοντας. Το άποφεύγει σέ όλόκληρο τόν χρόνο, Έτσι πού πολλοί νομίζουν πώς ούτε καν υπάρχει, και ξαφνικά έκανε μαζεμένα όλα τὰ σοϋπερ θαύματα μπροστά σέ Ένα κοινό, πού τελικά τόν σταύρωσε; Εΐναι αυτό απόδειξη άπεριόριστης δύναμης ή άπεριόριστης άνοησίας;

Άλληγορικές προσεγγίσεις τών περισσότερων θαυμάτων μποροϋν νά οδηγήσουν σέ έρμηνείες με μικρότερο ή μεγαλύτερο ένδιαφέρον, αν και δέν άναπληρώνεται τόσο μεγάλη άνεπάρκεια στην κυριολεξία. Θα έπρεπε ήδη εκεί νά βρίσκεται κάτι αν μή τι άλλο άποδεκτό, όσοδήποτε άμφίβολο, μέτριο ή άδέξιο. Θαύματα συμβαίνουν συνέχεια, όμως ό Θεός έργάζεται μυστικά, μέσα από φυσιολογικές προϋποθέσεις. Συνήθως ούτε ό ευεργετούμενος δέν μπορεΐ νά άναγνωρίσει τó θαϋμα άντικειμενικά, και μόνο διαισθάνεται ότι τó καλό πού τού Έγινε, περιέχει κάτι ιδιαίτερο.⁴⁵ Ίσως διασχίσω μιá λεωφόρο σέ ώρα αιχμής άπερίσκεπτα για νά διαπιστώσω έντρομος ότι δέν με χτύπησε αυτοκίνητο. Και πάλι δέν θα έχω απόδειξη ότι συνέβη άλλο από μιá άπίστευτα σπάνια σύμπτωση. Ίσως τήν πραγματικότητα αυτή προσπαθοϋν άδέξια νά καθρεφτίσουν οί προτροπές σέ θεραπευόμενους νά μη μιλήσουν για τó καλό πού τούς Έγινε. Όμως τὰ θαύματα πού περιγράφουν τὰ ευαγγέλια, άποκλειόταν νά μείνουν κρυφά ως θαύματα. Έπομένως σέ τί άποβλέπει τελικά ή προτροπή για μυστικότητα; Νά φανεΐ ή ταπεινοφροσύνη Του; Εΐναι σαν νά ενεργοϋσε άγνωώντας τί κάνει και άνίκανος νά

⁴⁵ Αν έρμηνεύω τις άγαθές έκβάσεις τών προβλημάτων ως θαύματα, κι αν είναι στη φύση Του νά μην κάνει κακό, όσα δεινά συμβαίνουν, και περισσότερο τις μεγαλύτερες 'συμφορές', έπιβάλλεται νά προσεγγίσω άκριβώς τó ίδιο, ως θαύματα, και νά προσπαθώ νά διακρίνω τήν ωφέλειά τους. Έπειδή αυτά είναι άνεπιθύμητα, όδυνηρά, άποκρουστικά, χρειάζεται νά σκέφτομαι μήπως ή ωφέλειά τους 'κρύβεται' πίσω από τις πράξεις πού άπαιτεί ή ύπερνίκησή τους. Δέν άποκλείεται όμως νά περιέχουν ή νά προετοιμάζουν μιá ευεργεσία και οί ίδιες οί όδυνηρές συνέπειές τους.

μαθαίνει από τις συνέπειες τῶν πράξεών Του. Σὲ σημεῖα ὅπως τῶν θαυμάτων, τὸ ἱερό μας κείμενο δὲν θὰ τὸ ἔλεγε θεόπνευστο, ἀλλὰ ὄχι μόνο αὐτό, δὲν ἀνταποκρίνεται οὔτε κἂν σὲ πιὸ ‘προσγειωμένα’ κριτήρια, δὲν κατορθώνει οὔτε μιὰ στοιχειώδη ἐκτίμηση τῶν περιστάσεων.

Οἱ Εὐαγγελιστὲς ἐπιλέγουν νὰ παρουσιάσουν τὸν Ἰησοῦ ὡς μάγο, ἴσως νομίζοντας ὅτι ἔτσι ἀναδεικνύουν τὴ δύναμη τῆς θείας φύσης, ἐνισχύουν τὴν πίστη τῶν ‘ἀπλοϊκῶν’, καὶ ἐξηγοῦν τὴν ἐκπληξη ποὺ προκαλοῦσε ἡ παρουσία Του σὲ ὅσους προκαλοῦσε. Γιὰ παράδειγμα, ἡ ἀνάσταση τοῦ Λάζαρου, ἂν ἦταν πραγματική, θὰ γινόταν μὲ προϋποθέσεις ποὺ θὰ ἐπέτρεπαν νὰ ἐξηγηθεῖ ὡς νεκροφάνεια ἢ μὲ ἄλλο φυσιολογικὸ τρόπο. Ἀντίθετα ὁ Εὐαγγελιστὴς προσπάθησε νὰ ἀποκλείσει κάθε δυνατότητα ρεαλιστικῆς ἐξήγησης. Ὁ κόσμος ἀποτελεῖ θαῦμα, καὶ ὅμως μπορεῖ κανεὶς νὰ περάσει ὅλη τὴ ζωὴ του χωρὶς τὴν παραμικρὴ ἰδέα ποῦ βρίσκεται, ἀκόμη καὶ νομίζοντας πὼς δὲν ὑπάρχει Θεὸς ἢ δὲν χρειάζεται.

Ὅσο μικρότερη εἶναι ἡ εὐαισθησία ἐνὸς λαοῦ, ἀτόμου ἢ πολιτισμοῦ, τόσο ἡ ἐπανάληψη τοῦ θαύματος τὸ κάνει ἀσήμαντο. Τότε πρέπει νὰ χάσω ἓνα χέρι γιὰ νὰ ἐκτιμῆσω τί σημαίνει νὰ ἔχω δύο.⁴⁶ Κάθε στιγμή ὁ Ἰδιος βρίσκεται μὲ ὅλους, καὶ ὅμως δὲν ἐξαφανίζει τὴν ἀρρώστια, τὴν ταλαιπωρία, τὸν θάνατο, τίς πιὸ μικρὲς καὶ τίς πιὸ φρικτὲς κακοποιήσεις, σὰν νὰ ἦταν μακρινὸς ἢ ἀνύπαρκτος. Γιατί ἔπρεπε νὰ ἐνσαρκωθεῖ γιὰ νὰ ἀφαιρέσει μιὰ σταγόνα ἀπὸ τὸν ὠκεανὸ τοῦ πόνου, τοῦ βασανισμοῦ

⁴⁶ Τὰ γηρατειὰ εἶναι καὶ μιὰ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ αὐτονόητο. Μεγαλύτερες ἢ μικρότερες ἀπομακρύνσεις συμβαίνουν ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή. Ἦδη τὸ βρέφος στερεῖται τὴ θαλπωρὴ τοῦ ἀμνιακοῦ ὑγροῦ, ὅμως πρὸς τὸ τέλος ἡ ἀπομάκρυνση γίνεται πλήρης. Τὸ ἀποτέλεσμα καὶ ἐδῶ ἔχει πολλὰ ὄψεις, σὲ ἄλλους τὰ γηρατειὰ καὶ ὁ θάνατος γίνονται ἀφορμὴ γνώσης καὶ εὐγνωμοσύνης, σὲ ἄλλους φέρουν ὀργή, πικρία, κυνισμό, ἀπελπισία.

και τῆς κακίας πού ἀνέχεται σέ ὄλο τὸν χρόνο; Τὸ ἔκανε γιὰ νὰ φανερώσει τὴ δύναμὴ Του και νὰ πείσει γιὰ τὴ θεία φύση Του; Γιατί θὰ τὸν ἐνδιέφερε ὅποιος θὰ ‘πίστευε’ χάρις σὲ θαύματα; Τὸ ἔκανε γιὰ νὰ πείσει ὅσους θὰ πείθονταν ἔτσι κι ἀλλιῶς; Μήπως τὸ ἔκανε ἀπρόβλεπτα, ἐρχόμενος ὁ παντογνώστης ξαφνικά ἀντιμέτωπος μὲ τὰ ἀνθρώπινα προβλήματα και συμπονῶντας; Καὶ ὅμως, τὴν ἐξήγηση αὐτὴ, ὁσοδήποτε παράλογη, φαίνεται νὰ προτείνει ὁ Εὐαγγελιστής: *ἐξελθὼν εἶδεν πολλὸν ὄχλον, και ἐσπλαγχνίσθη ἐπ’ αὐτοῖς και ἐθεράπευσεν τοὺς ἀρρώστους αὐτῶν.*

Μὲ τὰ θαύματα οἱ Εὐαγγελιστὲς προσπαθοῦν νὰ προβάλουν τὴ θεία φιλανθρωπία και νὰ προσελκύσουν στὴν πίστη συνειδησεις ἐθισμένες νὰ ταυτίζονται τὴ θεότητα μὲ τὴν ἰσχύ. Ὅμως δὲν ὁδηγεῖ στὸν Θεὸ ἡ ἰσχύς οὔτε κὰν στὶς πιὸ εὐεργετικὲς ἐκδοχές, ἀλλὰ ἡ ἐνότητα ἐλευθερίας, νόησης και ἀγάπης. Στὸ ἴδιο τὸ ἀποστολικὸ ἔργο ἔχει τεράστια σημασία ἡ μυστικότητα, ἡ διαίσθηση, ὁ ὑπαινιγμὸς, ἡ διάκριση, ὅλα γνωρίσματα τόσο πολλῶν καλῶν σελίδων τῆς Βίβλου.

Ἐμβληματικὲς φράσεις ὅπως, *ἡ πίστις σου σέσωκέ σε, ἦ, κατὰ τὴν πίστιν ὑμῶν γεννηθήτω ὑμῖν, δημιουργοῦν και ἄλλο μέσα στὸ ἤδη μεγάλο πρόβλημα.* Θεραπεύει μόνο ὅσους πιστεύουν; Ἔστω ὅτι γιὰ κάποιον λόγο ἔπρεπε νὰ γίνεῖ ἔτσι, τότε κάθε κακὸ πὸ μᾶς βρίσκει εἶναι τεκμήριο ἀπιστίας; Στὴν πνευματικὴ ζωὴ ἡ ἐλευθερία ἔχει δύναμη νὰ ἐπιλέγει τὸ σημαντικὸ ἢ τὸ ἀσήμαντο, πνευματικὴ ὑγεία ἢ διαστροφή, ὅμως ἐδῶ πρόκειται γιὰ σωματικὴ ἀσθένεια και θεραπεία.

Ἡ σχέση πίστεως και δύναμης, ὅπως τὴν προτείνουν οἱ Εὐαγγελιστὲς, καθρεφτίζει τὴν ἐνοχικὴ συνείδηση τοῦ ‘ἐκλεκτοῦ’ λαοῦ και τὴν κλίση του στὴ μαγεία. Πόσο ἀξιοσέβαστος εἶναι ἓνας Θεὸς πὸν περιμένει νὰ πιστεύω γιὰ νὰ κάνει τὸ παραμικρὸ γιὰ μένα, ἢ πὸν βραβεύει τὴν πίστη μου ὅπως δίνω λιχουδιὲς στὸ σκυλάκι; Νομίζοντας ὅτι ἔχει ἀποφασιστικὴ σημασία ἡ

ιδεολογία, οί Ευαγγελιστές προσπαθοῦν νά τήν ἐνισχύσουν, ἄθελά τους εὐνοῶντας δογματισμό, ὑποκρισία καί δουλοπρέπεια.

Ἄν ἡ πίστη ὡς ἀναπόδεικτη πεποίθηση εἶναι ὄχι μόνο ἀπαραίτητη ἀλλά καί πρωταρχική ἀξία, ἡ ἀναθεώρηση καταντᾶ ἐπίφοβη καί ἀποφεύγεται. Ὅμως τῇ γνήσια σχέσῃ κυβερνοῦν ἡ γνώση καί ἡ ἐνότητα, ἡ πίστη ἀκολουθεῖ ὡς ἐμπιστοσύνη. Ἐχοντας ἐμπειρία τῆς ἐνότητας τὴν ἐμπιστεύομαι, ἀποκτῶ ἰσχυρότερη πεποίθηση ὅτι δὲν θὰ χαθεῖ ἀλλά θὰ μεγαλώνει. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ πίστη δὲν προηγεῖται, ἂν ἡ ἐνότητα ἀρχίσει νά χάνεται, ἡ πίστη ὑποχωρεῖ. Δὲν ἐπιμένω σὰν τὸν ὀπαδό, ἐκτὸς ἂν ἔχω λόγο νά διατηρῶ ἐλπίδες.

Ὅταν ὁ Παῦλος μακαρίζει τοὺς μὴ ἰδόντες καί πιστεύοντες, ἐννοεῖ ὅσους δὲν ἀκολουθοῦν ψυχρὰ τὴν ἀπλὴ ἀπόδειξη, ὄχι ὅσους δὲν ἀκολουθοῦν τίποτα, καμμιά διαίσθηση, καμμιά σχέση καί οἰκειότητα. Σηκῶνομαι ἕνα πρωὶ καί πιστεύω στὸν Χριστὸ out of the blue, ἐπειδὴ ἔτυχε νά ἀκούσω ἕνα πειστικὸ ἐπιχείρημα, χωρὶς τίποτα νά μὲ ἔλκει; Μιὰ ἐνότητα καί ἐπιθυμία εἶναι ἡ ἀρχή — προηγεῖται, κυβερνάει, δίνει νόημα, καί ἡ πίστη ἀκολουθεῖ ἐκφράζοντας τὴν ἰσχύ τῆς ἔλξης.

Ἐνα σημαντικὸ πλεονέκτημα τῶν παιδιῶν μὲ ἀδιάφορους γιὰ τὰ θεολογικὰ γονεῖς, εἶναι ἀκριβῶς ὅτι στὶς ἡλικίες τῆς μεγάλης ἀκρισίας δὲν ὑπέφεραν ἀπὸ κατηγήσεις κι ἔτσι ἔχουν μεγαλύτερη δυνατότητα νά πλησιάσουν τὸν Χριστὸ αὐθόρμητα, ἐλεύθερα, εἰλικρινά, ὅποτε θέλουν, ἂν θέλουν. Τί κάνουν συνήθως οἱ ‘εὐσεβεῖς’ γονεῖς; Μαθαίνουν στὸ παιδί ἀπὸ τὴν κούνια ὅτι προσευχόμαστε καί ὁ Θεὸς ἀκούει καί προστατεύει, σὰν νά ἦταν ἀλλοῦ αὐτός, πού βρίσκεται πάντα μέσα μας καί ἀκριβῶς μπροστὰ στὰ μάτια μας, γνωρίζοντας τὶς σκέψεις μας προτοῦ ἀκόμη καλὰ καλὰ τὶς σκεφτοῦμε. Μαθαίνουν στὰ παιδάκια ὅτι ὁ Θεὸς μᾶς ἐνδιαφέρει σὰν μιὰ ὑποχρέωση νά τὸν εὐχαριστοῦμε ἐπειδὴ ὑπάρχομε καί μᾶς ἀφήνει ἡσυχους νά κάνομε τὴ ζωὴ

μας, ἢ σὰν μιὰ τράπεζα δύναμης ποὺ μᾶς συντρέχει ὅταν βρισκόμαστε σὲ ἀνάγκη. Ἔτσι ἡ πνευματικὴ τύφλωση ποὺ ὀνομάζουμε ἠθικὴ ἢ θρησκευτικὴ ἀγωγή, ἀρχίζει τὴ σχέση μαζί Του μὲ τὸν πιὸ νοσηρὸ τρόπο, ἀπλῶς καὶ μόνο διδάσκοντας τὴν προσευχή, χωρὶς ἀκόμη νὰ μιλήσει γιὰ ἐντολές, κανόνες, παράδεισο, κόλαση, ἢ ὀτιδήποτε. Αὐτὸ συμβαίνει στὴν ‘εὐσεβῆ’ οἰκογένεια, στὸ παραδοσιακὸ σχολεῖο, στὸν ναὸ καὶ στὸ κατηχητικὸ, ἔχοντας ἤδη ἀφορμὴ στὴν προσευχὴ ποὺ θέλει ὁ Εὐαγγελιστῆς νὰ ἰδρῦει ὁ Ἰησοῦς, στὸ Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς... Καὶ μόνο ὅτι τὸν βάζει νὰ ἰδρῦει προσευχὴ, μὲ ὅποιαδήποτε λόγια, εἶναι ἀφορμὴ διαφθορᾶς. Τὸν βάζει ἀκόμη νὰ προσεύχεται ὁ ἴδιος...

Ὅμως οὔτε αὐτὸ ποὺ λέω τώρα θὰ ἦταν σωστὸ νὰ εἰπωθεῖ σὲ μικρὰ παιδιά, ‘τυπώνοντας’ στὴ σκέψη τους τὸ ἀντίθετο ἀπ’ ὅ,τι θέλει ὁ ἀόρατος Θεός, τὴ γνώση ὅτι εἶναι συνεχῶς μαζί τους, ὅτι δὲν εἶναι ποτὲ μόνονα τους. Χωρὶς φιλία, ἐπομένως χωρὶς αὐθορμητισμὸ, χωρὶς τὴν ἐλεύθερη κίνηση τῆς ἐσωτερικότητας, αὐτὸ ποὺ γιὰ μένα εἶναι πηγὴ ἀπέραντης χαρᾶς, γιὰ τὸ παιδάκι μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀφορμὴ ἀκόμα καὶ τρόμου, ὅτι κάποιος βρίσκεται συνεχῶς μαζί του, καὶ μάλιστα τόσο ἰσχυρὸς, κύριος, κυρίαρχος. Γι’ αὐτὸ λοιπὸν χίλιες φορές οἱ γονεῖς νὰ εἶναι ἀδιάφοροι γιὰ τὰ θεολογικά, ἂν δὲν μποροῦν νὰ καταλάβουν πῶς νὰ μεγαλώσουν τὰ παιδιά τους σὲ σχέση μὲ τὸν Θεό, ὅτι χρειάζονται τρία πράγματα μόνο. Πρῶτο καὶ καλύτερο, νὰ τὰ βοηθήσουν νὰ σκέφτονται γιὰ νὰ μὴν καταντήσουν ‘ποίμνιο’. Δεύτερο, νὰ ἀπαντᾶνε στὶς ἐρωτήσεις τους γιὰ τὸν Θεό, ἂν ὑπάρξουν ἐρωτήσεις, καὶ νὰ ἀφήνουν κατὰ τὰ ἄλλα τὸν Θεὸ στὴν ἀφάνεια ποὺ ὁ ἴδιος θέλησε γιὰ τὸν ἑαυτὸ Του. Τέλος, ὅποτε ἔρχεται, ἂν ἔρχεται, ἡ συζήτηση στὸν Θεό, νὰ μὴν ὑπάρχει ἢ προκύπτει τίποτα ὡς ἐντολὴ ἢ καθήκον, ὅτι ὁ Θεὸς θέλει νὰ εἴμαστε ἔτσι ἢ ἔτσι, ὅτι ἔχουμε νὰ κάνουμε ἐκεῖνο ἢ τὸ ἄλλο, ὅπως νὰ προσευχόμαστε ἢ νὰ ἀγαπάει ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, ἢ ὀτιδήποτε. Ἡ ἔννοια τοῦ χρέους, τῆς ἐντολῆς, τοῦ κανόνα, τοῦ καθήκοντος καὶ ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ

πρέπει να κρατιῶνται μακριὰ ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅπως οἱ μεγαλύτεροι ἐχθροί. Ὁ Θεὸς δὲν μᾶς λέει νὰ κάνουμε τίποτα καὶ δὲν ἔχουμε ἀπέναντί Του χρέος νὰ κάνουμε τὸ παραμικρό. Αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀρχή, ἡ οὐσία, καὶ ἡ ὀλοκλήρωση κάθε σχετικῆς συζήτησης. Οὔτε νὰ βάζουμε τὸ καθῆκον ἀπὸ τὴν ‘πίσω πόρτα’, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν μᾶς ζητάει τίποτα, ἀλλὰ ἐμεῖς σὰν καλὰ παιδιὰ πρέπει νὰ κάνουμε τὸ ἐξῆς, κ.λπ. Μόλις ἀρχίζουν ὑποδείξεις, συστάσεις, προτροπές καὶ ὅλα τὰ σχετικὰ, ἡ θεολογικὴ ἀγωγή μετατρέπεται σὲ διαφθορά.

*

Ἡ φράση, *ὁ φιλοῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστι μου ἄξιος· καὶ ὁ φιλοῶν υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστι μου ἄξιος*, εἶναι αὐτονόητη ὡς καταδίκη τῆς πιὸ βαθειὰ ριζωμένης στὶς ἀνθρώπινες σχέσεις μεροληψίας, γίνεται ὅμως παράλογη, ἀν ἐπεκταθεῖ, ἐφόσον σὲ κάθε ἀληθινὴ σχέση, οἰκογενειακὴ ἢ ὀποιαδήποτε, ἀγαπᾶμε τὸν Ἰδιο. Γι’ αὐτὸ ὁ Ἰωάννης ἐλέγχει τοὺς θρησκόληπτους, τοὺς ὑποκριτὲς καὶ τοὺς ἄθεους ἐξηγγῶντας ὅτι ὅποιος δὲν ἀγαπάει οὔτε τὸν διπλανό του, ποὺ ἔχει δεῖ, εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀγαπάει τὸν Θεὸ ποὺ δὲν ἔχει δεῖ. Ἐπειδὴ ἡ ἀγάπη γιὰ τὸν Ἰδιο μοιάζει στὴν ἀρχὴ τῆς με ἀγάπη γιὰ ἀνθρώπους, εἶναι φυσικὸ στὴ μορφὴ αὐτὴ νὰ ἔχει μεγαλύτερο βᾶρος. Πῶς θὰ γινόταν νὰ ἀγαπάω τὸν Θεὸ πιὸ συνειδητά, ὅσο δὲν πηγαίνει πολὺ πιὸ πέρα ἀπὸ μιὰ ἀμφίβολη ἢ ἔστω βέβαιη εἰκασία;

Ἐνας λόγος ποὺ ὁ Χριστὸς δὲν φανερώνεται ἀκόμα πιὸ συχνὰ οὔτε κἂν σὲ ὅσους τὸ ἔχει κάνει πολλὰ φορές, εἶναι ἐπειδὴ μᾶς ἐνώνει πρῶτα μεταξὺ μας καὶ μόνο μέσα ἀπὸ μᾶς με τὸν Ἰδιο. Τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸν Θεὸ εἶναι ἡ βαθύτερη μορφὴ τῶν ὑπόλοιπων προβλημάτων, φέρει στὰ ὄριά τους τὰ ἐρωτήματα γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν κόσμο καὶ ὀλοκληρώνει τὴ σκέψη.

Παραμένοντας απόκρυφος επιτρέπει να προβάλλονται στον Ίδιο οι πιο διαφορετικές ιδέες, ακόμα και ότι δεν υπάρχει ή ότι δεν είναι αγαθός, ανάλογα με τα βιώματα που αναπτύσσουν άτομα και λαοί στη σχέση τους με τα πράγματα. Και αυτή η σχέση είναι στην ουσία της μια σχέση μαζί Του.

Έπιστρέφοντας στην αρχική άπορία. Άν αρχίσω να άμφισβητώ την Βίβλο στο ένα και το άλλο, πού θα σταματήσω; Η άπάντηση είναι άπλή: πουθενά. Δεν θα προέκυπτε λόγος άνησυχίας ούτε καν με το συμπέρασμα πώς ή Βίβλος είναι στο σύνολό της κάτι φανταστικό, όσοδήποτε άξιόλογο, το πιο τέλειο μυθιστόρημα, αλλά όχι καταγραφή ιστορικών γεγονότων. Άρκει να έχω γνώση του Χριστού. Η ύπαρξή Του είναι το πρώτο που χρειάζομαι — και άρκει, άκόμη κι αν άποδειχθεί το ‘μόνο’ που γνωρίζω άληθινά. Περιέχει ότιδήποτε άλλο στον βαθμό της άξίας του. Αυτό που λέει ο Ντοστογιέφσκυ, ότι αν του άποδεικνυαν πώς ο Χριστός είναι παραμύθι, θα προτιμοΰσε τον Χριστό άντι για την άλήθεια, είναι σχήμα λόγου, μια ύπερβολή για να δηλώσει πόσο άγαπάει τον Χριστό και πόσο άδιάφορη του είναι κάθε άλλη έκδοχή της ιστορίας.

Πολλοί θεωροΰν όλόκληρη την περι Χριστού φιλολογία μυθολογική, και ειπώθηκε (βλ. σ. 22) ότι αυτό δεν φαίνεται ιδιαίτερα πιθανό. Άν ο Χριστός ήταν άπλως το κεντρικό πρόσωπο ενός μύθου, όπως ο Άχιλλέας ή ο Όδυσσέας, δεν έξηγεΐται ή γνωστή μας ιστορία τριών χιλιάδων έτων του έλληνικοΰ / ευρωπαϊκοΰ / δυτικοΰ πολιτισμοΰ. Μια μερίδα της έρευνας αλλά και της ‘κοινής γνώμης’ άρνεΐται όχι την ιστορική Του ύπαρξη αλλά τη θεότητά Του, συν τοΐς άλλους έπειδή ο Ίδιος μιλώντας για τον Θεό έμοιαζε μερικές φορές να ύποτιμάει τον έαυτό Του, όπως όταν έλέγχει τον πλούσιο νέο, *τί με λέγεις αγαθόν; οΰδεις αγαθός είμῃ είς ο Θεός*. Όμως ή διάκριση αυτή, αν ειπώθηκε ή

φράση,⁴⁷ εἶναι εἰρωνική. Λέει στὸν πλούσιο νέο, ἐπειδὴ κατάλαβε ὅτι δὲν θὰ προχωρήσει στὴν τελειότητα ποὺ νόμιζε ὅτι τὸν ἐνδιαφέρει, *γιατί ἀπευθύνεσαι σὲ μένα ὡς Θεό, ἐνῶ δὲν ἔχεις πραγματικὰ γνωρίσει ποιὸς εἶμαι; — εἶσαι ἕτοιμος νὰ ἀναλάβεις τὴν εὐθύνη τῶν λόγων σου; Γι' αὐτὸ στή συνέχεια τὸν ἀφήνει στὶς 'κοινωνικὲς' ἐντολές, ποὺ μποροῦν νὰ ἔχουν σχέση κυρίως μὲ τὸν συνάνθρωπο παρὰ κατ' εὐθεῖαν μαζί Του, ἐλπίζοντας ὅτι ἀργότερα ἴσως ἀποκτήσει μεγαλύτερη ἀγάπη.⁴⁸*

Ἄν τὸν ἀκολουθοῦσαν ὄχλοι, θεράπευε ἀσθενεῖς σὲ τέτοια κλίμακα, σὰν μαγεμένα τὰ πλήθη ἔμεναν νηστικὰ μὲ τὶς ὥρες ἐπειδὴ τοὺς ἀρκοῦσε νὰ βρίσκονται μαζί Του, ὁ λαὸς ἅπας ἐξεκρέματο αὐτοῦ ἀκούων, κρέμονταν ὅλοι ἀπὸ τὸ στόμα Του, κι ἔστρωναν τὰ ροῦχα τοὺς στὸν δρόμο καὶ κλαδιὰ γιὰ νὰ περάσει ὑμνῶντας ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις!, πῶς ὁ λαὸς αὐτὸς ζήτησε τὴν ἐκτέλεσή Του; Ἄν μὴ τι ἄλλο θὰ ξέσπαγε μιὰ διαμάχη ἀνάμεσα σὲ ὅσους τὸν μισοῦσαν, τὸν φθονοῦσαν ἢ τὸν ὑποπτεύονταν καὶ στοὺς πολὺ περισσότερους ποὺ ὑποτίθεται ὅτι τὸν λάτρευαν. Ὁ Εὐαγγελιστὴς πληροφορεῖ πῶς οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἔπεισαν τοὺς ὄχλους ἵνα αἰτήσωνται τὸν Βαραββᾶν, τὸν δὲ Ἰησοῦν ἀπολέσωσιν.⁴⁹ Ὑποτίθεται πῶς οἱ ἱερεῖς προσπαθοῦσαν νὰ τὸν στριμώξουν, ἀλλὰ δίσταζαν νὰ τὸ κάνουν ἐπειδὴ ὁ λαὸς θὰ στρεφόταν ἐναντίον τους. Ὅσα δὲν εὔρισκαν τόσο καιρό, τὰ ἀνα-

⁴⁷ Προφανῶς κανεὶς δὲν κατέγραφε τὴ συνομιλία. Εἶναι μῦθος ποὺ ἀναδεικνύει ἐπιτυχημένα ὅ,τι συνέβαινε σὲ τέτοιες συνομιλίες, ὅταν ὁ Ἰησοῦς προσπαθοῦσε νὰ ἀναδείξει πόσο ἰσχυρὸς μπορεῖ νὰ γίνεῖ ὁ ἐθισμὸς στὸ ἀσήμαντο.

⁴⁸ *Ἡ Μεγάλη Πηγὴ*, Β' 184.

⁴⁹ Ἄν οἱ Ἑβραῖοι δὲν εἶχαν ἔθιμο ἀπελευθέρωσης κρατουμένων, κι ἂν οἱ Ρωμαῖοι ἔτσι κι ἀλλιῶς δὲν θὰ τὸ ἱκανοποιοῦσαν, ἡ ἔμπνευση τοῦ Εὐαγγελιστῆ γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ Βαραββᾶ εἶναι ἐξαιρετικὴ, δύσκολα θὰ βρισκόταν καλύτερος τρόπος νὰ φανεῖ πόσο μῖσος εἶχαν γιὰ τὸν Χριστὸ οἱ ἱερεῖς καὶ ὅσοι τοὺς ἀκολουθοῦσαν.

κάλυψαν και τὰ διέδωσαν μέσα σὲ μία ἡμέρα, και ἦταν τόσο πειστικά ὥστε ἔκαναν τὰ πλήθη, ποὺ γιὰ χάρη Του μέχρι χθὲς παράταγαν τὰ πάντα και τὴν ἴδια τὴν ἱερὴ τους παράδοση, νὰ διψᾶνε γιὰ τὸ αἷμα Του προστατεύοντας ἀκριβῶς τὴν παράδοσή τους;

Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος· τί οὖν ποιήσω Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον Χριστόν; λέγουσιν αὐτῷ πάντες· σταυρωθήτω. ὁ δὲ ἡγεμὼν ἔφη· τί γὰρ κακὸν ἐποίησεν; οἱ δὲ περισσῶς ἔκραζον λέγοντες· σταυρωθήτω. ἰδὼν δὲ ὁ Πιλάτος ὅτι οὐδὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ μᾶλλον θόρυβος γίνεται, λαβὼν ὕδωρ ἀπενίψατο τὰς χεῖρας ἀπέναντι τοῦ ὄχλου λέγων· ἀθῶός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ δικαίου τούτου· ὑμεῖς ὄφεισθε. και ἀποκριθεὶς πᾶς ὁ λαὸς εἶπε· τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς και ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν.

Προφανῶς ὁ Εὐαγγελιστὴς ὑπερέβαλε μὲ τὴ λαϊκὴ ἀπήχηση τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως δείχνει και ἡ σχετικὴ ἀδιαφορία τῆς σύγχρονης Του ιστοριογραφίας, και ἀκόμα πιὸ πειστικά ἡ κάθε ἄλλο παρά μυθικὴ ἀπόρριψή Του ἀπὸ τὸν ἰουδαϊσμὸ μέχρι σήμερα. Ὅταν ὁ Εὐαγγελιστὴς περιγράφει τὰ πλήθη ὡς ἐκλελυμένα και ἐρριμμένα, παρατημένα ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς χωρὶς ἀληθινὴ φροντίδα, ἐκφράζει τὴ δική του ἀγωνία γιὰ τὸ μέλλον τοῦ λαοῦ του, γιὰ τὸ ὅποιο ἦταν ὑπεύθυνη και ἡ διαφθορὰ τῶν ἱερέων. Χωρὶς ἰδιαίτερη προσοχὴ νὰ ἀποφεύγονται οἱ ἀντιφάσεις, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τόσο πολλά, τὰ εὐαγγέλια ἀναμιγνύουν ἀκριβῆ ἱστορικὰ στοιχεῖα, ἀνακριβῆ, ἐπινοήσεις, μυθολογικὲς ἐμπνεύσεις, προσωπικὲς ἀνησυχίες και ἀπόψεις, και ἔχει κανεὶς νὰ κρίνει τί εἶναι τί, και γιὰ ποιοὺς λόγους μπορεῖ νὰ ἔχει ἢ νὰ μὴν ἔχει ποιά ἀκριβῶς ἀξία.

Ἀκριβέστερη εἶναι ἡ ἄλλη πλευρὰ τῶν διηγήσεων, ἡ περιγραφή τοῦ Ἰησοῦ ὡς Χριστοῦ, μεγαλύτερου τῶν προφητῶν Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ, περιθωριακοῦ ἡγέτη ἐνὸς μεταρρυθμιστικοῦ ρεύματος, ἡ ἀμφιβολία τοῦ Βαπτιστῆ και τῶν μαθητῶν του, και ἡ δικὴ Του ἀπόφαση νὰ μιλάει ἔτσι ποὺ οἱ πολλοὶ νὰ μὴν καταλαβαί-

νουν, ἐπιστρέφοντάς τους ὅσο γινόταν πιὸ γόνιμα τὴν ἀπόρριψη πού εἰσέπραττε, ἐπειδὴ πρὸς τὸ παρὸν δὲν νοιάζονταν γιὰ τὴν ἀλήθεια, ἐξηγῶντας ταυτόχρονα στοὺς μαθητὲς ὅτι, ὑμῖν δέδοται γινῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐκείνοις δὲ οὐ δέδοται. ὅστις γὰρ ἔχει, δοθήσεται αὐτῷ καὶ περισσευθήσεται· ὅστις δὲ οὐκ ἔχει, καὶ ὁ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ’ αὐτοῦ.⁵⁰ διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ, ὅτι βλέποντες οὐ βλέπουσιν καὶ ἀκούοντες οὐκ ἀκούουσιν οὐδὲ συνίουσιν.

Ὁ Εὐαγγελιστὴς πληροφορεῖ γιὰ τὸν Χριστὸ ὅτι οὐκ ἐπίστευεν ἑαυτόν — δὲν ἐμπιστευόταν οὔτε κἂν ὅσους ἔμοιαζαν νὰ τὸν ἀποδέχονται, διὰ τὸ αὐτὸν γινώσκειν πάντας, ἐπειδὴ δὲν ἀγνοοῦσε πόσο λίγο τὸν καταλάβαιναν πραγματικά. Δὲν δημιουργοῦσε πρόβλημα ἢ χαμηλὴ εὐφυΐα οὔτε ἢ δυσκολία τῶν νοημάτων, ὅπως οὔτε στοὺς σημερινούς ἄθεους. Ἡ παραβολὴ εἰσάγει ἀβεβαιότητα σὲ εὐνόητες ἀλήθειες, σημαίνοντας ὅτι στὰ πνευματικά περιττεύει νὰ γνωρίζω ὅ,τι δὲν ἐνδιαφέρομαι νὰ κάνω πράξη. Πρόβλημα δημιουργεῖ ἢ σκληρότητα.

Ἄν ἡ ἀπήχηση τοῦ Ἰησοῦ ἦταν τόσο μικρὴ, τί λόγο εἶχαν νὰ ἀσχοληθοῦν μαζί Του οἱ ἱερεῖς, φθάνοντας σὲ σημεῖο νὰ ἐξωθήσουν τὶς ρωμαϊκὲς ἀρχὲς στὴν ἐκτέλεσή Του; Θὰ πρέπει σὲ ὅσα ἔλεγε νὰ ἐνοιωσαν πόσο νοσηρὴ ἦταν ἢ παράδοσή τους, καὶ ἀντὶ νὰ τὸ συνειδητοποιήσουν καὶ νὰ προχωρήσουν θαρραλέα, φυσιολογικά, ἔντιμα, συνετὰ καὶ γρήγορα σὲ ἀναθεωρήσεις, ἀφέθησαν στὸν τρόμο τους, σὰν νὰ ἔφευγε ἢ γῆ κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τους. Ἦταν τόσο προσκολλημένοι στὰ ἔθιμά τους, στὴν ἐξουσία καὶ στὴ μικρότητά τους, πού ἀντὶ γιὰ εὐεργετημένοι ἀπὸ τὴν ἐπαφή μὲ τὴν ἀλήθεια, γιὰ τὶς πλάνες, τὶς μάταιες συνήθειες καὶ τὶς προκαταλήψεις πού ἐπιτέλους ἀνατρέπονταν, ἐνοιωσαν

⁵⁰ Ἡ ἀφαίρεση καὶ τοῦ ὑπάρχοντος δὲν εἶναι τιμωρητικὴ. Ἡ εἰδοποίηση προϋποθέτει ἓνα βασικὸ νόμο τοῦ πνεύματος, ὅτι δὲν ὑπάρχει στασιμότητα. Ἄν δὲν γίνομαι καλύτερος, γίνομαι χειρότερος. Ἄν δὲν ἀναπτύσω τὶς δυνάμεις μου, ἀτροφοῦν καὶ χάνονται.

μειωμένοι, έξουθενωμένοι, βλάκες, ψευῆτες και ἀνασφαλεῖς. Καὶ πέρα ἀπ’ ὄλα δὲν τοὺς διέφευγε, ἔστω ὑποσυνείδητα, ὅτι τὸ ψευδὸς ὑπάρχει σὰν παράσιτο, ὅτι ἡ πραγματικότητα θὰ ἔχει τὸν τελευταῖο λόγο ἀργὰ ἢ γρήγορα. Δὲν ἀμφέβαλλαν, ἔστω ὑποσυνείδητα, πὼς ἡ παράδοσή τους εἶχε καταστήσει μιὰ διαστροφή — καὶ ὅμως ἡ μεγάλη τους πώρωση δὲν ἄφηνε νὰ σκεφτοῦν παρὰ μόνο πὼς θὰ σώσουν ὅ,τι εἶχαν δημιουργήσει ὡς ἀξία, σκοπὸ, περιουσία και ταυτότητά τους. Ὅπως φέγει ὁ Ἰδιος τὸν ‘ἐκλεκτὸ’ λαό,

καλῶς ἀθετεῖτε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ ἵνα τὴν παράδοσιν ὑμῶν τηρήσητε... ἀκυροῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ τῇ παραδόσει ὑμῶν ἢ παρεδώκατε.

Οἱ ἱερεῖς συνεργάζονταν μὲ τὶς ρωμαϊκὲς ἀρχὲς μεσολαβῶντας γιὰ νὰ διοικηθεῖ ὁ λαός, και εἶχαν δυνατότητα νὰ ἐπικοινωνήσουν μὲ ὅποιο τρόπο ἤθελαν τὰ σχετικὰ μὲ τὸ ἔργο Του, γνωρίζοντας πὼς ἡ Ρώμη δὲν εἶχε λόγο νὰ κάνει εἰδικὴ ἔρευνα. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἐρώτηση παγίδα ποὺ Τοῦ ἔκαναν γιὰ τοὺς φόρους, προσπαθῶντας νὰ δημιουργήσουν προσχήματα νὰ τὸν παρουσιάσουν γιὰ πολιτικὸ ἐπαναστάτη. Παίρνοντας ἀπαντήσεις ὅπως τὰ τοῦ *Καίσαρος τῶ Καίσαρι*, κατανόησαν ὅτι ὁ Ἰδιος δὲν θὰ ἔδινε ἀφορμὴ. Τὰ λόγια τους ἀρκοῦσαν στοὺς Ρωμαίους και περισσευαν, ἀφοῦ οἱ ἱερεῖς κρατοῦσαν ὑποταγμένο τὸν πληθυσμό. Ἡ Ρώμη δὲν θὰ χαιρόταν μὲ ὅσα θὰ μετέφεραν γιὰ δῆθεν ἐπικείμενη κοινωνικὴ ἀποσταθεροποίηση, ἀκόμη κι ἂν ὑπέθετε, ὅπως ὁ Πιλᾶτος, ὅτι κάτι τέτοιο βρισκόταν μόνο στὰ λόγια τους. Θὰ τὸ ἐρμήνευε ὡς δικὴ τους ἀπειλή, και δὲν εἶχε λόγο νὰ ρισκάρει τὴ συνεργασία τους γιὰ νὰ σώσει ἓνα περιθωριακὸ ‘προφήτη’, ποὺ εἶχε πρόβλημα μὲ τὴ θρησκευτικὴ παράδοση τοῦ λαοῦ του και τὸν ἐχθρεύονταν οἱ ἱερεῖς.

Μιὰ γενιὰ μετὰ τὴν ἐκτέλεσή Του ξέσπασαν προβλήματα, ὅταν οἱ Ἑβραῖοι ἐξεγέρθηκαν ἐπειδὴ ὁ Ρωμαῖος διοικητὴς ζήτησε τὰ ἔσοδα τοῦ ναοῦ. Ἴσως ὑπῆρχε ἤδη περιβάλλον σχετικῆς

έντασης πού έκμεταλλεύτηκαν οί ιερείς. Ἡ καταδίκη Του ὡς δῆθεν βασιλιᾶ τῶν Ἰουδαίων προειδοποιοῦσε ὅποιοιδήποτε ὄνειρευόταν ἐπαναστάσεις, ἀλλά προφανῶς ἦταν τὸ σκηνικὸ πού ἔπρεπε νὰ στηθεῖ, σύμφωνα μὲ τὸ πρόσχημα πού δημιούργησαν οί ιερείς. Κι ἂν οί Εὐαγγελιστές παρουσιάζουν τὰ γεγονότα ὅπως θέλουν, ἡ διήγηση ἐκφράζει σωστὰ τὴν οὐσία. Ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς ἐξελιξίεις ἀποδεικνύεται ὅτι δὲν ὑπερέβαλαν γιὰ τὴ δύναμη καὶ τὶς συνέπειες τῆς σκέψης Του. Στὸ ἐβραϊκὸ Ταλμουδ ἀναφέρεται ἡ ἐκτέλεσή Του καὶ ἀποδίδεται στὸ γεγονὸς ὅτι ἦταν μάγος καὶ ὅτι μὲ τὴ διδασκαλία Του θέλησε νὰ παρασύρει τὸν λαὸ μακριὰ ἀπὸ τὶς ἱερὲς παραδόσεις. Οἱ Ρωμαῖοι ἐξάπελυσαν τοὺς πιὸ ἀνελέητους διωγμοὺς τῶν χριστιανῶν ἀλλά, ἔστω μετὰ ἀπὸ καιρὸ, κατανόησαν ὅτι συνέφερε νὰ παραδοθοῦν στὴ χριστιανικὴ ‘ἐπανάσταση’, ἀπόφαση πού μέχρι σήμερα δὲν ἔχει πάρει ὁ ‘ἐκλεκτὸς’ λαός.⁵¹

⁵¹ Γιὰ τὴ γενικὴ εἰκόνα βλ. τὶς *Κοινωνίες φιλίας*, ἐνῶ εἰδικὰ γιὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἀντίδραση στὸν χριστιανισμό, βλ. τοὺς *Ἀρχαίους Ἑλληνας*, σ. 77: γιατί οἱ Λατῖνοι ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὴν πιστότητα τῶν Ἑλλήνων στὰ πάτρια τόσο πολὺ, ὥστε νὰ ἐξαπολύουν σκληροὺς μακροχρόνιους διωγμούς, ἂν ὄχι ἐπειδὴ ἀναγνώριζαν στὴν ἑλληνικὴ παράδοση τὰ θεμέλια τῆς λατινικῆς ταυτότητας, καὶ στὸν ζωντανὸ Ἑλληνισμό μιὰ ἐγγύηση τῶν θεμελίων αὐτῶν, πού οἱ ἴδιοι δὲν μποροῦσαν νὰ δώσουν; Στὴν πολιτισμικὴ μετάθεση τῶν Ἑλλήνων δὲν ἐφοβοῦντο τίποτα λιγώτερο ἀπὸ ἀνατροπὴ τῆς Αὐτοκρατορίας μέσα ἀπὸ τὴν ἀπώλεια ἀξονικῶν πολιτισμικῶν προϋποθέσεων. Καὶ οἱ διωγμοὶ ἔπαψαν, ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ μετὰ, ὅταν οἱ αὐτοκράτορες βεβαιώθηκαν πὼς ἡ νέα ἑλληνικὴ ἀπόφαση δὲν ἦταν κίνδυνος καὶ ἀπειλὴ γιὰ τὴν Αὐτοκρατορία, ἀλλὰ ἡ μόνη ἐλπίδα τῆς, ὅποτε ἀνέθεσαν καὶ πάλι στὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο τὴν ἀνασυγκρότηση τῆς λατινικῆς ταυτότητας. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς Δύσης ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας εἶχε τοὐλάχιστον τέτοια ἰσχὺ καὶ ποιότητα, ὥστε νὰ νοιώσει ἐπιτέλους τὸ λατινόφωνο στοιχεῖο αὐταρκες καὶ νὰ διαμορφώσει μὲ αὐτοπεποίθηση τὴν ἰδιαίτερη πολιτισμικὴ του πορεία, ἡ ὁποία ὁδήγησε στὴν δημιουργία τοῦ νεώτερου δυτικῶ ἀνδρώπου.

Ἀσχέτως τί προτιμάει ὁ Κλήρος, ἡ Καινὴ Διαθήκη δὲν ἀναγνωρίζει στὴ θρησκεία παρὰ μόνον προσωρινὸ παιδαγωγικὸ ρόλο, καὶ πάλι ἀμφίβολης ἀξίας, οὕτως ἢ ἄλλως μὲ προοπτικὴ τὴν κατάργησή της. Ἄν ἡ θρησκεία δὲν συμπαρίσταται στὴ δημιουργία προσωπικῆς, αὐθόρμητης, ἀμεσολάβητης σχέσης μὲ τὸν Θεό, ἡ ἀποτυχία της, δηλαδή ἡ ἀποτυχία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἰδίως τοῦ Κλήρου, δὲν εἶναι κάτι οὐδέτερο, σημαίνει κυριαρχία τῶν ἀντίθετων, ὅτι ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ καταντάει νὰ στηρίζει τὴν ἄγνοια, γίνεται δύναμη διαφθορᾶς.

Ὡς πρὸς τὸν ἐντοπισμὸ τῆς μυθολογικῆς διάστασης, γιατί θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπορριφθεῖ ἡ ἐγκυρότητα τῶν θαυμάτων ἀλλὰ ὄχι τῶν πειρασμῶν, ὅταν καὶ τὰ δύο ἀποτελοῦν μυθοπλαστικὲς ἐπινοήσεις; Συνέπεια τῆς Ἐνανθρώπησης εἶναι καὶ ἡ μετοχὴ στίς ἀνθρώπινες ταλαιπωρίες. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, πόσο σεβαστὸς εἶναι ἓνας Θεὸς ποὺ κάνει ἐπιδείξεις ἰσχύος, καὶ πρέπει νὰ βρίσκομαι στὴν ὁμιλία Του γιὰ νὰ μὲ φροντίσει, ἐνῶ μὲ ἀφήνει νὰ πεινάω, νὰ ὑποφέρω ἀπὸ κάθε ἀρρώστεια καὶ ἀναπηρία ἢ καὶ νὰ μὲ κακοποιοῦν, ἐπειδὴ ζῶ ἄλλοῦ ἢ ἄλλοτε;

Ἄν τὰ θαύματα συμπύκνωναν συμβολικὰ, ἔστω ἀδέξια, τὴ γενικὴ κατάσταση, αὐτὸ θὰ σήμαινε ὅτι μὲ κάποια εὐκαιρία ἀποκτοῦμε ὅλοι υἰγεία καὶ δύναμη, τουλάχιστον ὅσοι πιστεύουμε, τὸ ὁποῖο δὲν συμβαίνει. Μήπως τὰ θαύματα πραγματοποιοῦν μιὰ προσέγγιση στὴν καθολικὴ εὐεργεσία τῆς ἄλλης ζωῆς; Ἔτσι φαίνεται νὰ προτείνει ὁ Εὐαγγελιστῆς, μὲ τὸν Θεὸ νὰ καταντάει σούπερμαν, ἰσχυρὸς στὸν περιορισμένο χῶρο του καὶ ἀνύπαρκτος παντοῦ ἄλλοῦ. Τὴ θεραπευτικὴ Του δύναμη ὅμως ὑποτίθεται ὅτι μετέδωσε στὸν Κλήρο, κι ἔτσι ἐξαπλώθηκε ραγδαῖα ὁ μαγομηχανισμὸς ἐδραίωνοντας στὴ χριστιανοσύνη τὴν πιὸ ὑπουλὴ ἀθεΐα.

Σημεῖα δὲ τοῖς πιστεύσασι ταῦτα παρακολουθήσει· ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσι· γλώσσαις λαλήσουσι καιναῖς· ὄφεις ἀροῦσι· κἂν θανάσιμόν τι πίωσιν,

οὐ μὴ αὐτοὺς βλάψει· ἐπὶ ἀρρώστους χεῖρας ἐπιθήσουσι, καὶ καλῶς ἔξουσιν.

Τὰ θαυματουργικά σημεῖα προβάλλονται καὶ ὡς κριτήριον γιὰ τὴν ἀλήθεια — τὸν λόγον βεβαιοῦντος διὰ τῶν ἐπακολούθουντων σημείων — ὄχι μόνο ἀδικαιολόγητα, ἐφόσον τὴν ἀλήθεια δὲν ἀποκλείεται νὰ γνωρίζουν ὡς ἓνα βαθμὸν καὶ ὑποκριτές, ἀλλὰ καὶ ἄσκοπα, ἀφοῦ τὰ σημεῖα δὲν ἔπεισαν οὔτε κἂν ὅταν (ὑποτίθεται) προέρχονταν ἀπὸ τὸν Ἰδιο αὐτοπροσώπως.

Ἄν ἀπὸ θαύματα ἀποτελεῖται ἡ ἴδια ἡ καθημερινότητα, καὶ συμβαίνουν ἐπίσης μὲ σπάνιες μορφές στὴ ζωὴ ὄλων, γιατί δὲν θὰ ἔκανε καὶ τότε ὅ,τι κάνει πάντα — χωρὶς ἐπίδειξη, κατορθώνοντας νὰ μὴν ἀναγνωρίζεται στὸν Ἰδιο ἡ αἰτία; Τὰ θαύματα ποὺ ἀσφαλῶς ἔγιναν, ἐλάχιστη σχέση ἔχουν μὲ ὅ,τι περιγράφουν οἱ Εὐαγγελιστές, καὶ πάλι, ἂν καὶ δὲν τὸν ἔκαναν διάσημο, ἔδωσαν ἀφορμὴ στοὺς ἱερεῖς νὰ τὸν κατηγορήσουν. Ὁ Ἰδιος μᾶλλον ἤθελε οἱ ἱερεῖς εἰδικὰ νὰ γνωρίσουν τὴ δύναμή Του, ἂν ἰσχύουν διηγήσεις ὅπως ἐκείνη μὲ τὸν λεπρό — ὄρα μηδενὶ εἶπης, ἀλλὰ ὑπάγε σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ καὶ προσένεγκον τὸ δῶρον ὃ προσέταξεν Μωϋσῆς εἰς μαρτύριον αὐτοῖς — ἴσως ἐλπίζοντας στὴ μετάνοιά τους καὶ τὴ μεταρρύθμιση τῆς παράδοσης, ἢ ἀναδεικνύοντας τὴν πώρωσή τους καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ ὀργανωθεῖ μιὰ διαφορετικὴ ἀποστολή.

Ἡ διδασκαλία

Μετὰ τὴ σύλληψη τοῦ Πρόδρομου ὁ Ἰησοῦς πηγαίνει ἐν ὄρεισι Ζαβουλῶν καὶ Νεφθαλείμ, γιὰ νὰ ἐκπληρωθεῖ ἡ σχετικὴ προφητεία. Ὁ Εὐαγγελιστὴς τὸν παρουσιάζει νὰ συνεχίζει τὸ ἔργο τοῦ Πρόδρομου: ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς κηρύσσειν καὶ λέγειν· μετανοεῖτε· ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Ἄς προσεχθεῖ ἡ ἐντολή στοὺς ἀπόστολους νὰ μὴν ἔχουν περιουσία ἀλλὰ νὰ φιλοξενοῦνται στὰ σπίτια ὄσων ἦταν πρόθυμοι νὰ ἀκούσουν τὰ Καλὰ Νέα. Καὶ λίγες ἡμέρες ἂν συγκατοικοῦσαν, θὰ ἔλεγαν ἀσφαλῶς περισσότερα ἀπὸ τὸ ἠγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, μετανοεῖτε, τὸ ὁποῖο αὐτολεξεῖ μᾶλλον δὲν εἰπώθηκε οὔτε μία φορά. Κι ἂν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐντὸς ἡμῶν ἐστι, ἡ συμβουλή εἶχε ἐπίκεντρό της τὴ μετάνοια. Κύριο ἔργο τῶν ἀποστόλων ἦταν νὰ ἐνθαρρύνουν μιὰ διαφορετικὴ σκέψη. Κατὰ τὰ ἄλλα, ἡ πενία καὶ ἡ ἀνάγκη γιὰ φιλοξενία ἐμπόδιζε τὴν ὀξύτητά τους, ἦταν παράγοντας ἐπιείκειας, καὶ ταυτόχρονα ἔδειχνε ὅτι πρῶτοι οἱ ἴδιοι μετέθεσαν τὸ ἐνδιαφέρον τους, ἐνῶ ἡ σχετικὴ ἐτοιμότητα τῶν ἀκροατῶν τους γιὰ ἀνταπόκριση συνέδεε τὰ Καλὰ Νέα μὲ τὴν προσωπικὴ ἐλευθερία καὶ δὲν ἄφηνε νὰ ἀνακοινωθοῦν σὰν κάτι φορτικὸ ἢ ἔστω νὰ ἐκτεθοῦν στὴν περιφρόνηση.

Τί ἀνήκει στὸν Ἴδιο, τί στοὺς Εὐαγγελιστές, δὲν θὰ μάθει ποτὲ κανεὶς, καὶ εἶναι καλύτερα ἔτσι. Ὅσο πιὸ συνειδητὴ γίνεται ἡ μυθολογικὴ πλευρὰ τῆς Βίβλου, τόσο μεγαλώνει ἡ εὐθύνη νὰ ἀποφασίζει καθέννας τί, σὲ ποιὸ βαθμὸ καὶ σὲ ποιά μορφή θὰ ταίριαζε νὰ προσέρχεται ἀπὸ ποιόν. Ὅπως οἱ Εὐαγγελιστές ἀποφάσισαν τὸν λόγο Του καὶ ὅλη τὴν προσωπικότητά Του σύμφωνα μὲ ὅσα εἶχαν πληροφορηθεῖ γιὰ Ἐκεῖνον ὡς τότε, σύμφωνα μὲ θρύλους καὶ φῆμες ποὺ δέχτηκαν ἢ ἀπέρριψαν, καὶ ὅλα αὐτὰ σύμφωνα μὲ τὴν παιδεία, τὴν αἰσθητικὴ καὶ τὴν ἐμπειρία τους, τὸ ἴδιο ἔχει νὰ κάνει σήμερα ὅποιος ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἀλήθεια. Δὲν εἶναι γιὰ τοὺς λίγους ἢ σκέψη καὶ ἡ εὐθύνη καὶ γιὰ τοὺς πολλοὺς ὁ ἐφησυχασμὸς, ἡ ἄνοια καὶ ἡ ὑπακοή τοῦ ‘ποίμνιου’. Γιατί δὲν χαρακτηρίζεται αἰρετικὸς κανέννας Εὐαγγελιστῆς παρὰ τίς μεγάλες διαφορὲς ἀπὸ τοὺς ἄλλους; Ὅταν ὀλόκληρη ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ βρίσκεται ὑπὸ συζήτηση ὄχι γιὰ τὸ νόημά της ἀλλὰ γιὰ τὰ ἴδια τὰ ἐξωτερικὰ ὄριά της, ὅταν δὲν γνωρίζουμε ὄχι τὴ σημασία ὄσων εἶπε, ἀλλὰ τί ἀκριβῶς εἶπε, δύσκολα θὰ μποροῦσε νὰ γίνεαι λόγος γιὰ καταδίκη ἀπόψεων,

άφορισμούς και αίρέσεις, εκτός αν κάνουμε τους χαζούς, ότι δέν βλέπουμε τή μυθολογική φύση και προέλευση τῶν εὐαγγελίων.

Ὁ Κληρὸς ἀνέθεσε στὶς οἰκουμενικὲς συνόδους νὰ διαμορφώσουν τὴν πίστη διὰ παντός, σὰν νὰ ἐπρόκειτο γιὰ ἐπιστημονική θεωρία — ὅταν ἡ ἴδια ἡ ἐπιστήμη δὲν διστάζει νὰ ἀναθεωρεῖ καὶ τίς πιὸ βέβαιες γνώσεις της. Πολλὲς ἀπόψεις ἀναχαιτίστηκαν, ἡ βιαιότητα δὲν ἀποκλείστηκε, ὁ ξεπεσμὸς τῆς ‘θρησκείας τῆς ἀγάπης’ ἦταν ὅσο χειρότερος μποροῦσε νὰ εἶναι, αἱματοβαμμένος, ἀλλὰ καὶ εἰρωνικός, ἀφοῦ ἡ ἴδια ἡ λατρεία τῆς ὁμοδοξίας ἔφερε διαιρέσεις.

Ἄν δὲν εἶχε ἐπιχειρηθεῖ ἡ δῆθεν ἐνότητα καὶ πράγματι βίαιη συγκόλληση, ἂν δὲν εἶχε ἐπινοηθεῖ ἡ αὐθεντία τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῆς συνόδου, κι ἂν δὲν εἶχε προταχθεῖ ὁ δογματισμὸς, ὁ ἐθιμοτυπισμὸς, καὶ ὅλη ἡ περιφρόνηση τῆς ζωντανῆς σχέσης μὲ τὸν Θεὸ πρὸς ὄφελος τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἰδεολογίας, δὲν θὰ συνέβαιναν διασπάσεις ἀλλὰ ἀπλὲς διαφωνίες καὶ οἱ ἀντίστοιχες συζητήσεις. Ἔτσι κι ἀλλιῶς δὲν ἐνδιαφέρει μαζικότητα χωρὶς ἀλήθεια, καὶ δὲν νοεῖται χριστιανισμὸς χωρὶς προσωπικὴ γνώση, ὅμως τὸ χριστιανικὸ ἱερατεῖο γρήγορα προχώρησε στὰ βήματα τοῦ ἰουδαϊκοῦ.

Τί θὰ σήμαινε γιὰ τὴ ζωὴ μου, ἂν εἶχα γεννηθεῖ στὸ Ἰράκ; Πῶς γνωρίζω ὅτι ἡ θρησκεία μου εἶναι ἀληθινὴ εἴτε ἡ περισσότερο ἀληθινὴ; Γιατί ἔχει δίκιο ἡ Ἐκκλησία μου καὶ ὄχι ἡ ‘ἀντίπαλη’ Ἐκκλησία; Αὐτὰ καὶ τὰ ὅμοια, ἂν δὲν ἀπαντηθοῦν προσωπικὰ καὶ τεκμηριωμένα, μὲ σοβαρότητα καὶ εὐθύνη, μὲ ἀποκλείουν ἀπὸ τὴ συνειδητὴ ζωὴ καὶ μὲ ἀποδεικνύουν κανονικὸ αὐτόματο. Οὔτε τὴ Βίβλο διαβάζω πραγματικὰ οὔτε στὸν Θεὸ πιστεύω ἀληθινά, ἂν ἀκολουθῶ μιὰ παράδοση ποῦ κληρονόμησα, ἐπειδὴ τὴν κληρονόμησα. Οἱ ἀσθένειες ποῦ προέρχονται ἀπὸ τὴν ὑποβάθμιση τῆς προσωπικότητος φανερώνουν τὴν ἔνταση τοῦ προβλήματος. Χειρότερη εἶναι ἡ πνευματικὴ δυσκινησία,

όταν μιὰ κυρίαρχη πεποίθηση ἐλέγχεται σπάνια και ὑποχωρεῖ δύσκολα, ἀκόμη κι ὅταν ἡ νοσηρότητά της εἶναι ὀλοφάνερη.

Ὅσο πιὸ κλειστὸς γίνομαι στὴν ἀναθεώρηση, ἐπιμένοντας στὴν παράδοση ὡς παράδοση ἀπωθῶντας ἢ και ἀπαγορεύοντας τὴν κριτικὴ της, τόσο περισσότερο πεισμο χρειάζομαι για νὰ ἀντέξω τὸ μῖσος μου για ὅσα μὲ διαψεύδουν και νὰ ἀγνοήσω τὴν ἀπογοήτευσή μου ἀπὸ τὰ ἀδιέξοδα τοῦ δογματισμοῦ. Σὲ σημεῖο τόσης μικροψυχίας, ἀφημένος σὲ ὄλες τὶς προκαταλήψεις και ἐμπάθειες ποὺ μὲ κατέχουν, οὐσιαστικά ἀδιάφορος για τὴν ἀλήθεια, ἀκόμη κι ἂν νομίζω τὸ ἀντίθετο, δὲν θὰ πάρω βοήθεια ἀπὸ πουθενά, και ὄλη ἡ ἐλπίδα βρίσκεται στὴν ἀπελπισία, ἂν τὸ ἔνστικτο τῆς πνευματικῆς ἐπιβίωσης κατορθώσει νὰ συγκρουστεῖ μὲ τὴν παράνοια ποὺ διάλεξα. Ἀπὸ ἔξω εἶναι δυνατὸ νὰ προέλθει μόνο συμπαράσταση και ἐνθάρρυνση, στὸν βαθμὸ ποὺ ἐμφανίζω σημεῖα ζωῆς. Ἡ προσωπικότητα δημιουργεῖται σὰν ἀπὸ θαῦμα, ἔτσι καταρρέει, και πάλι σὰν ἀπὸ θαῦμα ἀναπτύσσει ἐπιθυμίες ἐπιστροφῆς στὴν πραγματικότητα, ἂν τὸ κάνει.

Προσωπικότητα και ἐλευθερία δὲν εἶναι τὸ ἀσύστολο Ἐγὼ τοῦ μαζάνθρωπου, ἀλλὰ ἡ συνείδηση, τὰ μέτρα, οἱ ἀρχές, ἡ πιστότητα στὶς ἀρχές, ἡ τολμηρὴ και ὑπεύθυνη σκέψη, ἡ ἀναθεώρηση, ὁ σεβασμὸς τῶν ἄλλων, ἡ ἐλευθερία ἀπὸ κατώτερα πάθη και μικρότητες. Ὁ ἄνθρωπος αὐτῶν τῶν ποιότητων εἶναι ἐξίσου γέννημα τῆς ἐλευθερίας του, ὅση βοήθεια κι ἂν χρειαστεῖ ἀπὸ τὸ περιβάλλον. Γι' αὐτὸ ἀπὸ τὸ ἴδιο περιβάλλον προέρχονται προσωπικότητες και μαζάνθρωποι. *Παραγωγή* προσωπικότητας, μὲ τὴν ἐκπαίδευση ἢ ὅπως ἀλλιῶς, εἶναι ἀντίφαση στοὺς ὅρους, δὲν νοεῖται, κι ἂς λέει ὅ,τι θέλει τὸ ἐλληνικὸ Σύνταγμα, κι ἂς βάζει τὰ σχολεῖα νὰ κάνουν πλύση ἐγκεφάλου.⁵²

⁵² Σύμφωνα μὲ τὸ Σύνταγμά μας (1986/2019), “ἡ παιδεία ἀποτελεῖ βασικὴ ἀποστολὴ του Κράτους και ἔχει σκοπὸ τὴν ηθικὴ, πνευ-

Ἐπειδὴ μιὰ γνώση διαρκεῖ δὲν σημαίνει πὼς εἶναι ἀληθινή, ὅμως ἡ παραδοσιακότητα, ἡ συμβατικότητα καὶ ἡ συνήθεια εὐνοοῦν τὶς ψευδαισθήσεις κύρους. Ἔτσι ἡ χριστιανοσύνη κατάντησε τυφλὴ ἀκόμη καὶ γιὰ ὀλοφάνερες ἀλήθειες τῆς μεγαλύτερης σπουδαιότητας, ὅπως ὅτι ὁ παράδεισος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μόνο παράδεισος δὲν εἶναι (βλ. τὸ σχετικὸ κεφ. στή σ. 194), ἢ ὅτι τὰ ἴδια τὰ ‘μυστήρια’ καὶ μάλιστα τὸ κορυφαῖο, ἡ ‘θεία κοινωνία’, ἀποτελοῦν ἀφορμὲς γιὰ διαφθορὰ παρὰ εὐκαιρίες γιὰ μύηση (βλ. κυρίως ἀπὸ τὴν σ. 142 κ.έ.). Ἄν ὅμως ἐδῶ ὑπάρχουν τόσο σημαντικὰ προβλήματα, τί θὰ συνέβαινε ἄλλοῦ; Καὶ ἰδοῦ, ἡ ‘θρησκεία τῆς ἀγάπης’ κατάντησε νὰ βασανίζει καὶ νὰ ἐκτελεῖ ἀντιφρονοῦντες σὲ μαζικὴ κλίμακα.⁵³

ματική, επαγγελματική καὶ φυσικὴ αγωγή των Ελλήνων, τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς συνείδησης καὶ τὴ διάπλασή τους σε ἐλεύθερους καὶ υπεύθυνους πολίτες”. Μόλις ἀκοῦς τὸ κράτος νὰ ἔχει ἀποστολὴ τὴν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ διάπλασή σου, σκιάζεσαι. Ὅμως στὴν περίπτωση τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους βρισκόμαστε στὸν χῶρο τῆς παρωδίας, ὅποτε τὸ χειρότερο πού μπορεῖ νὰ συμβεῖ, καὶ πού ἀναγκαῖα θὰ συμβεῖ μὲ τὶς προϋποθέσεις αὐτές, εἶναι μπόλικος χαμένος χρόνος σὲ σχολεῖα πού δὲν ἔχουν ἰδέα τί κάνουν. Πόσο ἐλεύθερη εἶναι ἡ ἐλευθερία καὶ πόσο υπεύθυνη ἡ υπευθυνότητα, ἂν μπορῶ νὰ τὴν παραγάγω; Ξεκινᾶω λοιπὸν τὴν ‘ἀποστολὴ’ μου ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου, καὶ μετὰ ἀπορῶ πού ἔχω σχολεῖα τῆς πλάκας. Ἐπειτα, πῶς ὑπηρετῶ, καὶ ὄχι βέβαια διαπλάθω, τὸ ἐλεύθερο καὶ υπεύθυνο ἄτομο, ἂν ὄχι μὲ ἐλευθερία καὶ υπευθυνότητα; Ποῦ βρίσκονται τὰ δύο αὐτὰ στὸ σχολεῖο μας; Ποιὰ ἐλευθερία καὶ ποιὰ υπευθυνότητα ἀπολαμβάνουν οἱ μαθητές μας; Τὸ ἀστεῖο τοῦ Συντάγματος γίνεται ἐφιάλτης διαρκείας ἐννέα ἢ δώδεκα ἐτῶν, ὅπου τὰ παιδιά μαθαίνουν ὅτι εἶναι ἐλεύθερα νὰ ὑποτάσσονται καὶ υπεύθυνα νὰ ὑπακοῦν.

⁵³ Μεμονωμένες περιπτώσεις κακοποίησης δὲν θὰ ἦταν κάτι ἀμελητέο, ὅμως ἡ μαζικότητα καὶ ἡ διάρκεια βεβαιώνουν πὼς ἡ διαφθορὰ ἔχει ἐρείσματα στὴν ἴδια τὴ θρησκεία, στοὺς θεσμοὺς πού ἐπιτρέπει καὶ στὴ νοοτροπία πού εὐνοεῖ, ὄχι σὲ σπάνιες περιπτώσεις νοσηρῶν ἀτόμων ἢ κύκλων.

Ἐνότητα πῶς θὰ προκύψει ἂν, γιὰ παράδειγμα, ὁ ἕνας πιστεύει πῶς ἡ ἀνθρώπινη φύση τοῦ Χριστοῦ ‘ἀπορροφήθηκε’ ἀπὸ τὴ θεία φύση, ὁ ἄλλος ὅτι σώζονται ὅσοι ἀπλῶς πιστεύουν, ἀνεξάρτητα ἂν κάνουν πράξη τὴν πίστη, ὁ ἄλλος ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι κατώτερος τοῦ Πατέρα, ὁ ἄλλος ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ‘καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ’, καὶ τόσα πού διαιροῦν; Ὅσο κι ἂν δὲν ἀρέσει στὶς Ἐκκλησίες, ἄς εἰπωθεῖ: τέτοια ἐνότητα χίλιες φορές νὰ λείπει!

Γιὰ αἰῶνες ξοδεύτηκαν δυνάμεις ἀπερίσκεπτα, ἀκόμη καὶ ἐγκληματικά, σὲ παράλογες συγκρούσεις. Ἐκατὸ ἐρμηνεῖς τοῦ Πλάτωνα δὲν ἐμποδίζουν ὅσους ἐνδιαφέρονται νὰ ἔχουν τὴ γνώμη τους, νὰ καλλιεργοῦν ἄριστες σχέσεις μεταξύ τους, καὶ νὰ μαθαίνει ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλο ἀναθεωρῶντας. Τὸ ἴδιο στὶς θεολογικὲς ιδέες καὶ τὶς θρησκείες. Κανεὶς δὲν ἐμποδίζει τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς πού προέρχονται ἀπὸ διαφορετικὲς Ὁμολογίες, νὰ συζητοῦν, νὰ ἐπηρεάζει ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, νὰ ἔχουν συνεργασίες, ἀκόμη καὶ πολιτικὲς ἐνώσεις. Τὸ μόνο πού ἐμποδίζεται εἶναι ἡ ὑπαγωγή στὸ ἴδιο ἱερατεῖο καὶ ἡ τήρηση τῶν ἴδιων θρησκευτικῶν ἐθίμων.

Μὲ ὅλες τὶς ἀρετές του, τὸ ράσο ἀπέτυχε στὸ πιὸ κύριο, δὲν μπόρεσε νὰ συνειδητοποιήσει τὴ σπουδαιότητα καὶ τὸ εὖρος τῆς προσωπικῆς εὐθύνης, γι’ αὐτὸ κυνήγησε τὶς λεγόμενες αἱρέσεις. Στηρίχθηκε στὴν πίστη ὡς ἰδεολογία καὶ μηχανισμό, ἐπομένως στὴν εὐκολία⁵⁴ καὶ τὴν προσποίηση,⁵⁵ ἀλλιῶς ἄτομα καὶ ὁμάδες θὰ ἐνθαρρύνονταν νὰ προχωροῦν σύμφωνα μὲ τὴν κρίση τους, καὶ ἡ ἴδια ἡ πολυφωνία θὰ ἔκανε τὴν πίστη πιὸ ἀπαιτητική. Κι ἂν ὀρισμένες κατευθύνσεις ὀδηγοῦσαν σὲ σωτηριολογικὰ δεινά, ὅσοι τὶς συμμερίζονταν θὰ ἔβλεπαν στὴν πράξη τὶς συνέπειες

⁵⁴ Μὲ τὴν πίστη ὡς μηχανισμό δὲν χρειάζεται παρὰ νὰ βαπτιστῶ γιὰ νὰ δηλώνω καὶ νὰ θεωροῦμαι χριστιανός.

⁵⁵ Μὲ τὴν πίστη ὡς μηχανισμό ἀρκεῖ νὰ τηρῶ κάποια ἔθιμα γιὰ νὰ δηλώνω καὶ νὰ θεωροῦμαι χριστιανός.

τῶν ἐπιλογῶν τους, ἂν δὲν μποροῦσαν νὰ σκεφτοῦν καὶ νὰ προλάβουν. Ἡ προσωπικότητα δὲν εἶναι χωρὶς τίμημα. Δὲν γίνεται νὰ θέλω προσωπικότητα καὶ ἐλευθερία καὶ νὰ τρέμω τὸ σφάλμα.

Τὸ πάθος γιὰ ὀρθοδοξία δὲν εἶναι παράλογο. Χάρη στὶς ἐννοίες ἀναπτύσσονται ὑγιεῖς δυνάμεις καὶ ὁρμές, ἂν ὑπάρχουν, καὶ μέσα στὰ λάθη εὐνοοῦνται οἱ ἀντίθετες. Τὸ πρόβλημα βρίσκεται στὴν ἐπιδίωξη σώνει καὶ καλὰ ὁμοδοξίας. Μπορεῖ νὰ γνωρίζω τὴν ἀλήθεια μὲ ἀκρίβεια, καὶ μαζί ὅλες τὶς ἀγαθές συνέπειές της. Γιατί θὰ ἐπιβάλω σὲ ὅποιονδήποτε τί νὰ πιστεύει; Κοινοποιῶ τὴ σκέψη μου, τὴν ὑπολογίζει ὅποιος ἐνδιαφέρεται, συμφωνεῖ καὶ ἀναθεωρεῖ, ἢ διαφωνεῖ καὶ συνεχίζει στὸν δρόμο ποὺ ἀνοίγει ἢ δική του σκέψη μέχρι νὰ νοιώσει τὶς συνέπειες τῆς ἐπιλογῆς του ἢ νὰ σκεφτεῖ διαφορετικὰ καὶ νὰ κατανοήσῃ τὸ σφάλμα του.

Ὁ Κληῆρος ἀπὸ νωρὶς ἀντιμετώπισε τὰ λαϊκὰ μέλη ὡς πρόβατα, μεγαλώνοντας ἔτσι παντοῦ καὶ στὸν ἑαυτὸ του ἀνευθυνότητα.⁵⁶ Τὰ θεολογικὰ ζητήματα καὶ ὅλα τὰ σχετικὰ βρίσκονταν στὴν καρδιὰ τοῦ δημόσιου βίου, ἐπομένως ὁ ἐκκλησιαστικὸς δογματισμὸς, ἡ περιφρόνηση τοῦ προσώπου, ἡ τυποκρατία καὶ ὁ αὐταρχισμὸς εὐνοοῦσαν γενικευμένο κοινωνικὸ μαρασμό. Πόσο ἄσχημα χειρίστηκε τὸ θέμα ὁ Κληῆρος, φαίνεται χαρακτηριστικὰ ἀπὸ τὸ παράπονο ὅχι κανενὸς ὑποκριτῆ ἀλλὰ τοῦ Γρηγόριου Θεολόγου ὅτι σὲ ὅποιο μαγαζὶ μπεῖς συζητᾶνε γιὰ θεολογικὰ πράγματα, ποὺ μόνον μὲ ἑκατὸ προϋποθέσεις μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐξετάσει. Σωστὰ ἐπισημαίνεται ἡ δυσκολία, καθόλου σωστὸ ποὺ ἀφήνεται νὰ ὑφέρπει ἡ ἰδέα ὅτι οἱ πρόχειρες αὐτὲς καὶ

⁵⁶ Νὰ νομίζω ὅτι εἶμαι ὁ μόνος ὑπεύθυνος, δὲν μὲ κάνει πράγματι ὑπεύθυνο ἢ πιὸ ὑπεύθυνο, ἀπλῶς ἀποδεικνύει ὅτι βρίσκομαι στὸν κόσμο μου. Ἄν ἦμουν ἀληθινὰ ὑπεύθυνος, τὸ πρῶτο ποὺ θὰ ἔκανα, θὰ ἦταν νὰ ὑποστηρίζω παντοῦ γύρω μου μεγαλύτερη εὐθύνη, ἐξουσία, σύνεση καὶ ἐλευθερία.

προβληματικές συζητήσεις χρειάζεται να τεθούν υπό διωγμό. Κι αν δεν ταιριάζει να ασχολούνται όλοι με τόσο σοβαρά θέματα, γιατί τὰ φέρνω στο επίκεντρο, ξεσηκώνω τὸ σύμπαν, δημιουργῶ παρατάξεις, κάνω οἰκουμενικές συνόδους καὶ ἑξαπολύω διώξεις; Στὴν πράξη δηλώνω ὅτι ἐκεῖ κρίνονται τὰ πάντα, ὅτι αὐτὰ ἰδίως μᾶς ἀφοροῦν ὅλους στὸν μέγιστο βαθμό. Καὶ ἀντὶ τὸ να χαίρομαι πὸ ἡ κοινωνία συμμερίζεται τὴν ἀνάγκη γιὰ ἀλήθεια, με ὅποιο τρόπο μπορεῖ καὶ με ὅσους κινδύνους γιὰ λάθη διατρέχει, προσπαθῶ νὰ τὴ φιμώσω καὶ νὰ τὴν ἀναγκάσω νὰ ἀρκεῖται στὶς ἔτοιμες λύσεις πὸ θὰ προμηθεύει ἡ σύνοδος τῶν σοφῶν, θὰ ἐπιβάλλει ὁ εὐσεβῆς αὐτοκράτορας καὶ θὰ ἐφαρμόξει ὁ στρατὸς τῶν κληρικῶν.

Ἡ νοοτροπία αὐτὴ, κυρίαρχη μέχρι σήμερα στὶς πιὸ παραδοσιακὲς ἰδίως Ἐκκλησίες, ἀν συμβεῖ νὰ ἐπηρεάζει κοινωνίες θρησκευόμενες, ἐνεργεῖ καὶ πάλι ὡς πηγὴ φανατισμοῦ διαφθείροντας τὴ σκέψη ὅλων. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι οἱ ὀρθόδοξες χῶρες ἔχουν τὴ χειρότερη ἐκπαίδευση καὶ τὴ χαμηλότερη δημιουργικότητα.

Χρειάζεται κάθε στιγμή νὰ μποροῦν ὅλα νὰ ἐρευνοῦνται, νὰ εἶναι ἀνοιχτὰ στὴν ἀμφισβήτησή τους καὶ νὰ ἐνθαρρύνεται ὅποια ἀδήποτε κριτικὴ ἀπὸ ὅπουδὴποτε. Ὁ Κληῆρος προσπάθησε νὰ πιστεύουμε ὅλοι τὸ ἴδιο, ἐνῶ δὲν χρειαζόταν αὐτὴ ἡ ἐνότητα. Ἄλλιῶς διαμορφώνεται ἡ ἐκκλησιαστικὴ καὶ γενικὰ ἡ κοινωνικὴ ζωὴ ὅταν ἡγετικὴ ἀξία εἶναι ἡ ἔρευνα καὶ ὁ διάλογος, καὶ ἄλλιῶς ὅταν εἶναι ἡ συμφωνία. Ἡ ἀφοσίωση στὴ ζήτηση τῆς ἀλήθειας δίνει πνοὴ ζωῆς, τὸ κλείσιμο στὴ δῆθεν ἀσφάλεια τοῦ δόγματος εἶναι θάνατος. Ὁρθοδοξία καὶ Καθολικισμὸς γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ἀβεβαιότητα καὶ τὸν κίνδυνο τοῦ λάθους, ἐπιφέρουν προκαταβολικὰ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ζημιὰ, καταστρέφουν τὴν προσωπικότητα, διαβάλλουν τὴν ἐλευθερία, περιφρονοῦν τὴν τόλμη καὶ τὴν ἀναζητήση, ἀπ' ὅπου κατάντησαν νὰ μὴν ἀντιλαμβάνονται οὔτε τὰ πιὸ σημαντικὰ, ἀκόμη κι ὅταν εἶναι προφανῆ, ὅπως ὅτι ἔτσι κι ἄλλιῶς ἡ ἐνότητα στὴν ὁποία καλεῖ ὁ

Χριστός φανερώνεται μυστικά και ἀνήκει στην ἐλευθερία και τὴν προσωπικότητα. Οἱ ἰδέες βοηθοῦν ἢ ἐμποδίζουν, δὲν εἶναι κάτι ἀσήμαντο, ὅμως κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ μεθοδεύσει τὸ σωτήριο ἀποτέλεσμα, ὅσο καλὰ κι ἂν γνωρίζει τὴν ἀλήθεια — καμμιὰ θρησκεία, κανένα δόγμα, καμμιὰ παιδεία, καμμιὰ πειθαρχία. Ἡ ἐνότητα ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι ἀνεξήγητη, ἔχει τὴν αἰτία της στὸν ἑαυτὸ της, ἀφορᾷ τὸ ἀνοιγμα στὴν προσωπικὴ σχέση, ὄχι τὴν ἰδεολογικὴ ταύτιση.⁵⁷

*

Ἄν ἡ Ἐνανθρώπηση δὲν εἶναι μῦθος, ὁ Ἰδιος εἶχε μιὰ μοναδικὴ ἱστορικὴ παρουσία, πέρα ἀπὸ τὴν ἐνότητά Του μὲ ὅλο τὸν χρόνο. Γιατί δὲν φρόντισε νὰ μᾶς προφυλάξει ἀπὸ παρερμηνεῖς; Καὶ μόνο ὅτι ἐπέτρεψε τόση ἀβεβαιότητα ἐνῶ μποροῦσε νὰ τὴν ἀποφύγει, σημαίνει ὅτι θέλησε τὴν προσωπικὴ εὐθύνη καθενός, τὴν ἀνασφάλεια ποὺ δὲν μᾶς ἀρέσει — προτίμησε νὰ ἀποφασίζουμε ἐμεῖς τὸν λόγο Του ἀντὶ νὰ ἔχουμε τὸ βιβλίο Του, τὸ ὁποῖο ἂν ὑπῆρχε, θὰ ἀπολάμβανε καταθλιπτικὸ κῦρος.⁵⁸ Μᾶς στρέφει

⁵⁷ Βλ. ἐπίσης *Ἡ Μεγάλῃ Πηγῇ*, σ. 18 καὶ 26: εἶναι μακάριος ὅποιος διώκεται, ἐπειδὴ μέσα καὶ ἀπὸ τὶς ταλαιπωρίες αὐτὲς προσέχει τὸν Λόγο ποὺ διαιρεῖ ἀπὸ τοὺς ἄσχετους. *Ἡ νόηση εἶναι ἡ ἀγάπη* — ὄχι μιὰ ἰδέα οὔτε σύνολο ἰδεῶν, συλλογισμῶν, ἐπιθυμιῶν ἢ συναισθημάτων, ἀλλὰ ἓνα πρόσωπο. *Μήπως δὲν γνωρίζετε τὸν ἑαυτὸ σας;* ρωτᾷει ὁ Παῦλος, *ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι μέσα σας;*... Δημιουργῶντας ἐνώνεται μὲ καθένα ποὺ γεννιέται στὸν κόσμος, σὲ ὅποιο βαθμὸ τὸν ἀφήνουμε νὰ μεγαλώνει μέσα μας. Ἦδη ‘πρὸ Χριστοῦ’ συνέβαινε αὐτό. Βλ. *Α’ Ἰω. 4, 16–19*, καὶ τοὺς *Ἀρχαίους Ἑλληνας*, σ. 323 κ.έ.

⁵⁸ Ὅπως συνέβη ὡς ἓνα βαθμὸ μὲ τὴν Καινὴ Διαθήκη, κι ἂς μὴ τὴν ἔγραψε ὁ Ἰδιος, ἀπλῶς ἐπειδὴ τὰ κείμενα ἀποδόθηκαν σὲ μαθητές

και έτσι στον έαυτό μας, ώστε μέσα από μᾶς να μιλήσει σε μᾶς
ὡς ὁ δικός μας λόγος.

Μιά ἄποψη ἢ συμβουλή στὶς σελίδες τῆς Καινῆς Διαθήκης, εἶναι τοῦ Χριστοῦ ἢ τοῦ Εὐαγγελιστῆ, ὁ ὁποῖος τὴν ἐπιγράφει στὸν Χριστὸ γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὴν ἐπίδρασή της, ἢ ἐπειδὴ καὶ ὁ ἴδιος νομίζει πὼς εἶναι δική Του; Ἀντικειμενικὰ βέβαιη ἀπάντηση εἶναι ἀδύνατη. Ἔχει κανεὶς νὰ ἀκολουθήσει τυφλὰ τὰ πάντα ἀποχαιρετῶντας τὴν ἐλευθερία καὶ τὴ νοημοσύνη του, ζημιώνοντας ἔτσι τὸν ἑαυτό του ἀκόμη κι ἂν ἡ θρησκευτικὴ παράδοση εἶναι σωστή, πὺ συχνά, καὶ σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικά, δὲν εἶναι — ἢ ἀλλιῶς νὰ σκεφτεῖ ἐλεύθερα τί θὰ ταίριαζε μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ Χριστοῦ, ἂν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι δική Του ἰδέα, κι ἂς τὴν ἔχει ὁ Εὐαγγελιστῆς ἢ ἄλλοι πιὸ πρὶν, ποιητές, προφῆτες, φιλόσοφοι, ὁποιοσδήποτε.

Εὐστοχα παρατήρησε ὁ Σέλλινγκ ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε τὸ βιογραφικὸ Του ἔτοιμο προτοῦ γεννηθεῖ. Πολλὰ στὴ ζωὴ Του ἀποφασίστηκαν ἀπὸ τοὺς Εὐαγγελιστῆς καὶ ἀπὸ τὶς πρῶτες χριστιανικὲς κοινότητες, σύμφωνα μὲ ὅσα προέβλεπαν οἱ ἰουδαϊκὲς παραδόσεις γιὰ τὸν Μεσσία. Ὅμως ἡ παρατήρηση αὐτὴ δὲν ἐξάντλει τὴν ἀλήθεια. Ἀκόμη καὶ ἀπορρίπτοντας κάθε γνώση πὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν Βίβλο ἢ ἀπ' ὅπουδήποτε καὶ ἀνακηρύσσοντας τὸν Θεὸ ἄγνωστο, συνεχίζουμε νὰ βρισκόμαστε σὲ ὑποκειμενικὲς βάσεις, ἀλλὰ ἀρνητικά. Τί βεβαιώνει ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἔχει ὁμοιότητες μᾶζι μας, ἰδίως ἂν δεχόμαστε ὅτι μᾶς δημιούργησε κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωση δική Του; Τί ἀποδεικνύει ὅτι μᾶς θέλησε ὅσο γίνεται πιὸ ξένους, ἢ γιατί ὅλες οἱ προφητεῖες καὶ ὅλες οἱ γνώσεις μας δὲν μποροῦν παρὰ νὰ εἶναι ἄσχετες; Καταφατικὰ ἢ ἀποφατικὰ, καὶ συντηρητικὰ ἢ μὲ τόλμη, ἓνα εἶναι βέβαιο καὶ χρειάζεται νὰ γίνῃ συνειδητό: ἐμεῖς ἔχουμε τὴν εὐθύνη. Οἱ ἴδιοι

Του, σὲ καιροὺς λιγώτερο ἔτοιμους νὰ ἐλέγχουν τὴν ταυτότητα τῶν συγγραφέων.

κρίνουμε τί ισχύει και τί δέν ισχύει, με ὅποια κριτήρια διαμορφώνουμε, ἀναθεωροῦμε και τροποποιοῦμε. Μᾶς ἀρέσει ἢ δέν μᾶς ἀρέσει, ἢ ἀρχὴ βρίσκεται στὸν ἑαυτὸ μας.

Ὁ Χριστὸς γεννιέται και ζεῖ σὲ κάθε ἀνθρωπο ποῦ ἔρχεται στὸν κόσμο. Χάρη στὴ γέννησή Του μέσα μας βρισκόμαστε στὴ ζωὴ και ἔχουμε ὅσες δυνάμεις ἔχουμε. Ἐπομένως και ἐκφράζεται μέσα ἀπὸ καθένα μας, στὸν βαθμὸ ποῦ τὸν ἀφήνουμε. Σὲ ἄλλους ἀδιόρατα,⁵⁹ σὲ ἄλλους περισσότερο,⁶⁰ ἐκφράζεται μέσα ἀπ' ὀτιδήποτε κάνουμε, κυρίως στὶς προσωπικὲς μας σχέσεις, ἀπ' ὅπου πηγάζουν ὅλα τὰ νοήματα. Οἱ σελίδες Του εἶναι ἀδιανόητα πιὸ πολλὲς ἀπ' ὅσες θὰ μπορούσε νὰ ἔχει γράψει μόνος Του, με τίς προϋποθέσεις συγκεκριμένου τόπου και ἐποχῆς.⁶¹

⁵⁹ Γιὰ παράδειγμα, στὸν βαθμὸ ποῦ σφάλουμε ἢ ἐκδηλώνουμε μῖσος, κακία, κ.τ.θ., δέν ἐκφράζεται ὁ Ἰδιος ἀλλὰ τὸ σφάλμα και ἡ κακία. Τότε ὁ Ἰδιος μιλάει μόνο ὡς δύναμη ἐλευθερίας, ποῦ δέν ἀπαγορεύει οὔτε κἂν τὸ ἐγκλημα. Αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀδιόρατη ἔκφραση, ποῦ δέν τὴν συνειδητοποιοῦν πολλοί.

⁶⁰ Γιὰ παράδειγμα, ἂν κάποιος με ἀνάγκασε σώνει και καλὰ νὰ ἐπιλέξω τί θὰ κρατήσω, τὴν Βίβλο ἢ τὸν Ἐκκαρτ, δέν θὰ κρατοῦσα τὴν Βίβλο. Τὸ δίλημμα εἶναι ἀσφαλῶς προσωπικό, καθένας ἔχει τίς δικὲς του προϋποθέσεις και προχωράει στὶς δικὲς του ἐπιλογές, και μόνο ἡ ἐμφάνιση ὁμως τέτοιας προοπτικῆς δείχνει πόσο ἰσχυρὴ μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ ὀμιλία Του μέσα ἀπὸ ἄλλους. Και δέν εἶναι ἡ μόνη τόσο φανερὴ σὲ μένα. Ἀντὶ τῆς Βίβλου θὰ κράταγα ἐπίσης τὸν Πλάτωνα, κι ἂς μὴν ὑπάρχει στὶς σελίδες του τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ὑπάρχει ἡ χάρη και περισσεύει. Θὰ διάλεγα ἐπίσης τὸν Συμεών, τὸν Γρηγόριο Νύσσης και τὸν Μάξιμο. Μόνο μετὰ ἀπὸ αὐτὰ θὰ ἐρχόταν ἴσως ἡ Βίβλος.

⁶¹ Τὸ ἴδιο ισχύει για τὸν βίο Του, ὀπότε και ὡς πρὸς αὐτὸ εἶναι εὐεργετική ἢ ἔλλειψη πολλῶν στοιχείων και ἡ ἀβεβαιότητα τῶν ὑπόλοιπων. Ὅσα γνωρίζουμε για τὸν βίο Του ἤδη ἀρκοῦν για τὴ δημιουργία νοσηρότητας, ἀπὸ 'πιστοὺς' ποῦ αὐτομαστιγώνονται και αὐτοσταυρώνονται, μέχρι ἄλλους ποῦ πλένουν τὰ πόδια ἄλλων, σὲ μιὰ παρωδία

“Όσα θὰ ἔγραφε θὰ ἦταν τόσο ἀπελπιστικὰ λίγα καὶ περιοριστικά, σὲ σύγκριση μὲ ὅσα γράφονται ὅλους τοὺς αἰῶνες, ὥστε θὰ ἰσοδυναμοῦσαν μὲ τὴ μεγαλύτερη πλάνη. Ἡ Βίβλος, οἱ εἰκόνες, τὰ σύμβολα, δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ ἀφορμές, μιὰ ἀρχικὴ βοήθεια, στὴν ὁποία ἂν ἀρκεσθεῖ κανεὶς, καταστάει παράλυτος. Στὸν ἑαυτὸ μου θέλει τὸν ἑαυτὸ Του ὡς ἑαυτὸ μου, ὄχι σὰν κάτι ξένο. Χωρὶς προσωπικὴ εὐθύνη καὶ ἔρευνα ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ χάνει τὸ νόημά της καὶ διαφθείρει.

Συνοπτικά. Τὰ ‘Καλὰ Νέα’ δὲν εἶναι ἔργο ἑνὸς συγγραφέα, ὅπως ὁ Φαῖδρος καὶ ἡ Πολιτεία. Ἔχουμε τὸν Χριστὸ τοῦ Ματθαίου, τοῦ Λουκᾶ, τοῦ Μάρκου καὶ τοῦ Ἰωάννη, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν δημιουργεῖ πρόβλημα, τὸ ἀντίθετο. Ἡ ἀπουσία ἀντικειμενικοῦ Χριστοῦ συμβάλλει στὴ λύση τῶν προβλημάτων, ἀρκεῖ νὰ θέλουμε νὰ τὰ λύσουμε. Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἐγγυηθεῖ σὲ ποιοῦ βαθμὸ τὰ ἱερά μας κείμενα περιέχουν ἱστορικὰ γεγονότα καὶ ὄχι τὴν ἀπλὴ φαντασία τῶν συγγραφέων. Δὲν δίνουν μεγαλύτερες ἐγγυήσεις οὔτε κἂν ὁ Μᾶρκος καὶ ἡ πηγὴ Q, τὰ ἀρχαιότερα μετὰ τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Παύλου.

Εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ἐμπιστευόμαστε καθέννας τὴν κρίση του, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι κακῶς ἐρευνᾶται ἡ δυνατότητα ἀντικειμενικῆς γνώσης. Ἡ προσπάθεια γιὰ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ἀντικειμενικότητα προστατεύει τὴν προσωπικὴ γνώση νὰ μὴ συγχέεται μὲ τὴν αὐθαιρεσία. Ἀλλὰ ὅπως ὑπάρχει ὁ Χριστὸς τῶν Εὐαγγελιστῶν — ἰδιαίτερος, προσωπικός, διαφορετικός — ἔτσι χρειάζομαι γιὰ μένα τὸν δικό μου. Τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰσηγοῦνται τὴν κίνηση αὐτὴ, ἔστω

εὐσέβειας ποὺ προσπαθεῖ νὰ φτωχύνει τὶς ζωὲς ὄλων. Βίος Του εἶναι κάθε ἀνθρώπινος βίος, ὁ δικός μας, τῶν γονιῶν, τῶν φίλων καὶ τῶν παιδιῶν μας, στὸν βαθμὸ ποὺ καθέννας μὲ τὸν δικό του μοναδικὸ τρόπο ἔρχεται σὲ σχέση μὲ τὴν ἀλήθεια.

μόνο περιέχοντας τέσσερα τόσο διαφορετικά ευαγγέλια. Ἄν δὲν τὰ διαβάζω ἔτσι, τὰ ἀχρηστεύω.

Ἀναζητοῦμε ποιά λέξη ἢ φράση ὑπάρχει σὲ ποιά ἀρχαῖα χειρόγραφα γιὰ νὰ εἶμαστε βέβαιοι ὅτι δὲν παρασυρόμαστε ἀπὸ λάθος κείμενο, καὶ ἐκπονοῦμε τὴ μία κριτικὴ ἔκδοση μετὰ τὴν ἄλλη, ὅταν ἐπίσημα δεχόμαστε ταυτόχρονα τέσσερις ἐκδοχὲς τοῦ ἴδιου γεγονότος, καὶ τὶς τέσσερις ἀκριβῶς τὸ ἴδιο ἱερὲς καὶ ἀξιόπιστες, ἐνῶ συγκρούονται μεταξύ τους! Ἴσως δὲν τὸ ἔχουμε συνειδητοποιήσει, ὅμως μὲ τὴν Καινὴ Διαθήκη γιὰ ἱερό μας βιβλίο ὁμολογοῦμε πάνω ἀπ' ὅλα πὼς ἡ ὑψηλότερη ἀλήθεια δὲν βρίσκεται σὲ κανένα βιβλίο, ὥστε ὅποιος ἐνδιαφέρεται πραγματικὰ καὶ δὲν κοροϊδεύει τὸν ἑαυτό του, εἶναι ἀνάγκη νὰ ζητήσει τὴν ἀλήθεια στὸν ἑαυτό του. Πῶς γνωρίζουμε ὅμως ἂν σχηματίζεται μέσα μας ἡ μορφὴ Του ἢ παραμορφώσεις; Πῶς θὰ ἐμπιστευθοῦμε τὴν προσωπικὴ μας κρίση, πότε εἶμαστε βέβαιοι ὅτι δὲν μᾶς παρασύρει κάποια πλάνη;

Ὅσο πιὸ ἀληθινὰ συνυπάρχουμε, τόσο βεβαιώνει ὁ ἴδιος τὴν ταυτότητά Του ἀνάμεσά μας. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι κάθε φορὰ πὸ συναντιόμαστε ἀτενίζουμε τὴ Μορφὴ Του. Κάνει καὶ τέτοιες ἐμφανίσεις ἀλλὰ σχεδὸν πάντα Τοῦ ἀρκεῖ νὰ παρουσιάξεται ὡς ἡ προθυμία μὲ τὴν ὁποία χαιρόμαστε τὴ συναναστροφή μας. Εἰδοποιεῖ ὅτι καμμιά ἁμαρτία δὲν εἶναι ἀσυγχώρητη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ βλασφημία τοῦ Πνεύματος, ἐπειδὴ εἶναι σὰν νὰ Τοῦ δένω τὰ χέρια. Δὲν ἀφήνω νὰ μὲ δεχτεῖ ἐνῶ τὸ θέλει πάνω ἀπ' ὅλα, καὶ τὸ ἔχει ἤδη κάνει. Τὸ Πνεῦμα εἶναι ἀγάπη, καλοσύνη, χαρὰ, ἡσυχία, ἀγαθότητα, σημαίνει τὰ πιὸ ὑψηλὰ βιώματα, πὸν κάθε ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ζήσει, ἀκόμη καὶ προερχόμενος ἀπὸ ἄλλες θρησκείες καὶ ἐποχές. Βλασφημία τοῦ Πνεύματος εἶναι τὸ ἀνάξιο βίωμα.

Τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐξορίζουν οἱ περισσότεροι στὸ ἄγνωστο μέλλον, ἐπειδὴ κατασκεύασαν μιὰ παρεξήγηση καὶ κλειστή-καν μέσα της, ἀκόμη κι ὅταν ἡ ζωὴ τους εἶναι ἀρκετὰ διαφορε-

τική για να ζητάει από μόνη της καλύτερες ιδέες, είτε έπειδή τὸ παρόν τους δὲν ἔχει ἀξία καὶ κάνουν ὅ,τι μποροῦν νὰ παραμείνει ἔτσι. Οὐράνια βασιλεία δὲν εἶναι νὰ παρακολουθοῦμε ἀναυδοὶ τὸν Παντοκράτορα σὲ ἐπιδείξεις δύναμης.

ἐπερωτηθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν Φαρισαίων πότε ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἀπεκρίθη αὐτοῖς καὶ εἶπεν, οὐκ ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ μετὰ παρατηρήσεως, οὐδὲ ἐροῦσιν, Ἴδου ὧδε· ἢ, Ἐκεῖ· ἰδοὺ γὰρ ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστίν.

Οἱ Ἐκκλησίαι δὲν ἔχουν ἰδιαίτερα καλὴ σχέση μετὰ τὴν ἐλευθερίαν, γι' αὐτὸ ἐπιμένει καὶ ἡ διαστροφικὴ ἔννοια τοῦ 'ποιμνίου', ἡ ἀρχὴ τῆς ὁποίας βρίσκεται στὴν ἐντολὴ ποὺ βάζει ὁ Εὐαγγελιστὴς στὰ χεῖλη τοῦ Ἰησοῦ (βόσκει τὰ πρόβατά μου, κ.λπ.). Χωρὶς ἐλευθερίαν ἐξατμίζεται τὸ νόημα, ἡ χαρὰ καὶ ἡ ἀγάπη, καὶ τότε γιὰ νὰ ζήσει κανεὶς σὰν ἄνθρωπος ἀγνοεῖ τὴν Ἐκκλησία ἀκόμη κι ὅταν δὲν τὸ κάνει συνειδητὰ, συνεχίζοντας νὰ ἀκολουθεῖ τὰ ἔθιμα σὰν μιὰ ἀδιάφορη ὑποχρέωση. Οἱ χριστιανοὶ χαίρονται δέκα φορές περισσότερο ὅταν δὲν ἀσχολοῦνται μετὰ κανένα ἔθιμο, μετὰ καμμιά τελετὴ, μετὰ κανένα ναό, ἀλλὰ μετὰ τὰ παιδιὰ τους, μετὰ τοὺς φίλους τους καὶ μετὰ τὰ προσωπικά τους ἐνδιαφέροντα. Αὐτὸ εἶναι σημάδι πνευματικῆς ὑγείας, καὶ μαζὶ παρακμῆς. Πόσο ὑγιὴς εἶμαι, ἂν δὲν τιμᾶω τὴν ὑγείαν μου ἀλλάζοντας ἢ ἐγκαταλείποντας τὰ ἀδιάφορα ἢ φορτικὰ ἔθιμα; Τί λιγώτερο ἀπὸ ἀπρέπεια εἶναι νὰ συμμετέχω στὰ ἔθιμα μετὰ μισὴ καρδιά καὶ νὰ ἀνοίγει ἡ ψυχὴ μου ὅταν 'ξεμπερδεύω' μαζὶ τους; Ἄν σεβόμουν τὰ ἴδια τὰ ἔθιμα, θὰ τὰ εἶχα ἀλλάξει.

Μὲ ἐπίγνωση ὅτι, στὴν καλύτερη περίπτωσή, τὰ ἱερά μας κείμενα περιέχουν ἀμφίβολες προσεγγίσεις στὴν ἀλήθεια, καὶ ὅτι συνολικὰ ὁ βίος τοῦ Χριστοῦ τείνει στὸ μυθιστόρημα, ἡ ἱστορικὴ πλευρὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἔχει πάντα ἀβέβαιη ἀξιοπιστία, μετὰ πόση ἐμπιστοσύνη θὰ στηρίζω στὰ κείμενα αὐτὰ τὴ ζωὴ μου; Τὸ ἐρώτημα ἴσως μοιάζει ἀδιέξοδο, ἐνῶ δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει

πιό απλή απάντηση: με ὄση ἐμπιστοσύνη διαβάζω τὸν Ὅμηρο, τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Αἰσχύλο, τὸν Σαίξπηρ, τὸν Κίρκεγκωρ καὶ τὸν Χαίλντερλιν. Ὑπάρχει κάτι καλύτερο ἢ ἀνώτερο ἀπὸ αὐτό; Ἄντι συμμορφώσεως με τὶς ὑποδείξεις κάποιας αὐθεντίας — τῆς Βίβλου, τῶν Πατέρων, τοῦ ‘πνευματικοῦ’, τοῦ Γέροντα, τοῦ ἡγούμενου, τῆς συνόδου, τοῦ ἐπίσκοπου, ἀπ’ ὅπου βυθίζομαι στὴν πλαστότητα — μεγαλώνει ἕνας οἰκεῖος, αὐθόρμητος, φυσιολογικός, ἐλεύθερος καὶ προσωπικὸς ἑαυτός.

Τὸ αὐτεξούσιο, στὴν παιδαγωγικὴ ἰδίως ἐκδήλωσή του, με τὴν ὁποία γινόμαστε σὰν πατέρες τοῦ ἑαυτοῦ μας, ὅπως τὸ περιέγραφε ὁ Γρηγόριος Νύσσης, εἶναι κάτι συναρπαστικό, καὶ δὲν γεννάει συγκρητισμὸ οὔτε σχετικισμό, ἐφόσον ἡ ἴδια ἢ ζήτηση τοῦ ἀπόλυτου προϋποθέτει πὼς οἱ διαφορὲς παραδόσεις δὲν ἔχουν τὴν ἴδια ἀξία,⁶² ὅπως οὔτε οἱ προσωπικὲς ἀπόψεις. Δὲν ὑπάρχει τίποτα ἀξιόλογο σὲ κουτοπόνηρες ‘εὐσέβειες’ τύπου Κουμπλάι Χὰν ἢ ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, νὰ τιμῶνται ὅλοι οἱ Θεοὶ κι ἄς δέχεται τὶς τιμὲς ὁ ἀληθινός, ὁ Ἰδιὸς γνωρίζει ποιὸς εἶναι!⁶³ Αὐτὲς εἶναι οἱ συνέπειες τῆς ἀπρόσωπης πίστεως, τῆς πίστεως ὡς θρησκείας καὶ ἰδεολογίας.

Ἐνα ἔργο τέχνης ἱερὸ ἢ ‘κοσμικό’, λογοτεχνικό, εἰκαστικό, μουσικό, ἀρχιτεκτονικό, ὅτιδήποτε, ἔχει ἀξία στὸν βαθμὸ ποὺ δυναμώνει τὴν ἐπαφή μας με τὰ πράγματα. Τὸ μέγαλωμα τῆς ἐπαφῆς αὐτῆς εἶναι ὁ σκοπὸς καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ ἀληθινοῦ μυστηρίου τῆς ἱερωσύνης, τὸ ὁποῖο χρειάζεται νὰ συμβολίζει ὁ θεσμικὸς ἱερέας. Ποῦ βρίσκεται ὅμως ἡ γνησιότητα στὴν ἐπαφή; Τί εἶναι καὶ πρέπει νὰ γίνῃ δικό μου, τί ‘σφηνήθηκε’ ἀπὸ

⁶² Δὲς σχετικὰ τὶς *Κοινωνίες φιλίας*, σ. 59 κ.έ.

⁶³ Ἡ ἴδια κουτοπονηριά μπορεῖ νὰ ἐκδηλώνεται ἐξίσου ὡμὰ ἀλλὰ πιὸ σκληρά, ὅπως στὴν ἐκστρατεία κατὰ τῶν Ἀλμπιγκένσιων, ὅταν διατάχθηκε ἡ σφαγὴ ὅλων τῶν κατοίκων μιᾶς πόλης, κι ἄς ἦταν μόλις 300 ἄτομα οἱ ἔνοχοι σὲ σύνολο 22000, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς γνωρίζει ποιὸς εἶναι οἱ δικοὶ Του!

τὸ περιβάλλον, τί ἐπιμένει ἀπὸ ἐμπάθειες, ἐμμονές, μικρότητες, ἄγνοια καὶ συμπλέγματα; Ἐλεύθερη ἀπόφαση δὲν εἶναι ἡ αὐθόρμητη συνεργασία τῶν προκαταλήψεων μὲ τὴν ἄγνοια οὔτε ἡ ἀσυνάρτητη αὐθαιρεσία.⁶⁴

Ἡ σκέψη διαμορφώνει τρόπους ζωῆς, γίνεται αὐτοθυσία ἢ δειλία, ὑπομονὴ ἢ ἀπελπισία, δημιουργία ἢ συνήθεια, θάρρος ἢ συμβιβασμός, διαύγεια ἢ μικροψυχία. Ἀκόμα καὶ μιὰ ‘μεταρρυθμισμένη’ Ἐκκλησία εἶναι δυνατὸ νὰ καταντήσῃ σὲ ἀποξενωτικούς θεσμούς, ἐφόσον κάθε γενιὰ παίρνει τὶς δικές της ἀποφάσεις καὶ ἡ τιμὴ τῆς προσωπικότητος δὲν εἶναι ὅ,τι πιὸ συνηθισμένο. Οὔτε ὑπάρχει ἰδανικὴ θεσμικὴ ρύθμιση, ἔτσι ποὺ νὰ παραμένει πάντα κυρίαρχο τὸ πρόσωπο καὶ ἡ ἐλευθερία, ἀκόμη κι ἂν κάποτε συμβεῖ νὰ ἐπικρατήσουν. Στὴ ρεαλιστικὰ ἰδανικὴ περίπτωση οἱ θεσμοὶ εἶναι ἐφικτὸ νὰ μὴν καταντᾶνε νὰ ὑπονομεύουν τὴν ἐσωτερικότητα, τὴν ἐλευθερία, τὴν ἀτομικότητα, τὴν ἀλήθεια, τὴν πρωτοβουλία, τὴ δημιουργία, καὶ νὰ ἀποφεύγουν λιγώτερο ἢ περισσότερο τὴ μαζικότητα, τὴ συμβατικότητα καὶ τὴν ὑποκρισία.

Ἄγαθὸ πνεῦμα

Μεγαλοφυῆς σύλληψη ἢ θεόπνευστη συμφωνία; Τί εἶναι ἡ ἐρώτηση τῶν μαθητῶν γιὰ τὴν προσευχὴ καὶ ἡ ἀπάντησή ποὺ

⁶⁴ Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ μὲ βάλουν σὲ γῦφο καὶ νὰ μοῦ ἐξηγήσουν μὲ τὸ ζόρι τὸ σύμπαν, προτοῦ ἀφεθῶ νὰ παίρνω ἀποφάσεις γιὰ τὸν ἑαυτὸ μου. Σημαίνει ὅτι ἡ ἐλευθερία περιέχει κινδύνους, ἀσχεῖται μέσα ἀπὸ τὴ συζήτηση, τὴν ἀνάληψη προσωπικῆς εὐθύνης καὶ τὰ διδάγματα ἀπὸ τὶς συνέπειες τῶν λαθῶν ποὺ ἀναπόφευκτα θὰ κάνω, ἐφ’ ὅσον ἀσχωῶ τὴν ἐλευθερία μου νοθευμένη μὲ ἄγνοια καὶ ἀνωριμότητα.

τοὺς δόθηκε μὲ τὸ ‘Πάτερ ἡμῶν’ καὶ τὴν παραίνεση γιὰ τὴν ἀξία τῆς προσευχῆς; Ὅπως κάθε γονιὸς μὲ ὅσα κάνει δίνει στὸ παιδί του τὸ καλύτερο, μὲ τὰ δυσάρεστα καὶ ἀκόμη περισσότερο μὲ τὰ εὐχάριστα, ὁ Θεὸς προσπαθεῖ νὰ δίνει πνεῦμα ἀγαθὸν σὲ ὅποιον θέλει νὰ εἶναι τὸ μοναδικό Του παιδί. Σύμφωνα μὲ τὴν Καινὴ Διαθήκη προσεύχομαι ὅπως χρειάζεται, φροντίζω σωστὰ καὶ νοιάζομαι ἀληθινὰ γιὰ τὸν ἑαυτό μου καὶ τοὺς ἄλλους, ἀν ἀπλῶς ζητῶ ἀγαθὸ πνεῦμα. Μὲ τὴν προσευχὴ *Πάτερ ἡμῶν* θέλω νὰ μεγαλώσει παντοῦ ἡ εὐσέβεια, νὰ πραγματοποιεῖται σὲ ὅλο τὸν κόσμον τὸ θεῖο θέλημα, νὰ ἐπικρατεῖ ἐπιείκεια, νὰ συγχωροῦνται οἱ ἁμαρτίες, νὰ λείπουν οἱ πειρασμοὶ καὶ κάθε πονηρία καὶ κακία. Ὁ ἄρτος ἡμῶν ὁ ἐπιούσιος, ἀναφέρεται στὴν πιὸ στοιχειώδη ἐπιβίωση ἢ μήπως κι αὐτὸς μεταφορικὰ στὴ δωρεὰ ἀγαθοῦ πνεύματος ὡς μόνης πράγματι ἀναγκαίης τροφῆς; Ἀκόμα καὶ στὴν πρώτη ἐκδοχή, δὲν ἀποτελεῖ τόσο ἓνα ‘ὕλικὸ’ αἷτημα, ὅσο ἔκφραση εὐγνωμοσύνης καὶ ἀπομάκρυνσης ἀπὸ κατώτερες ἐξαρτήσεις. Ἐδῶ βρίσκεται μία ἀπὸ τὶς πιὸ ταυτοτικὲς θέσεις τοῦ χριστιανισμοῦ, ποὺ ὅμως δυσκολεύονται καὶ οἱ μοναχοὶ νὰ παρακολουθήσουν. *Κατανοήσατε τὰ κρίνα πῶς ἀυξάνει· οὐ κοπιᾷ οὐδὲ νήθει... μὴ ζητεῖτε τί φάγητε καὶ τί πίνητε, καὶ μὴ μετεωρίζεσθε... ζητεῖτε τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν.*

Μεγαλοφυῆς σύλληψη ἢ θεόπνευστη συμφωνία; Ζητῶντας ἀγαθὸ πνεῦμα ζητῶ τὴν προϋπόθεση τῶν προϋποθέσεων τῆς θείας οἰκονομίας, ἢ ἀσπάζομαι μιὰ σπουδαία σκέψη τοῦ Εὐαγγελιστῆ, ἔντεχνα τοποθετημένη στὰ χεῖλη τοῦ Χριστοῦ; Ἄς μὴ μᾶς βασανίζει ἓνα ψευδοδίλημμα: ὑπάρχει ὑψηλὴ σκέψη ποὺ δὲν ἔχει τὶς ρίζες τῆς στὸν πρωταρχικὸ νοῦ;

Στὸ πατρικὸ σπίτι

Πόσο πιθανὸ εἶναι γιὰ τὸν Ἰησοῦ νὰ χτυπάει ἀνθρώπους φωνάζοντας ὀργισμένος γιὰ ἔλλειψη σεβασμοῦ στὸν ὑποτιθέμενο ‘οἶκο τοῦ Πατέρα Του’, μάλιστα ὅταν ὁ ἴδιος ἔφθασε νὰ πεῖ γιὰ τὴ λατρεία στὸν ναὸ ὅτι δὲν ἔχει νόημα, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα καὶ λατρεύεται στὴν ψυχὴ καὶ στὸ πνεῦμα; Ἔστω τιμῶντας τὴν προσωρινή, μικρὴ καὶ ἀβέβαιη χρησιμότητα τῆς ἐθιμικῆς λατρείας, πόσο πιθανὸ εἶναι νὰ ἀντέδρασε στὸ ἐπίπεδο τοῦ ‘ξέρεις ποιὸς εἶμαι ἐγώ, ρέ;’ Ἐπειτα, στὴν ἐρώτηση ποῦ Τοῦ ἔγινε, μὲ ποιὸ δικαίωμα συμπεριφέρεται ἔτσι, καὶ στὴν ἀπάντησή Του ὅτι μπορεῖ νὰ γκρεμίσει καὶ νὰ ξαναφτιάξει τὸν ναὸ σὲ τρεῖς μέρες, ποῦ ‘κολλάει’ ἡ ἐπίκληση τοῦ μύθου τῆς τριήμερης ταφῆς; Εἶναι σὰν ὁ Χριστὸς νὰ μίλαγε στὸν βρόντο, ἂν ὄντως αὐτὸ ἐννοοῦσε. Τὸ ὅλο ἐπεισόδιο δὲν ἐξηγεῖται παρὰ ὡς συγγραφικὴ κακοτεχνία, δὲν ἔχει οὔτε ἱστορικὴ ἀξία οὔτε λογοτεχνικὴ οὔτε ἱερὴ καὶ συμβολικὴ.

Ὁ ὑπηρέτης τοῦ ἐκατόνταρχου

Περιεχόμενο τοῦ μύθου εἶναι ἡ ταπεινοφροσύνη ὡς ἐκδήλωση τῆς γνήσιας πίστεως. Ἡ ταπεινοφροσύνη δὲν ἔχει οὔτε μακρινὴ σχέση μὲ τὴ συστολή, τὴ δουλικότητα, τὴ μισοκακόμοιρη πραότητα, τὸν ‘μειωμένο’ ἑαυτὸ, κ.τ.ῶ. Τέτοια ὀνειρεύεται κάθε διοικητὴς στρατοπέδου, ‘τσάκισμα’ τῆς προσωπικότητος, ὥστε μὲ τὴν ἀπώλεια τῆς αὐτοεκτίμησής νὰ ἀποκτήσει ἄβουλα ὄργανα, ποῦ ἂν μὴ τι ἄλλο θὰ ὑποκρίνονταν ὑποτέλεια καὶ θὰ ἐνεργοῦν δουλικά. Ἄς μὴν ὑπάρχει παρεξήγηση στὸ κρίσιμο αὐτὸ ζήτημα, ποῦ συνδέεται μὲ τόσο πολλὰ στὴ χριστιανοσύνη, μὲ τὰ ὑποτιθέμενα μυστήρια καὶ τὴν ἀσκητικὴ παράδοση. Ταπεινο-

φροσύνη δὲν εἶναι νὰ μὴν ἀγαπάω τὸν ἑαυτό μου, οὔτε νὰ μὴν ἔχω καλὴ ἰδέα γιὰ τὸν ἑαυτό μου, οὔτε νὰ γνωρίζουν οἱ ἄλλοι τὰ προβλήματα, τὶς ἀδυναμίες καὶ τὶς κακίες μου, ἔτσι ποὺ νὰ νοιώθω ἀνοχύρωτος, εὐάλωτος, μειωμένος, ἀκόμα καὶ ἐξευτελισμένος. Ταπεινοφροσύνη εἶναι ἡ ἐπίγνωση τῆς ἀλήθειας.⁶⁵ Τὸν ἄνθρωπο ἀνασύρει στὴν ἐπιφάνεια, διορθώνει, βελτιώνει καὶ σώζει τὸ καλύτερό του ὄχι τὸ σκουπιδαριό. Ἰσχύει καὶ ἐδῶ ὅ,τι γιὰ τὴ νηστεία. Ἀκόμη κι ἂν χρειάζεται κάποιες φορές νὰ νοιώσω σκουπίδι, δὲν ἔχω ὁ ἴδιος δυνατότητα νὰ ἀποφασίσω πότε πρέπει νὰ συμβεῖ, μὲ ποιὲς συνθῆκες καὶ μὲ ποιὰ ἔνταση. Μόνο ὁ Θεὸς τὰ γνωρίζει αὐτά, κανεὶς ἄλλος.⁶⁶ Δὲν ἀποδεικνύει οὔτε

⁶⁵ Ἔστω πὼς βαραίνει τὴ συνείδησή μου, γιὰ παράδειγμα, ὅτι σκέφτομαι ἀρνητικὰ γιὰ φίλους ἢ γονεῖς, τοὺς κατακρίνω καὶ ἔχω μιὰ διπροσωπία ἀπέναντί τους. Ἄν τὸ πῶ στὴν ἐξομολόγηση θὰ γίνω πιὸ ταπεινόφρων; Στὴν ἐξομολόγηση ὑποτίθεται πὼς ἀκούει ὁ Θεός, ἀλλὰ Ἐκεῖνος ἤδη γνωρίζει τί σκέφτομαι καὶ τί ἔχω κάνει. Φυσιολογικὰ λοιπὸν ἐγὼ οὔτε ποὺ ὑπολογίζω ὅτι μιλάω στὸν Ἰδιο ἀλλὰ σὲ αὐτὸν ποὺ δὲν ἔχει γνώση, στὸν ἱερέα. Πόσο μακριὰ νυχτωμένος πρέπει νὰ εἶμαι γιὰ νὰ νομίζω ἐξομολόγηση τὸ νὰ πῶ τὶς κρυφές μου κακίες στὸν ἱερέα καὶ νὰ νοιώσω μειωμένος; Αὐτὸ δὲν εἶναι κἂν θρησκεία, εἶναι καθαρὴ ἀνωμαλία. Ἄν ὅμως ἐξομολογοῦμαι γιὰ νὰ ἡσυχάσει ἡ συνείδησή μου καὶ νὰ συγχωρήσω τὸν ἑαυτό μου, ἄδικα ἐλπίζω. Ἡ σχέση μὲ τὸν Θεό, ἂν εἶχα ἀληθινὴ πίστη, θὰ μὲ εἶχε ἤδη ἀναπαύσει. Τὸ πολὺ ποὺ θὰ δώσει ἡ ἐξομολόγηση, εἶναι ὁ ἐξευτελισμὸς ποὺ δὲν ἐνδιαφέρει. Χρειάζομαι ἀληθινὴ ταπεινοφροσύνη, ἐκείνη ποὺ θὰ ἐπιτρέψει νὰ μὴν ἀσχολοῦμαι ὅλο μὲ τὸν ἑαυτό μου καὶ τὶς κακίες του καὶ τὶς καλοσύνες του, τὶς ἀμαρτίες του καὶ τὶς ἀρετές του, νὰ περάσω πέρα ἀπ' ὅλη τὴν κρίση. Τί λέει ὁ Χριστός; Νὰ ἐξευτελιζόμεστε δεξιὰ ἀριστερὰ γιὰ νὰ ταπεινωθοῦμε; Λέει, *σᾶς ἔχω ἀποκαλέσει φίλοι μου, γιατί σᾶς ἔδωσα ὅλη τὴ γνώση ποὺ ἔχω ἀπὸ τὸν πατέρα μου.* Ἀρκετὴ εἶναι ἀπὸ μόνη τῆς ἡ διαστροφή ποὺ ὑπάρχει στὴ θρησκεία, ἄς μὴ τὴν μεγαλώνουμε ἀκόμα περισσότερο.

⁶⁶ Τί πιὸ χαρακτηριστικὸ ἀπὸ τὴν περίπτωσή τοῦ Στήβεν Χώκινγκ; Ἄν ἤθελε ὁ Θεὸς νὰ τὸν ταπεινώσει ἔτσι ὅπως τὸ φαντάζεται ἡ εὐσέ-

φέρει ευσέβεια να ανοίγω την καρδιά μου σε κάθε άσχετο που παριστάνει τον ‘πνευματικό’. Με τον τρόπο αυτό συνήθως οδηγούμαι ανεπαίσθητα σε χειρότερο εγωϊσμό — σε μικρότητα, δειλία και μοχθηρία. Άν στο ‘μυστήριο’ τῆς θείας κοινωνίας ασχολούμαι με τὸ ἀνύπαρκτο ἐξαπατῶντας τὸν ἑαυτό μου, στὴν ἐξομολόγηση κινδυνεύω ἀπὸ ἀκόμη μεγαλύτερο τραυματισμό. Καὶ ὅλ’ αὐτὰ ἐπειδὴ δὲν ἔκανα τὸν κόπο νὰ ἀνακρίνω τίς ἔννοιες καὶ νὰ βεβαιωθῶ ποιά εἶναι ἡ ἀληθινὴ εὐσέβεια καὶ ταπεινοφροσύνη.

Ταπεινὸς εἶναι ὅποιος ἔχει, ὅποτε ἔχει καὶ στὸν βαθμὸ πὺ ἔχει, ἐπαφὴ με τὴν πραγματικότητα. Ὁ θαυμασμὸς τῆς μεγαλύτερης ἀξίας πὺ εἶμαι ἱκανὸς νὰ ἀντιληφθῶ, νὰ βιώσω καὶ νὰ σεβασθῶ στὴν πράξη με κάθε δυνατὸ τρόπο, εἶναι ἡ μεγαλύτερη ἀρετὴ, καὶ μαζὶ ἀπόδειξη γνήσιας ταπεινοφροσύνης. Ταπεινόφρων εἶναι ὁ Μότσαρτ τὴν ὥρα πὺ θαυμάζει τὸν Μπάχ καὶ μεταγράφει τίς φοῦγκες του, δὲν εἶναι ταπεινόφρων αὐτὸς πὺ κυκλοφορεῖ με χαμηλὸ βλέμμα καὶ χαμηλὴ φωνὴ παριστάνοντας τὸν ‘ἐλάχιστο’ ἢ πὺ εἰλικρινὰ θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του ἀνάξιο, ἀσήμαντο, κ.λπ. Ἀρετὲς τίς ὁποῖες ἡ ταπεινοφροσύνη μεγαλώνει καὶ κατευθύνει, εἶναι ἡ γνώση, ἡ εὐθύτητα, ἡ οἰκειότητα, ἡ γενναιοδωρία, ἡ αὐταπάρνηση, ἡ γονιμότητα, καὶ μιὰ ἰδιαίτερη αὐτογνωσία, χάρη στὴν ὁποία γνωρίζω γιατί ὁ Θεὸς δὲν ὀφείλει νὰ

βεια—γιὰ—τὰ—πανηγύρια τῶν Ἐκκλησιῶν μας, τὸ πρῶτο πὺ θὰ ἔκανε, θὰ ἦταν νὰ τοῦ ἀφαιρέσει τὴ δύναμη τῆς ἐπιστήμης του, νὰ τοῦ δείξει ὅτι ἀπὸ μόνος του δὲν μπορεῖ νὰ κατανοήσει καὶ νὰ ἀνακαλύψει τὸ παραμικρό. Γνωρίζω τὴν περίπτωσι (ἐπιφανοῦς) μοναχοῦ στὸ Ἅγιον Ὅρος, πὺ τοῦ ἀπαγόρευσαν ἕνα ἔργο κρίνοντας ὅτι ἔδειχνε μεγάλο πάθος στὴν πραγματοποίησή του κι ἔτσι κινδύνευε νὰ ‘πάρουν τὰ μυαλά του ἀέρα’ καὶ νὰ χάσει τὸν δρόμο τῆς ἀσκησῆς του! Δηλαδή, ἂν εἶχαν στὸ Ὅρος ἄς ποῦμε τὸν Ρέμπραντ, θὰ τοῦ ἀπαγόρευαν κάθε σχέση με τὸν καμβὰ καὶ τὰ χρώματα. Τέτοιες διάνοιες κατευθύνουν τὴν Ὁρθοδοξία, καὶ δυστυχῶς πολλοὶ καλοπροαίρετοι νέοι παρασύρονται.

ικανοποιήσει ούτε ένα αίτημά μου, όσοδήποτε δίκαιο, εύκολο, σημαντικό ή άσημαντο.

Ἡ προτροπή, ὡς ἐπίστευσας γενηθήτω σοι, ἀποδεικνύει τὸν Θεὸ μεροληπτικὸ ἢ ἄσχετο. Εἶναι μεροληπτικός, ἂν θεραπεύει ὅσους πιστεύουν περιφρονῶντας τοὺς ὑπόλοιπους, ἄσχετος ἂν οἱ θεραπευόμενοι εὐεργετοῦνται κατὰ κύριο λόγο ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πίστη τους. Πνευματικά, ὅπως πίστεψα θὰ ζήσω. Ἡ σωματικὴ κατάσταση γιατί θὰ εἶχε τὴν ἴδια ἐξάρτηση; Γιατί τόσοι πιστοὶ ὑποφέρουν ἀπὸ τὶς χειρότερες ἀσθένειες, καὶ οἱ μεγαλύτεροι ἅγιοι; Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ Καινὴ Διαθήκη προσβάλλει τὴ θεία πρόνοια καὶ εὐνοεῖ τὴν προσέγγιση τῆς πίστεως ὡς ἐργαλείου μὲ τὸ ὁποῖο (ὑποτίθεται ὅτι) μπορῶ νὰ ἀναγκάσω τὴν πηγὴ ὅλης τῆς δύναμης νὰ πραγματοποιεῖ τὶς ἐπιθυμίες μου γιὰ ὑγεία, περιουσία, καὶ τὰ συνήθη. Ὅμως ἡ πίστη δὲν δίνει δύναμη καὶ ὑγεία, κι ἄς βάζει ὁ Εὐαγγελιστὴς τὸν Ἐσταυρωμένο νὰ τὸ λέει ἑκατὸ χιλιάδες φορές, κι ἄς νομίζει ὅτι ἔτσι πολεμᾷ τὴν ἀθεΐα ἢ ὀτιδὴποτε. Δὲν δίνει ὑγεία ἢ πίστη, ἀλλὰ οὔτε εἶναι σωτηρία ἢ ὑγεία, ἢ ἀσφάλεια, ἢ καταξίωση, ἢ περιουσία... Ὁ διάβολος δὲν ὑποφέρει ἀπὸ ἀρρώστιες, στερήσεις ἢ τὴν ἀπόρριψη, καὶ ὅμως ἔχει τὴν ἀπώλεια ἀντὶ γιὰ καρδιά. Γι' αὐτὸ ὁ Πορφύριος συμβουλεύει νὰ ἀποφεύγουμε νὰ προσευχόμεστε γιὰ τὴν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων μας.

Νὰ μὴ ἐκβιάζουμε μὲ τὶς προσευχές μας τὸν Θεό. Νὰ μὴ ζητᾶμε ἀπ' τὸν Θεὸ νὰ μᾶς ἀπαλλάξει ἀπὸ κάτι, ἀσθένεια κ.λπ., ἢ νὰ μᾶς λύσει τὰ προβλήματά μας, ἀλλὰ νὰ ζητᾶμε δύναμη καὶ ἐνίσχυση ἀπὸ Ἐκεῖνον γιὰ νὰ τὰ ὑπομένουμε... Ἐφόσον πιστεύουμε στὴν ἀγαθὴ Του πρόνοια, ἐφόσον πιστεύουμε ὅτι Ἐκεῖνος γνωρίζει τὰ πάντα ἀπ' τὴ ζωὴ μας κι ὅτι πάντα θέλει τὸ ἀγαθὸ, γιατί νὰ μὴ δείχνουμε ἐμπιστοσύνη;⁶⁷

⁶⁷ Τὸ μυστικὸ εἶναι ἡ εὐχαριστία, σ. 101.

Όταν δὲν προσεύχομαι γιὰ υἰγεία ἀλλὰ γιὰ ἀντοχή, εἶναι σὰν νὰ ζητάω ὅσα περνᾶω, καὶ μαζί ὅλο τὸν βασανισμό πού μπορεῖ νὰ ὑπάρξει, ἀφοῦ ὁ Θεὸς ἔχει ἀρκετὴ δύναμη γιὰ νὰ ἀντέξω ὅτι-δήποτε. Μοῦ ἀρέσει ἡ υἰγεία, ἡ ἀσφάλεια, ἡ ἀποδοχή, ἡ ἀμεριμνία — καὶ ζητάω ὅ,τι ἀντίθετο στέλνει, σὲ ὅποια ἔνταση κρίνει: ὅπως στὴν προσευχὴ λέω ἐθιμοτυπικά, *γεννηθῆτω τὸ θέλημά Σου*, ζητάω αὐτὸ πού δηλώνει ὅτι θέλει, ὅσο καιρὸ τὸ θέλει ἢ τὸ ἐπιτρέπει, κι ἄς εἶναι ἡ χειρότερη ταλαιπωρία, μιὰ βαρεῖὰ ἀρρώστια, ἀπώλεια ἢ ὅτιδήποτε.

Όμως γιατί εἶναι τὸ κακὸ καὶ ὁ βασανισμὸς θέλημά Του; Ἐκεῖ πού νομίζω ὅτι ὅλα γίνονται ὅπως μοῦ ἀρέσουν, συμβαίνει ἓνα ἀτύχημα, παίρνω μιὰ κακὴ ἀπόφαση, κάτι ἀλλάζει. Ὅσο φωτεινὴ ζωὴ κι ἂν ἀπολαμβάνω, σκιᾶς τὴ νοθεύουν ἀργὰ ἢ γρήγορα, σὰν κάποιος νόμος νὰ ἀπαγορεύει τὴν εὐτυχία. Γιατί συμβαίνει αὐτό;

Καλὸ εἶναι νὰ ζητᾶμε ὄχι μόνο δύναμη ἀντοχῆς ἀλλὰ ἀκόμα περισσότερο φώτιση νὰ κατανοήσουμε τὸν λόγο τῆς ταλαιπωρίας, ἀλλιῶς ἡ σχέση μαζί Του κινδυνεύει νὰ καταντήσῃ στὴν παθητικότητα σὰν μοιρολατρία, ὅπου ἡ μεγαλύτερη συμμετοχὴ στὴν πρόοδό μας εἶναι νὰ σερνόμαστε στοὺς ναοὺς παρακαλῶντας.

Ζήτηση ἀληθινὴ εἶναι ἡ ἔμπρακτη προσευχὴ, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι θὰ εἰσακουστεῖ. Προσεύχομαι νὰ μοῦ δώσει ὁ Θεὸς υἰγεία, ὅσο καλύτερα προσέχω τὴν υἰγεία μου, ἐξετάζομαι στοὺς γιατροὺς, ἀκολοθῶ σωστὴ δίαιτα, κ.λπ. — ὄχι ἀνάβοντας κεριὰ στὴν ἐκκλησία. Προσεύχομαι γιὰ δημιουργικότητα, ὅσο πιὸ υπεύθυνα, χαρούμενα καὶ ἀφοσιωμένα ἐργάζομαι γιὰ νὰ κατορθώσω κάτι, ὄχι προσκυνῶντας ἱερὰς εἰκόνες. Προσεύχομαι νὰ ἀποκτήσω μεγάλῃ περιουσία, ὅσο καλύτερα προσπαθῶ νὰ κάνω περιουσία, ὄχι μὲ τὸ νὰ φορτώνομαι στὸν Θεὸ σὰν ἐπαί-

της.⁶⁸ Ἐπομένως καὶ ζητῶντας τὸν λόγο γιὰ τὸν ὁποῖο ὑπάρχει αὐτὸ καὶ ὄχι ἄλλο θέλημά Του, ὥστε νὰ καταλάβω τί συμβαίνει στὴ ζωὴ μου, προσεύχομαι σωστὰ ὄχι ἀνάβοντας κεριὰ ἀλλὰ σκεπτόμενος ὅσα κάνω καὶ ὅσα συμβαίνουν — ποῦ ὀφείλονται, ποῦ μπορεῖ νὰ ἀποσκοποῦν, γιατί τώρα καὶ ὄχι ἄλλοτε, τί ἔχουν νὰ μοῦ μάθουν... Καταλήγοντας σὲ ἀδιέξοδο ἀρχίζω νέο κύκλο σκέψης, δὲν παραιτοῦμαι. Κι ἂν φθάσω σὲ συμπεράσματα, πάλι δὲν σταματῶ, ἐλέγχω μήπως δὲν εἶναι σωστὰ, μήπως εἶναι βι-αστικά, μήπως παρεξήγησα κάτι, μήπως ὑπάρχουν ἄλλες ἐρμη-

⁶⁸ Μιὰ ποῦ ἀνήκει στὶς πιὸ συνηθισμένες προσευχές, ἃς εἰπωθεῖ κάτι παραπάνω. Ἐκτὸς φυσικὰ ἐξαιρέσεων, λεφτὰ δὲν κάνει αὐτὸς ποῦ θέ-λει ἀπλῶς νὰ κάνει λεφτὰ! “Φιλάργυρος ἐπιχειρηματίας εἶναι ὁ ἀπο-τυχημένος ἐπιχειρηματίας. Γνωρίζει ἐπιτυχία ὅποιος συναρπάζεται ἀπὸ τὸ ἔργο ὄχι ἀπὸ τὰ λεφτὰ, μέσα ἀπὸ τὴ δημιουργία ὑπολογίζο-ντας ἐπίσης τὸ κέρδος, ἐνῶ συχνὰ ἐπιθυμεῖ τὸ ἔργο ἀρκετὰ γιὰ νὰ ἐπενδύει σὲ ιδέες ἀμφίβολης ἢ καὶ ὀλοφάνερα ἀπίθανης κερδοφορίας” (*Κοινωνίες φιλίας*, σ. 29). Ὁ Θεὸς δὲν δίνει πάντα ὅ,τι ζητήσω, ὅσο ἔμπρακτη κι ἂν εἶναι ἡ προσευχή. Πολλοὶ ἀγωνίζονται ὀλόφουκα γιὰ λεφτὰ, καὶ δὲν ἔχουν μιὰ! Ἡ ἔμπρακτη προσευχὴ σημαίνει ὅτι ἀφο-σιώνομαι σὲ ὅ,τι μὲ ἐνδιαφέρει, καὶ ὁ Θεὸς ἃς κάνει ὅ,τι νομίζει, εἶναι καὶ μιὰ μορφή ἀξιοπρέπειας. Τί κάνει λοιπόν; Εἶναι ἀλήθεια ὅτι “δὲν ζητᾶμε ἀπαραιτήτως ὅ,τι μᾶς συμφέρει, μπορεῖ νὰ προτιμᾶμε κάτι ἄλλο. Ὁ Θεὸς δὲν μᾶς δίνει αὐτὸ ποῦ μᾶς συμφέρει, ἀλλὰ αὐτὸ ποῦ θέλουμε, ἀρκεῖ νὰ τὸ θέλουμε πραγματικά. Αὐτὸ ποῦ μᾶς συμφέρει εἶναι ὁ ἴδιος” (*Ἡμερολόγιο*, σ. 49). Ὅ,τι κι ἂν προτιμᾶει, δὲν μ πο-ρεῖ νὰ κάνει διαφορετικά. Δὲν γίνεται νὰ μὲ φέρει κοντὰ Του χωρὶς νὰ θέλω, ἐπομένως προσπαθεῖ νὰ μὲ φέρει στὸ καλύτερο ποῦ θέλω. Τὸ παράδειγμα μὲ τὸν πλοῦσιο νέο διδάσκει καλὰ, ὅταν ζήτησε μιὰ τελειότητα ποῦ δὲν ἤθελε, ὁ Χριστὸς τὸν ἄφησε στὴν περιουσία του, μὲ τὴν ὁποία ἔδινε εὐχαρίστηση στὸν ἑαυτό του καὶ στοὺς ἄλλους. Ἄλλοι ἀφήνονται στὴ φτώχεια. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι προτιμοῦν τὸν ἴδιο ἀντὶ γιὰ περιουσίες, οὔτε ὅτι προτιμοῦν τὴ φτώχεια. Μπορεῖ νὰ φθάσουν ἀκόμη καὶ στὸ ἔγκλημα γιὰ νὰ ἀποκτήσουν λεφτὰ, κι ἔτσι νὰ βεβαιωθοῦν ὅτι θέλουν τὴ σκληρότητα ποῦ κατόρθωσαν, ἢ νὰ ἀρχίσουν νὰ σκέφτονται ὅτι ἴσως προτιμοῦν κάτι διαφορετικό.

νεῖες τὸ ἴδιο ἢ περισσότερο εὐλογες. Μὲ ἡσυχία καὶ ἐμπιστοσύνη, χωρὶς ἀγωνία ἀλλὰ καὶ χωρὶς παραίτηση, χωρὶς δικαιολογίες ὅτι τὸ ζήτημα μὲ ξεπερνάει. Ὅμως γιατί ἀποκλείεται νὰ μὴ μπορῶ νὰ ἐξηγήσω τὴ ζωὴ μου, ὅσο κι ἂν προσπαθῶ;

Ἄν δέχομαι τὶς ἀντιξοότητες μὲ ἐμπιστοσύνη καὶ μὲ τὴν ἀντοχὴ πού οὕτως ἢ ἄλλως δίνει ὁ Ἰδιος, κι ἂν ὅπως συμβουλευεὶ ὁ Πορφύριος, προσεύχομαι νὰ ἀντέξω τὰ δεινὰ πού ἐπιμένουν παρὰ τὶς προσπάθειές μου νὰ τὰ ξεφορτωθῶ, καὶ δὲν ζαλίζω τὸν Θεὸ νὰ μοῦ δώσει νὰ ἀπολαύσω τὰ ἀγαθὰ πού προτιμᾶω — ἀκόμη δὲν κάνω τὸ θέλημά Του. Τὰ δεινὰ ποτὲ δὲν εἶναι θέλημά Του, οὔτε κἂν τὰ πιὸ ἀσήμαντα. Ὁ πονοκέφαλος, πού φεύγει μὲ μιὰ ἀσπιρίνη, τὸ ποτήρι πού ἔσπασε, ἢ προβολὴ πού περὶμένα στὴν τηλεόραση καὶ ἀναβλήθηκε, ἀκόμα καὶ τόσο μικρὲς ἀναποδιὲς δὲν εἶναι θέλημά Του. Εἶναι Θεὸς καλοπέρασης ὄχι ταλαιπωρίας. Γιὰ νὰ γίνῃ δικό μου τὸ θέλημά Του, χρειάζεται, ἂν μὴ τι ἄλλο, νὰ ξεφορτώνομαι ὅπως νάρκες τοὺς παραλογισμούς, τὶς πλάνες καὶ τὶς προκαταλήψεις, γιὰ νὰ μπορῶ νὰ προχωρήσω.

Γιὰ ποιό λόγο προκαλεῖ ἢ ἐπιτρέπει ταλαιπωρίες πού δὲν μοῦ ἀρέσουν, καὶ πού ἀρέσουν πολὺ λιγώτερο στὸν Ἰδιο; Γιατί ἀφήνει βαρεῖες ἀσθένειες, κακοποιήσεις τὶς πιὸ ἀκραῖες παντοῦ καὶ σὲ ὅλες τὶς ἡλικίες; Γιατί μὲ ἔφερε στὴ ζωὴ αὐτὴ, γιὰ τὴν ὁποία ὁ Εὐριπίδης ἀπορεῖ, μήπως εἴμαστε νεκροὶ καὶ πεθαίνοντας πηγαίνουμε στὴν ἀληθινὴ ζωὴ; Μπορῶ νὰ σκύψω τὸ κεφάλι μοιρολατρικὰ ὡς εἴθισται γιὰ τὸ ‘ποίμνιο’, καὶ νὰ πῶ ὁ Κύριος ἔδωσε, ὁ Κύριος πῆρε! Οὕτως ἢ ἄλλως ἔρχομαι χωρὶς τίποτα καὶ δὲν ἔχω δικαίωμα σὲ τίποτα. Ὅμως γιὰ νὰ κάνω τὸ θέλημά Του χωρὶς νὰ ἀποξενωθῶ ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου καὶ ἀπ’ ὅσα συμβαίνουν στὴ ζωὴ μου, χρειάζεται τὸ θέλημά Του νὰ προκύψει καὶ σὲ μένα ὅπως στὸν Ἰδιο, ἐσωτερικὰ καὶ ἐλεύθερα. Θὰ ἔχω πραγματικὰ τὸ θεῖο θέλημα ὅταν τὸ ἀνακαλύψω στὸν ἑαυτό μου ὡς δικό μου θέλημα, καὶ τότε δὲν θὰ εἶναι ἀρρώστια οὔτε φτώχεια, ταπείνωση ἢ ὅποιαδήποτε ταλαιπωρία, ὅπως δὲν εἶναι οὔτε

για τὸν ἴδιο, ἀλλὰ ὁ σκοπὸς ὅλων αὐτῶν, τὸ νόημα καὶ ἡ ἀξία τους.⁶⁹

Ἡ μυστικὴ συνεννόηση ἀνάμεσα στὸν Θεὸ καὶ τὴν ψυχὴ δὲν παύει ποτέ. Τίποτα δὲν ἐπιβάλλεται, παρὰ μόνο ὅ,τι ὁ ἴδιος, συνειδητὰ ἢ μὴ, ἀποφασίζω γιὰ τὸν ἑαυτὸ μου. Δὲν θὰ μὲ ‘παί-
δευε’, ἂν ὄντως προτιμοῦσα νὰ στερηθῶ τὶς ἀγαθὲς συνέπειες τῆς ταλαιπωρίας. Γιὰ ὅλα τὰ ἀνάποδα ποὺ μὲ βρίσκουν, μικρὰ ἢ σοβαρά, ἔχω συμφωνήσει, τὰ ἔχω ζητήσει. Εἶναι ρεαλιστικὸ νὰ προσπαθῶ νὰ γνωρίσω τί θέλει γιὰ μένα, δὲν ὑπάρχουν δικαιολογίες ὅτι αὐτὴ ἡ γνώση μὲ ξεπερνάει, ἐπειδὴ αὐτὸ ποὺ θέλει, εἶναι τὸ δικό μου θέλημα.

Ἄν δὲν μπορέσω νὰ μάθω τί πραγματικὰ θέλω ἢ πῶς συνδέεται τὸ κακὸ ποὺ συμβαίνει, μὲ αὐτὸ ποὺ θέλω, ἢ εὐχαριστία γιὰ ὅλα, ἢ ἀδιάλειπτη εὐγνωμοσύνη, δὲν γίνεται νὰ προκύψει παρὰ ὡς προσποίηση καὶ καθῆκον, θὰ εἶναι κάτι ἐπιφανειακό, ἀσήμαντο, τεχνητό, θλιβερό, στὸ ὁποῖο δὲν πρόκειται νὰ ζήσω καμμιὰ ἀληθινὴ ποιότητα. Εὐχαριστία χωρὶς νὰ χαίρομαι εἶναι

⁶⁹ Ἔστω πῶς ὀργίζομαι ἐπειδὴ κάποιος ἐμποδίζει μιὰ ἀσήμαντη ἐπιθυμία μου, ἄς ποῦμε ἂν ὁ μπροστινὸς δὲν ὀδηγεῖ ὅπως θέλω καὶ μὲ ἀνησυχεῖ ἢ ὀτιδήποτε. Χάρη στὸ ἐμπόδιο αὐτὸ παίρνω βοήθεια νὰ καταλάβω ὅτι μοῦ λείπει ἢ ἀταραξία ἐκείνου ποὺ ἔχοντας ἐπίγνωση τῶν πραγμάτων δὲν θυμώνει οὔτε εὐκολα οὔτε ἄδικα. Μερικοὶ σκοτώνουν γιὰ τελείως ἀσήμαντες ἀφορμές, ἄλλοι βρίζουν τὴν ἄψυχη πέτρα ποὺ πάνω της σκόνταψαν. Ἔχω τὸ θέλημά Του ὅταν θὰ προτιμοῦσα μεγαλύτερη ταλαιπωρία, ἐπειδὴ βιάζομαι νὰ ξεφορτωθῶ τὴ σκληρότητα, τὴν ἀγνοια, τὴν αὐταρέσκεια, τὴν ἀπερισκεψία, τὴ μαλθακότητα, τὴν ἀπαιδευσία, ὀτιδήποτε μὲ χωρίζει ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ ποὺ θέλω — ἀρκεῖ νὰ γνωρίζω πραγματικὰ τί θέλω. Δὲν εἶναι σπάνιο, ἰδιαιτέρα στὶς πιὸ νεαρὲς ἡλικίες, νὰ νομίζω ὅτι θέλω κάτι, ἐνῶ στὴν πραγματικότητά θέλω κάτι ἄλλο. Ἄν προτιμᾶω μιὰ κατεύθυνση καὶ ἡ ζωὴ μὲ στρέφει συνεχῶς ἄλλοῦ, ἄς σκεφτῶ μήπως τὸ ἀνεπιθύμητο αὐτὸ εἶναι γιὰ κάποιον λόγο πιὸ κοντὰ στὴν πραγματικὴ μου ἐπιθυμία ἢ σὲ καταστάσεις ποὺ μὲ φέρνουν πιὸ κοντὰ στὴν ἐπιθυμία μου.

κοροϊδία, είναι ὅπως ἡ νηστεία χωρίς νὰ πεινάω. Ἄν ὅμως οἱ ταλαιπωρίες φανέρωσαν τὴν ἀγαθὴ τους ὄψη καὶ ἄρχισα νὰ ζῶ ἀκόμη καὶ προκαταβολικὰ τὸ πιὸ δικό μου ποῦ προετοιμάζουν, ἡ εὐχαριστία δὲν εἶναι ‘θρησκευτικὴ’ πράξη, πηγάζει αὐθόρμητα καὶ εἶναι ἀκέραιη, χωρίς σκιές καὶ ἀμφιβολίες.

Ἐπειδὴ ἐπιμέρους συνθῆκες ἴσως περιέχουν σκοποὺς ποῦ δὲν εἶμαι ἕτοιμος νὰ διακρίνω, βοηθάει ἡ γενικὴ εἰκόνα. Αὐτὸ προϋποθέτει μιὰ ἡλικία, ἡ νεότητα καὶ ἐδῶ εἶναι μειονέκτημα. Ποιὸς ἦμουν πρὶν ἀπὸ ἀρκετὰ χρόνια, πῶς συνέβαλαν νὰ γίνω καλύτερος οἱ ταλαιπωρίες ποῦ πέρασα ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια; Ἄν ἀδυνατῶ νὰ παρατηρήσω τὴ ζωὴ μου ἀκόμα καὶ στὴ συνολικὴ τῆς εἰκόνα, χρειάζομαι ὑπομονὴ μέχρι νὰ μὲ βοηθήσει ὁ ἴδιος ὁ ἀλλαγμένος ἐαυτός μου νὰ ἀποκτήσω τὴ γνώση ἐκεῖνη τοῦ θεοῦ θελήματος ποῦ εἶναι ἡ αὐτογνωσία.

Ὁ κατάκοιτος τῆς Βηθσεδᾶ

Οὔτε ἓνα οὔτε δέκα — τριάντα ὀκτῶ ὀλόκληρα χρόνια δὲν βρέθηκε ἄνθρωπος νὰ τὸν κατεβάσει στὴν κολυμπήθρα μὲ τὸ μαγικὸ νερό! Οὔτε φίλος, οὔτε ‘καλὸς Σαμαρείτης’, οὔτε κανεὶς ποῦ ἔστω ἔνοιωσε ἓνα καθῆκον καὶ ἐνοχές... Τόσα χρόνια! Ὁ Χριστὸς εἶπε ἄρον τὸν κράβαττόν σου καὶ περιπάτει, τὸ ὁποῖο φυσικὰ ἔγινε. Δὲν θὰ ταίριαζε ἄλλωστε σὲ Θεὸ νὰ κατεβάσει πρῶτος στὸ νερὸ τὸν ἄνθρωπό Του, νὰ ἐμποδίσει τὴ θεραπεία κάποιου ἄλλου καὶ μαζὶ νὰ ὑποτιμήσει τὶς δυνάμεις Του. Προφανῶς παράτησε τοὺς ὑπόλοιπους νὰ περιμένουν κάποια χρόνια γιὰ τὴ μαγικὴ βουτιά, ποῦ οἱ περισσότεροι δὲν θὰ ἔκαναν ποτέ, ὅπως εἶχε παρατήσει καὶ ὅλους τοὺς προηγούμενους. Προδῆλως μυθικὸ καὶ ὄχι πραγματικὸ ἐπεισόδιο, χωρίς ἱερὴ καὶ συμβολικὴ ἀξία, εἶναι ἀπὸ τὶς πιὸ ἀπαράδεκτες σελίδες τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Ἄφες τοὺς νεκρούς...

*Ἔτερος δὲ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἶπεν αὐτῷ· Κύριε, ἐπί-
τρεφόν μοι πρῶτον ἀπελθεῖν καὶ θάψαι τὸν πατέρα μου.
ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ· ἀκολούθει μοι, καὶ ἄφες τοὺς
νεκρούς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς.*

Πῶς ταιριάζει τὸ ἐπεισόδιο αὐτὸ μὲ τὸν Ἰησοῦ πού πλησιάζει τὸν νεκρὸ τοῦ Λάζαρου στενάζοντας ἀπὸ λύπη; Πότε ὑπάρχουν νεκροὶ μὲ νεκρούς καὶ πότε φίλοι μὲ φίλους; Μήπως εἰδικὰ οἱ μαθητὲς ἀπαγορεύεται νὰ ἀναπτύσσουν δεσμούς; Καὶ ὅμως ὁ ἴδιος ἀναθέτει στὸν Ἰωάννη τὴ Μητέρα Του. Τὴν ὥρα τοῦ δικοῦ της θανάτου ἔβλεπε νεκρούς μὲ νεκρούς, καὶ περιμένε ἀπὸ τὸν μαθητὴ νὰ σηκωθεῖ νὰ φύγει;

Ἐπιτίμησις τῶν φυσικῶν στοιχείων

Ἐνδιαφέρον στὸ θαῦμα τῆς τρικυμίας πού κατέπαυσε ὁ Ἰησοῦς ὅταν ἐπετίμησε τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσῃ, εἶναι ὅτι ἐνῶ σεισμὸς μέγας ἐγένετο ἐν τῇ θαλάσῃ, ὥστε τὸ πλοῖον καλύπτεσθαι ὑπὸ τῶν κυμάτων, συνέχιζε τὸν ὕπνο του σὰν νὰ μὴν τρέχει τίποτα! Ἄραγε, ἡ ὑπεράνθρωπη ἀναισθησία εἶναι ιδιότητα πού Τοῦ ταιριάζει; Τὸ ἐπεισόδιο ἐξηγεῖται ὡς λογοτεχνικὸ ἀτόπημα χωρὶς ἱστορικὸ ἀντίκρουσμα καὶ χωρὶς ἱερὴ καὶ συμβολικὴ ἀξία.

Ὁ Ἰησοῦς βαδίζει στὸ νερό

Ἦθελε νὰ πάει στὸ ‘καράβι’ τῶν μαθητῶν καὶ περπάτησε στὰ κύματα. Αὐτὸ ἔγινε μάθημα πίστεως καὶ μαζὶ ἀπόδειξη τῆς θεότητάς Του. Ὅμως, ἂν δὲν χρειαζόταν νὰ ὑπακούει στοὺς φυσικοὺς νόμους, γιατί δὲν πέταγε νὰ πάει πιὸ γρήγορα καὶ πιὸ ἐντυπωσιακά; Ἦ γιατί δὲν ἐμφανίστηκε στιγμιαῖα στὸ ‘καράβι’; Ἴσως ὁ Εὐαγγελιστὴς δὲν θέλησε νὰ τὸ παρακάνει μὲ τὶς ἐπιδείξεις τῆς θείας παντοδυναμίας, μάλιστα ἐπειδὴ σκόπευε νὰ βάλει τὸν Πέτρο νὰ περπατήσει κι αὐτὸς στὸ νερό.⁷⁰

Κάτι σημαντικό μπορεῖ νὰ διακρίνει κανεὶς στὸ ἐπίπεδο τῶν συμβολισμῶν, τὴν ἀπιστία ὡς δειλία γιὰ τοὺς κινδύνους τῆς ζωῆς καὶ φόβο τοῦ θανάτου, ὅταν ὁ Πέτρος τρόμαξε καὶ ἄρχισε νὰ πνίγεται. Μιὰ λύση γιὰ τὴν κυριολεξία τοῦ μύθου θὰ ἦταν νὰ βρισκεται στὰ κύματα μόνο ὁ Πέτρος κινδυνεύοντας, καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τὸ πλοῖο ἢ τὴν ἀκτὴ νὰ τὸν παρακινεῖ νὰ περπατήσει στὸ νερό, αὐτὸ θὰ ἦταν πολὺ πιὸ σωστό.

Πάντως ἡ συμβολικὴ διάσταση χρειάζεται νὰ ἐκτιμᾶται σὲ σχέση καὶ μὲ ἄλλες διηγήσεις. Ὁ ἴδιος (ὑποτίθεται ὅτι) λυπήθηκε μέχρι θανάτου, ἢ πίστη δὲν εἶναι ὁ πιὸ ἀποτελεσματικὸς τρόπος νὰ διασχίζω τὴ ζωὴ χωρὶς νὰ μὲ λυγίζουν τὰ βάρη, οὔτε ἡ ἀπόγνωση δείχνει ὅπωςδήποτε προβληματικὴ εὐσέβεια.⁷¹ Ἡ συμβολικὴ διάσταση τῆς διήγησης ἔχει ἐνδιαφέρον στὸν βαθμὸ πού ἀφορᾷ τὴ δειλία. Δειλὸς εἶμαι ἂν φοβᾶμαι δυσανάλογα μὲ τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου — ἀρκεῖ νὰ γνωρίζω πόσο μεγάλος εἶναι ὁ κίνδυνος. Φοβίεις, ὅπως ἡ κλειστοφοβία, εἶναι

⁷⁰ Στὸ εὐαγγέλιο τοῦ Μάρκου ὁ Πέτρος δὲν ζητάει νὰ περπατήσει στὸ νερό.

⁷¹ Βλ. καὶ τὰ *Στοιχεῖα*, σ. 183 κ.έ., ἰδίως σ. 187 κ.έ., γιὰ τὴν εὐθανασία.

δειλίες, ψυχολογικές ιδιοτροπίες, ψυχοπαθολογίες ή μήπως άπλή σύνεση;

Έξορκισμοί

Τò πρῶτο πού (ύποτίθεται ότι) χαρίζει ό Ίησοϋς στοϋς άπόστολους εΐναι έξουσία επάνω στοϋς δαίμονες! Ή Καινή Διαθήκη άναγνωρίζει στον δαιμονισμό και τον έξορκισμό τεράστια σημασία, όπως ταιριάζει σε δουλοπρεπή θρησκευτικότητα και προβληματική νοημοσύνη.

Οί δαίμονες ελέγχουν τον άνθρωπο ανεξάρτητα από τή βούληση και τò ήθος του; Άν ναι, ό έξορκισμός δέν έχει νόημα, νέα κατοχή αναγκαΐα θά ακολουθήσει. Άν ό δαιμονισμός προϋποθέτει προσωπική ευθύνη, με μόνη τήν εκδίωξη του δαίμονα πώς θά προέκυπτε άληθινή θεραπεία; Νέα κατοχή εΐναι και πάλι βέβαιη. Όμως αν υπήρξε έσωτερική μεταβολή, ποιά πραγματική αξία εΐχε; Σίγουρα όχι άρκετή για να άποσυρθεΐ ό δαίμονας και να μη χρειαστεί έξορκισμός.

Οί σχετικές ‘θεραπειές’ εΐσηγοϋνται τον δαιμονισμό περίπου ως άτύχημα, στην καλύτερη περίπτωση άποτελώντας προσωρινές ανακουφίσεις. Εΐναι καταχρηστικό να άποκαλοϋνται θεραπείες, και δημιουργεί προβλήματα ότι έχουν τόσο σημαντική θέση στο πιο θεμελιώδες βιβλίο τής χριστιανοσύνης. Χρειάζεται όλα αυτά να εΐναι συνειδητά ώστε να άναπληρώνονται οί αδυναμίες του κειμένου. Ή δαιμονική τρομοκρατία δέν άναιρεΐται με μαγικά αλλά με τήν ανεξήγητη έλευθερία με τήν όποία καθέννας έρχεται σε επαφή με τήν πραγματικότητα. Ότιδήποτε υπηρετεί τò νόημα, προσκαλεΐ στην έλευθερία και στο νόημα. Αυτός εΐναι ό μόνος έξορκισμός που θεραπεύει άληθινά.

Ἡ ἄποψη ὅτι χωρὶς Θεοῦ δὲν θὰ ὑπῆρχαν ἠθικοὶ φραγμοί, προϋποθέτει πῶς ἡ πίστη εἶναι προσχηματική, ἢ κακία φυσικὴ κατάσταση, ἢ καλοσύνη καὶ ἢ εὐγένεια πλαστές. Μὲ Θεοῦ μπαμπούλα καὶ θρησκεία ἀστυνομία ἠθῶν ἱκανοποιοῦνται κοινωνίες χαμηλῆς νοημοσύνης, ἀφοῦ τίποτα δὲν βρίσκεται πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Καλὸ εἶναι νὰ θυμόμαστε ὅτι ὁ Γκοτζίλα δὲν παίζει πιάνο οὔτε φτιάχνει διαστημόπλοια. Ἄν ὁ ἄνθρωπος ἦταν ὅπως τὸν περιγράφουν οἱ γορίλλες, δὲν θὰ εἶχε κἄν προκύψει ἔννοια Θεοῦ καὶ ὁμοίωσης μαζί Του, κι ἂν ὁ Θεὸς ἦταν ὅπως τὸν θέλει ἢ ἠθοφυλακὴ, δὲν θὰ παρέμενε ἄφαντος σὰν ἀνύπαρκτος, θὰ φρόντιζε νὰ μᾶς βάλει στὴ θέση μας, καὶ δὲν θὰ δυσκολευόταν καθόλου νὰ τὸ κάνει. Δὲν ὑπάρχει ὅμως ‘θέση μας’, ὑπάρχει μόνο ἡ θέση ποὺ θέλει καὶ δημιουργεῖ καθέναν γιὰ τὸν ἑαυτό του.

ἍΟ παραλυτικός

Στὴ θεραπεία τοῦ παραλυτικοῦ συνδυάζονται διάφορα θέματα — ἡ πίστη τῆς κοινότητος, ἡ ἄφεση ἁμαρτιῶν, ἡ θαυματουργικὴ δύναμη ὡς δύναμη κατὰ χάριν τοῦ ἀνθρώπου, ἡ πονηριὰ καὶ ἄγνοια τῶν γραμματέων, ὁ θαυμασμὸς τοῦ λαοῦ — τόσο ἀσυνάρτητα ὥστε ἀκόμη κι ἂν δὲν ἴσχυαν ὅσα ἤδη εἰπώθηκαν γιὰ τὰ θαύματα, θὰ ἦταν αὐτὰ ἀρκετὰ γιὰ νὰ ἀπορριφθεῖ ἡ ἱστορικὴ πραγματικότης τοῦ γεγονότος.

Ἡ ἀρρώστια ἐξηγεῖται ὡς τιμωρία ἁμαρτιῶν! Δυστυχῶς μιὰ τόσο νοσηρὴ νοοτροπία, μὲ τίς ἀρχές τῆς ἤδη στὴν ὑποτιθέμενη ‘παράβαση’ τῶν πρωτόπλαστων, ἀναπτύχθηκε στὴ χριστιανοσύνη μέχρι ἐφιαλτικῆς ἀστεϊότητος, ἀφοῦ καταντήσαμε νὰ θεωροῦμε τὴν υἰεὶα καὶ τὴν περιουσία ἀποδείξεις θείας ἀποδοχῆς, καὶ τὴ φτώχεια ἢ ὅποια δοκιμασία σημάδι ἁμαρτιῶν. Ἡ νοοτροπία αὐτὴ προϋποθέτει σωστὰ τὸν Θεὸ ὡς ἀγαθό, ὅμως ἔχει μαῦ-

ρα μεσάνυχτα για τήν παιδαγωγική φύση και χρήση αγαθών και δεινών, ὅπως και για τή φύση και τις ἀπαιτήσεις τῆς πνευματικῆς προόδου. Ἡ ἴδια ἢ Καινή Διαθήκη δὲν σχολιάζει κολακευτικά ὅποιον αἰσθάνεται ‘ἄξιος’ και ὑποβλέπει τοὺς ‘ἀνάξιους’. Και καθένas με στοιχειώδη αὐτογνωσία, πλούσιος ἢ φτωχός, γνωρίζει καλά πόσο ‘ἄξιος’ εἶναι, ἀλλά και πόσο ἄστοχο νὰ ἐπιδιώκει ‘ἀξιοσύνη’.

Ὁ Γέροντας Ἰωάννης δὲν ἄντεχε πιά τοὺς πειρασμοὺς και τις ταλαιπωρίες, “παρακάλεσε τὸν Θεὸ νὰ φύγουν τὰ πάθη του κι ἔτσι ἔγινε ἀμέριμνος. Πῆγε λοιπὸν σ’ ἓνα Γέροντα και τοῦ ἀνακοίνωσε, *Βλέπω τὸν ἑαυτό μου νὰ ἀναπαύεται και νὰ μὴν ἔχει κανένα πόλεμο! Κι ὁ Γέροντας τοῦ λέει, Πήγαινε και παρακάλεσε τὸν Θεὸ νὰ σοῦ ἔρθει ὁ πόλεμος, ἐπειδὴ με τοὺς πολέμους προκόβει ἡ ψυχή. Κι ὅταν ὁ πόλεμος ἦρθε, δὲν εὐχήθηκε πιά νὰ φύγει ἀλλὰ ἔλεγε, Δῶσε μου Κύριε ὑπομονή στοὺς πολέμους.*”⁷²...

“Ἦταν ἓνας Γέροντας ποὺ εἶχε συνεχῶς συμφορὲς και ἀρρώσταινε. Τοῦ συνέβη μία χρονιά νὰ μὴν ἔρθει καμμιὰ συμφορά, και δυσφοροῦσε πάρα πολὺ και ἔκλαιγε, λέγοντας, *Μ’ ἐγκατέλειψε ὁ Θεὸς και δὲν με σκέφτηκε.*”⁷³

Ἡ συμφορά, ἡ ἀσθένεια, ὁ πόνος εἶναι ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα μυστήρια, και μοιάζουν νὰ ἀντιφάσκουν πρὸς ἠγεμόνα και βασιλέα εἰρημικὸν και ἡμερον, ἐπὶ εὐεργεσία ἀνθρώπων χαίροντα...⁷⁴ Ὁ Θεὸς ἔλκει και ἀπωθεῖ, φανερώνεται και κρύβεται, χαρίζει και ἀποστερεῖ, περιθάλλει και ἐγκαταλείπει, χρησιμοποιοῦντας τὰ πάντα

⁷² Ἀποφθέγματα, συστηματικὴ συλλογή, κεφ. 7, ἀπ. 12.

⁷³ Ἀποφθέγματα γερόντων, ἀνώνυμη συλλογή, ROC, ἀπ. 209.

⁷⁴ Μακάριος, Λόγος λγ’.

για να βοηθήσει την ψυχή να αποβάλει τον μικρό έαυτό της...

Υπάρχει κανείς που δεν υποφέρει δεινά; Πόσοι τὰ βιώνουμε ως αυτό που είναι, δηλαδή ως ευκαιρίες και ευεργεσίες; Τί είναι πιο αξιολύπητο, αν τὸ πλάσμα με τὴν ισχυρότερη εὐφυΐα ἔχει τόσο μικρὴ προθυμία για κατανόηση; Τὸ χειρότερο ὅμως θὰ ἦταν νὰ ἀφεθεῖ κανείς ἀβοήθητος στὴν κακιὰ μοῖρα που φτιάχνει για τὸν ἑαυτό του. “Εἶναι τρομερὸ νὰ πέφτεις στὰ χέρια τοῦ ζωντανοῦ Θεοῦ / μὰ εἶναι πολὺ πιὸ τρομερὸ νὰ πέφτεις ἀπὸ τοῦ ζωντανοῦ Θεοῦ τὰ χέρια”.⁷⁵ Οἱ συμφορὲς μεγαλώνουν τὴ δύναμη τῆς παιδείας, δημιουργώντας ἀκόμη και προοπτικὴ δώρου μεγαλύτερου ἀπὸ τὸ ἀρχικό, μεγαλύτερης ἐνότητας, ἔτσι που ἡ ἴδια ἢ κατάπτωση νὰ παίρνει τελικὰ τὴ θέση ἀγαθοῦ...

Ἔτσι ἔγινε με τὸν Ἰώβ, και καταράστηκε τὴ μέρα που γεννήθηκε. Ἔτσι ἀπόρησε ὁ Πέτρος ἐπειδὴ ἀρνήθηκε τὸν Χριστὸ τρεῖς φορές, και τὸ ἴδιο Ἐκεῖνος που λυπήθηκε μέχρι θανάτου. “Κανείς δὲν ὑποδέχεται τὴ θεία Δόξα, ἀν πρῶτα δὲν πάρει τὴ μορφὴ που ἔχει τὸ ὁμοίωμα τοῦ θανάτου”.⁷⁶ Δὲν εἶναι τιμωρία σφαλμάτων ἀλλὰ αἷμα που γίνεται Λόγος...⁷⁷

Ὁ Θεὸς δὲν τιμωρεῖ ποτὲ κανένα, οὔτε μοιράζει υγεία και περιουσία στους εὐσεβεῖς, ὅσο κι ἀν τὸ ζητᾶμε ἢ τὸ περιμένουμε. Ἡ συγγνώμη Του εἶναι ἀπεριόριστη, και ὁ ἥλιος Του λάμπει τὸ ἴδιο σὲ ἅγιους και κακοποιούς. Ὅ,τι συγκρούεται με τὴν ἀλήθεια αὐτὴ, ὅσες φορές κι ἀν βάζουν οἱ Εὐαγγελιστὲς τὸν Χριστὸ νὰ τὸ λέει, προσέρχεται ἀπὸ πλάνη και δημιουργεῖ ἀκόμα μεγαλύτερη πλάνη.

⁷⁵ Λῶρενς, “Τὰ χέρια τοῦ Θεοῦ”, *Εἴκοσι ποιήματα*, χ. ἀρ.

⁷⁶ Γρηγόριος Νύσσης, *Εἰς τὸ Ἄσμα Ἀσμάτων*, τ. 6, σ. 290.

⁷⁷ *Ἡ Ἄλλη Ζωή*, σ. 134–7, 146–7.

Πάτερ εὐχαριστῶ σοι

“Όταν ἔφθασε στὸν τάφο τοῦ Λάζαρου κοίταξε στὸν οὐρανὸ καὶ εἶπε, *Πατέρα σ’ εὐχαριστῶ πὸν μὲ ἄκουσες!* Συμπληρώνοντας, ἐγὼ φυσικὰ γνώριζα ὅτι πάντοτε μ’ ἀκούς, ἀλλὰ τὸ εἶπα γιὰ τὸν ὄχλο πὸν μαζεύτηκε, γιὰ νὰ πιστέψουν ὅτι ἐσὺ μοῦ ἀνέθεσες νὰ ἔρθω!

Τὰ λέω στὴν πεθερὰ γιὰ νὰ τ’ ἀκούει ἡ νύφη! Γιατί ὁ Εὐαγγελιστῆς καταφεύγει σὲ τόσο ἄστοχη ἐπιλογή; Ἴσως μὲ τὴν εὐχαριστία θέλησε νὰ παρουσιάσει πιὸ γλαφυρὰ τὸν Ἰησοῦ ὡς Υἱὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ καταλαβαίνοντας ὅτι δὲν κολλάει νὰ εὐχαριστεῖ σὰν ‘κοινὸς θνητὸς’ πὸν Τοῦ ἔγινε χάρη, προσθέτει καὶ τὴ διευκρίνιση ὅτι πρόκειται γιὰ παράσταση, νὰ ἀκούσει ὁ ὄχλος, κ.λπ., τὸ ὁποῖο ὅμως εἰσάγει νέο ἀτόπημα! Ὁ Πατέρας εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ ἐξηγήσεις ἐπειδὴ ἀποροῦσε μήπως τὸ Παιδί Του χάζεψε; Ὅπως κι ἂν τὸ δεῖ κανεῖς, πρόκειται γιὰ ἰδιαίτερα ἀτυχῆς συγγραφικὸ ἐφεύρημα, κάκιστη λογοτεχνία, ἀσύμβατη μὲ ὅσα προσπαθεῖ νὰ ὑπηρετήσῃ.

Τὸ χάλκινο φίδι

Θέμα δὲν εἶναι ὁ φυσικὸς ἀλλὰ ὁ πνευματικὸς θάνατος — ὁ φόβος, ἡ δειλία, ἡ ἀπογοήτευση, ἡ ἀποξένωση, ἡ σκληρότητα, ἡ μαλθακότητα, ἡ ἀπελπισία. Φίδι εἶναι ἡ ἐντύπωση ὅτι ὑπάρχει μεγάλος κίνδυνος, ἀπ’ ὅπου προκύπτουν ὅλα τὰ σχετικὰ βιώματα νὰ τὰ γνωρίσει κανεῖς χωρὶς νὰ κινδυνεύει πραγματικά. Φίδι μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνα ἔργο τέχνης, ἓνα διήγημα, μιὰ ταινία, ὅπουδῆποτε ζεῖ κανεῖς ‘ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς’ ὅσα δεινὰ θὰ μπορούσαν νὰ συμβοῦν στὴ ζωὴ του, κι ἔτσι προετοιμάζεται.

Ἡ Χαναναία

Ὅταν ἡ Χαναναία Ἑλληνίς, Συροφοινίκισσα τῷ γένει ζητάει τὴ βοήθειά Του, ὁ Ἰησοῦς ἀδιαφορεῖ ἐξηγῶντας ὅτι εἶναι ἀπεσταλμένος στὸν Ἰσραήλ.⁷⁸ Ἡ γυναῖκα τὸν πλησιάζει ἐπίμονα καὶ τότε τὴν παρομοιάζει μὲ κάτι λιγώτερο ἀπὸ ἄνθρωπο, λέγοντας ὅτι δὲν θὰ ἦταν σωστὸ νὰ πάρει τὸ ψωμὶ ἀπὸ τὰ παιδιὰ Του καὶ νὰ τὸ δώσει στοὺς σκύλους. Ἄραγε, τί σχέση ἔχει αὐτὸ μὲ τὸν Θεὸ γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν ὑπάρχει ἄρσεν καὶ θῆλυ, δοῦλος καὶ ἐλεύθερος, Ἕλληνας καὶ Ἰουδαῖος; Ἄλλωστε ἡ δύναμή Του ὑποτίθεται πὼς εἶναι ἄπειρη καὶ πάντως μιὰ μερίδα παραπάνω γιὰ τὰ σκυλάκια δὲν θὰ Τοῦ ἔλειπε.

Προφανῶς ἐδῶ ὑπάρχει μόνο μιὰ κακότεχνη ἐπινόηση τοῦ Εὐαγγελιστῆ, ἐπειδὴ νόμισε ὅτι ἔτσι δείχνει πόσο σημαντικὸς εἶναι ὁ ἑβραϊσμός, ἀλλὰ ἀκόμα περισσότερο ἡ πίστη. Τὸ γεγονός ὅτι τοῦ φάνηκε φυσικὸ νὰ παρουσιάσει τὸν Ἰησοῦ μὲ αὐτοὺς τοὺς ὅρους, προϋποθέτει βαθειὰ πεποίθηση στὴν ἀνωτερότητα τοῦ Ἰσραήλ ὡς ‘ἐκλεκτοῦ’ λαοῦ. Ἡ τόσο λεπτομερῆς ἀναφορὰ στὴν ταυτότητα τῆς γυναῖκας θέλει ἀκριβῶς νὰ ἐξηγήσει τὴν ἀρχικὴ ἄρνηση τοῦ Ἰησοῦ μὲ τὴ μεγάλη ἀπόστασή της ἀπὸ τὸν Ἰσραήλ, φυλετικὴ καὶ θρησκευτικὴ.

⁷⁸ Ἑλληνίς, δὲν σημαίνει ὅτι κατάγεται ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἢ μιλάει Ἑλληνικά, ἀλλὰ ὅτι ἀνήκει σὲ παγανιστικὴ θρησκεία. Τὸ ἐπίθετο θὰ χρησιμοποιηθεῖ ἀπὸ Ἕλληνες Πατέρες μὲ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ περιεχόμενο. Τὰ ἔργα *Κατὰ Ἑλλήνων* δὲν εἶναι ἀνθελληνικά, σημαίνουν ‘κατὰ εἰδωλογατρῶν’, ‘κατὰ παγανιστῶν’. Ἡ γυναῖκα τῆς διήγησης εἶναι Χαναναία ἀπὸ τὴ Φοινίκη τῆς Συρίας.

Οί δύο τυφλοί

Ζήτησαν τὸ φῶς τους, καὶ ρώτησε ἂν πιστεύουν ὅτι ἔχει δύναμη νὰ τοὺς θεραπεύσει: ἂν δὲν πίστευαν, θὰ τοὺς ἄφηγε στὸ μαῦρο σκοτάδι! Καὶ πάλι ζητάει νὰ μὴ μιλήσουν γιὰ τὸ θαῦμα! Τί ἐξήγηση θὰ ἔδιναν στοὺς ἀπορημένους φίλους, συγγενεῖς, γείτονες, ποὺ ξύπνησαν ἓνα πρωτὶ θεραπευμένοι ἀπὸ τὴν ἴδια ἀνιάτη ἀσθένεια; Καὶ ἐδῶ βρίσκεται ἄλλη μιὰ ἄστοχη ἐπινόηση τοῦ Εὐαγγελιστῆ, ὅπως ὅταν βάζει τὸν Ἰησοῦ νὰ ζητάει ὄχι ἀπὸ ἓνα ἢ δύο ἀλλὰ ἀπὸ ὀλόκληρα πλήθη νὰ μὴ μιλήσουν γιὰ τὸ θαῦμα!

Στὸ ἐπίπεδο τοῦ συμβολισμοῦ σημαίνει ὅτι χάρις στὴν πίστη μεγάλωσε ἡ γνώση τους καὶ ὅτι δὲν γίνεται νὰ μὲ βοηθήσει, ἂν βρίσκεται μαζί μου καὶ ὅμως ἐξακολουθῶ νὰ μὴν ἔχω ἰδέα ποιὸς εἶναι. Χρειάζεται νὰ τὸν ἀφήσω νὰ μεγαλώσει μέσα μου γιὰ νὰ μπορέσει νὰ μὲ βοηθήσει, δὲν γίνεται ἀπὸ ἔξω καὶ ὅσο τὸν ἀπωθῶ.

Τὸ πρόβλημα μὲ τὴν κυριολεξία τοῦ μύθου, εἶναι ὅτι μιὰ ἀσθένεια σωματικὴ ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ τὴν θεραπεύσει εἴτε πιστεύω εἴτε δὲν πιστεύω, ἐπομένως στὴν κυριολεξία του ὁ μῦθος δὲν ξέρει τί λέει, ὅμως χωρὶς διπλὴ συνέπεια, στὴν κυριολεξία καὶ στὸν συμβολισμό, ἡ συνοχὴ εἶναι ἀδύνατη. Τὸ θαῦμα τοῦ βαδίσματος στὸ νερό, ἀπαράδεκτο γιὰ ἄλλους λόγους, στὸ σημεῖο αὐτὸ στήθηκε πιὸ σωστά. Παρὰ τὴν ἀπιστία ἢ δειλία τοῦ Πέτρου, ὁ Ἰησοῦς τὸν ἀνασύρει στὴν ἐπιφάνεια, δὲν πνίγεται. Θὰ ἔπρεπε καὶ ἐδῶ καὶ σὲ ὅλα τὰ παρόμοια θαύματα, ὅταν προτάσσεται πίστη / ἐμπιστοσύνη, ὁ Ἰησοῦς νὰ θεραπεύει καὶ χωρὶς νὰ πιστεύουν, οὔτε νὰ δηλώνει ὅτι θεραπεύτηκαν χάρις στὴν πίστη τους. Σὲ θαύματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν σωματικὴ ὑγεία, ἢ ἀναγκαιότητα τῆς ἐμπιστοσύνης στὸ πρόσωπό Του ἔπρεπε νὰ ἀφορᾷ τὸν ἱερὸ συμβολισμό ἀλλὰ ὄχι τὴν κυριολεξία τοῦ μύθου.

Ὁ Εὐαγγελιστὴς προσπάθησε καὶ νὰ δημιουργήσῃ μιὰ σύνδεση μὲ τὴν προφητεία, ὅπου ὅμως ὁ ἀγαπητὸς παῖς, οὐκ ἐρίσει οὐδὲ κραυγάζει, οὐδὲ ἀκούσει τις ἐν ταῖς πλατείαις τὴν φωνὴν αὐτοῦ, ἐνῶ ὁ Ἰησοῦς (ὑποτίθεται ὅτι) ἔκανε τὸ ἀντίθετο, βρισκόταν σὲ δημόσιους χώρους, τὸν ἄκουγαν οἱ πάντες, καὶ ταυτόχρονα ἤλπιζε πῶς ὅλοι αὐτοὶ δὲν θὰ μιλοῦσαν — ποῦ; Ἀφοῦ (ὑποτίθεται ὅτι) γινόταν τὸ ἔλα νὰ δεῖς μὲ τὰ θαύματα, ποιὸς ἔμενε ποῦ δὲν εἶχε ἀκούσει τίποτα;

Ἐρχομὸς τοῦ Ἡλίου

Ἡ ἀπάντηση ποῦ δίνει ὁ Ἰησοῦς στὴν ἀπορία τῶν μαθητῶν (οἱ γραμματεῖς λέγουσιν ὅτι Ἡλίαν δεῖ ἐλθεῖν πρῶτον), ἐξηγώντας ὅτι ἔτσι ἔπρεπε νὰ γίνῃ καὶ ἔτσι ἔγινε (Ἡλίας ἤδη ἦλθε, καὶ οὐκ ἐπέγνωσαν αὐτόν, ἀλλ' ἐποίησαν ἐν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν), Ἡλία ἐννοῶντας τὸν Πρόδρομο (τότε συνῆκαν οἱ μαθηταὶ ὅτι περὶ Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ εἶπεν αὐτοῖς), φανερώνει τὸν μυθοσυμβολικὸ χαρακτήρα ὅλων τῶν σχετικῶν διηγήσεων. Ἡλίας καὶ Ἰωάννης μοιράζονται κάποια ιδιώματα πραγματοποιώντας μέσα ἀπὸ τὴν προσωπικὴ του καθένας πορεία μιὰ ταυτότητα ποῦ μπορεῖ νὰ χαρακτηρίσῃ ἀκόμα περισσότερους. Ἡ δυνατότητα τῆς ταύτισης αὐτῆς, μέσα ἀπὸ τὶς διαφορὰς καὶ ὄχι εἰς βάρος τους, ἐπιτρέπει τὴν ἐλπίδα γιὰ καθολικὴ ἐνότητα.

Ὑπηρέτες τοῦ Βασιλιᾶ

Ἡ διήγηση μοιάζει νὰ ἐπαινεῖ τὴ συγγνώμη καὶ τὴν ἐπιείκεια, ὅμως τελικὰ δὲν συγχωρεῖται ἀλλὰ τιμωρεῖται βάνουσα ὁ ἀχάριστος καὶ ἀνελέητος ὑπῆκοος: καὶ ὀργισθεῖς ὁ κύριος αὐτοῦ

παρέδωκεν αὐτὸν τοῖς βασανισταῖς ἕως οὗ ἀποδῶ πᾶν τὸ ὀφειλόμενον αὐτῶ. οὕτω καὶ ὁ πατήρ μου ὁ ἐπουράνιος ποιήσει ὑμῖν, ἐὰν μὴ ἀφῆτε ἕκαστος τῶ ἀδελφῶ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν τὰ παραπτώματα αὐτῶν.

Τὸν ἀδελφό μας συγχωροῦμε ἀπεριόριστα, συμβουλεύει ὁ Ἰδιος, καὶ ἀμέσως διηγεῖται τὴν παραβολὴ τοῦ βασιλιᾶ μετὰ τὴν περιορισμένη συγγνώμη! Μήπως ἡ ἄφθονη συγγνώμη ἀφορᾷ μόνο φίλους; Ὅμως ἄλλοτε ἐπιμένει ὅτι χρειάζεται ἐπιείκεια γιὰ ὅλους ἐξίσου. Ὁ Χριστὸς ἐδῶ, ὅπως τὸν περιγράφει ὁ Εὐαγγελιστής, πατάει σὲ δύο βάρκες, ἐπικαλούμενος ἕνα τιμωρητικὸ Θεὸ σὲ συμφωνία μετὰ τὴν τρομοκρατικὴ εὐσέβεια τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Ἡ χριστιανοσύνη ἰδρύεται στὴν ἀντίφαση αὐτή, οἱ διαστάσεις τῆς ὁποίας ὄχι μόνο δὲν εἶναι ἀμελητέες ἀλλὰ τείνουν νὰ ὑπονομεύουν τὰ Καλὰ Νέα.

Κλειδιά τῆς βασιλείας

Στὴν ἐρώτηση τί πιστεύει γιὰ τὸ πρόσωπό Του, ὁ Πέτρος ἀπαντᾷ *Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος*, καὶ ὁ Χριστὸς τὸν ἐπαινεῖ, ἐπειδὴ μίλησε μετὰ προσωπικὴ γνώση. Ὁ Πέτρος συμβολίζει τὴ ζωντανὴ προσωπικὴ ἐμπειρία καὶ ἐπίγνωση τῆς ἀλήθειας. Εἶναι ἡ πνευματικὴ πέτρα, ἡ στερεότητα, ἰσόθεος θεμέλιος τῆς γνήσιας Ἐκκλησίας. Ἡ ἀναγγελία ὅτι θὰ τοῦ δοθοῦν τὰ κλειδιά τῆς βασιλείας σημαίνει ὅτι σωτηρία καὶ ἀπώλεια ἀποφασίζονται στὴν προσωπικότητα. Οἱ μαθητὲς εἶναι σωστὸ νὰ ἀποκρύψουν τὴν ταυτότητά Του, ἐμποδίζοντας τὴ γνώση ἀπὸ δεύτερο χέρι, ἐξωθῶντας στὴν προσωπικὴ ἐμπειρία. Αὐτὸ γίνεται καλύτερα ἀντιληπτὸ καὶ σὲ σχέση μετὰ τὴν ἐντολὴ στοὺς ἀπόστολους νὰ ἀπευθύνονται μόνο σὲ ὅσους εἶναι ἔτοιμοι καὶ πρόθυμοι νὰ ἀκούσουν τὰ Καλὰ Νέα. Δηλαδή, σὲ κάθε παιδαγωγικὴ εὐκαιρία, στὴν ἱεραποστολή, στὸ σχολεῖο, στὸ κατη-

χητικό, στην οικογένεια, σε άπλές συζητήσεις με φίλους ή γνωστούς, πάντα προηγείται σεβασμός στην ελευθερία, ώστε ό,τι λέγεται να ένθαρρύνει τον άλλο σε ένα δρόμο που ήδη ακολουθεί, μόνο αν ήδη έχει θέληση να σκεφτεί και να γνωρίσει την αλήθεια, διαφορετικά πρέπει να αφήνεται εκεί που βρίσκεται, είτε στον φανατισμό του είτε στην άπλη άδιαφορία.⁷⁹

Τά κλειδιά τῆς βασιλείας εἶναι συμβολική μεταφορά, τὴν ὁποία μετέτρεψε σε ἐφιαλτική κυριολεξία ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία συνδέοντάς την με τὴν ἔδρα τῆς Ρώμης, ἔτσι πού κάθε πάπας νὰ θεωρεῖται περίπου μετενσάρκωση τοῦ Πέτρου. Φυσικά ὁ συμβολισμὸς ἀγνοήθηκε τελείως καὶ ὁ Ἀλάθητος παρέλαβε τὰ κλειδιά ὡς ἐξουσία νὰ ἀποφασίζει τὸ αἰώνιο μέλλον τῶν ἀνθρώπων. Τὰ συγχωροχάρτια εἶναι ἴσως τὸ πιὸ χαρακτηριστικὸ σύμπτωμα τῆς ἀπόλυτης αὐτῆς παραποίησης τῆς ἀλήθειας. Ἡ βιβλικὴ διήγηση συμβολίζει μέσα ἀπὸ τὸν Πέτρο τὴν ἀποφασιστικὴ σπουδαιότητα πού ἔχει γιὰ τὴ σωτηρία ἡ ἀμεσολάβητη προσωπικὴ σχέση με τὸν Θεό. Τὰ συγχωροχάρτια προϋποθέτουν τὴν ἀξία τῆς προσωπικότητας μηδενική.

Ἄν ἡ γνήσια Ἐκκλησία οἰκοδομεῖται στὴν προσωπικὴ γνώση καὶ ἐμπειρία, ὅτιδήποτε ἄλλο εἶναι, στὴν καλύτερη περίπτωση, ὁμοίωμα εὐσέβειας καὶ καλὴ πρόθεση. Γνώση μόνο ἀπὸ βιβλία

⁷⁹ Στὴν περίπτωση τῶν παιδιῶν, πού εἶναι συνήθως ἀφαντίστα ἀλλὰ καὶ πιὸ εὐάλωτα στὴν προπαγάνδα, ἡ σωστὴ ἀγωγή στὴν οικογένεια, στὸ σχολεῖο, κ.λπ., εἶναι ἐκεῖνη πού σεβόμενη τὴν ελευθερία τους προσπαθεῖ νὰ ἐνεργοποιήσει ὅσο γίνεται τὴν κριτικὴ τους δύναμη, ὥστε ὄχι μόνο νὰ ἀποφεύγεται ὁ δογματισμὸς, ἀλλὰ νὰ προστατεύεται καὶ νὰ ἐνισχύεται ἡ ὁρμὴ γιὰ συγκροτημένη ἀμφισβήτηση κάθε ὑποτιθέμενης ἀλήθειας — χωρὶς τίποτα νὰ γίνεται με τὸ ζόρι. Δοκιμάζω νὰ διεγείρω τὸ ἐνδιαφέρον του, ὅμως ἀν δὲν ὑπάρξει ἀποτέλεσμα, δὲν παίρνω τὸ παιδί πού δὲν νοιάζεται παρὰ μόνο γιὰ τὴ μπάλα, καὶ τὸ τρελαίνω στὰ μαθήματα, κατορθώνοντας νὰ τὸ κάνω νὰ μισήσει τὰ γράμματα, κλείνοντάς του ἀκόμα περισσότερο ἕνα δρόμο γιὰ τὸν ὁποῖο ἴσως μόνο προσωρινὰ δὲν ἐνδιαφέρεται.

ἡ ἴδια ἢ ἀγάπη!, ἡ ὁποία συνεχίζει νὰ χρειάζεται τὸν φόβο!, γιὰ νὰ μὴ γίνουν αἰτία θράσους καὶ περιφρόνησης ἢ οἰκειότητα καὶ ἡ παρρησία της! — σὰν νὰ ἦταν δυνατὸ νὰ βρῆται κανεὶς μὲ τὸν Χριστὸ ἀγαπῶντας, καὶ νὰ ἔχει θράσος ἢ περιφρόνηση. Ἄς εἶναι κι αὐτὸ ἓνα μάθημα, πόσο εὐκολὰ χάνει τὸν δρόμο του ἀκόμη κι ἓνας σπουδαῖος διανοούμενος.⁸⁰

Ἡ ἀγάπη, ὄχι ὁ φόβος, εἶναι ἡ ἀπόλυτη ἀρχή. Ὅποτε ὑπάρχει, δὲν βρῆσκουν ἀφορμὴ ὁ φόβος, τὸ θράσος καὶ ἡ περιφρόνηση. Δὲν μετράει ὁ φόβος τὴν παρρησία καὶ τὴν οἰκειότητα, ἀλλὰ ἡ ἴδια ἢ ἀγάπη. Ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι ἀπλή κατάφαση, ἀν καὶ ἤδη αὐτὸ θὰ ἀρκοῦσε γιὰ νὰ μὴν ἔχει θέση ὁ φόβος. Στοργή, φροντίδα καὶ ὅλες οἱ πλευρὲς τῆς κατάφασης ἀποτελοῦν ἐκδηλώσεις τῆς ἀγάπης ὡς νόησης ποὺ βρῆσκεται πέρα ἀπὸ κάθε ἔννοια καὶ ἀπὸ κάθε συναίσθημα.

Μυστικὸς δεῖπνος

Τελευταία συνάντηση μὲ τοὺς μαθητές. Τὸ ἐπεισόδιο σκηνοθετήθηκε γιὰ νὰ στηρίζει ἐρμηνεῖς τῆς ἱστορίας καὶ θρησκευτικὸς συμβολισμούς. Ἡ πλύση τῶν ποδιῶν ἀνήκει σὲ ἀσυνάρτητη κυριολεξία. Μετὰ ἀπὸ τόσο καιρὸ μαζὶ τους χρειαζόταν

⁸⁰ Καὶ μὴ χειρότερα, ἀλλὰ ὑπάρχουν χειρότερα, ὅπως τοῦ Μανώλη Ἀναγνωστάκη, ἡ ἀγάπη εἶναι ὁ φόβος ποὺ μᾶς ἐνώνει μὲ τοὺς ἄλλους. Πόσο ἄσχετος ἀπ' ὅτιδήποτε σημαίνει ἡ ἀγάπη πρέπει νὰ εἶμαι, ἀν δὲν βλέπω γύρω μου ἄλλο ἀπὸ τὴν χυδαιότητα ποὺ κουβαλάω στὸ τομάρι μου, ἔτσι ποὺ νὰ ταυτίζω τὴν ἀγάπη μὲ τὴν αὐτοάμυνα τῆς ἀγέλης; Τὸν στίχο πληροφορήθηκα ἀπὸ τὸν Μιχάλη Γρηγορίου, ὁ ὁποῖος εἶχε μελοποιήσει μερικὰ ποιήματα τοῦ Ἀναγνωστάκη, καὶ θεώρησε τὸ συγκεκριμένο τόσο σπουδαῖο ὥστε νὰ τὸ βάλει τίτλο στὸ ἄλμπουμ. Ἐδῶ λὲς καὶ μὴ χειρότερα.

νά καταφύγει σέ κάτι τέτοιο γιά νά τούς πεί νά βοηθοῦν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο μὲ αὐταπάρνηση; Ἡ ἐρμηνεία τοῦ μύθου ὡς συμβολισμοῦ τῆς ταπεινοφροσύνης, καὶ τῆς ταπεινοφροσύνης ὡς συγκατάβασης τοῦ ἀνώτερου, φέρει τὴν ἀσχετοσύνη στὰ ἄκρα.⁸¹ Κι ἐνῶ ἔλεγες ὅτι δὲν ὑπάρχει πιὸ κάτω, ἔρχεται ἡ σημερινὴ ἀναπαράσταση τοῦ νικητῆρος, αὐτὸς ὁ κωμικὸς ἐφιάλτης.

Θεία κοινωνία

Οἱ Ἐκκλησίες χρησιμοποίησαν τὰ ὑποτιθέμενα λόγια τοῦ Ἰησοῦ στὸν ‘μυστικὸ δεῖπνο’ ὡς ἀφορμὴ γιά νά ἰδρῦσουν τὸ ‘μυστήριον’ τῆς ‘θείας κοινωνίας’. Οἱ περισσότερες προτεσταντικὲς Ἐκκλησίες δέχονται ὅτι τὰ ‘τίμια δῶρα’ *συμβολίζουν* τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα, δὲν *μετουσιώνονται*, ὅπως νομίζουν οἱ Ὀρθόδοξοι καὶ οἱ Καθολικοί. Ὅμως ὁ Χριστὸς δὲν εἶπε πῶς *συμβολίζουν*, οὔτε πῶς *μετουσιώνονται* ἢ *μετατρέπονται*, *μεταβάλλονται*, *ἀλλάζουν*, *μεταστοιχειώνονται* καὶ ὅλα τὰ σχετικὰ — εἶπε πῶς εἶναι σῶμα καὶ αἷμα (*τοῦτο ἐστίν*), ταυτόχρονα συνδέοντας τὴν ‘μετάληψη’ ὅχι μὲ κάποια τελετὴ ἢ μὲ ὅποιο τρόπο ὑπερφυσικὴ μεταμόρφωση ἢ εὐλαβικὸ συμβολισμό, ἀλλὰ μὲ τὸ κοινὸ ἀπλὸ φαγητὸ ὅσων ἤδη τὸν γνωρίζουν ὡς φίλοι καὶ μαθητές Του, καὶ

⁸¹ Εἶναι ἄξιο ἀπορίας πῶς ὀλόκληρες Ἐκκλησίες δὲν σκέφτηκαν ὅτι ἂν τὸ ἐπεισόδιο ἀφοροῦσε τὴν ταπεινοφροσύνη, αὐτὸ θὰ σήμαινε ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡς κατώτερος δὲν θὰ μπορούσε ποτὲ νά εἶναι ταπεινόφρων, καὶ σὲ ὅλες τὶς σχέσεις ταπεινόφρων δὲν θὰ μπορούσε νά εἶναι παρὰ μόνον ὁ ἀνώτερος. Γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τοῦ σφάλματος θὰ ἀρκοῦσε ἐπίσης ἡ ἀπλὴ ἐπίγνωση τῶν ἐννοιῶν. Τί εἶναι ἡ ταπεινοφροσύνη; Μετὰ ἀπὸ δύο χιλιετίες οἱ Ἐκκλησίες δὲν μποροῦν νά ἀπαντήσουν σὲ κάτι τόσο στοιχειῶδες; Πόσο ἔγκυρο καὶ δίκαιο εἶναι νά συνεχίσουμε νά μιᾶμε γιά Ἐκκλησίες, ὅταν ἡ ἀποτυχία ἀφορᾷ τόσο πολλὰ, τόσο σημαντικά, γιά τόσο χρόνο;

ἐπειδὴ τὸν γνωρίζουν καὶ εἶναι δικοί Του τὸν σκέφτονται, μάλιστα μὲ τὴ συναναστροφή τους καὶ μὲ ὅτιδῆποτε ἀπολαμβάνουν στὴ συναναστροφή τους, ὅπως εἶναι τὸ φαγητό, ἡ πιὸ κεντρικὴ δύναμη ζωῆς καὶ σὰν σύνοψη τῶν κοσμικῶν δυνάμεων, μεγαλώνοντας ἔτσι τὴν ἐπίγνωσή τους ὅτι ὁ κόσμος οὐσιώνεται ἀπὸ τὴ θεότητα στὸ σύνολό του καὶ σὲ ὅλα τὰ μέρη του. Τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Θωμᾶ, συνήθως ἰδιαίτερα προβληματικό, στὸ σημεῖο αὐτὸ μπορεῖ νὰ διαβαστεῖ καὶ ὡς ἀπόπειρα γιὰ ἄρκετὰ πιὸ ἔγκυρη ἑρμηνεῖα (βλ. τὸ λόγιο 108): *ὅποιος πίνει ἀπὸ τὸ στόμα μου θὰ γίνεῖ ὅπως εἶμαι ἐγὼ κι ἐγὼ θὰ γίνω αὐτός, καὶ στὸν ἄνθρωπο αὐτὸ θὰ ἀποκαλυφθοῦν τὰ κρυμμένα πράγματα.*

Στὸν Ἰωάννη, ὅπου οὔτε κἄν ὑπάρχουν τὰ σχετικὰ μὲ τὸν μυστικὸ δεῖπνο, ἡ κοινωνία συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸ πρόσωπό Του. Ὁ ἴδιος εἶναι ἡ τροφή ποὺ δίνει αἰώνια ζωὴ, ἐλευθερώνει ἀπὸ τὸν θάνατο ἤδη τώρα, καὶ προσφέρει τὸν ἑαυτὸ Του γιὰ νὰ ζήσει ὁ κόσμος. Ἄν δὲν καταλαβαίνω ὅτι ὅλα ὑπάρχουν χάρις στὴν αὐτοπροσφορά Του καὶ μέσα της, βρίσκομαι ἐκτὸς πραγματικότητας, σὲ μιὰ ψευδαίσθηση ζωῆς — ἀλλιῶς, ἀναγνωρίζω τὸν Ἰδιο στὴν ὑπαρξή τοῦ κόσμου ὡς ζωὴ τοῦ κόσμου, εἶμαι ἐνωμένος μαζί Του, ζῶ μέσα Του καὶ ζεῖ μέσα μου. Ἐξω ἀπὸ τὴν ἐνότητα αὐτὴ παραμένουν ἄγνωστα σὰν ἀνύπαρκτα ὅσα δίνει ἀπὸ καταβολῆς κόσμου γιὰ νὰ ζήσει ὁ κόσμος. Ἐπειδὴ εἶμαι ἐνωμένος μαζί Του ὅλα γίνονται θεῖα κοινωνία. Στὸν ἴδιο τὸν μῦθο τοῦ μυστικοῦ δείπνου, ἡ μετάληψη δὲν ἔχει σκοπὸ ἀλλὰ προϋπόθεση τὴν ἔνωση μαζί Του — *τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν* — γι' αὐτὸ δὲν εἶναι κἄν τελετουργικὴ ἀλλὰ καθημερινὴ πράξη, καθημερινὸ φαγητό, ὁλόκληρη ἡ καθημερινότητα. Σκοπὸς δὲν εἶναι ἡ ἔνωση μαζί Του ἀλλὰ ἡ ἀναγνώρισή Του στὸ σύνολο τῶν κοσμικῶν δυνάμεων.

Στὴν ἐμπειρία τῆς θείας ὑπαρξῆς συμμετέχει ὁ ἄνθρωπος συνολικά, ἐπομένως καὶ σωματικά. Ἡ ἀντιστροφή τῆς σειρᾶς, μέσω τῶν σωματικῶν λειτουργιῶν νὰ προσπαθῶ νὰ κατασκευάσω πνευματικὴ ἐμπειρία, εἶναι ἀπάτη. Ἔστω πὼς τὸ ψωμί καὶ

τὸ κρασί τῆς ‘κοινωνίας’ πράγματι ‘φορτίζονται’ μὲ κάποια ‘ὑπερφυσική’ ἐνέργεια. Ἄν τὴν ἀλλαγὴ αὐτὴ, ποὺ προέρχεται, ὑποτίθεται, ἀπὸ τὴν κάθοδο τοῦ Πνεύματος, ἰσχυρίζομαι πὼς προκαλῶ μηχανικὰ σὲ ὅσους μεταλαμβάνουν, χωρὶς νὰ συμβεῖ καὶ στοὺς ἴδιους κάθοδος τοῦ Πνεύματος, δημιουργῶ ἀπάτη. Ὅμως δὲν συμβαίνει καμμιά ὑπερφυσικὴ ‘φόρτιση’, καὶ φυσικὰ τὸ πνεῦμα τῶν ‘μετεχόντων’ παραμένει ὅπως προηγουμένως χωρὶς ἐμπειρία τῆς θεότητας ἢ φώτιση.

Εὐκρινῆ εἰκόνα γιὰ τὴν ἀπίστευτη κατάντια τῆς χριστιανοσύνης ἔχει κανεὶς ἂν σκεφτεῖ ὅτι ἀκόμα καὶ οἱ διαμαρτυρόμενες Ἐκκλησίες, ὅσες ἀπέριψαν τὴ ‘μετουσίωση’, ζητοῦν νὰ ἐπαναφέρουν στὴ λειτουργία τους κάτι ἀπὸ τὴν παράδοση, δηλαδή, ὄχι μόνο δὲν ὀλοκλήρωσαν τὴν ἀποδέσμευσή τους ἀλλὰ προσπαθοῦν νὰ ἀνακαλέσουν! Αὐτὸ συμβαίνει ἐπειδὴ τὸ ‘ποίμνιό’ τους δὲν ἀνταποκρίνεται στὴ συμβολικὴ μετάληψη καὶ ζητᾷ κάτι πιὸ ‘ὑπερφυσικό’. Παρόμοια διαστροφή πραγματοποιοῦν οὐσιαστικὰ ὅλα τὰ ‘μυστήρια’.

Γιὰ παράδειγμα, ἐξιδανικεύοντας τὴν ἐξομολόγηση μερικοὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τὴ συνδέουν μὲ τὸ πλησίασμα στὸν Χριστὸ καὶ ὄχι μὲ τὴν ψυχολογικὴ ἐλάφρυνση ἀπὸ ἐνοχές καὶ ἐπίγνωση τῆς θείας συγγνώμης καὶ ἐπιείκειας, ἢ ἔστω μὲ τὴ συμπαράσταση τοῦ ‘πνευματικοῦ’ στὰ προβλήματα τῶν ‘παιδιῶν’ του. Πηγαίνω γιὰ ἐξομολόγηση ἐπειδὴ μὲ βαραίνει καὶ μὲ μπερδεύει ἡ συνείδησή μου ἢ ἐκπληρώνοντας μιὰ ὑποτιθέμενη προϋπόθεση τῆς μετάληψης, καὶ ὁ σωστός ἐξομολόγος ἔχει ἔργο του νὰ τὰ χρησιμοποιοῦν αὐτὰ γιὰ νὰ μὲ φέρει κοντὰ στὸν Χριστό. Ἐπομένως σωστὴ ἐξομολόγηση εἶναι ἡ κατάργηση τῆς ἐξομολόγησης, ἢ μετατροπὴ της σὲ ἀπλὴ ἀφορμὴ γιὰ μιὰ ἀποτελεσματικὴ, προσαρμοσμένη στὴν προσωπικότητα, κατῆχηση. Εἶναι σὰν νὰ βάζω κάποιον νὰ ξεκινήσει γιὰ τὴ Νέα Ὑόρκη, μὲ σκοπὸ στὴν πορεία νὰ τὸν πάω στὸ Νέο Δελχί. Γιατί δὲν τὸν προετοιμάζω γιὰ τὸ ἀληθινὸ ταξίδι;

Τὸ ἀτόπημα εἶναι φανερὸ θεωρητικά, καὶ συνεχῶς ἀποδεικνύεται στὴν πράξη, ὅπου ἡ ἐξομολόγηση καταντᾶ ἀνόητη ἀνάκριση καὶ ἐξίσου ἀνόητη ἄφεση ἁμαρτιῶν, μπορεῖ ὅμως τραυματική, ὅταν ὁ ἐξομολόγος εἶναι ἀνίκανος, κάτι ὄχι σπάνιο. Ἦδη τοὺς πρώτους αἰῶνες ἦταν τόσο συχνὸ φαινόμενο ὥστε Πατέρες ὅπως ὁ Βασίλειος ἐφθασαν νὰ συμβουλεύουν τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ προσοχὴ καὶ ἐπιφύλαξη, σὲ ποιὸν πηγαίνει κανεὶς νὰ ἐξομολογηθεῖ.

Ὁ ὄσιος Μᾶρκος ὁ Ἀσκητὴς παρατηροῦσε ὅτι πολλὲς συμβουλὲς τῶν ἄλλων εἶναι γιὰ τὸ καλὸ μας, τίποτα ὅμως δὲν εἶναι πιὸ ὠφέλιμο γιὰ καθένα ἀπὸ τὴ δική του γνώμη... τὰ κρυφὰ καθενὸς τὰ γνωρίζει ὁ Θεὸς καὶ ἡ συνείδησή του, ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ καθέννας ἄς διορθώνεται. Καὶ ὁ Χρυσόστομος θαύμαζε πόσο ἀπλὰ εἶναι τὰ πράγματα, ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸ μόνον θαυμαστό, ὅτι ὁ Θεὸς μᾶς συγχωρεῖ τὰ ἁμαρτήματα, ἀλλὰ πὼς οὔτε κἄν τὰ ἀποκαλύπτει, δὲν τὰ φανερώνει, οὔτε ἀναγκάζει νὰ βγοῦμε στὸ μέσον καὶ νὰ ὁμολογήσουμε τὰ σφάλματα...

Γνωρίζω περιπτώσεις παιδιῶν ποὺ ρωτήθηκαν στὴν ἐξομολόγηση ἂν ἀντανίζονται, καὶ δὲν εἶναι ἐξαιρέσεις. Ἔτσι θὰ προσέλθουν στὸν Χριστό; Μέσα ἀπὸ τὰ συμπλέγματα τῶν ἱερέων; Καὶ ἔστω πὼς ὅλα εἶναι ἰδανικά, μὲ ἐξομολόγο ἕναν ἅγιο καὶ σοφὸ! Ποῦ ἀκριβῶς βρίσκεται ἡ μυστηριακὴ ἀξία; Εἶναι ἀξιοθαύμαστο καὶ οὐσία ἐκκλησιαστικοῦ μυστηρίου ὅτι δὲν ἔχω ἀκόμη καταφέρει νὰ μάθω πὼς ὁ Θεὸς γνωρίζει τὶς σκέψεις καὶ τὶς πράξεις μου, ἀλλὰ νομίζω ὅτι πρέπει νὰ τὶς ἀποκαλύψω στὸν ἐξομολόγο γιὰ νὰ τὶς μάθει καὶ Ἐκεῖνος; Μήπως εἶναι μυστήριον καὶ κάτι ἀξιοθαύμαστο ἂν νομίζω ὅτι πρέπει νὰ ἀποκαλύπτω καὶ στὸν ἐξομολόγο ὅσα ἤδη γνωρίζει ὁ Θεός, γιὰ νὰ γίνω ρόμπα καὶ νὰ ‘ταπεινωθῶ’; Αὐτὸ εἶναι τὸ μυστήριον; Τὰ ἔχουμε δεῖ αὐτὰ πιὸ πρὶν, στὰ σχετικὰ μὲ τὴν ταπεινοφροσύνη (σ. 119 κ.έ.), ἐδῶ ἀρκεῖ νὰ διευκρινιστεῖ ἡ πραγματικὴ αἰτία τοῦ ‘μυστηρίου’, ὅτι δὲν θὰ κατέφευγα σὲ αὐτὸ γιὰ νὰ ἀναπαύσω τὴ συνείδησή μου, ἂν ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶχε φροντίσει νὰ παρεμβάλλεται ἀνάμεσα

σέ μένα και τόν Θεό ἀποκρύβοντάς τον, ἔτσι πού νά μὴ μπορῶ νά νοιώσω τὴ συγγνώμη Του και νά συμφιλιωθῶ μαζί Του χωρὶς νά μοῦ ἀνοίξει τὴν πόρτα ἕνας παπᾶς. Πόσο μακριὰ ἀπὸ τὴν πρακτικὴ αὐτὴ βρίσκονταν ἄραγε τὰ παπικὰ συγχωροχάρτια; Ἦταν ἀπλῶς σὰν νά καθόριζαν μιὰ ταρίφα στὶς καθημερινὲς ἐξομολογήσεις. Κατὰ τὰ ἄλλα, ὅ,τι ἔκαναν τὰ συγχωροχάρτια, τὸ ἴδιο συνεχίζουν μέχρι σήμερα νά κάνουν δωρεὰν οἱ ἐξομολογήσεις, μὲ ἄχρηστο bonus τὴ διάσταση τῆς δῆθεν ‘ταπεινώσεως’. Ἄλλωστε και οἱ Ὀρθόδοξοι ἱερεῖς κάτι παίρνουν γιὰ νά τελέσουν ἄλλα ‘μυστήρια’, ὅπως τοῦ γάμου, τὶς νεκρώσιμες ἀκολουθίες, τὰ μνημόσυνα, κ.λπ. Ὁ πάπας τὸ ἔκανε λίγο πιὸ ἄκομψα, πού μπορεῖ νά τῷ λεγεῖς και λιγώτερο ὑποκριτικὸ.

Ἡ θεία εὐχαριστία, τὸ πλέον κεντρικὸ και σημαντικὸ ἔθιμο, βρίσκειται σὲ ἐκτυφλωτικὴ σύγκρουση μὲ ὅ,τι θέλησε ὁ Χριστός, δὲν ἀπέκτησε ἀρκετὰ τὴν παιδαγωγικὴ λειτουργία πού θὰ μποροῦσε νά ἔχει, γιὰ τὴν ὁποία θὰ ἄξιζε νά ὑπάρχει, και ὅμως ἐπιμένει παγωμένο, ἀμετάβλητο, σὰν ἀκριβῶς γιὰ νά ντροπιάζει τὴ νοημοσύνη μας. Ἀπογοητεύει ὅταν ἄνθρωποι τῆς ἔσχατης ἰδίως ἡλικίας κοινωνοῦν ἀκόμη και λίγο πρὶν πεθάνουν, ἐλπίζοντας ὅτι τὸ μαγικὸ σιρόπι θὰ ἀνοίξει τὶς πύλες τοῦ παράδεισου, ἐνῶ δὲν ἀνοίξε τίποτα τόσες φορὲς πού κοινωνήσαν. Ἔστω πὼς πράγματι τὸ συγκεκριμένο κρασὶ και φωμί, χάρη στὶς ἐπικλήσεις τῶν ἱερέων και στὴν ὑποχρέωση τοῦ Θεοῦ νά ὑπακούσει στὶς ἐπικλήσεις τους, μετατρέπονται ἀληθινὰ σὲ σῶμα και αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Καὶ λοιπόν; Τί ἔγινε ἂν φᾶς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ και πιεῖς τὸ αἷμα Του; Ἡ σωτηρία και ὁ φωτισμὸς εἶναι μιὰ χημικὴ διαδικασία, ὅπως ὅταν παίρνεις τὴν ἀσπιρίνη και φεύγει ὁ πονοκέφαλος;

Ἄν πλησιάζω τὸν Χριστὸ μὲ εἰλικρίνεια μέσα ἀπὸ τὴν ἔμπρακτὴ βούληση και ὅλη τὴ σκέψη μου, γιατί χρειάζομαι τὰ ‘τίμια δῶρα’; Ἄν πάλι μὲ ταλαιπωρεῖ ὁ μικρὸς ἑαυτός, ἡ ἀσημαντότητα, ἡ σκληρότητα, ἡ μικρότητα,

ὁ φθόνος, ἡ ὀργή, ἡ κακία, πίνω τὸ μαγικὸ σιρόπι καὶ μετατίθεται στὴν ἀγιότητα; Σὲ μιὰ ἀγιότητα ποὺ οὔτε κἀν νοιώθω, ἀφοῦ καὶ στὴν κακία παραμένω, καὶ (νομίζω ὅτι) χρειάζεται νὰ ξαναμεταλάβω, γιατί; ...

Μετὰ ἀπὸ δύο χιλιετίες χριστιανισμοῦ, στὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἐθίμου βρίσκειται ὁ ἀσφαλέστερος ὁδηγὸς γιὰ νὰ σκεφτοῦμε τὴν ἀξία του, ἂν ἰσχύει καὶ ἐδῶ ὅτι τὸ δέντρο κρίνουν οἱ καρποί. Πόσοι ἐξ ὧσων μεταλαμβάνουν ἀξιόποιον τὴν ψευδαίσθηση αὐτὴ τῆς προσέγγισης στὸν Χριστὸ ὡς ἀφορμὴ νὰ ζητήσουν ἔμπρακτα νὰ τὸν γνωρίσουν καὶ νὰ ζοῦν μαζί Του κάθε στιγμή; Πόσοι ἀπλῶς κάνουν τὸ θρησκευτικὸ τους καθῆκον γιὰ νὰ συνεχίσουν νὰ ζοῦν μακριὰ Του χωρὶς ἐνοχές; Πόσοι ἀρκοῦνται στὴν ψευδαίσθηση καὶ στὴν ἐπανάληψή της; Πόσοι χάνουν τὴν ὁρμὴ γιὰ πραγματικὴ ἐνότητα μαζί Του, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ μετάληψη τοὺς πείθει ὅτι ἔφθασαν στὸ ἀνώτερο ποὺ μποροῦν νὰ ἔχουν; Πόσοι ἀπλῶς καταβάλλονται ἀπὸ τὴ ματαιότητα τῆς συμμετοχῆς σὲ μιὰ συνήθεια χωρὶς πραγματικὸ νόημα καὶ ὁδηγοῦνται στὴν ἀδιανοητικότητα;⁸²

Κρασί καὶ ψωμὶ συμβολίζουν τὸ σύνολο τῆς Δημιουργίας μετασχηματισμένο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο σὲ πηγὴ χαρᾶς καὶ ζωῆς: σῶμα καὶ αἷμα Του εἶναι ὅλα, ὄχι μόνο τὰ τίμια δῶρα οὔτε μόνο ἡ Ἐκκλησία. Ὅλα τὰ πράγματα, φυσικὰ ἢ τεχνητά, ὑπάρχουν ἐπειδὴ ὁ Ἰδιος τὰ ὑποστηρίζει μέσα Του καὶ μέσα τους. Τὸ γνωρίζουμε ἢ δὲν τὸ γνωρίζουμε, χρησιμοποιῶντας τὸν κόσμον γιὰ νὰ ζήσουμε καὶ νὰ πραγματοποιήσουμε τίς ἐπιθυμίες μας, χρησιμοποιοῦμε τὸν Ἰδιο. Ὁ Χριστὸς λέει ὅτι συμφέρει νὰ τὸ γνωρίζουμε, ἐπειδὴ ζῶντας συνειδητὰ παίρνομε ἀκόμα μεγαλύτερη δύναμη νὰ μεγαλώνουμε τὴν ἐνότητά μας μαζί Του: *τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν*. Ἦταν δυνατὸ νὰ τὸν λησμονήσουν οἱ μαθητές;

⁸² Τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα, σ. 138 κ.έ.

Ἐπάρχει σήμερα πιστὸς ποὺ κινδυνεύει νὰ ξεχάσει τὸν Χριστὸ ἄν, γιὰ παράδειγμα, ναυαγήσει σὲ κάποιο ἐρημότοπο καὶ δὲν μπορεῖ νὰ μεταλάβει; Τί σημαίνει ἡ ἀνάμνηση, ἂν ὄχι τὴ σύνδεση τοῦ Προσώπου Του μὲ τὸ σύνολο τῆς κτίσης καὶ τὴν εὐχαριστιακὴ χρήση τοῦ κόσμου, ὅλων τῶν πραγμάτων; ... Μποροῦμε νὰ πλησιάσουμε παντοῦ τὸν Ἰδιο, ἐπειδὴ Ἐκεῖνος εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ οὐσία ὅλων. Ἀντὶ γι' αὐτό, περιμένουμε στὴν οὐρὰ ὡς τὰ βαθεῖα γεράματα νὰ κοινωνήσουμε μὲ τὸ κουτάλακι, ὅταν ὁ Χριστὸς εἶναι συνεχῶς μέσα σὲ καθένα μας καὶ παντοῦ γύρω μας...⁸³

Γεθσημανῆ

Ἐποβλητικὴ περίσταση μὲ ἀβέβαιο περιεχόμενο. Ἡ συγκόλληση τοῦ αὐτιοῦ ἀνήκει στὰ πιὸ γνωστὰ ἐπεισόδια ἐκείνης τῆς συγκυρίας. Τὴν ἀπερίσκεπτη πράξη διόρθωσε ὁ Ἰησοῦς μὲ τὴν ἀτυχῆ ἠθικιστικὴ ἐξήγηση ποὺ βάζει στὸ στόμα Του ὁ Εὐαγγελιστής, πάντες οἱ λαβόντες μάχαιραν ἐν μαχαίρα ἀποθανοῦνται, λὲς καὶ εἶναι ἀξιέπαινο νὰ μὴ σκοτώνω μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ μὴ σκοτωθῶ ὁ ἴδιος. Καὶ εἶναι ἐπίσης πραγματολογικὰ προβληματικό. Ἀπὸ βίαιο θάνατο μπορεῖ νὰ πεθάνει ὁ μεγαλύτερος ἅγιος, κι ἂς μὴν ἄσκησε ὁ ἴδιος καμμιὰ βία, ὅπως ἄλλωστε συνέβη μὲ τὸν Χριστό, ἐνῶ πολλοὶ σκότωσαν χωρὶς νὰ βροῦν βίαιο θάνατο καὶ χωρὶς νὰ χάσουν τὴν πίστη τους. Δὲν ἐπικρίνει λοιπὸν εὐλογα τὸν μαθητὴ, σωστὰ ὅμως τοῦ θυμίζει ὅτι μποροῦσε καὶ ὁ Ἰδιος νὰ προφυλάξει τὸν ἑαυτὸ Του, ἂν ἤθελε.

Ἐπαναλαμβάνεται τὸ γνωστὸ μοτίβο, ἵνα πληρωθῶσιν αἱ γραφαί. Οἱ Γραφές μπορεῖ νὰ ἐκπληρώνονται ἀπὸ ἀληθινὰ γε-

⁸³ Ἡμερολόγιο, σ. 112–113.

γονότα, με δεδομένο όμως ότι πίσω από τόσο πολλά, πού κανείς δεν μπορούσε να γνωρίζει, βρίσκεται μόνο η απόφαση του Εὐαγγελιστῆ, δὲν εἶναι ‘παρατραβηγμένη’ ἢ σκέψη ὅτι ἴσως ἡ ἀπόφασή του ἐπηρεάστηκε περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐκπληρωθοῦν οἱ Γραφές, παρὰ ἀπὸ τὸν σεβασμὸ τῆς ἱστορικῆς ἀκρίβειας. Μιὰ ἱστορία πού δὲν ἐκπληρώνει τὶς Γραφές, δὲν ἐνδιαφέρει τοὺς πιστοὺς, δὲν γίνεται νὰ θεωρηθεῖ ἱερή. Ὅμως ἡ προσέγγιση τῆς ἱστορίας ὡς ἐκπλήρωσης προφητειῶν εἶναι ὅ,τι πρέπει γιὰ τὴν ἀναχαίτιση τῆς δημιουργικότητος, τὴ διαιώνιση τῆς τυποκρατίας καὶ τὴν παρακμὴ τῆς σκέψης.

Ἡ ἀπόφαση τοῦ συγγραφέα ἢ κάποιου ‘ἐμπλουτιστῆ’ τοῦ κειμένου νὰ παρεμβάλει στὸν λυρισμὸ τοῦ θείου πάθους μιὰ ἡθικολογία — *γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν· τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής* — δὲν γίνεται νὰ ἐξηγηθεῖ ὡς ἀπλὴ συγγραφικὴ ἀδεξιότητα, προϋποθέτει ψυχικὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὰ δρώμενα. Τὸ ἴδιο ἢ φράση, *ἰδοὺ παραδίδοται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀμαρτωλῶν*. Εἶναι σὰν νὰ ἐκφωνεῖ μὲ στόμφο τὰ λόγια του κοιτῶντας τὸ κοινὸ του ἑνας ἡθοποιὸς σὲ παράσταση τοῦ θείου δράματος.

Ὁ Θεὸς δὲν θὰ σταθεῖ ποτὲ ἀπέναντι στὸ πλάσμα Του μὲ τὴ δῆλωση, *ἐγὼ εἶμαι ἅγιος, ἐσὺ ἀμαρτωλός*. Ὁ Εὐαγγελιστῆς ἐκφράζει τὴν ἀγανάκτησή του γιὰ τὴν ἀδικία πού βλέπει γύρω του, χωρὶς νὰ καταβάλλει οὔτε κἂν τὸν ἀπλὸ λογοτεχνικὸ κόπο νὰ ἔρθει στὴ θέση τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ δεῖ τὰ γεγονότα μέσα ἀπὸ τὰ δικά Του μάτια. Ἡ διαστροφή αὐτὴ μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ στὴν ἀπόσταση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεό, πού χαρακτηρίζει τὴν ἰουδαϊκὴ εὐσέβεια, μὲ ὅσα ἐμεῖς θεωροῦμε ἀνάξιά Του νὰ εἶναι γιὰ τὸν Ἰσραὴλ ὅ,τι πιὸ φυσιολογικὸ καὶ ἀναμενόμενο. Ἀκόμη καλύτερα ἐξηγεῖται ὅμως ἀπὸ τὴν πιθανότητα ὁ Εὐαγγελιστῆς ἐκείνη τὴν ὥρα νὰ μὴν ἔγραφε εὐαγγέλιο ἀλλὰ θεατρικὸ ἔργο, ἔτσι πού ἀντὶ νὰ προσπαθεῖ νὰ καταλάβει πῶς σκεφτόταν ὁ Χριστός, φανταζόταν τὸ σενάριό του, τὶς ἰδέες του, τὴν παράσταση,

τῆ θέσῃ τῶν ἡθοποιῶν στὴ σκηνή, καὶ πῶς θὰ ἔλεγε καθένας τὰ λόγια του...

Προδοσία τοῦ Ἰούδα

Καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος: καλύτερα ὁ Ἰούδας νὰ μὴν εἶχε γεννηθεῖ! Ὅπως στὴν προηγούμενη διήγηση, τὴ σκέψη αὐτὴ μπορεῖ νὰ κάνει ὅποιοσδήποτε, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Δημιουργό. Ἡ χριστιανοσύνη κατάντησε νὰ προσεγγίζει τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰούδα μὲ δριμύτητα ἀποκρουστικὴ, σὰν ὁ ‘κακὸς’ μαθητῆς νὰ ἦταν ὑπεύθυνος γιὰ ὅλη τὴν ἀθλιότητα τοῦ κόσμου, χωρὶς οὔτε κἄν ἡ (ὑποτιθέμενη) ἀπόγνωσή του νὰ δικαιολογεῖ τὰ ἔχγη μιᾶς ἐπιείκειας. Ἀντιθέτως, γίνεται αἰτία ἀκόμα πιὸ ἔντονης καταδίκης.

Στὶς Πράξεις ὁ Ἰούδας δὲν ἐπιστρέφει τὰ τριάντα ἀργύρια, ἀγοράζει μ’ αὐτὰ ἓνα χωράφι ὅπου ἀργότερα πεθαίνει, γι’ αὐτὸ ὀνομάζεται καὶ πάλι ἀγρὸς αἵματος, χωρὶς νὰ δηλώνεται ἂν ὑπῆρξε αὐτοχειρία, πιθανὴ πάντως καὶ ἐδῶ. Ἄν δὲν εἶναι λογοτεχνικὸ ἐφεύρημα, γιὰ νὰ ἐκφραστεῖ τὸ αἶτημα γιὰ δικαιοσύνη / τιμωρία καὶ γιὰ νὰ συνετίζονται οἱ μελλοντικοὶ προδότες, καὶ πάλι ἓνα εἶναι βέβαιο: τιμωρία τοῦ Ἰούδα δὲν ὑπῆρξε σὲ καμμιά μορφή πουθενά, οὔτε ἐδῶ οὔτε στὴν ἄλλη ζωὴ. Ὁ Θεὸς δὲν τιμωρεῖ ποτὲ κανένα.

Οἱ δύο ληστές

Πόσο πιθανὸ εἶναι νὰ σταυρώθηκαν μαζί Του ἀκριβῶς δύο, χωρισμένοι σὲ ἓνα ‘καλὸ’ καὶ ἓνα ‘κακό’; Θὰ μπορούσε νὰ συμ-

βεῖ, ὅμως μοιάζει στημένο γιὰ νὰ ὀδηγήσει στὸ (σωστὸ) συμπέρασμα ὅτι ἂν καὶ ὅλοι βασανίζομαστε, δὲν φωτιζόμαστε ὅλοι. Εἶναι πρόσκληση σὲ πιὸ ἀληθινὴ ζωὴ, στὴν ἐπιθυμία Του νὰ μᾶς φέρει κοντά Του. Ἡ διήγηση γιὰ τοὺς δύο ληστές σχηματίζει εἰκόνα λογοτεχνικῆς καὶ φιλοσοφικῆς δύναμης, συνοφίζει πολλὰ καὶ σημαντικά, ἔχει ἀληθοφάνεια, καὶ παραμένει ἀκόμα καὶ στὴν κυριολεξία τῆς πιθανῆς, ἔστω λίγο. Ἀντίθετα μὲ τὸν Λουκᾶ, στὸν Ματθαῖο καὶ τὸν Μᾶρκο δὲν μετανιώνει κανεὶς, οἱ ληστές εἰρωνεύονται τὸν Χριστό, ὅπως ἔκανε καὶ τὸ πλῆθος, μὲ προκλήσεις νὰ ἀποδείξει τὴ θεϊκὴ Του δύναμη σώζοντας τὸν ἑαυτὸ Του. Ἡ σταύρωση μέσα σὲ πλήρη περιφρόνηση δίνει πιὸ ‘ἀπαισιόδοξο’ κλείσιμο, πού εἶναι ὅμως ἐγγύτερο στὴν πραγματικότητα, μὲ λαὸ τόσο βυθισμένο στὸν χειρότερο ἑαυτὸ του, ἀπρόθυμο νὰ ἀναγνωρίζει τὰ ἐλαττώματά του καὶ νὰ ἀλλάζει. Τὸ ‘ἀπαισιόδοξο’ τέλος εἶναι ἐγγύτερο καὶ στὴ σημερινὴ πραγματικότητα, ἀφοῦ ἡ χριστιανοσύνη λατρεύει τὰ ἔθιμα καὶ τοὺς τύπους καὶ δὲν τῆς καίγεται καρφί γιὰ τὸν ἴδιο.

Μετὰ τὴ σταύρωση

Ὁ σεισμὸς πού ἀκολούθησε τὴ σταύρωση ἀνέδειξε τὴν εὐθραυστη καὶ προσωρινὴ φύση τῆς γῆς ὡς ἀπειλὴ μὲ προοπτικὴ τὸν πλήρη ἀφανισμό. Τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ σκίζεται,⁸⁴ ἀπαξιώνοντας τὴν ἐβραϊκὴ παράδοση, δείχνοντάς τη φορέα διαίρεσης ἀπὸ τὸν Θεό. Ἀνοίγουν τὰ μνήματα, ζωντανεύουν οἱ ἅγιοι καὶ εἰσέρχονται στὴν πόλη, προξενῶντας μεταφυσικὸ φόβο σὲ ἀποκαλυπτικὸ περιβάλλον. Ὅλο αὐτὸ δὲν ἀφήνει κανένα ἴστο-

⁸⁴ Δὲν ὑπάρχουν ἀναφορὲς σὲ μὴ χριστιανικὲς πηγές ὅτι συνέβη πράγματι κάτι τέτοιο. Καταπέτασμα εἶναι τὸ χώρισμα πού διακρίνει τὰ ἅγια τῶν ἁγίων ἀπὸ τὸ ἐκτός.

ρικό ἶχνος, σημαίνει μιὰ πρόσκαιρη ‘οὐράνια ἀγανάκτηση’ χωρίς συνέπειες. Ἴσα πού ἀποδείχθηκε σέ ὅσους μπορούσαν νά καταλάβουν ὅτι ἀληθῶς Θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος... Οἱ ὅποιοι γιατί χρειάζονταν σεισμούς καὶ ἔκτακτες νεκραναστάσεις, ὅταν κυκλοφόρησε ὁ Ἰδιος ἀνάμεσά τους κάνοντας (ὑποτίθεται) τὸ ἓνα θαῦμα μετὰ τὸ ἄλλο καὶ διδάσκοντας μὲ τὴν πιὸ ὑψηλὴ σοφία καὶ μὲ ἐξουσία; Εἰδικὰ αὐτὰ μὲ τὴν ἔγερση τῶν ἀγίων, ἀκόμη κι ἂν ἔχουν συμβολικὴ ἀξία, στὴν κυριολεξία τους εἶναι τόσο ἀπαράδεκτα ὥστε δὲν δικαιολογοῦνται οὔτε ἐλάχιστα.

Ἀνάσταση

Ὡς πρὸς τὴν ἀνάσταση τὸ ‘ἀπλοῖκὸ’ ἐρώτημα ἐνὸς ἔφηβου εἶναι ὅ,τι πιὸ εὐστοχο: πῶς μπόρεσε νὰ ἀναστηθεῖ ἀφοῦ πέθανε; Νὰ τὸ κάνω πιὸ λιανά: ἀπὸ τὸ τίποτα δὲν θὰ προέλθει ποτὲ τίποτα. Μήπως τὸν ἀνέστησε ὁ Θεὸς Πατέρας, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Παῦλος; Ὅμως καὶ ὁ ἴδιος εἶναι Θεός, ὑποτίθεται. Πῶς πέθανε λοιπόν; Πέθανε στὸ σῶμα, τὸ ὁποῖο μπορούσε ὡς Θεὸς νὰ ἀναστήσει. Ἡ ἐξήγηση αὐτὴ μοιάζει εὐλογη, ἀλλὰ εἶναι προσχηματικὴ, ἄσχετη καὶ ἀπογοητευτικὴ. Ἀνθρώπινη φύση εἶναι κυρίως ἡ ἀθάνατη ψυχὴ, ἡ ὁποία ἀνέμενε τῇ θείᾳ δύναμει νὰ ἀνασυνθέσει τὸ νεκρὸ σῶμα, ἢ τὸ ἀνέστησε ἡ ἴδια ἐνωμένη ὅπως ἦταν πάντα μὲ τὴ θεότητα; Τότε γιατί δὲν τὸ ἔκανε ἀμέσως ἀλλὰ τὴν τρίτη ἡμέρα; Σὲ κάθε περίπτωση, στὸν ὑποτιθέμενο ἄδη πῆγε νεκρὸς σὲ νεκρούς; Τότε ἢ ἔχουμε φθάσει πιά στὸ παραλήρημα, ἢ ἀλλιῶς ὅ,τι νομίζουμε γιὰ θάνατο εἶναι μιὰ ἄλλη μορφή ζωῆς. Ἐπομένως, τί ἀκριβῶς ἐννοοῦμε ὅταν λέμε ὅτι ‘πέθανε’, ἢ ὅτι ‘νίκησε τὸν θάνατο μὲ θάνατο’; Καὶ ὅποιος βρῖσκεται σὲ ἐνότητα μὲ τὸν Θεό, μπορεῖ νὰ κάνει κι αὐτὸς ταξίδια στὸν ‘ἄδη’ καὶ μετὰ ἢ ἀμέσως νὰ ἀναστήσει τὸ σῶμα του; Ἡ πόρτα τῆς χριστιανισμοσύνης ἀνοίγει καὶ μὲ αὐτὴ τὴν ἀφορμὴ διά-

πλατα στη μαγεία, ἂν καὶ δὲν γνωρίζω τί περισσεύει μέσα σὲ ὅλα αὐτά, ἡ μαγεία ἢ μᾶλλον ἢ παράνοια καὶ ἡ ἀσυναρτησία;⁸⁵

Στὸν γνωστὸ καὶ πιὸ ἀγαπητὸ ὕμνο Χριστὸς ἀνέστη τὸν θάνατο νικάει ἢ ζωὴ, δηλαδή ὁ ἴδιος, πεθαίνοντας! Ἄν δὲν μπορούσε νὰ πεθάνει, δὲν θὰ ὑπῆρχε οὔτε μάχη οὔτε νίκη. Ποιὰ ἦταν ἡ νίκη; Ὅτι ἀνέστησε τὸ πτώμα Του. Γιορτάζοντας ἐλπίζουμε ὅτι ὅπως τὸ ἔκανε γιὰ τὸ δικό Του, θὰ τὸ κάνει καὶ γιὰ τὸ δικό μας. Ὁ ὕμνος δὲν ἔχει νόημα χωρὶς τὴν ἀνασύσταση τοῦ πτώματος, καὶ μπορεῖ μόνο νὰ συμβολίζει ἀδέξια τὴν πνευματικὴ ἀνάσταση, τὴ μετάνοια καὶ φώτιση. *Ἀνέστη ὁ Χριστὸς ὡς παντοδύναμος, ἀνακοινώνει ἕνας ἄλλος ὕμνος, ὅπου ὁμολογοῦμε καὶ πάλι ὅτι συνέβη κυριολεκτικὰ ἀνάσταση, δηλαδή ἀνασύσταση τοῦ πτώματος.*

Νὰ πεθαίνω καὶ νὰ ‘νικάω’ τὸν θάνατο χωρὶς νὰ εἶναι κἄν δυνατὸ νὰ πεθάνω τί νόημα ἔχει; Εἶναι θεατρνισμὸς; Εἶναι αὐτοσαρκασμὸς; Εἶναι κοροϊδία; Ἰπάρχει τρόπος νὰ ἐξηγηθεῖ κάτι τέτοιο; Μᾶλλον καταλαβαίνοντας ὅτι δὲν βγάζει νόημα ἡ ὑποτιθέμενη πάλη μὲ τὸν θάνατο, ἂν ὡς παντοδύναμος, προαιώνιος κ.τ.ῶ., ὁ Χριστὸς δὲν ἐπρόκειτο σὲ καμμιά περίπτωσιν νὰ νικηθεῖ, ἡ πατερικὴ θεολογία τείνει νὰ συνδέει τὴν ἀνάσταση μὲ τὸν Πατέρα, ὅπως ὁ Παῦλος. Ὁ ἴδιος πέθανε πραγματικὰ καὶ ὄχι ὑποκριτικὰ, δηλαδή πλήρως (;), καὶ τὸν ἀνέστησε ὁ Πατέρας! Ὁ πνιγμένος ἀπὸ τὰ μαλλιά του πιάνεται. Προφανῶς αὐτὸ δὲν εἶναι θεολογία ἀλλὰ μιὰ πολὺ κακὴ σοφιστεία, ποὺ δὲν πείθει οὔτε μικρὰ παιδιὰ, ὁπότε χρειάζεται νὰ ἐξηγηθεῖ γιὰ ποιὸ λόγο ἡ χριστιανοσύνη συντήρησε κάτι τόσο ἀπαράδεκτο ἀντὶ νὰ ξανασκεφτεῖ συνολικὰ τὸ ζήτημα τῆς ἀνάστασης. Ὅτι τὸ ‘ποίμνιο’ ἀκολούθησε τοὺς ἱερεῖς δὲν παραξενεύει, αὐτὴ εἶναι ἡ δουλειά του.

⁸⁵ Τῇ σχετικῇ πνευματικῇ ἀτμόσφαιρα συλλαμβάνει ἐντυπωσιακὰ ὁ Ντράγιερ στὴν ταινία Ὁ Λόγος. Βλ. τὴν *Κιβωτό*, σ. 115 κ.έ.

Ὁ Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας, τέλη τοῦ πρώτου καὶ ἀρχὲς τοῦ δευτέρου αἰῶνος, βρίσκεται στὰ θεμέλια τῆς μέχρι σήμερα ἰσχύουσας ‘θεολογικῆς’ γραμμῆς, συνοψίζοντάς την ἄριστα, διευκρινίζοντας ὅτι ὅπως ὁ Χριστὸς δὲν μποροῦσε νὰ ἀναστήσει τὸν ἑαυτό Του ἔτσι δὲν μπορεῖ νὰ τὸ κάνει οὔτε γιὰ μᾶς, ἀλλὰ θὰ τὸ κάνει καὶ γιὰ μᾶς ὁ Πατέρας: *ὡς καὶ ἀληθῶς ἠγέρθη ἀπὸ νεκρῶν, ἐγείραντος αὐτὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὡς καὶ κατὰ τὸ ὁμοίωμα ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ οὕτως ἐγερεῖ ὁ πατήρ αὐτοῦ...*

Πῶς γίνεται ὁ Χριστὸς νὰ μὴ μπορεῖ νὰ ἀναστήσει τὸ σῶμα Του; Τί ἔκανε ἡ ψυχὴ Του; Μήπως πέθανε ψυχῆ τε καὶ σώματι, κάτι πὸ δὲν συμβαίνει οὔτε μὲ τοὺς ‘κοινοὺς θνητοὺς’ ἐμᾶς; Τί ἔκανε ἡ θεία φύση τὴν ὥρα τοῦ θανάτου; Μὲ τὸν θάνατο τοῦ σώματος ἢ ἔστω καὶ τῆς ψυχῆς, τὸ πρόσωπό Του ἔχασε καὶ τὴ θεία ὑπόστασή Του; Πέθανε πλήρως ὀλόκληρος, ἔτσι πὸ μόνον ὁ Πατέρας εἶχε δύναμη ἀνάστασης; Ἐπειτα, ὑποτίθεται πῶς ἡ ἀνάστασή Του συνέβη τὴν τρίτη μέρα. Πῶς πῆγε στὸν ἄδη χωρὶς σῶμα ἢ καὶ χωρὶς ψυχὴ καὶ ποιούς συνάντησε ἐκεῖ, ἂν ὁ ἄνθρωπος ἀναμένει τὴν ἀνάσταση / ἀνασύστασή του στὴ ‘δευτέρα παρουσία’; Ἄν μποροῦμε ἀσώματοι νὰ σκεφτόμαστε, νὰ κάνουμε σχέσεις, νὰ ἀλλάζουμε τὸν χαρακτήρα καὶ τὴ ζωὴ μας, γιὰτί ὅλη αὐτὴ ἡ φασαρία γιὰ τὴ σπουδαιότητα τῆς ἀνάστασης τοῦ πτώματος;

Ὁ ‘ἀναστημένος’ Χριστὸς ἦταν ἀγνώριστος σὲ βαθμὸ πὸ ὁ Θωμᾶς ἔπρεπε νὰ δεῖ τὰ σημάδια ἀπὸ τὰ καρφιά γιὰ νὰ πιστέψει ὅτι βρίσκεται μπροστὰ στὸ ἴδιο πρόσωπο — ἡ διαφορὰ ἦταν τόσο μεγάλη, ὥστε οὔτε κἂν ἡ ζωντανὴ συνομιλία μαζί Του δὲν ἔπεισε τὸν μαθητὴ, ὁ τόνος τῆς φωνῆς, ἐκφράσεις καὶ τρόποι πὸ μᾶς εἶναι οἰκεῖοι ὅταν ἔχουμε συναναστραφεῖ κάποιον, κι ἔτσι μποροῦμε νὰ τὸν ἀναγνωρίσουμε ἀκόμα κι ἂν μᾶς μιλάει στὸ σκοτάδι ἀπὸ μακριά. Ἄν ἀναστήθηκε τὸ προηγούμενο σῶμα, πῶς ἐξηγεῖται τόσο διαφορετικὴ μορφή, ἢ πῶς ἓνα σῶμα μὲ σάρκα καὶ ὀστᾶ μποροῦσε νὰ μπαίνει στὰ δωμάτια χωρὶς νὰ ἀνοίγει τὴν πόρτα; Μήπως δὲν ἔμεινε ποτὲ χωρὶς σῶμα, τὸ δὲ

πνευματικότερο σῶμα Του εἶχε δεχτεῖ ἴχνη ἀπὸ τὰ καρφιά; Τότε γιατί τὸ σῶμα αὐτό, πού ἔφερε καὶ τὰ σημάδια τῆς σταύρωσης, δὲν διατηροῦσε ἔστω κατὰ προσέγγιση τὴ μορφή τοῦ προηγούμενου, καὶ ἀκόμη πῶς ἐξηγεῖται ὅτι ὁ τάφος βρέθηκε ἄδειος; Τὸ θνητὸ σῶμα δὲν θὰ ἀπέμενε ἐκεῖ, ὅπως συμβαίνει μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὅταν ‘πεθαίνουν’ καὶ συνεχίζουν μὲ τὸ πνευματικότερο σῶμα τους στὴν ἄλλη ζωή;⁸⁶ Μήπως τὸ ἐξαφάνισε θαυματουργικά γιὰ νὰ μὴ νομίζεται νεκρός; Θὰ ἦταν ἀντάξιό Του τέτοιο τέχνασμα; Πάλι, ἂν ἐγκατέλειψε τὸ θνητὸ σῶμα, πῶς μποροῦσε νὰ φάει ὑλικὴ τροφή μετὰ τὴν ἀνάσταση, ἔχοντας πιά τὸ πνευματικότερο σῶμα Του;

Τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὸν ἄγγελο πού κύλησε τὴν πέτρα δὲν εἶναι λιγώτερο προβληματικό. Ὁ Χριστὸς δὲν εἶχε δύναμη ἢ δὲν καταδεχόταν; Ἄλλωστε μποροῦσε πιά νὰ περνάει μέσα ἀπὸ τοίχους. Τὸ ἄνοιγμα τοῦ τάφου προσπαθεῖ κι αὐτὸ νὰ συμβάλει στὸν ρεαλισμὸ τῆς ἀνάστασης, ὅτι ζωντάνεψε / ἀνασυστάθηκε τὸ προηγούμενο σῶμα, τὸ ὁποῖο δὲν μποροῦσε νὰ περνάει μέσα ἀπὸ τοίχους καὶ πέτρες — ἀσχέτως ἂν λίγο μετὰ αὐτὸ ἀνατρέπεται, καὶ ὁ Ἰησοῦς μποροῦσε ὄχι μόνον νὰ διασχίζει τοίχους ἀλλὰ νὰ ἐμφανίζεται ταυτόχρονα σὲ διάφορα μέρη! Ἄλλωστε καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ‘ἀνάσταση’, ἂν μποροῦσε νὰ περπατᾶει στὸ νερό, δὲν χρειαζόταν νὰ ὑπακούει σὲ φυσικοὺς νόμους οὔτε κἂν τὸ θνητὸ σῶμα Του. Ἐπειτα, γιατί χρειαζόταν ἄγγελος νὰ πεῖ ὅσα θὰ ἔλεγε ὁ ἴδιος λίγο ἀργότερα; Ἀντιφάσεις καὶ προβλήματα περισεύουν καὶ στὸ ἐπεισόδιο αὐτό, πού δὲν ἔχει στηθεῖ προσεκτικά. Παρόμοια τὸ ἄνοιγμα τῶν μνημείων μετὰ τὴ σταύρωση καὶ ἡ ἔγερση τῶν ἁγίων, κατανοοῦνται ὡς ἀδέξιο ἐφεύρημα πού συμβάλλει στὴν καταδίκη τῆς παράδοσης τοῦ ‘ἐκλεκτοῦ’ λαοῦ,

⁸⁶ Ἀκριβῶς ἐπειδὴ γνώριζαν τί συμβαίνει τὴν ὥρα τοῦ λεγόμενου θάνατου, οἱ Ἕλληνες εἰρωνεύτηκαν τὸν Παῦλο ὅταν τοὺς μίλησε γιὰ ἀνάσταση, καὶ ἴσως διακρίνοντας τὴν καλὴ του πρόθεση τὸν ἀπέρριψαν μᾶλλον εὐγενικά, ‘θὰ σὲ ἀκούσουμε καὶ πάλι’...

καὶ ταυτόχρονα ἀναδεικνύει ‘ὑπερφυσικά’ τὴ θεότητα τοῦ Ἰησοῦ — ἄσκοπα, ἀφοῦ συνέχιζαν νὰ τὸν ἔχουν γιὰ ἀπατεῶνα καὶ ζήτησαν ἀπὸ τὸν Πιλάτο νὰ σφραγίσαι τὸ μνήμα γιὰ νὰ μὴν κλέψουν τὸν νεκρὸ οἱ μαθητές. Προφανῶς καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ταφή προσπαθοῦν νὰ στηρίξουν τὴν ἀληθοφάνεια τῆς ἀνάστασης.

Στὴν παρουσία τοῦ ἄγγελου ὑπάρχει μιὰ θετικὴ πλευρά. Ἄν τὸ μνήμα ἀφηνόταν ἄδειο, ὁ θάνατος θὰ εἶχε ‘νικηθεῖ’, ἀλλὰ ὄχι ἀπὸ τὴ ζωὴ. Δὲν θὰ ὑπῆρχε θλίψη, ὅμως στὴ θέση τῆς θὰ ἔχασκε τὸ κενό. Πιὸ προσεγμένη μυθοπλασία ἔπρεπε νὰ εἶχε ξεπεράσει τὸ πλῆθος τῶν προβλημάτων γιὰ νὰ ἀναδειχθεῖ ἀκέραιη ἢ θετικὴ πλευρά, ἢ παρουσία ζωῆς καὶ ἀγνότητας, ἰκανὴ νὰ ἀνακοινώσει ὅπως πρέπει τὰ χαρμόσινα νέα, ὅτι ὁ Χριστὸς ζεῖ.

Σύμφωνα μὲ τὴν ἔρευνα, ἡ ἀρχαιότερη χριστιανικὴ παράδοση δὲν ἀναφέρεται οὔτε σὲ ἄδειο μνήμα οὔτε σὲ ἄμεσες μεταθανάτιες φανερώσεις τοῦ Χριστοῦ. Τὸν κοινὸ τόπο τοῦ θανάτου ὡς μεταβάσεως στὴν ἄλλη ζωὴ μὲ τὴν ὀριστικὴ ἀποβολὴ τοῦ φθαρτοῦ σώματος προϋποθέτει ἢ ἴδια ἢ δήλωση τοῦ Χριστοῦ στὸν ἕνα ληστή ὅτι *σήμερον μετ’ ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ*. Ἐκτὸς ἂν ἐννοοῦσε ὅτι θὰ τὸν ἀναστήσει πρὶν ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ὑπόλοιπους, ὅμως πουθενὰ στὰ συμφραζόμενα δὲν ὑπονοεῖται κάτι τέτοιο. Βέβαιον πάντως εἶναι ὅτι μὲ τὸ *σήμερον* τὸ τριήμερον ταξίδι στὸν ἄδη πάει ἄκλαυτο, ἐκτὸς ἂν ὁ παράδεισος βρῖσκεται στὸν ἄδη...

Ἡ τριήμερη⁸⁷ κάθοδος στὸν ἄδη εἶναι ἄλλος ἕνας ἀτυχῆς μῦθος, φτιαγμένος ὄχι γιὰ νὰ ἐκφράσει βιώματα ἀλλὰ γιὰ νὰ μπαλώσει μερικὲς ἀπὸ τίς τρῦπες τοῦ μύθου τῆς ἀνάστασης, καὶ

⁸⁷ Εἴθισται οἱ νεκρὲς θεότητες νὰ χρειάζονται τρεῖς μέρες ὡς τὴν ἀνάστασή τους, σημαίνοντας τὴν πληρότητα, ἕνα χρονικὸ διάστημα, ποῦ δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι οὔτε μικρότερο οὔτε μεγαλύτερο, ἀλλὰ ὅ,τι ἀκριβῶς χρειάζεται γιὰ κάποιον λόγο.

μάλιστα με καθυστέρηση. Έκπροσωπείται ελάχιστα και ασυνάρτητα στην Καινή Διαθήκη, τόν αναπτύσσουν διάφοροι έκκλησιαστικοί συγγραφείς τῶν ἐπομένων αἰῶνων, ἔχει τὴν πληρέστερη μορφή του στὸ εὐαγγέλιο τοῦ Νικόδημου (μετὰ τὸν 5ο αἰῶνα) καὶ ἀποτέλεσε κυρίως εἰκαστικό θέμα, σὲ κινητὲς εἰκόνες καὶ τοιχογραφίες.

Μὲ κουτοπονηριὲς ἀντὶ γιὰ γνήσιους μύθους, μιὰ τρύπα κλείνει, δύο ἀνοίγουν. Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ καὶ ζεῖ κανονικά χωρὶς σῶμα ἢ μὲ ἄλλο σῶμα, ἱκανὸ γιὰ πλήρη νοητικὴ καὶ αἰσθητηριακὴ λειτουργία, ἂν πράγματι στὸν (ποιόν;) ἄδη μποροῦσαν ἀκόμη καὶ νὰ ἀποκτήσουν σχέση μετὰ τὸν Χριστὸ ἢ νὰ τὸν ἀρνηθοῦν, γιὰτὶ χρειάζεται νὰ ἀνασυντεθεῖ / ἀναστηθεῖ τὸ νεκρὸ σῶμα; Οἱ ψυχὲς ὅσων ἔζησαν ‘μετὰ’ Χριστόν, πηγαίνουν στὸν ἴδιο ‘ἄδη’ ἢ σὲ ἄλλο; Κι ἂν ὑπάρχουν ἐκεῖ μετὰ τὴν πληρότητα λειτουργιῶν ποὺ χαρακτηρίζει τὸν ἄλλο ἄδη, τί χρειάζεται ἡ ἀνάστασις καὶ τοῦ δικοῦ τους πτώματος; Περαιτέρω, τὴν ὥρα τῆς ὑποτιθέμενης ἀνάστασης / ἀνασύνθεσης οἱ ψυχὲς θὰ ἐπιστρέψουν σὲ ποιούς τάφους, ὅταν δὲν διατηροῦνται κἂν ὅλοι οἱ τάφοι στοὺς αἰῶνες; Τίς ἄλλες ψυχὲς ποῦ θὰ τίς περιμένει τὸ ‘ἐπισκευασμένο’ σῶμα, τὸ ὁποῖο, σύμφωνα μετὰ τὴ γνωστὴ ἀπορία τῶν ἀτεγκτων σχολαστικῶν, πῶς θὰ ἀνασυντεθεῖ, ἂν μέρη του συνεργάστηκαν μέσῳ τῆς διατροφικῆς ἀλυσίδας γιὰ νὰ ὑπάρξουν ἄλλα ὄντα; Τί θὰ γίνεῖ μετὰ ὅσους ἀποτεφρώθηκαν; Ὅμως ἂν ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ ἀναπληρώσει ὕλη καὶ δομὲς ποὺ χάθηκαν ἢ χρειάστηκαν ἀλλοῦ, χωρὶς αὐτὸ νὰ δημιουργεῖ πρόβλημα, γιὰτὶ νὰ ἀσχοληθεῖ μετὰ τὴν ἐφικτὴ συγκέντρωση καὶ ἀνασύνθεσις τῆς ὕλης τοῦ ἀποσυντεθειμένου σώματος, καὶ νὰ μὴ δημιουργήσῃ νέα σώματα, ἀκόμη καὶ πανομοιότυπα μετὰ τὰ προηγούμενα ἢ μιὰ ἰδανικὴ ἐκδοχὴ τους; Ὅλο τὸ θέμα εἶναι μιὰ συγκεκριμένη ποσότητα ὕλης νὰ ἐπανασυνδεθεῖ μετὰ τὴν ψυχὴ στὴν ὁποῖα ὑποτίθεται ὅτι ‘ἀνῆκε’; Ποιὰ ὕλη ἀκριβῶς; Τί ἀκριβῶς τῆς εἶναι τόσο ἀπαραίτητο ἀπ’ ὅσα ἤδη ἐν ζωῇ ἀποχωρίζεται χωρὶς πρόβλημα,

ἀπὸ κύτταρα ὡς ὀλόκληρα ὄργανα, μὲ ἀναπηρίες, μὲ ἀφαιρέσεις, μεταμοσχεύσεις, κ.λπ.;

Ἄν ἡ ψυχὴ εἶναι τόσο δεμένη μὲ τὸ συγκεκριμένο σῶμα, ὅσοι πέθαναν μωρὰ θὰ ἀναστηθοῦν μωρὰ, ὅσοι πέθαναν γέροντες θὰ ἀναστηθοῦν γέροντες; Προφανῶς τὸ ἀναστάσιμο σῶμα θὰ ἔχει τὴν προηγούμενη ἡλικία — ἡ ὁποία θὰ παραμείνει ἀμετακίνητη, ἢ τὰ μωρὰ θὰ ἐνηλικιωθοῦν στὴν ἄλλη ζωὴ; Οἱ γέροντες θὰ παραμείνουν ἔτσι ἢ μαγικά θὰ ‘ξαναγιώσουν’; Ὅποτε γιατί ἔπρεπε νὰ ἀναστηθεῖ τὸ παλιὸ σῶμα, ἀφοῦ χρειάζονται ἄλλο σῶμα; Περαιτέρω, τί θὰ γίνεи τὴν ὥρα ἐκείνη, θὰ ἐμφανίζονται νεκροί, ἄλλοι ἀπὸ τάφους ποὺ θὰ ἀνοίγουν καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὸ πουθενά, ὅπως τὰ καρβέλια καὶ τὰ ψάρια ποὺ χόρτασαν τοὺς ὄχλους; Καὶ ὅλο αὐτὸ θὰ ὑπάρχει πῶς στὴν ἄλλη ζωὴ; Θὰ ἔχουμε τὸ παλιὸ σῶμα ἀναστημένο γιὰ νὰ τρῶμε, νὰ πίνουμε, νὰ κοιμόμαστε, νὰ πλενόμαστε καὶ νὰ κάνουμε ὅλα ὅσα κάνουμε τώρα; Τὸ πρᾶγμα ξεφεύγει πολὺ.

*

Μὲ τέτοια παρέλαση ἀντιφάσεων, ἀνοησίας καὶ ἀσυναρτησίας ἀπορεῖ κανεὶς σὲ τί ἀκριβῶς πιστεύει ἢ χριστιανοσύνη ὅταν μιλάει γιὰ ἀνάσταση. Μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἀνάστασης ἢ παράνοια ἐκτινάσσεται σὲ δυσθεώρητα ὕψη. Δύο στοὺς τρεῖς Ἀμερικανούς, ποσοστὸ ποὺ μᾶλλον ἐκφράζει συνολικὰ τὴ χριστιανοσύνη, πιστεύουν στὴν ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, ἐννοῶντας ἀκριβῶς τὴν ἔγερση / ζωογόνηση τοῦ πτώματος, τὴν ὁποία ἔχουν καὶ πρότυπο τῆς δικῆς μας ἐγέρσεως. Ὅπως φαίνεται, ὅσα συζητοῦμε ἐδῶ δὲν ἔχουν ἀπασχολήσει τὰ 2/3 τῶν χριστιανῶν, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι τὸ 1/3 ποὺ δὲν πιστεύει στὴν κυριολεξία τῆς ἀνάστασης, τὸ κάνει γιὰ τοὺς σωστοὺς λόγους. Ἄν μὴ τι ἄλλο, πάντως ὁ ἕνας στοὺς τρεῖς πιστοὺς δὲν δίνει καθαρὴ καὶ ἀναμ-

φίβολη ψήφο στην παράνοια. Και οί υπόλοιποι, όμως, τὸ κάνουν μᾶλλον ἀπὸ ἀνεύθυνη καὶ ἐπιπόλαιη σκέψη. Δὲν πρέπει νὰ συζητηθεῖ ὅλο αὐτό; Ἔχουμε ἐκπαίδευση ποὺ δὲν τιμᾷ τὴν ἐρώτηση, τὴ συζήτηση, τὴν ἔρευνα καὶ τὸ ἐπιχείρημα, ἢ παπαγαλία ζεῖ καὶ βασιλεύει,⁸⁸ καὶ σὲ κάθε ἡλικία τὸ ‘ποίμνιο’ κάνει ὅ,τι μπορεῖ γιὰ νὰ τιμᾷ τὸ ὄνομά του ἀντιμετωπίζοντας τὴ σκέψη μὲ ἀδιαφορία ἂν ὄχι μὲ φόβο, λὲς καὶ θὰ μᾶς πλακώσει ὁ οὐρανὸς ἂν ἀλλάξουμε μιὰ ἰδέα ἢ ἂν κάνουμε ἓνα λάθος, ἐνῶ τώρα εἴμαστε ἀλάθητοι, ὀρθόδοξοι!

*

Ὁ μῦθος τῆς ἀνάστασης δὲν ἀνταποκρίνεται σὲ καμμιά ἱστορικὴ πραγματικότητα, ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ κατασκευάσει μία, χωρὶς ἐπιτυχία. Σὲ πολλές καὶ τόσο κρίσιμες περιπτώσεις ὅσο τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἀνάσταση, ἡ Βίβλος δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνα

⁸⁸ Παπαγαλία δὲν εἶναι μόνο νὰ ἀποστηθίζω τὰ κείμενα λέξη πρὸς λέξη. Παπαγαλία εἶναι ὅποιαδήποτε ἀποθήκευση πληροφοριῶν, ἀκόμη καὶ κατὰ προσέγγιση ἢ ὅπως ἀλλιῶς. Παπαγαλία εἶναι νὰ γεμίζω ἀπὸ πληροφορίες ποὺ οὔτε καὶν μὲ ἐνδιαφέρουν καὶ ποὺ ἴσως οὔτε καταλαβαίνω οὔτε θέλω καὶ ἔχω λόγο νὰ γνωρίζω. Δὲν ὑπάρχει παπαγαλία σὲ μία μόνο περίπτωση. Ἄν κάνω ἐρευνητικὴ ἐργασία καὶ ἔχω νὰ σκεφτῶ κάποια προβλήματα. Στὸ τέλος τῆς ἐργασίας, χάρη στὴν τριβὴ μὲ τὰ ζητήματα ποὺ σκέφτομαι, εἶναι πιθανὸ χωρὶς νὰ τὸ ἔχω προσπαθήσει νὰ παραμείνουν στὴ μνήμη μου κάποια στοιχεῖα, πληροφορίες, ἐνδιάμεσα συμπεράσματα, κ.λπ. Αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικὴ γνώση, αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν παπαγαλία, κάτι ποὺ δὲν ἔχουν ἀντιληφθεῖ συχνὰ οὔτε καὶν οἱ ἐκπαιδευτικοί, συνεχίζοντας νὰ ἀναγκάζουν τὰ παιδιά νὰ ἀποθηκεύουν διάφορα, τὰ ὁποῖα ἀποβάλλουν μετὰ τὶς ἐξετάσεις γιὰ νὰ μὴν τοὺς μείνει ἐν τέλει σχεδὸν τίποτε ἄλλο ἀπὸ μιὰ μεγάλη καὶ δίκαιη ἀπέχθεια γιὰ τὴ σχολικὴ ‘μάθηση’.

μυθιστόρημα, αλλά ένα άπίστευτα κακογραμμένο μυθιστόρημα, με το συμβολικό περιεχόμενο, και όταν είναι εϋστοχο, να ανατίθεται σε ασυνάρτητες μορφές, ανίκανες να το υποστηρίξουν. Το γεγονός ότι δύο τρίτα τῶν χριστιανῶν (χωρίς να γνωρίζουμε τὸν λόγο για τὸν ὁποῖο δὲν τὸ κάνει τὸ ὑπόλοιπο ἕνα τρίτο) ἀποδέχονται καὶ μάλιστα ὡς τὸ πλέον κεντρικὸ καὶ σημαντικὸ ἱερὸ γεγονός ἕνα τόσο ἀναμφίβολο καὶ προφανὲς ψεῦδος ὅπως εἶναι ἡ ἀνάσταση τοῦ πτώματος, δὲν εἶναι κολακευτικὸ για τὴν ποιότητα τῶν Ἐκκλησιῶν μας.

*

Μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἀνάστασης στὶς λεπτομέρειές του ἀσχολεῖται για πρώτη φορά ἤδη ἕνα βιβλικὸ πρόσωπο. Τί πιστεύει λοιπὸν ὁ Παῦλος; Εἶδαμε ὅτι ἀπευθυνόμενος στοὺς Ἀθηναίους δὲν κατόρθωσε νὰ τὸν πάρουν πολὺ στὰ σοβαρά, ὅμως ἡ συγκεκριμένη ὁμιλία δὲν περιέχει ἀρκετὰ στοιχεῖα για νὰ κρίνει κανεὶς τί ἐννοεῖ ἀνάσταση τῶν νεκρῶν ἢ τῶν σωμάτων, ἔγερση ἐκ νεκρῶν καὶ ἔγερση τῶν κεκοιμημένων. Ὁ Παῦλος φαίνεται νὰ πιστεύει στὸν πλήρη θάνατο τοῦ Ἰησοῦ, ὅ,τι κι ἂν σημαίνει αὐτὸ (ὅπως εἶδαμε, δὲν μπορεῖ νὰ σημαίνει τίποτα πραγματικὸ), ἀπ' ὅπου ἀναγκάζεται νὰ βάλει τὸν Πατέρα νὰ διενεργεῖ τὸ θαῦμα τῆς ἀνάστασης. Σὲ αὐτὰ παρατηροῦμε μᾶλλον ἀπόπειρές του νὰ προσεγγίσει τὸ ὅλο θέμα, μιὰ πειραματικὴ σκέψη μὲ τὴν ὁποία δὲν φαίνεται ἐν τέλει νὰ συμφωνεῖ.

Στὴν ἐπιστολὴ *Πρὸς Ρωμαίους* ὁ Παῦλος ἀναφέρεται στὸ τωρινὸ σῶμα ἀποκαλῶντας τὸ *σῶμα τῆς ἁμαρτίας* καὶ *παλαιὸ ἄνθρωπο*, ὀρίζοντας τὴν ἀνάσταση ὡς *καινότητα ζωῆς* καὶ *ζωὴ μὲ τὸν Χριστό*. Αὐτὸ προϋποθέτει *κατάργηση* τοῦ σώματος τῆς ἁμαρτίας, ὅχι ἀνασύνθεση. Ἡ ἔγερση ἐκ νεκρῶν, στὰ συμφραζόμενα αὐτά, σημαίνει ἀπλῶς ὅτι δὲν κυριαρχεῖ ὁ θάνατος. Ἄν

και τὸ θνητὸ σῶμα προορίζεται νὰ ἀφανιστεῖ, ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ δὲν τερματίζεται μὲ τὴ δική του κατάργηση.

Στὴν *Πρὸς Κολοσσαεῖς* θάνατος εἶναι ἡ ἁμαρτία, ἡ ἔγερση σημαίνει τὴ ζωὴ μὲ τὸν Χριστό. Αὐτὸ ἀπαιτεῖ ἀπέκδυση τῆς σαρκός. Ὁ ὑποτιθέμενος θάνατος ὄχι μόνο συμφορὰ δὲν εἶναι, ἀλλὰ συνεργάζεται στὴ χαρμόσυνη μεταμόρφωση τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι προϋπόθεση προόδου σὲ πιὸ πραγματικὴ ζωὴ. Ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος ἔχει ἤδη ἐγερθεῖ μὲ τὸν Χριστό καὶ μυστικὰ ζεῖ μέσα Του. Ἡ ἔγερση εἶναι πνευματικὸ γεγονός, σημαίνει τὴ φώτιση, καὶ δὲν ἔχει νὰ κάνει μὲ τὸ θνητὸ σῶμα, τὸ ὁποῖο ἀφήνεται στὴν κατάρρευση καὶ τὸν ἀφανισμό του.

Στὴν *Α΄ πρὸς Κορινθίους* ὁ Παῦλος δὲν ἐπικρίνει ὅσους ἀπορρίπτουν τὴ ζωογόνηση τοῦ πτώματος, ἀλλὰ ὅσους ἀρνοῦνται τὴν ἄλλη ζωὴ πιστεύοντας ὅτι ὅλα ἀρχίζουν καὶ τελειώνουν ἐδῶ. Φέροντας τὸν λόγο στὸ 'τεχνικὸ' ζήτημα, μὲ τί σῶμα ἔρχεται στὴ ζωὴ ὁ νεκρὸς, διαχωρίζει ἀνάμεσα σὲ 'ἐπίγειο' σῶμα, ποὺ εἶναι θνητὸ καὶ πεθαίνει, καὶ σὲ 'ἐπουράνιο' σῶμα. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ζεῖ ἐπειδὴ ἀνασυντίθεται / ἀνίσταται τὸ φθαρτὸ ἢ 'ἐπίγειο' σῶμα, ἀλλὰ ἐπειδὴ χάνοντας αὐτὸ ἀπομένει μὲ τὸ πνευματικότερο, ἄφθαρτο ἢ ἐπουράνιο σῶμα, τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει σάρκες καὶ αἷματα. Ἐπομένως ἀλλάζει, μεταμορφώνεται, συνεχίζει μὲ πιὸ 'ἐσωτερικὸ' σῶμα, ποὺ τώρα παραμένει ἀπόκρυφο.

Προερχόμενος ἀπὸ τὸν ἑβραϊσμό, ὁ Παῦλος δὲν ἔχει τὴν ἔννοια τῆς *μετάβασης*, αὐτὸ εἶναι ὅλο τὸ θέμα. Δὲν εἶναι ἀσήμαντο, δημιουργεῖ δυσκολίες, ὅμως αὐτὸ εἶναι. Καὶ πάλι ὁ κορυφαῖος τῶν ἀποστόλων πλησιάζει στὴν ἔννοια αὐτὴ σχεδὸν μέχρι ταυτίσεως. Χρησιμοποιεῖ τὴν εἰκόνα τῆς *κοίμησης* μεταφορικὰ, γιὰ νὰ δείξει ὅτι ὁ θάνατος δὲν εἶναι ὀριστικὸς. Ἡ ἔγερση τῶν νεκρῶν δὲν σημαίνει ὅτι θὰ ἀνοίξουν τὰ μνήματα καὶ θὰ σηκωθοῦν σὰν ζόμπυ τὰ ἀποσυντεθειμένα σώματα — σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχει θάνατος. Μὴ ἔχοντας ξεκάθαρη ἔννοια *μετάβασης* / *διάβασης* στὴν ἄλλη ζωὴ, ἦταν ἀναγκασμένος νὰ 'ἀφήσει' τοὺς

‘κεκοιμημένους’ σὲ μιὰ ἀδιευκρίνιστη κατάσταση ‘ἀναμονῆς’. Ἄν εἶχε συνειδητοποιήσει περισσότερο αὐτὸ ποὺ ὁ ἴδιος λέει, τὴ δευτέρα παρουσία ὡς γεγονὸς παροντικό, τὴν ἐνότητα μὲ τὸν Χριστό, ποὺ ἀρχίζει ἤδη τώρα ὡς προσωπικὴ μυστικὴ σχέση, θὰ κατανοοῦσε τὴν ἄλλη ζωὴ σὲ νέα ὑπαρκτικὴ διάσταση καὶ δὲν θὰ τὴν περίμενε στὸ ἀόριστο μέλλον. Ἔτσι θὰ ἔφθανε φυσιολογικὰ σὲ πλήρως συνειδητὴ ἔννοια τῆς μετάβασης, ἀλλὰ καὶ δὲν θὰ κατέφευγε στὴν ἀπελπισμένη αὐτὴ ἀστεία ὑπεκφυγῆ, ὅτι ὁ Πατέρας ἀνέστησε τὸν Χριστό.

*

Τί λέει ὅμως ὁ Χριστός, σύμφωνα πάντα μὲ τοὺς Εὐαγγελιστές; Σὲ κάποια σημεῖα μιλάει γιὰ νεκροὺς ποὺ θὰ ἀναστηθοῦν ἀπὸ τὰ μνημεῖα, ὅμως αὐτὰ μποροῦν νὰ διαβαστοῦν ὡς συμβολικά, καὶ οὕτως ἢ ἄλλως ἀναγκαῖα γιὰ τὸ ὄλο στήσιμο τοῦ μύθου τῆς δικῆς Του ἀνάστασης. Πολὺ ἐκτενέστερη καὶ σοβαρὴ εἶναι ἡ ἀναφορὰ σὲ μιὰ ἀνάσταση ποὺ προϋποθέτει τὴν ἀθανασία, καὶ εἶναι πνευματικὴ.

τοῦτο ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρός, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκέ μοι μὴ ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀναστήσω αὐτὸ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Σύμφωνα μὲ τὴν ἀνακοίνωση αὐτὴ θὰ ἀναστήσει μόνο τοὺς δικούς Του! Αὐτὸ σημαίνει πὼς οἱ ἄλλοι θὰ παραμείνουν στὰ μνημεῖα; Προφανῶς ὄχι. Συνδέει τὴν ἀνάσταση μὲ τὴ σχέση ποὺ ἀναπτύσσουμε μαζί Του, ἔτσι ποὺ ὅσοι ἀνοίγονται στὴ σχέση αὐτὴ θὰ βρίσκονται ἀκόμα πιὸ κοντὰ Του στὴν ἄλλη ζωὴ. Δὲν εἶναι ἀνάσταση ἢ ἀπλὴ διαιώνιση, ποὺ ‘ἀπολαμβάνουν’ καὶ οἱ δαίμονες. Ἔτσι ἐπιβεβαιώνεται ὁ Συμεὼν ὅτι οἱ ὑπόλοιποι,

ὅπως δὲν τὸν εἶδαν πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατο, δὲν θὰ τὸν δοῦν οὔτε μετὰ.

τοῦτο δέ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ πέμφαντός με, ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν υἱὸν καὶ πιστεύων εἰς αὐτὸν ἔχη ζωὴν αἰώνιον, καὶ ἀναστήσω αὐτὸν ἐγὼ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Ὅποιος δὲν ἀναγνωρίζει τὴν θεότητα στὸ πρόσωπό Του, θὰ ἔχει ἀθανασία ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ζωὴ: μόνο ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἔχει ζωὴν αἰώνιον. Δὲν πρόκειται λοιπὸν γιὰ ἀνάσταση τοῦ πτώματος, ἀλλὰ γιὰ ‘ἀρπαγὴ’ κοντὰ Του, ζωὴ μαζί Του. Οἱ ἄλλοι ἀφήνονται στὴν ἀπλή ἀθανασία, ὅπως σὲ αἰώνιο μνημα, σὲ μιὰ αἰωνιότητα τόσο χαμηλῆς ἀξίας, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ὀνομάζεται κόλαση.

Ὅπως στὸν πλατωνικὸ μῦθο τοῦ σπηλαίου, τάφος εἶναι ἡ ἀφώτιστη ψυχὴ. Ἡ ἀνάσταση σημαίνει τὴ μυστικὴ ἐμπειρία τῆς ἀλήθειας τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ θείου προσώπου. Καὶ ἄλλοῦ ὁ Ἰδιος, χωρὶς νὰ ἀναφέρεται σὲ ἀντικειμενικὸ γιὰ ὅλους τέλος τῶν καιρῶν ἢ δευτέρα παρουσία, οὔτε καὶν στὴν ὥρα τοῦ ἀτομικοῦ βιολογικοῦ θανάτου, ἀνακοινώνει ὅτι ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστὶν ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσουσιν τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσουσιν. Ἄν ἡ ὥρα γιὰ τὴν ἀνάσταση εἶναι πάντα τώρα, πρόκειται σίγουρα γιὰ πνευματικὸ γεγονός, σημαίνει τὴ μεταμόρφωση τῆς συνείδησης ποὺ διενεργεῖ ἡ ἐπίγνωση τῆς ἀλήθειας ὡς ἐνότητα μαζί Του καὶ ἀναγνώριση τοῦ προσώπου Του.

*

Τί θὰ μπορούσε νὰ εἶχε πάρει τὴ θέση τῆς ἀνάστασης, δίνοντας στὴν ἀθανασία πιὸ ταιριαστὴ μυθολογικὴ ἔκφραση καὶ

ταυτόχρονα αποφεύγοντας τούς παραλογισμούς τῆς κυριολεκτικῆς ‘ἐγερσης’ / ‘ἀνάστασης’ / ‘ἀνασύστασης’ τοῦ πτώματος; Πῶς θὰ μπορούσε νὰ γίνει μῦθος ἢ μετάβαση ἢ διάβαση στήν ἄλλη ζωή, καί νὰ ἔχει τή χαρμόσυνη ἔνταση τῆς ἀνάστασης; Τὸ ζευγάρι θάνατος – ἀνάσταση ἐκπροσωπεῖ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ἀνατροπὴ, ἐνῶ ἡ μετάβαση ἐνώνει δύο καταστάσεις σὲ μιὰ εὐθεῖα, σχεδὸν μονότονη. Ἔχουμε ἐμπλακεῖ σὲ κακοτεχνίες πὺ δὲν φαίνεται νὰ μπορούμε νὰ ἀποφύγουμε, γι’ αὐτὸ χρειάζεται νὰ ἐξηγοῦνται ὅλες οἱ ἀντιφάσεις, ὥστε τὸ παραπλανητικὸ ὄνομα τῆς ἀνάστασης νὰ γίνεται κατανοητὸ ὡς μετάβαση.

Ἡ ἀνάσταση ὡς φώτιση δὲν συμβαίνει τὴν ὥρα τοῦ λεγόμενου θάνατου οὔτε τὴν ὥρα τῆς ὑποτιθέμενης ἐγερσης τοῦ νεκροῦ σώματος, ἀλλὰ σὲ ὁλόκληρη τὴν πορεία τοῦ βίου, στὸν βαθμὸ πὺ θέλει καθέννας νὰ νικάει τούς καθημερινούς θανάτους, τὰ λάθη, τούς ξεπεσμούς, τὶς ματαιώσεις ἐπιθυμιῶν, ἀρρώστιες καὶ ταλαιπωρίες, ἀνοιγόμενος στὶς πιὸ σημαντικὲς ὀψεις τῶν πραγμάτων. Χρειάζεται ἡ ἴδια ἡ συμβολικὴ σημασία τῆς ἀνάστασης νὰ ἀποκτήσει τὴ διάρκεια πὺ ὑπάρχει στὴ μετάβαση. Ἀπὸ γεννήσεως του στὸ διάστημα τῆς ἐδῶ ζωῆς ὁ ‘σωζόμενος’ ἄνθρωπος ἀνίσταται σιγὰ σιγὰ στὴν ἄλλη ζωή, ἢ ὁποῖα ὡς φώτιση εἶναι τελειότητα πὺ δὲν θὰ πάψει νὰ μεγαλώνει, ἔχοντας συνεχῶς παροντικὴ μυστικὴ φύση. Ἀπουσιάζει ὁμως ἀπὸ τὴ μετάβαση τὸ ἄνω τῆς ἀνάστασης, ἢ ποιοτικὴ διαφορά. Παρὰ τὶς ἀδυναμίες της, καὶ ἡ ἀπουσία αὐτὴ προσθέτει ἐγκυρότητα! Ἡ μετάβαση στὴν αἰωνιότητα δὲν εἶναι γιὰ ὅλους φώτιση, δὲν ὑπάρχει φώτιση μὲ αὐτόματο πιλότο.⁸⁹

Δυστυχῶς ἡ χριστιανοσύνη ἐπέλεξε νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὴν ἀνάσταση τοῦ πτώματος, τὴν ὁποῖα ἂν ἐξηγήσει ὡς μετάβαση ἢ διάβαση, θὰ πρέπει νὰ παραδεχτεῖ ὅτι συνέβαινε καὶ ‘πρὸ’

⁸⁹ Βλ. ἐπίσης τὸ κεφ. ‘Μετάβαση’ στοὺς *Ἀρχαίους Ἕλληνες*, σ. 251 κ.έ.

Χριστοῦ, καὶ νὰ ἐξηγήσει ὅτι ἡ σωτηρία ποὺ ἔφερε ὁ Χριστὸς δὲν ἦταν ἡ ἀθανασία, ἡ μόνιμη αὐτὴ ἀνθρώπινη ιδιότητα, ἀλλὰ ὁ λόγος της. Ὅμως ὁ λόγος αὐτὸς καὶ πάλι προὔπηρχε! Οἱ ἄνθρωποι δὲν ζοῦσαν χωρὶς νόημα ‘πρὸ’ Χριστοῦ, δηλαδὴ χωρὶς τὸν Ἴδιο, ὅσο κι ἂν τὸ ἰσχυρίζονται οἱ ἐκτὸς πραγματικότητος ἱερεῖς. Μὲ τὴν Ἐνανθρώπηση ὅλα ἀπέκτησαν τὴ δυνατότητα νὰ γίνουν ἀκόμα πιὸ καθαρά, αὐτὸ εἶναι ὅλο, ποὺ ὅμως δὲν ἱκανοποιεῖ τὴν ‘ἐκκλησιαστικὴ’ συντεχνία, γιὰ τὴν ὁποία ὁ χριστιανισμὸς πρέπει νὰ εἶναι κάτι τὸ φοβερό, μοναδικό, ἀπερίγραπτο, ἀναντικατάστατο, κ.λπ. Ἄν συμβεῖ ἓνα θαῦμα καὶ ὁ ξεπεσμὸς τῶν Ἐκκλησιῶν ἀντιστραφεῖ, θὰ χρειαστεῖ μὲ κάποιον μυθοσυμβολικὸ τρόπο ἢ ἔστω μὲ τὴν ἀπλὴ ‘πεζὴ’ ἐξήγηση νὰ καταργηθεῖ πλήρως ἡ λατρεία τῆς διαιώνισης, ποὺ ἐκπροσωπεῖ ἡ ὑποτιθέμενη ἀνάσταση τῶν πτωμάτων, καὶ στὴ θέση της νὰ ἔρθει τὸ ζευγάρι *μετάβαση – φώτιση*, ὁ ἐλεύθερος λόγος τῆς ζωῆς.

Πρόβατα καὶ ἐρίφια

Judgement Day, Dies Irae, Ἡμέρα Κρίσης, Ἡμέρα Ὁργῆς! Ἕνας κακὸς μῦθος, ἰδιαίτερα δημοφιλῆς στὸν δυτικὸ Μεσαίωνα, λιγώτερο στὸ Βυζάντιο. Ἡ ἀρχὴ του βρίσκεται στὴ δευτέρα παρουσία ὅπως τὴν περιγράφει ἡ Βίβλος μὲ τὴν καταστροφή τοῦ κόσμου — *ἐν ἧ οὐρανοὶ ροιζηδὸν παρελεύσονται, στοιχεῖα δὲ καυσούμενα λυθήσονται, καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαήσεται* — ἡμέρα διαχωρισμοῦ τῶν ‘προβάτων’ ἀπὸ τὰ ‘ἐρίφια’. Οἱ ἀγαθοὶ ἀπέρχονται στὴν αἰώνια ζωὴ, οἱ ὑπόλοιποι στὴν αἰώνια κόλαση, καὶ ὅλο αὐτὸ εἶναι ἓνας ἐσφαλμένος τρόπος νὰ εἰπωθεῖ κάτι σωστό.

Καθένας σύμφωνα μὲ τὸν χαρακτῆρα του μετέχει σὲ περισσότερες ἢ λιγώτερες καὶ ἀνώτερες ἢ κατώτερες θεῖες δυνάμεις, ἔχοντας πληρέστερη ἢ ἐλάχιστη γνώση τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνότητα

μαζί Του. Όσο μεγαλώνει ή διαίρεση, τόσο μικρότερη αξία αναγνωρίζει ή ψυχή και στα πλάσματα. Όσο πιο διεφθαρμένος είμαι τόσο μου φαίνονται αδιάφορα, μικρά, εύτελη, και τὰ πιο σημαντικά, ακόμα και ο άνθρωπος, ή θεία εικόνα. Αν μπόρεσα να δημιουργήσω αναίσθητο έαυτό, εικόνα εύτελειας αντί για θεία εικόνα, ο έαυτός μου είναι ή τιμωρία μου, δέν υπάρχει άλλος Κριτής ούτε άλλη τιμωρία. Η μεταφορά του διαχωρισμού ‘προβάτων’ και ‘έριφίων’ έπεκτείνει στη χριστιανοσύνη την ιουδαϊκή διαστρέβλωση τής πνευματικής ζωής, με τον Θεό να καταντάει δικαστής άπαιτώντας ύπακοή.

Ο κλέφτης με τὸ να κλέβει δέν αντιτίθεται στον νόμο, βεβαιώνει την αναγκαιότητα του νόμου. Αντίθεση στον νόμο θα ήταν να μη θέλω να κλέβω και να μην κλέβω, αυτό θα άχρηστευε τον νόμο. Ο Ίησοϋς δηλώνει ότι δέν ήρθε να καταργήσει αλλά να εκπληρώσει τον νόμο. Έκπληρώνω σημαίνει πραγματοποιώ στα όρια, μέχρι τέλους. Ο νόμος έχει αξία στον βαθμό που δέν θέλει τον έαυτό του. Αν άγνοηθεϊ ή φυσική του προσωρινότητα, όπως την έπιβάλλει ο μεσολαβητικός ρόλος του, δέν προσαρμόζεται σωστά, ή παιδαγωγική του αξία μειώνεται και καταντάει άλλος ένας τρόπος διευθέτησης τής συμβίωσης. Τα πράγματα χειροτερεύουν αν οί νομικές ρυθμίσεις άφοροϋν την έσωτερικότητα. Ο Χριστός προσπάθησε να όδηγήσει σε έπίγνωση του άδιεξόδου — ότι όσο έχω πραγματικά ανάγκη τον νόμο τόσο ο νόμος αποδεικνύεται άποτυχημένος, και επέμεινε σε αυτό κυρίως, που είναι τὸ πιο σημαντικό, ότι στην περίπτωση των ιερών νόμων ή ίδια ή τήρησή τους ισοδυναμεί με παράβαση.

Ο αυθορμητισμός δέν είναι άπλή δυνατότητα αλλά ο μόνος δρόμος που ένδέχεται να με φέρει πιο κοντά Του. Γι’ αυτό συνόψισε τους ιερούς νόμους στην ‘έντολή’ τής αγάπης, που δέν σηκώνει καθωσπρεπισμούς, συμμορφώσεις, πειθαρχίες και άσκήσεις, δέν γίνεται να ‘τηρηθεϊ’ παρά μόνο αυθόρμητα, ελεύ-

θερα, ειλικρινά. Ἐξωτερικὴ ὑποκρισία φυσικὰ εἶναι δυνατή,⁹⁰ καὶ ὑποκρισία πάντα θὰ ὑπάρχει, ὅμως ἐδῶ ἐνδιαφέρει νὰ μὴν κρύβεται κανεὶς ἀπὸ τὸν ἑαυτό του ἄθελά του σὲ σχήματα συμμορφώσεων καὶ αὐτοδικαιώσεων, νὰ μὴν πλανᾶται ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς πνευματικῆς προόδου.

Ὁ νόμος βοηθάει περισσότερο ὅποιους τὸν χρειάζονται λιγώτερο. Ὅσο ἐπεκτείνεται ἡ νομοθεσία τόσο πιὸ ἰσχυρὴ ἀποδεικνύεται ἡ διαστροφή. Ἄν χρειάζομαι ἐντολὴ νὰ μὴ συκοφαντῶ, νὰ τιμῶ τοὺς γονεῖς μου, νὰ ἀγαπάω τὸν Θεό, σημαίνει ὅτι ἀποξενώθηκα ἀπὸ τὰ στοιχειώδη τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Ἔτσι ὁ Χριστὸς ἀσχολήθηκε μὲ ὅσους δὲν θέλουν πραγματικὰ τὴν παράβαση καὶ μὲ ὅσους νομίζουν ὑγεία τὴ συμμόρφωση. Τὸ δεύτερο εἶναι πιὸ ὑπουλο, νὰ μὴν ἔχω συνειδητοποιήσει ὅτι ζητούμενο εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ ἀλλαγὴ, ὅτι χρειάζεται νὰ θέλω νὰ ζήσω μὲ τὸν ἑαυτό μου, ὄχι νὰ τὸν ἀνέχομαι ἀποφεύγοντάς τον.

Ὅραση τοῦ Παύλου

Ἡ φανέρωση τοῦ Χριστοῦ στὸν Παῦλο ἔχει προφανὲς ἱστορικὸ ἀντίκρουσμα καὶ μαζὶ ἀπόδειξή της τὴ μεταστροφή του. Ὡς διήγηση ποὺ ἐπιχειρεῖ ὁ συγγραφέας τῶν Πράξεων, περιέχει ἕνα στοιχεῖο προβληματικὸ, ὅταν ἀκούστηκε ἡ φωνὴ τοῦ Χριστοῦ

⁹⁰ Ὅχι ὅμως ἰκανή. Ἡ ὑποκριτικὴ ἀγάπη εἶναι ἀπὸ τίς πιὸ οἰκτρὰ ἀνίσχυρες ἀπάτες. “Ἄν ἔχω ἀπαιτήσεις ἀπὸ τὸν ἄλλο καὶ σκέφτομαι προσεκτικὰ τὴ σχέση μαζὶ του, θὰ διακρίνω τὸν ὑποκριτὴ προτοῦ τὸν φανερώσουν οἱ ὑπερβολὲς τῆς ἀπάτης. Ὅμως ἀργὰ ἢ γρήγορα γίνονται ἀντιληπτὰ ὅσα εἶναι πλαστά. Ὁ ἀπατεώνας δὲν γίνεται νὰ μιμηθεῖ ὅλες τίς ἀπρόβλεπτες λεπτομέρειες μὲ τίς ὁποῖες ἐκφράζεται αὐθόρμητα μιὰ γνήσια σχέση, τὸν καιρὸ καὶ τὴν μορφὴ κάθε ἀπάντησης ἢ χειρονομίας, κ.λπ.”: *Ἡ Μεγάλῃ Πηγῇ*, Α' 8, σημ. 129.

ζητῶντας τὸν λόγο τῶν διώξεων καὶ ἀναθέτοντας τὸ ἔργο τῆς ἀνακοίνωσης τῶν Καλῶν Νέων. Σὲ ταινίες τὸ ἐπεισόδιο μεταφέρθηκε ἔτσι ἀκριβῶς, καὶ πάντα ὁ διάλογος μὲ τὸν ἀόρατο Χριστὸ ἀκούγεται ψεύτικος, φτηνὸς καὶ ἀταίριαστος.

Ἄν ὁ Χριστὸς ἤθελε κυριολεκτικὰ νὰ μιλήσει στὸν Παῦλο, γιατί παρέμεινε ἀόρατος; Ἡ σιωπηλὴ μορφή εἶναι σὰν σταμάτημα τῆς φανέρωσης σὲ μιὰ πολυσημία ποὺ ἀποφεύγει νὰ περιοριστεῖ. Τὸ ἀντίθετο εἶναι παράλογο καὶ ἀφύσικο, νὰ ἔρχεται ἀπὸ τὸ πουθενὰ μιὰ φωνή! Ἡ σαφήνεια τῆς ὁμιλίας ὑπερέχει, ἢ ἀπόκρυψη τῆς μορφῆς χάνει τὸ νόημά της, ἐκτὸς ἂν ὁ Χριστὸς δὲν θεωροῦσε ἄξιο τὸν Παῦλο νὰ τοῦ φανερώσει τὸ περισσότερο τῆς Μορφῆς Του καὶ ἤθελε νὰ περιοριστεῖ αὐστηρὰ στὴ μετάδοση ἑνὸς μηνύματος. Δὲν εἶναι πιθανό, καὶ ἀντικρούεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Παῦλο ὁ ὁποῖος περιγράφει τὴ φανέρωση ὡς ὀπτική. Μὲ τὴν ἀσχετοσύνη τῆς ἀκουστικῆς ἀποκάλυψης ταιριάζει ἄριστα ἡ διευκρίνιση ὅτι ὁ Χριστὸς μίλησε *Ἐβραϊδὶ διαλέκτῳ*, λὲς καὶ θὰ τοῦ μιλοῦσε Κινέζικα! Ὁ συντάκτης νομίζει ὅτι ἐξασφαλίζει ἀληθοφάνεια, ἐνῶ συγκεντρώνει παραλογισμούς. Καλύτερα νὰ ἄφηγε τὸν Χριστὸ μὲ τὴ σιωπηλὴ παρουσία Του νὰ βεβαιώσει μυστικὰ τὸν Παῦλο γιὰ τὴ θεότητά Του καὶ νὰ τοῦ ἀναθέσει τὴν Κλήση τῶν ἐθνῶν. Ἄλλωστε κάπως ἔτσι ἔγινε στὴν πραγματικότητα.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ ἀρχαῖο σύμβολο ποὺ περιέχει ἢ πρώτη ἐπιστολὴ τοῦ Παύλου στοὺς Κορίνθιους. Στὸ κείμενο αὐτὸ ἀναφέρονται ἀποκαλύψεις τοῦ Χριστοῦ, καὶ σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις πρόκειται γιὰ ὀπτικὴ φανέρωση. Παραθέτοντας τὸ τεκμήριο αὐτὸ ὁ Παῦλος ἀναφέρεται καὶ στὴ δική του περίπτωση ὡς ὅμοια μὲ τὶς ἄλλες.

Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν... ἐτάφη... ἐγήγερται τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ... ὦ φ θ η Κηφᾶ, εἶτα τοῖς δώδεκα· ἔπειτα ὦ φ θ η ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ... ἔπειτα ὦ φ θ η Ἰακώβω, εἶτα τοῖς ἀποστό-

λοις πᾶσιν, ἔσχατον δὲ πάντων ὡσπερὶ τῷ ἐκτρώματι
ὥ φ θ η κάμοι.

Πύρινες γλῶσσες

Ἡ διήγηση γιὰ τὴν Πεντηκοστὴ ἀναφέρεται σὲ μιὰ ἰδιαίτερη ἱκανότητα ἐπικοινωνίας ποὺ ἀπέκτησαν οἱ ἀπόστολοι ἀκαριαῖα! Ἔμαθαν πολλὲς γλῶσσες, πρᾶγμα ἀδύνατο μεταφορικὰ ἔστω, ἂν σημαίνει ὅτι μποροῦσαν ξαφνικὰ νὰ κατανοοῦν τὶς δυνατότητες καὶ προϋποθέσεις τῶν πιὸ διαφορετικῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ ἀποκρίνονται ἀνάλογα. Στὸ κείμενο λέγεται ὅτι ἀκούγονταν σὰν μεθυσμένοι, ἂν καὶ τοὺς καταλάβαιναν στὴ γλῶσσα τοὺς ὅσοι τοὺς ἄκουγαν. Ὁ Πέτρος συνδέει τὸ ἐπεισόδιο μὲ μιὰ προφητεία, ἡ ὁποία ὅμως δὲν ἀναφέρεται σὲ ἀκαριαία ἀλλαγὴ. Σὲ κάθε περίπτωση, ἂν ἀκούγονταν σὰν μεθυσμένοι, ἐπικοινωνία συνέχιζε νὰ λείπει, ὥσπου μίλησε ὁ Πέτρος, χωρὶς νὰ δηλώνεται ἂν κι αὐτὸς εἶχε ἀποκτήσει πολυγλωσσικὴ ἱκανότητα, καὶ ὅλοι τὸν κατάλαβαν (ἄρα μίλαγε σὲ πολλὲς γλῶσσες ταυτόχρονα;) καὶ πολλοὶ πίστεψαν. Ὁ Πέτρος ἐξήγησε τὴν ἐντύπωση ποὺ ἔδιναν οἱ ὑπόλοιποι λέγοντας ὅτι ἀκούγονταν σὰν μεθυσμένοι ἐπειδὴ ἀφηγοῦντο παράξενες προφητεῖες, ὁράσεις καὶ ὄνειρα!

Οὐ γὰρ ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε οὗτοι μεθύουσιν, ἔστιν γὰρ ὥρα τρίτη τῆς ἡμέρας, ἀλλὰ τοῦτό ἐστιν τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ προφήτου Ἰωήλ, Καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, λέγει ὁ θεός, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν, καὶ οἱ νεανίσκοι ὑμῶν ὁράσεις ὄψονται καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνυπνίους ἐνυπνιασθήσονται· καί γε ἐπὶ τοὺς δούλους μου καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου καὶ προφητεύσουσιν.

Πόσο φυσικό και πιθανό είναι, την ώρα που απέκτησαν ικανότητα για όλους τους τρόπους και βαθμούς επικοινωνίας, να δέχθηκαν μαζεμένες και όλες τις περιέργες αποκαλύψεις και όλα αυτά να τα 'άξιοποίησαν' έτσι που να μην καταλαβαίνει κανείς τίποτα, αλλά να μοιάζουν μεθυσμένοι; Κι αν αυτό για κάποιον λόγο είχε αξία, γιατί εμφανίστηκε ο Πέτρος και το ακύρωσε, ακόμη και δικαιολογώντας το; Μάλλον ο συγγραφέας των Πράξεων προσπάθησε να παρουσιάσει ένα γεγονός της Καινής Διαθήκης ως εκπλήρωση της Παλαιάς, αλλά δεν μπόρεσε να το στήσει πειστικά. Τα σχετικά με την Πεντηκοστή δεν παραπέμπουν σε πραγματικό γεγονός, ούτε θα μπορούσαν να αποτελέσουν υπόδειγμα μυθοπλασίας — και όμως στο απαράδεκτο αυτό κείμενο στηρίζουμε μία από τις μεγαλύτερες γιορτές μας!⁹¹

Πέρα από την προσπάθεια να αναδειχθεί η σχέση των μαθητών με τον Θεό και η δική Του μέριμνα για την Έκκλησία, το έπεισόδιο ίσως προϋποθέτει μεταστροφή πολλών από διάφορα έθνη. Ήδη από τον δεύτερο αιώνα κυκλοφορούν μεταφράσεις χριστιανικών κειμένων σε διάφορες γλώσσες, αλλά πέρα απ' ότιδήποτε μπορεί να συνέβαινε σποραδικά, εν τέλει το ευαγγέλιο

⁹¹ Βρίσκεται και εδώ μεγάλη πηγή έλπίδας, για όποιον έχει μάτια να βλέπει. Η Καινή Διαθήκη είναι τόσο συχνά τόσο κακό κείμενο, σαν να έγινε ακριβώς για να χαθεί οποιαδήποτε άμβιβολία: αν η χριστιανισμός αναπτύχθηκε δίνοντας πνοή παντού, στη φιλοσοφία, στη λογοτεχνία, στη μουσική, στην αρχιτεκτονική, στη ζωγραφική, στη νομοθεσία..., και έδωσε και δίνει μεγάλους αγίους, βεβαιώνεται και πάλι η αλήθεια του Χριστού, ή ιστορικότητα της ύπαρξής Του και η γνησιότητα της θεότητάς Του, χάρη στον οποίο αναπληρώνονται οι τρομακτικές έλλείψεις της Βίβλου και των Έκκλησιών. Αν το πρόσωπό Του ήταν ένα 'παραμύθι', ή νέα πίστη δεν θα είχε επιβιώσει ούτε μια δεκαετία σε έλληνικό, δηλαδή φιλοσοφικό και έπιστημονικό, περιβάλλον, ούτε καν θα είχε ίδρυθει, και φυσικά δεν θα παρέμενε μέχρι σήμερα ισχυρή, αποτελώντας τη θρησκεία των πιο προηγμένων λαών και πολιτισμών.

δέχτηκε κυρίως ό έλληνισμός. Με την πάροδο τριών αιώνων άρχισε να έπηρεάζεται σημαντικά ή Ρώμη, και στη συνέχεια, μέσα κυρίως από τον έκχριστιανισμό της αυτοκρατορίας, τó ευ-αγγέλιο μεταδιδόταν στους λαούς που αποτέλεσαν τον έλληνικό / ευρωπαϊκό ή 'δυτικό' πολιτισμό.

Άγια Τριάδα

Ή τριαδικότητα είναι ίσως ή πιό προκλητική πεποίθηση της χριστιανοσύνης. Στους άπλοϊκούς μονοθεϊστές δίνει την έντύ-πωση ότι έχει συμβολική μόνο αξία, αν δέν είναι άπλώς άπαρα-δεκτη. Όμως δέν μπορεί να ύπάρξει ένότητα χωρίς την Τριάδα. Είναι από τις πλέον κυριολεκτικές πεποιθήσεις σε χριστιανικό περιβάλλον.

Διάκριση των ύποστάσεων δέν προκύπτει άριθμητικά ή ποσοτικά, δέν είναι σχέση είδους και άτομων, τά πρό-σωπα δέν αποτελούν όντότητες, κίνηση της πατρικής μονάδας δέν συνιστά ό τριπλασιασμός της... Ή ίδια ή ούσία της πατρικής Άρχής δέν 'άνήκει' στον Πατέρα καθεαυτόν: είναι ή ούσία του πατρικού Πνεύματος του Λόγου και φανερώνεται στην κυκλική Δόξα της αίτιώ-δους κοινωνίας των προσώπων. Μόνο ούσιώνοντας την άποκάλυψη Της μέσα στο Πνεύμα του Λόγου της ύπάρ-χει ή ίδια ή πατρική Άρχή...

Ή Τριάδα προηγείται του Ένός έπειδή είναι τó Πλή-ρωμα. Ή Δυάδα επίσης προηγείται του Ένός, έπειδή είναι ό Λόγος του. Ό Πατέρας δέν θά μπορούσε να γεν-νήσει τον Υίο χωρίς τó Πνεύμα που έκπορεύεται στην γέννηση του Υιού, ούτε θά είχε Πνεύμα ή θά ύπηρεχε ό Ίδιος, χωρίς τον Λόγο της κίνησής Του...

Ὁ Θεὸς ‘θεμελιώνεται’ πέρα ἀπὸ τὸν Θεό, κι ἐπειδὴ ὅλες οἱ ἐνέργειές Του φανερώνουν τὴν ἀπόλυτη ἐνικότητα τῆς φύσης, λέμε ὅτι εἶναι καὶ ὅτι εἶναι ἓνας, παρὰ τὴν διάκριση τῶν προσώπων. Ἡ αὐτάρκεια, ταυτότητα καὶ παντοδυναμία τῆς θεότητος ὑπάγεται στὴν αἰτιώδη ὑποστατικὴ συνοχή. Ἡ φύση ἔχει τὴν αἰτία τῆς στίς ἐκδηλώσεις τῆς ὑπερβατικῆς ὡς πρὸς τὴν ἴδια γονιμότητας τῶν προσώπων. Ὁ Πατέρας εἶναι, ἐπειδὴ ἔχει τὴν θεία φύση ὅχι ὡς δική Του, ἀλλὰ ὡς φύση τοῦ Υἱοῦ μέσα στὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Ὁ Υἱὸς εἶναι, ἐπειδὴ ἔχει τὴν θεία φύση ὡς φύση τοῦ Πατρὸς μέσα στὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Τὸ Ἅγιο Πνεῦμα εἶναι, ἐπειδὴ ἔχει τὴν θεία φύση ὡς φύση τοῦ Πατρὸς μέσα στὸν Υἱό. Καθεαυτὴν, δηλαδὴ πέρα ἀπὸ τὴν αἰτιώδη σχέση στὴν ὁποία θεμελιώνεται, καμμία ὑπόσταση δὲν ὑπάρχει μὲ καμμία φύση καὶ μὲ κανένα τρόπο...

Στὸν μὴ χριστιανικὸ μονοθεϊσμὸ ἡ οὐσία δὲν χρειάζεται παρὰ μία μόνο ὑπόσταση, ὁπότε ὑπάρχει τὸ ὄντως ὄν καὶ τὰ ὑπόλοιπα περιττεύουν. Ἄν ὅμως τὸ εἶναι δὲν ἀνήκει σὲ ἓνα ἢ πολλὰ πρόσωπα, ἀλλὰ σὲ αἰτιώδη σχέση, ὁ μονοθεϊσμὸς μοναρχιανικῆς, ἀρειανικῆς, ἐβραϊκῆς, ἰσλαμικῆς ἢ ὁποιας μορφῆς, δὲν εὐσταθεῖ. Ἄν ὑπόσταση μόνη τῆς δὲν νοεῖται, τὸ ἴδιο τὸ εἶναι καταρρέει χωρὶς αὐτό, γιὰ τὸ ὁποῖο τὸ ἴδιο δὲν εἶναι ἰκανό, δηλαδὴ χωρὶς τὴν ἐπέκεινα τῆς οὐσίας πρωταρχικὴ αἰτιώδη σχέση τῶν προσώπων. Ὁ Χριστὸς ὀνομάζεται Θεοῦ Δύναμις καὶ Θεοῦ Σοφία, τὸ Πνεῦμα Δόξα καὶ Χρῖσμα τῆς Βασιλείας τοῦ Υἱοῦ, κ.λπ., ὅχι ἐπειδὴ σοφία, δύναμη, δόξα δὲν ἔχουν ὅλα τὰ πρόσωπα ἐξίσου, ἀλλὰ ἐπειδὴ οἱ ἐνέργειες καὶ ιδιότητές τους ἀνήκουν στίς μεταξύ τους πρωταρχικὲς ὑπερούσιες αἰτιώδεις μοναδικὲς σχέσεις...

Ἀγάπη γιὰ τὸν Θεὸ μὲ ὅλη τὴν δύναμη, μὲ ὅλη τὴν καρδιά, μὲ ὅλη τὴν ψυχὴ, μὲ ὅλη τὴν σκέψη... εἶναι ἡ προσφορά τοῦ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ κόσμου στὴν κοινὴ ἀρχὴ Θεοῦ καὶ κόσμου, εὐχαριστία γιὰ τὴν φανέρωση τῆς μίας

πατρικῆς κίνησης, πού γεννάει τὸν Λόγο της στὴν ἐκπόρευση τοῦ Πνεύματος τοῦ Λόγου της καὶ χαρίζει στὸν ἄνθρωπο τὴν θεία φύση, δημιουργώντας τὰ πάντα μὲ τὸν Λόγο της, προσφέροντας καὶ ἀγιάζοντας τὰ πάντα μὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Λόγου της, καὶ ἡσυχάζοντας μέσα στὰ πάντα.⁹²

Ἀποκάλυψη

Τὸ μόνο βιβλίο τῆς Καινῆς Διαθήκης, γιὰ τὸ ὁποῖο λίγοι θὰ διαφωνοῦσαν ὅτι περιέχει κυρίως ἀλληγορίες, μύθους καὶ σύμβολα. Ἡ κυριολεξία της εἶναι ἄγρια, γι' αὐτὸ οἱ Ἐκκλησίες δίστασαν νὰ τὴ συμπεριλάβουν στὸν κανόνα. Ἄγρια ὅμως εἶναι ἤδη ἡ ζωή.

Ἄν ὁ Θεὸς εἶναι ἀπάνθρωπος στὴν Ἀποκάλυψη, πῶς εἶναι στὴ ζωὴ μας; Γιατί, ἂν ὑπάρχει, ἡ ὑψηλὴ νοημοσύνη τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ δημιούργησε ζῶα πού κατασπαράζουν τὸ ἓνα τὸ ἄλλο, τὸν ἄνθρωπο πού κατασπαράζει μιὰ τεράστια ποικιλία ζώων καὶ εἶναι ἱκανὸς νὰ φερθεῖ μὲ ἀσυγκρίτως μεγαλύτερη σκληρότητα στὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο; Γιατί ὑπάρχουν τόσα φαινόμενα χαμηλῆς ἀξίας ἢ ἀπλῆς ἀπαξίας; Γιατί ὑπάρχουν τόσα ἐνοχλητικὰ καὶ ἀηδιαστικὰ ἔντομα καὶ ἐρπετά; Ἡ λίστα μοιάζει ἀτελείωτη καὶ τὸ χειρότερο εἶναι πῶς ταιριάζει περισσότερο σὲ μιὰ τυφλὴ δύναμη, πού παράγει 'ὅ,τι νᾶναι', παρὰ στὴν ἀγαθὴ βούληση τοῦ πάνσοφου Θεοῦ.

Ἔχει κάποιον νόημα τὸ κακό; Ἡ ἀπάντηση τῆς Ἀποκάλυψης παρακολουθεῖ τὴν ἱστορία στὸ τέλος της. Τὰ γεγονότα διαβάζονται σὲ δύο κλίμακες. Ἡ προφανέστερη ἀφορᾷ τὸ σύνολο τῆς ἱστορίας, ὅμως κατὰ κύριο λόγο συμβαίνουν προσωπικὰ σὲ κάθε

⁹² *Χρόνος καὶ Δημιουργία*, σ. 454–480.

άνθρωπο. Όσο πιό συνειδητά ζεΐ κανείς, τόσο μεγαλώνει ή δυνατότητά του να παρατηρήσει με ποιές παραλλαγές και εντάσεις πραγματοποιοῦνται στη δική του ζωή, και ποιὰ εΐναι ή σημασία τους. Δέν τὸ ὑπολογίζουμε ὅσο χρειάζεται, εΐδικὰ οἱ Ὀρθόδοξοι και οἱ Καθολικοί, ὅμως ή Καινή Διαθήκη ἀπευθύνεται καθαρά στην προσωπικότητα και τήν ἐλευθερία — ὁ νοῶν νοεΐτω, ὁ ἔχων οὐ̅ς ἀκουσάτω...

Θαυματοργές εἰκόνες

Ἄν οἱ εἰκόνες δέν ἔχουν συμβολική λειτουργία ἀλλὰ μεταφέρονται ἀπό τόπο σέ τόπο να τῖς προσκυνοῦν οἱ πιστοί, και ὅλα τὰ σχετικά, μποροῦμε να μιλοῦμε για μαγικοῦ τύπου εὐσέβεια. Τὸ ἴδιο ἰσχύει εἴτε ἔχουν εἴτε δέν ἔχουν ὑπερφυσικές ιδιότητες. Στην πρώτη περίπτωση ἀπλῶς ή μαγεία θὰ ἦταν ἀποτελεσματική. Δέν ὑπάρχει τίποτα ἀξιόλογο στην πεποίθηση ὅτι μποροῦ να ζητάω χάρες μέσω τῶν εἰκόνων, ἀλλιῶς οἱ εὐχές μου δέν εἰσακούγονται, ἢ ὅτι ὀφείλω να τῖς ἀσπάζομαι ἀλλιῶς εἶμαι ἀσεβής. Τὸ κακό παράγινε στο Βυζάντιο δίνοντας ἀφορμή στην εἰκονομαχία. Ἡ τιμὴ ὑποτίθεται ὅτι μεταβαίνει στο εἰκονιζόμενο πρόσωπο, ὅμως ή ἀπάντηση αὐτή δέν ἀντιμετωπίζει και οὔτε κἂν ὑπολογίζει τή μαγομηχανική νοοτροπία.

Ποιός εἰκονόφιλος ἢ εἰκονομάχος θὰ διαφωνοῦσε ὅτι μέσα ἀπό τήν εἰκόνα τιμᾶται ὁ ἅγιος; Πρόβλημα προκύπτει ἀπό τή στιγμή πού ή εἰκόνα γίνεται ἀναγκαία και σᾶν να ἐκπροσωπεῖ τὸν ἅγιο, ὁπότε ή τιμὴ πού εἶχε μεταβεῖ στο πρωτότυπο, ἐπιστρέφει στο εἶδωλο μετατρέποντάς το σέ μαγικό ἀντικείμενο. Τὸ πρόβλημα θὰ ἀντιμετωπιζόταν μόνο ἂν οἱ εἰκονομάχοι συνειδητοποιοῦσαν και ἔπειθαν ἐπίσης τοὺς εἰκονόφιλους, ὅτι ή εἰκόνα δέν ὑπάρχει για να τήν ἀσπάζομαι οὔτε για να κάνει θαύματα, ἀλλὰ μήπως και ή ἴδια ὅπως ὅλη ή θρησκεία συμβάλει σέ

ὅσα βοηθοῦν νὰ σταματήσω ἐπιτέλους νὰ τὴν ἔχω ἀνάγκη. Κι ἐπειδὴ ὁ κυρίως εἰκονιζόμενος εἶναι πανταχοῦ παρών, δὲν χρειάζομαι ὑποκατάστατα ἀλλὰ εἶμαι ζωντανὰ μαζί του ἐδῶ καὶ τώρα. Ἄν δὲν εἶμαι τώρα, γιατί θὰ εἶμαι ἀργότερα;

Ὅσο μεγάλη ζημιὰ κι ἂν ἐπιφέρει ἡ μαγικὴ καὶ ‘εἰδωλολατρικὴ’ πλευρά τους, ἡ ὠφέλεια τῶν εἰκόνων ὑπερέχει. Στὴ λαμπρότητα τῶν χρωμάτων τους δοξάζουν τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο καὶ τὴ θεία φύση του. Ἀπὸ μόνη της ἡ ὕπαρξη τῶν εἰκόνων τιμᾶει τὴν ἱερότητα τοῦ προσώπου καὶ μαρτυρεῖ τὴν ἐνότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσης μὲ τὴν θεία ἀρχή της. Χρειάζεται νὰ προσέξει κανεὶς τὶς ἀνεικονικὲς παραδόσεις, ὅπως εἶναι τὸ ἰσλάμ, γιὰ νὰ συλλάβει πόσο μεγάλη ἀξία ἔχουν οἱ εἰκόνες. Μιλᾶμε πάντα γιὰ τὴν εἰκόνιση τοῦ προσώπου καὶ ἰδιαίτερα τῆς θείας φύσης τοῦ ἀνθρώπου. Χωρὶς τὸ στοιχεῖο αὐτό, ὅ,τι ἀπομένει εἶναι ζωγραφιᾶς νὰ περνᾶει ἡ ὥρα. Ὅταν φαίνεται νὰ ἔχουν ἓνα ἀξιόλογο νόημα οἱ ζωγραφιᾶς τοπίων, ἀντικειμένων, κ.λπ., εἶναι ἐπειδὴ τὸ πρόσωπο ἐκτιμῆθηκε ἀρκετὰ γιὰ νὰ ἀλλάξει σημαντικὰ τὴ θέαση τῶν ἄψυχων.

Τὸ Ἅγιο Φῶς

Γιὰ νὰ ἐντυπωσιάζει τοὺς πρέσβεις ξένων χωρῶν ὁ βυζαντινὸς αὐτοκράτορας εἶχε φτιάξει ἓνα θρόνο ποὺ ὑψωνόταν ἀπὸ τὸ ἔδαφος ἐνῶ ταυτόχρονα κελαηδοῦσαν μηχανικὰ πουλιά! Ποιὰ ἱστορικὴ ἀφορμὴ μᾶς δίνει τὸ δικαίωμα νὰ νομίζουμε ὅτι παρόμοια καραγκιοζιλίγια κάνει μαζί μας ὁ Θεός; Ἄν τὸν ἐνδιέφερε νὰ πείσει ὅτι ὑπάρχει, καὶ μάλιστα μὲ βέβαιη ἀποτελεσματικότητα, μποροῦσε νὰ φανερωθεῖ διὰ μιᾶς σὲ ὅλους καὶ νὰ τελειώνει ἡ ἱστορία. Τί νόημα ἔχει τὸ τσίρκο τοῦ ὑπερφυσικοῦ ἀναπτῆρα; Ἐκκλησίες ποὺ ποντάρουν σὲ μαγικὰ γιὰ τὴν αὐξήσῃ

τους έχουν σοβαρό πρόβλημα προσανατολισμοῦ, γιὰ νὰ τὸ πῶ ὅσο πιὸ ἀπαλὰ γίνεται.

Ἀκόμη κι ἂν πράγματι ἄναβε τὸ ‘ἅγιο’ φῶς ἀπὸ μόνο του στὸν ὑποτιθέμενο τάφο τοῦ Ἰησοῦ, θὰ ἔπρεπε τὸ θαῦμα νὰ ἀποσιωπηθεῖ πάση θυσίᾳ, νὰ κάνουμε τὰ ἀδύνατα δυνατὰ νὰ προφυλάξουμε τὸν ἐπιδειξία Θεοῦ ὅπως ὁ Σὴμ καὶ ὁ Ἰάφεθ τὸν μεθυσμένο πατέρα τους, ἀντὶ νὰ μετατρέπουμε τὸ ἀτόπημα σὲ ὑπερθέαμα ὄγδοης κατηγορίας, ἔστω μόνο ὡς πανηγύρι ἀκραῖα ντροπιαστικό, βλάσφημο, μὲ τὶς τιμὲς ἀρχηγοῦ κράτους καὶ ὅλα τὰ σχετικά, μόνη πραγματικὴ ἀξία τῶν ὁποίων εἶναι ὅτι μᾶς θυμίζουν γιὰ πόση κατάντια εἴμαστε ἱκανοί.

Παράδεισος καὶ κόλαση

Λίγες ἔννοιες ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ τόσο πολὺ ὅσο ἡ κόλαση καὶ ὁ παράδεισος, μὲ τὴν κόλαση νὰ σημαίνει συνήθως μιὰ αἰωνιότητα τιμωρητικοῦ βασανισμοῦ, καὶ τὸν παράδεισο μιὰ εὐτυχισμένη αἰωνιότητα ἐπιβράβευσης. Ἡ ἠθικολογία αὐτὴ κάνει καὶ τὶς δύο ἔννοιες νὰ μοιάζουν ἐργαλειακὲς καὶ πλαστὲς, κίνητρα γιὰ νὰ παραμένει κανεὶς ‘φρόνιμος’ καὶ παραμύθια ποὺ δὲν πείθουν παρὰ μόνο θρησκώληπτους ἀφελεῖς.

Καὶ οἱ δύο εἶναι κυρίως πνευματικὲς πραγματικότητες, ἀφοροῦν βιώματα, ὅμως μὲ τὴ σκέψη ἀποφασίζουμε τὶς σχέσεις μας καὶ συμμετέχουμε στὴ διαμόρφωση τῶν συνθηκῶν γύρω μας, ὥστε παράδεισος καὶ κόλαση εἶναι ἐπίσης ἀνταντακλάσεις τοῦ πνεύματός μας, στὸν βαθμὸ ποὺ οἱ ἐξωτερικὲς συνθήκες ὑπάγονται στὶς δικὲς μας ἀποφάσεις καὶ καθρεφτίζουν τοὺς τρόπους μας. Ἐφόσον ἔχουν πνευματικὴ ἀρχή, δὲν χαρακτηρίζουν μόνο τὴν ἄλλη ζωὴ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἐδῶ, ἂν καὶ τώρα εἶναι ἀνάμικτες ἐνῶ μετὰ θὰ ἔχουν καθαρότητα.

Ἐγκυρη εἰκόνα τῆς διαφορᾶς μπορεῖ νὰ ἀποκτήσει κανεὶς ἤδη τώρα στὴν κλίμακα τῶν πολιτισμῶν, παρατηρῶντας πόσο ἀπάνθρωπα κατόρθωσε νὰ ζεῖ ὁ ἄνθρωπος σὲ μερικὰ σημεῖα τῆς γῆς, ὑπόδουλος στοὺς πιὸ σκληροὺς τυράννους, μὲ θεσμοὺς ποὺ προσβάλλουν τὴν ἀξιοπρέπεια, τὴν προσωπικότητα, τὴν ἐλευθερία καὶ τὴ νοημοσύνη του, μὲ τὸ ἴδιο τὸ καθημερινὸ περιβάλλον του τρισάθλιο, σὲ βρώμικες πόλεις καὶ οἰκοδομημένες χωρὶς ἔχνος αἰσθητικῆς, κουτοπόνηρος καὶ μοχθηρὸς, χωρὶς διάθεση καὶ ἰκανότητα γιὰ σκέψη, παραδομένος σὲ ὅ,τι πιὸ χαμηλὸ καὶ διεφθαρμένο — τὴν ὥρα ποὺ σὲ ἄλλα μέρη ἰσχύουν τὰ ἀντίθετα. Τὴν ἴδια διαφορὰ μπορεῖ ὅποιος θέλει νὰ παρατηρήσει στὴν προσωπικὴ κλίμακα, σὲ ἄτομα ποὺ ζοῦν δημιουργικὰ, μὲ σοβαρότητα, σκέψη καὶ ἐλευθερία, προσεγγίζοντας τοὺς ἄλλους μὲ ἐνδιαφέρον καὶ εὐγένεια, καὶ προσπαθῶντας νὰ γνωρίσουν καὶ νὰ τιμήσουν τὴν πραγματικότητα μέσα τους καὶ γύρω τους — ἐνῶ ἄλλα ἄτομα ζοῦν ὅπως ἔλεγε ὁ Ἡράκλειτος, ἀπλῶς γιὰ νὰ γεμίζουν τὴν κοιλιὰ τους. Στὴν ἄλλη ζωὴ ὁμως μιλοῦμε γιὰ τὴν αἰωνιότητα. Καὶ ὁ ὑψηλότερος βίος μπορεῖ νὰ γίνῃ φορτικός, ἂν προβληθεῖ στὸ ἄπειρο. Ὡς πρὸς αὐτὸ εἰκάζει κανεὶς ἓνα βῆμα παραπάνω, ποὺ δὲν ἐπιτρέπει νὰ καταστήσει κόλαση ὁ ἴδιος ὁ παράδεισος. “Ἄν ὁ Θεὸς ὑπερβαίνει τὸν χρόνον, ἢ ψυχὴ ποὺ ἐνώθηκε μαζί Του ὑπερβαίνει ἐξίσου τὸν χρόνον, καὶ τότε δὲν ἔχει διαφορὰ ἂν ζήσει κανεὶς ἑκατὸ χρόνια ἢ ἑκατὸ χιλιάδες χρόνια. Τὴν ἔνωση μὲ τὸν Θεὸ ὡς ὑπέρβαση τοῦ χρόνου ὀνομάζουμε σωτηρία”.⁹³

Δὲς ἀκόμη τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἀνάσταση στίς σ. 152 κ.έ. καὶ 245 κ.έ., καὶ ἐπίσης τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἡμέρα τῆς ‘ὀργῆς’, σ. 165 κ.έ.

⁹³ *Ἡμερολόγιο*, σ. 97.

Προϊστορία τῆς χριστιανικῆς μυθολογίας

ΣΤΗΝ ΕΝΟΤΗΤΑ αὐτὴ ἀνήκει ἀκόμη κυριώτερα ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ μυθολογία. Ὁ χριστιανισμὸς διαμορφώνεται ἀπὸ τὸν ἑλληνισμὸ στὶς ἴδιες τὶς ἀρχές του ὡς τὸν 5ο αἰῶνα, ὁπότε ἀρχίζει νὰ συμμετέχει τὸ λατινόφωνο στοιχεῖο καὶ νὰ ἀποκτᾷ σταδιακὰ βαρύνουσα σημασία στὴ Δύση, ἔχοντας ὅμως διαμορφώσει ἤδη τὸν ἀρχαῖο ἑαυτό του σὰν μιὰ παραλλαγὴ τοῦ ἑλληνικοῦ.⁹⁴ Ἐδῶ δὲν ἀναφέρω καθόλου ἑλληνικοὺς μύθους γιὰ δύο λόγους, ἐπειδὴ δὲν ἀμφισβητεῖται ἡ φύση τους, ἐνῶ οἱ βιβλικοὶ μῦθοι τείνουν νὰ προσεγγίζονται σὰν νὰ κατέγραφαν ἱστορικά γεγονότα, καὶ ἀκόμα ἐπειδὴ μὲ τὴν ἐρμηνεία τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας ἀσχολοῦμαι στὶς *Κοινωνίες φιλίας*, ὁπότε ὁ ἐνδιαφερόμενος ἀνατρέχει ἐκεῖ. Προέκυψε ὅμως καὶ ἐδῶ ἓνα σύντομο σχόλιο στὸν μῦθο τοῦ Οἰδίποδα (βλ. τὸ κεφ. γιὰ τὸν Ἴωνᾶ, σ. 205 κ.έ.).

Ὡς πρὸς τὴ σχέση μὲ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα, ἃς μὴν ὑποτιμᾶται τὸ σφάλμα τῶν ἀρχῶν τῆς χριστιανισμοσύνης, ἡ περιφρόνηση τοῦ παγανισμοῦ. Ἀκόμη σήμερα στὴ χριστιανικὴ γραμματεία δὲν θεωρεῖται κἄν σφάλμα, ἀντιμετωπίζεται ὡς ἐπιθυμητὴ καὶ μᾶλλον αὐτονόητη ἀπόρριψη. Στὴν Ἑλλάδα τουλάχιστον, οἱ ἱερεῖς προχωροῦν ἀκόμη παραπέρα, τείνουν νὰ περιφρονοῦν συνολικὰ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα, ὡς ‘ξεπερασμένη’, πού ἐμεῖς οἱ ‘μετὰ Χριστὸν’ δὲν ἔχουμε ἀνάγκη, γιὰ τὴν ὁποία μποροῦμε νὰ ἀδιαφοροῦμε. Μὲ τὸν Χριστὸ δέσαμε τὸν γάϊδαρό μας. Ἀρκεῖ

⁹⁴ Βλ. τοὺς *Ἀρχαίους Ἑλληνες*, σ. 17 κ.έ.

τώρα νὰ εἶμαστε καλὰ παιδιὰ καὶ νὰ πᾶμε στὸν παράδεισο. Ἄν περιμένεις στὴ νοοτροπία αὐτὴ νὰ βρεῖς ἀγάπη γιὰ τὴ γνώση καὶ τὴ δημιουργία, θὰ περιμένεις πολὺ.

Οἱ πρῶτοι χριστιανοί, δηλαδή κυρίως οἱ Ἕλληνες, προσπαθώντας ἴσως νὰ συγκεντρωθοῦν στὸ νέο καὶ νὰ τὸ κατανοήσουν, ὑποτίμησαν τὸ παρελθόν τους, στὸ ὁποῖο ὄφειλαν τὴν ἴδια τὴν ἀνοιχτότητα ποὺ ἐπέτρεπε τὴν ἀλλαγὴ θρησκείας. Ἄντὶ νὰ διακρίνουν ἐλαττώματα καὶ ἀξίες τῆς προηγούμενης μυθολογίας, παγιδεύτηκαν στὴν ἐπιφάνειά της καὶ τὴν ἀπέριψαν συνολικά. Εἰρωνικὰ τὸ σφάλμα ἐπαναλαμβάνεται στὴ χριστιανικὴ ἐποχὴ μὲ ἀφορμὴ μιὰ τυποκρατικὴ καὶ ἀνοικτὴ ἐπιφάνεια ποὺ ἐπιμένει, ὅποτε κλονίζεται τὸ σύνολο, μὲ ἄλλους νὰ στρέφονται στὴν ἀθεΐα, ἄλλους σὲ ἀνατολικά θρησκευόμενα ἢ ὁπουδήποτε, ἀντὶ νὰ ἐρευνοῦν τὰ προβλήματα καὶ νὰ ζητοῦν τί εἶναι οὐσιώδεις, ἀξιόλογο καὶ διαχρονικό, τί εἶναι δευτερεύον, περιστασιακὸ καὶ παρωχημένο, τί ἀνάξιο, ἐσφαλμένο καὶ ἀσήμαντο.

Ἕνας πολιτισμὸς δὲν ἀναπτύσσεται περιφρονώντας τὸν ἑαυτό του, ἀν ὄχι γιὰ ἄλλο λόγο πάντως ἐπειδὴ μὲ τὸν ἑαυτό του ἔχει, ὅποτε ἔχει, δυνατότητα νὰ ἀναγνωρίζει τὸ ἀνώτερο ἢ καλύτερο καὶ νὰ τὸ ἐπιθυμεῖ ἀλλάζοντας. Ἄν εἶμαι ἀνίκανος νὰ ἐκτιμῆσω ὅποιο καλὸ καὶ κακὸ ἔχουν τὰ δικά μου, γιατί θὰ διέκρινα τίς ἀξίες τῶν ἄλλων; Μήπως ἔτσι εἶναι σωστὸ νὰ ἐξηγηθοῦν τόσες στρεβλώσεις τῆς χριστιανοσύνης ποὺ παρακολουθοῦμε σ' αὐτὲς τίς σελίδες; Ἐντιμα καὶ σοφὰ ὁ Δαλαί Λάμα ἀπέτρεπε τὰ ἀμερικανικά ἀπὸ τὴ βουδδιστικὴ ἀσκηση θυμίζοντάς τους ὅτι στὴ διαδρομὴ ἀπὸ τίς ΗΠΑ γιὰ τὸ Θιβέτ προσπερνοῦσαν τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἡ ὑπόδειξη δὲν σημαίνει ὅτι στὸ Ὄρος βρίσκεται ἡ ἀποκορύφωση τῆς τελειότητας, ἀλλὰ ὅτι ἕνας δικός μου δρόμος, ὅσο δὲν ἔχει ἀποβληθεῖ, παρὰ τίς ἀτέλειες ἢ τοὺς κινδύνους ποὺ μπορεῖ νὰ συνεπάγεται ἀκόμα καὶ σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ, εἶναι πιὸ κατάλληλος νὰ μὲ βοηθήσει, ἐπειδὴ ἔχει διαμορφωθεῖ μὲ ἀφορμὴ τίς ἰδιαίτερες ἀνάγκες καὶ ἀξίες μου. Μόνο ἀφοῦ τὸν ἔχω ἐξαντλήσει εἶναι δυνατό νὰ γνωρίζω ἂν χρειάζομαι

κάτι διαφορετικό και σε ποιό βαθμό.⁹⁵ Ἡ ‘πρόκριση’ τοῦ οἰκείου δὲν σημαίνει κλείσιμο στὸν ἑαυτό, ἂν ὄχι γιὰ ἄλλο λόγο πάντως γιὰ ἐκεῖνον ποὺ εἰπώθηκε πιὸ πρῖν, ὅτι χρειάζεται νὰ βεβαιωθῶ μήπως ἀκολουθῶ μιὰ θρησκευτικὴ παράδοση ὡς προκατάληψη ποὺ κληρονόμησα ἀπὸ τὴ χώρα καὶ τὴν οἰκογένεια. Οἱ συγκρίσεις μεγαλώνουν τὴν κατανόηση. Ἄν μὲ ἐνδιαφέρει ἡ ἀλήθεια, ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ διαπιστώσω ὅτι μιὰ σχέση μαζὶ της — γιὰτί ὄχι μεγαλύτερη; — ἔχουν καὶ ἄλλες παραδόσεις. Ἡ σύγκριση μεγαλώνει τὴν ἐπίγνωση τῶν ὁρίων — ἀπὸ ποιὲς δυνατότητες σε ποιὸ βαθμὸ μὲ ἀποκλείει ἐκείνη ποὺ πραγματοποιοῦ, καὶ ποιά εἶναι ἡ ἀξία τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ποιά πλεονεκτήματα ἔχουν οἱ ἐπιλογές μου.

Δημιουργία τοῦ κόσμου

Τὸ ζήτημα τῆς δημιουργίας στὴν Παλαιὰ Διαθήκη συζητάω ἄλλοῦ,⁹⁶ δὲν χρειάζεται νὰ εἰπωθοῦν ἐδῶ παρὰ ἐλάχιστα. Ἡ διήγηση δὲν περιγράφει τὴ δημιουργία ὡς ἱστορικὸ γεγονός,

⁹⁵ Πρὸς τιμὴν τους πολλοὶ ἁγιορεῖτες δὲν διστάζουν νὰ παραδεχτοῦν ὅτι ἔγιναν μοναχοὶ ἐπειδὴ οἱ δυσκολίες στὸν ‘κόσμο’ εἶναι περισσότερες, καὶ ὅτι στὴν πραγματικότητα εἶναι χειρότεροι ἀπ’ ὅσους δὲν ἔγιναν μοναχοί. Δὲν πρόκειται γιὰ ψευτομετριοφροσύνη, τὸ ἐννοοῦν, καὶ ἔτσι εἶναι. Ἦδη Πατέρες ὅπως ὁ Γρηγόριος Νύσσης εἰδοποιοῦσαν ὅτι κανεὶς δὲν χρειάζεται νὰ τρέχει δεξιὰ ἀριστερά, στὰ μοναστήρια ἢ ὅπουδῆποτε, γιὰ νὰ βρεθεῖ πιὸ κοντὰ στὸν πανταχοῦ παρόντα, καὶ σήμερα ἀκόμη, ὅποιος ἔχει πνευματικὰ κριτήρια δὲν δυσκολεύεται νὰ ἀναγνωρίσει ἰκανὴ ἀγιότητα στὸν ‘κόσμο’ γύρω του. Δὲν ἀποκαλοῦμε τὸ Ὅρος ἅγιο ἐπειδὴ ἐκεῖ συγκεντρώθηκαν οἱ ἄψογοι ἢ ἐπειδὴ μόνον ἐκεῖ εἶναι δυνατὸ νὰ μεγαλώνει ἡ σχέση μὲ τὸν Θεό, ἀλλὰ ἐπειδὴ στὴν ἀγιότητα ἔχει τὸ κύριο μέτρο του, ἔστω κι ἂν τὸ προδίδει.

⁹⁶ Βλ. τὸν *Χρόνο καὶ Δημιουργία*, σ. 75 κ.έ., ἰδίως σ. 91 κ.έ.

ἀλλὰ τὴ συμβολίζει μέσα ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινο ρυθμὸ τῆς ἐβδομάδας καὶ τῆς μίας ἡμέρας, σημαίνοντας ὅτι δὲν εἶναι κάτι παρελθοντικό, συμβαίνει ἐδῶ καὶ τώρα, διαρκεῖ σὲ ὅλο τὸν χρόνο. Ἡ δημιουργία πραγματοποιεῖται σὰν μιὰ ἐλεύθερη ‘διάχυση’ τῆς θεότητας, ποὺ κορυφώνεται μὲ τὸ σύνολο τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἔργων τους.

Ὅπως οἱ ὑπέρμαχοι τῆς κυριολεξίας κάθε βιβλικῆς διήγησης ἀρνοῦνται νὰ παραδεχτοῦν ἀκόμα καὶ τοὺς πιὸ φανεροὺς παραλογισμούς, ἐξίσου παράλογοι ὑπέρμαχοι τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως, χωρὶς ἀπόδειξη, χωρὶς ἔστω κάποια εὐλογη εἰκασία, ἀρνοῦνται τὴν ὑπαρξὴ Δημιουργοῦ. Ἄλλοι νομίζουν ὅτι κι ἂν ὑπῆρχε, δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑπερβεῖ τοὺς φυσικοὺς νόμους! ‘Εὐσεβεῖς’ ἐπιστήμονες ὅπως ὁ Πόλκινγκχορν χαίρονται ἐπειδὴ ἡ θεωρία τοῦ χάους δημιουργεῖ ‘ἀνοίγματα’ ποὺ ἐπιτρέπουν θεῖες ἐπεμβάσεις. Ὅμως γιατί δὲν μπορεῖ νὰ ἀγνοήσει τοὺς φυσικοὺς νόμους Ἐκεῖνος ποὺ τοὺς δημιούργησε;

Ἄν παντοδυναμία καὶ ἀπεριόριστη αὐθαιρεσία δὲν ταυτίζονται, κάτι ποὺ οὐσιαστικὰ θὰ μᾶς γύριζε στὴ Fortuna, ὅσοι ἀρνοῦνται τὴ δυνατότητα θεῶν ‘ὑπερβάσεων’ τῶν φυσικῶν νόμων ἔχουν κάτι λογικὸ στὸν γενικὸ παραλογισμό τους. Πῶς γνωρίζω ὅμως σὲ ποιὸ βαθμὸ οἱ ἀρχές τῆς δημιουργίας περιέχουν τοὺς γνωστοὺς σήμερα φυσικοὺς νόμους ἢ κάποια παραλλαγή τους ἢ τελείως ἄλλους; Κι ἂν οἱ νόμοι αὐτοί, ὅποια κι ἂν εἶναι ἡ ἀπόλυτη ἀξία τους, ἀποκλείουν τὴ δυνατότητα νὰ ἐπεμβαίνει ὁ Ἰδιος, γιατί αὐτὸ θὰ σήμαινε πῶς δὲν ὑπάρχει; Γιατί ἀποκλείεται νὰ ἔφτιαξε τὸ σύμπαν ὅπως εἶναι, ἐπειδὴ δὲν ἐνδιαφέρεται νὰ παρεμβαίνει; Κι ἂν ὁ Ἰδιος ἀποφάσισε νὰ δημιουργήσῃ ἐλεύθερα ὄντα, γιατί ‘ὀφείλει’ νὰ σέβεται τὴν ἐλευθερία τους;

Ἡ δημιουργία ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀρχές, ἐξελίξεις καὶ ἐκπληρώσεις, στὴ δική μας πλευρά. Ποιὸ μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ πραγματικό περιεχόμενό της ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ἴδιου τοῦ Δημιουργοῦ; Μὲ τὴν αὐστηρὴ ἔννοια τῆς δημιουργίας, δὲν γίνεται νὰ εἰπωθεῖ

ὅτι ὁ Θεὸς δημιούργησε τὸν κόσμον. Ἡ θεότητα δὲν ὀρίζεται ἀπὸ χρόνο, δὲν ὑπῆρχε κάποιος καιρὸς ὅταν ἀποφασίστηκε ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου. Δὲν ἔλειπε ἀπὸ τῆς θείας νόησης ἡ ἰδέα γιὰ τὸν κόσμον, μετὰ ἐπινοήθηκε κι ἔτσι ἀκολούθησε ἡ πράξη τῆς δημιουργίας. "Ὅ,τι ἀντιλαμβάνομαστε ὡς δημιουργία μὲ τοὺς δικούς μας ὅρους, γιὰ τὸν Ἰδιο εἶναι ἡ μόνιμη ἐξάρτηση τῶν πλασμάτων ἀπὸ τὶς δυνάμεις Του καὶ μιὰ δική Του ἐγγχρονὴ παρουσία."⁹⁷

Ἡ κτίσις ἔχει ἀρχή, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἀναιρεῖ τὴν 'προὔπαρξή' της, ἐφόσον ἡ ἀρχή της ὑπερβαίνει τὸν χρόνο. Ὁ ὅρος προὔπαρξη σημαίνει τὴν ὑπαρξὴ ἐπέκεινα μεταβολῶν, ὅπως κατανοοῦμε γιὰ τὸν Υἱὸ ὅτι, ἂν καὶ γεννιέται, δὲν νοεῖται 'στιγμῆ' κατὰ τὴν ὁποία δὲν ὑπῆρχε. Ἄν γίνει ἀποδεκτὴ ἡ ἀτρεφία καὶ ἄχρονη φύσις τῆς θεότητας, εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴν ἀναγνωριστεῖ προὔπαρξη τῶν πλασμάτων, παρὰ μόνον ἂν ἀγνοηθοῦν οἱ στοιχειώδεις λογικοὶ κανόνες, ὁπότε ἡ συζήτηση παύει νὰ ἔχει νόημα καὶ καθέννας λέει ὅ,τι τοῦ καπνίσει. Μιλῶντας γιὰ δημιουργία ἐκ τοῦ μηδενὸς δὲν ἐννοοῦμε ὅτι κάποια στιγμῆ, ποὺ δὲν ὑπῆρχε τίποτα, ὁ Θεὸς ἀποφάσισε νὰ δημιουργήσῃ τὸν κόσμον, ἀλλὰ ὅτι ἡ προαιώνια ἀπόφασις γιὰ τὴν δημιουργία ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ Του, καὶ ὅτι δὲν χρειάζεται 'πρώτῃ ὕλη' ἢ ὅτιδήποτε, δηλαδή ὅτι δημιουργεῖ τὸ σύμπαν ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ Του μὲ τὸν ἑαυτὸ Του. Σύμφωνα μὲ τὸν Ὁριγένη, τὸν Γρηγόριο Νύσσης, τὸν Ἐκκαρτ, καὶ ἄλλους,⁹⁸ γνώρισμα τῆς κτίσεως εἶναι ἡ μεταβλητότητα

⁹⁷ Βλ. τὸ *Ἡμερολόγιο*, σ. 104.

⁹⁸ Ὁ Ὁριγένης καταδικάστηκε γιὰ αἵρεση, ἀλλὰ τί κατανόησαν οἱ ἐπικριτὲς του, τί παρεξήγησαν καὶ τί τοῦ ἀπέδωσαν ἐνῶ δὲν τοῦ ἀνῆκε; Μεγάλοι Πατέρες τὸν τιμοῦν ρητὰ, τὸν χρησιμοποιοῦν καὶ ἔχουν ἐπιηρεαστεῖ ἀπὸ τὴν σκέψιν του. Μετὰ τὴν καταδίκη του ἀπὸ τὸν δογματισμὸ τῶν καιρῶν δὲν ἐκπλήσσει ποὺ χρησιμοποιεῖται συχνὰ στὴ βυζαντινὴ γραμματεία χωρὶς νὰ ἀναφέρεται τὸ ὄνομά του, ἀλλὰ ἦταν καὶ φυσικὸ τότε ὅπως στὴν ἀρχαιότητα νὰ χρησιμοποιοῦνται ἀποσπά-

και ἡ διαρκῆς ἐξάρτησή της ἀπὸ τῆ δημιουργικῆ ‘ἐξοδο’ τῆς θε-
ότητας.⁹⁹

Δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου

Καὶ ἐδῶ εἶναι φανερὴ ἡ μυθολογικὴ φύση τῶν διηγήσεων, τόσο στὴ δημιουργία τοῦ ἀνδρα ἀπὸ χῶμα καὶ μὲ σκοπὸ του τὴν ἐργασία τῆς γῆς, παρ’ ὄλ’ αὐτὰ καὶ μέσα σὲ αὐτὰ κατ’ εἰκόνα Θεοῦ, ὅσο στὴ δημιουργία τῆς γυναῖκας ἀπὸ τὴν ἀνδρική πλευρὰ μὲ σκοπὸ τὴ συμπαράσταση στὸν ἀνδρα. Ὅμως ἡ ὑπαρξὴ φύλων πῶς εἰκονίζει τὸν Θεό; Ἡ διατύπωση προϋποθέτει ὅτι καὶ ὁ ἴδιος εἶναι σχέση καὶ ἀρχὴ γονιμότητας, κι ἔτσι μπορεῖ νὰ συνδεθεῖ

σηματα ἐνὸς συγγραφέα χωρὶς πάντα νὰ ὀνομάζεται ὁ ἴδιος. Ἡ συνήθεια αὐτὴ δὲν ἔχει σχέση μὲ ὅ,τι σήμερα θὰ χαρακτηρίζοταν λογοκλοπὴ (plagiarism). Τότε ἐνδιέφερε ἀποκλειστικὰ τὸ θέμα τῆς συζήτησης καὶ ἡ ποιότητα τῆς σκέψης, ὄχι ἡ προέλευση τῶν ἀπόψεων. Ὁ Ὀριγένης εἶναι ἀπὸ τοὺς πρώτους πού παρατήρησαν σοβαρὲς ἀντιφάσεις στὰ βιβλικὰ κείμενα καὶ τόνισε πόσο ἀναγκαῖες εἶναι οἱ ‘πνευματικὲς’ (μυθοσυμβολικὲς, ἀλληγορικὲς καὶ μεταφορικὲς) ἐρμηνεῖες. Ὅρισμένες θέσεις ἐπίσης τοῦ Ἐκκαρτ, ἀν καὶ ὄχι ὁ ἴδιος, καταδικάστηκαν ὡς αἰρετικὲς στὴ Δύση ἀπὸ τὸν Ἀλάθητο, ἀλλὰ σήμερα ἀκόμη κι αὐτὸς ἔχει μπορέσει νὰ ἀντιληφθεῖ τὸ λάθος του, τὸ ὁποῖο φυσικὰ ἀποφεύγει νὰ διορθώσει ἐπίσημα, μολονότι διαμαρτύρονται ἐπιφανεῖς καθολικοὶ θεολόγοι καὶ μοναχοί.

⁹⁹ Ἡ διαφορὰ Θεοῦ καὶ κόσμου στὸν Ὀριγένη, ἤδη στὴν Βίβλο καὶ συνεχῶς στὴν πατερικὴ γραμματεία, δὲν ἀναιρεῖ τὴν πλατωνικὴ ἐννοια τῆς εἰκόνισης τῆς θεότητας στὸν κόσμος. Καὶ στὸν Πλάτωνα ὁ κόσμος ὡς κόσμος *γιγνομένων* καὶ *οὐδέποτε ὄντων* διαφέρει ἀπὸ τὴν *ἀεὶ κατὰ ταῦτὰ ὡσαύτως ἔχουσα* ὑπαρξὴ. Ὅμως πόσο μεγάλη θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι ἡ διαφορὰ μὲ τὴν ἐρμηνεία τοῦ χρόνου ὡς κινήτου αἰῶνος, μιᾶς κοσμολογίας πού εἰσηγεῖται ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Λόγος ἐνσαρκώνεται, ἡ δὲ ψυχὴ δημιουργεῖται ὡς εἰκόνα τοῦ Λόγου;

κάπως με την Τριάδα και την εκπόρευση του Πνεύματος εκ του Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ. Ὅπως κι ἂν ἐρμηνευθεῖ, με ἀναγωγὴ σὲ προηγούμενες θρησκευτικές περιόδους τοῦ Ἰσραὴλ, ἢ ἀλλιῶς, πάντως ἢ κατ' εἰκόνα δημιουργία σημαίνει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι κάποιας μορφῆς σχέση και δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπο ὡς σχέση, ἀπ' ὅπου ἀπορρέει ἐπίσης ἡ ἐξουσία ἐπάνω στὰ κτίσματα. Γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἡ ἐξουσία αὐτὴ ἀρχίζει με τὸν ὀρισμὸ τῶν πλασμάτων μέσα ἀπὸ τὴν ὀνοματοδοσία, στὸν βαθμὸ πού τὸ ὄνομα ἀφορᾷ τὴ φύση ἢ τίς ἐνέργειές τους. Ὁ ὀρισμὸς εἶναι ἐπίσης προϋπόθεση και συχνὰ ἀρχὴ ἢ πρῶτο βῆμα ἀξιολόγησης. Γνώση και ἀξιολόγηση ὑποτάσσουν τὰ πλάσματα στὴ συμβολικὴ τους διαχείριση, ἡ ὁποία μετατρέπεται και σὲ πραγματικὴ διαχείριση στὸν βαθμὸ πού ὑποστηρίζουν τὴ μετατροπὴ αὐτὴ οἱ ὑπόλοιπες ἀνθρώπινες δυνάμεις, οἱ φυσικοὶ νόμοι και οἱ ἱστορικὲς συνθη-
κες.

Στὸν ἰουδαϊσμὸ ἡ ἔννοια τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου κατ' εἰκόνα Θεοῦ εἶναι σὰν μισοτελειωμένη. Με τὸν χριστιανισμό προσέλαβε πλῆρες περιεχόμενο, ἂν και χωρὶς ἱκανὴ ἔνταση, γι' αὐτὸ ἡ ἐβραϊκὴ μειονεξία δὲν ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴ νέα θρησκεία.¹⁰⁰ Ἀξίζει ἐπίσης νὰ σκεφτεῖ κανεὶς γιατί ὁ Θεὸς δὲν δημι-

¹⁰⁰ Ὁ Δαρβῖνος ξεπέρασε κάθε μέτρο ὅταν ἀποροῦσε, γιατί ἡ νόηση, ἓνα παράγωγο τοῦ ἐγκεφάλου, ὅπως νόμιζε πὼς εἶναι, ἔχει μεγαλύτερη ἀξία και εἶναι πιὸ θαυμαστὴ ἀπὸ τὴ βαρῦτητα, μιὰ ἰδιότητα τῆς ὕλης. Ἰσχυρίζοταν ὅτι θαυμάζουμε τὴ νόηση ἐπειδὴ εἴμαστε ἀλαζόνες και θαυμάζουμε τὸν ἑαυτὸ μας! Ἀπὸ τὴν ἀλαζονεία ὡς συλλογικὸ φαινόμενο πηγάζει ἡ ἰδέα γιὰ τὸν Θεὸ ὡς ἐγγυητὴ τῆς ἀξίας μας! Γιὰ τὴ 'θεωρία' ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἐπιφαινόμενο ἠλεκτροχημικῶν διεργασιῶν, βλ. τὸ κείμενο 'Ἡ ψυχὴ εἶναι ὁ ἐγκέφαλος;' στὸ *Ἡμερολόγιο*, σ. 284 κ.έ. Ἔνας ἔφηβος με τὸν ὁποῖο συζητοῦσα, δὲν δυσκολεύτηκε νὰ βρεθεῖ στὴν καρδιά τοῦ προβλήματος κάνοντας τὸ ἀπλὸ και κρίσιμο ἐρώτημα, ἀφοῦ ὅλοι ἀποτελούμαστε ἀπὸ τὰ ἴδια ὄργανα γιατί ἔχουμε διαφορετικὲς προσωπικότητες; Και δὲν ἔχουμε ὅλοι τὸ ἴδιο σῶμα συγ-

ουργεί τή γυναίκα ὅπως τόν ἄνδρα. Ἡ διαφορὰ στή δημιουργία τους σημαίνει, ἂν μή τι ἄλλο, ὅτι δὲν χαρακτηρίζονται ἀπὸ αὐστηρὴ ἰσότητα. Ἡ γυναίκα δὲν εἶναι μιὰ καθαρὴ ἐπανάληψη, ὅπως τὸ δύο διπλασιάζει τὸ ἓνα.

Ἡ διήγηση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἂν διαβαστεῖ κυριολεκτικά, ὅτι ὁ Θεὸς πῆρε χῶμα, ἔφτιαξε ἓνα ἀνθρωπάκι, φύσηξε καὶ αὐτὸ ζωντάνεψε, κ.λπ., δὲν ἔχει τίποτα τὸ ἀληθοφανὲς καὶ ἀξιόλογο. Ὅτι ὁ Θεὸς χρησιμοποίησε χῶμα, ποὺ καὶ πάλι ὁ ἴδιος εἶχε δημιουργήσει, σημαίνει ὅτι τὸ ἀνθρώπινο σῶμα προέρχεται ἀπὸ τὴν προηγούμενη, καὶ μάλιστα τὴν κατώτερη, δημιουργία, χωρὶς τὴν ὁποία δὲν γίνεται νὰ υπάρξει, τουλάχιστον ὄχι στὸν κόσμον αὐτό. Ἔτσι προερχόμενος δὲν ξεχωρίζει σὲ τίποτα ἀπὸ τὰ ἄλλα πλάσματα, στὰ ὁποία ὀφείλει τὸ ὑλικὸ τῆς φύσης του. Ὁ ἄνθρωπος ὡς ἄνθρωπος ἀρχίζει νὰ ὑπάρχει ἀπὸ τὴν στιγμή ποὺ ὑποδέχεται τὴ θεία πνοή. Ἡ θεία πνοή εἶναι ἡ Εἰκόνα, δηλαδή ἡ δωρεὰ τῆς θείας φύσης, ἀλλὰ ὅπως καὶ ἂν θελήσει κανεὶς νὰ τὸ ἐρμηνεύσει, εἶναι ἓνα στοιχεῖο ποὺ δὲν βρίσκεται σὲ ἄλλο πλάσμα καὶ δὲν προέρχεται ἀπὸ τὰ πλάσματα, εἶναι μιὰ τέλεια ἐνότητα μὲ τὸν Θεό. Οἱ βιβλικὲς διηγήσεις τῆς δημιουργίας δὲν περιγράφουν ἓνα ἱστορικὸ γεγονός, ἀλλὰ τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου, ἐξηγοῦν ὅτι ἀρχὴ ὄλων καὶ τῆς ἀνθρώπινης φύσης εἶναι μιὰ θεία ἀπόφαση καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἄνθρωπος στὸν βαθμὸ τῆς ἐνότητάς του μὲ τὸν Θεό. ... Ὅπως ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου ἀρχίζει ἀπὸ τὰ κατώτερα καὶ κορυφώνεται στὸν ἀνθρω-

χρονικὰ μόνο, κατὰ περιόδους, ἀλλὰ καὶ διαχρονικὰ. Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ σκεφτεῖ κανεὶς ὅτι ἡ ἀνατομία τοῦ σώματός μας παραμένει περίπου σταθερὴ τὰ τελευταῖα 42000 χρόνια! Ἄν ἀντὶ γιὰ 'ὄργανα' σκεφτῶ τὴν ψυχὴ, προκύπτει ἄνετα ἡ ἀπάντηση. Τώρα, χρειάζεται νὰ συζητήσουμε ἂν ὑπάρχει ἀξιολογικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στή νόηση καὶ τὴ βαρύτητα;

πο, έτσι ή δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἀρχίζει ἀπὸ τὸν ἄνδρα καὶ κορυφώνεται στὴ γυναῖκα.¹⁰¹

Ἡ δημιουργία τῆς γυναῖκας δὲν συμβολίζει τὴν ὑποταγή της στὸν ἄνδρα οὔτε κάποιας μορφῆς κατωτερότητα — δὲν εἶναι ὁ ἄνδρας ἡ ἀρχὴ της, ἀλλὰ ὅπως καὶ στὴ δημιουργία τοῦ ἄνδρα, ὁ Θεός. Οὕτως ἢ ἄλλως ἡ ἀρχὴ δὲν σημαίνει πάντα ἐξουσία εἶτε ὑπεροχὴ. Ὅ,τι ἀλλάζει εἶναι ἡ ‘πρῶτη ὕλη’ — χῶμα γιὰ τὸν ἄνδρα, ἡ ἀνδρική φύση γιὰ τὴ γυναῖκα. Ἐτυμολογικὰ Ἀδάμ εἶναι ὁ χωμάτινος (אָדָם) καὶ Εὔα ἡ ζωντανή (חַוָּה). Σύμφωνα μὲ τις ποινὲς ποὺ ἐπιβάλλει ὁ Θεὸς γιὰ τὴν ὑποτιθέμενη παράβαση, καθένας τιμωρεῖται μὲ τὴν ματαίωση τῆς κύριας ἐπιθυμίας του. Ἡ τιμωρία τῆς γυναῖκας προϋποθέτει πῶς ἡ γυναῖκα πάνω ἀπ’ ὅλα θέλει μιὰ γνήσια σχέση ἀγάπης, ἐπομένως σχέση ἐλεύθερη καὶ ἀπὸ ὁποιαδήποτε μορφή κακοποίησης, ἐνῶ ἡ τιμωρία τοῦ ἄνδρα προϋποθέτει ὅτι ἐκεῖνος ἐνδιαφέρεται περισσότερο γιὰ τὴν ἐργασία, ἐπομένως καὶ γιὰ εὐνοϊκοὺς ἐργασιακοὺς ὄρους. Ἐχει ἐνδιαφέρον ἡ μεσαιωνικὴ εἰκόνα μὲ τὸν Χριστὸ σὰν νὰ ‘ξεγεννάει’ τὸν Ἀδάμ, ἀνασύροντας τὴν Εὔα ἀπὸ τὴν πλευρά του ἐνῶ ἐκεῖνος κοιμᾶται σὰν νεκρός. Μὲ τὴ δημιουργία τῆς γυναῖκας ἡ ἀνδρική φύση ἐπεκτείνεται. Στὴν πραγματικότητα δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνον ἓνα φύλο, μὲ δυναμικὴ οὐσία. Ποιὲς εἶναι ὅμως οἱ ἀρχικὲς συνθῆκες;

Ἄν ὑπῆρξε πτώση, κάτι ποὺ ὁ Πλάτων τοποθετεῖ στὸν ‘ὑπερουράνιο’ τόπο, ἐπέκεινα τοῦ δικοῦ μας χρόνου, τότε ἀρχίζουν οἱ ἄνθρωποι νὰ ξεπέφτουν στὶς ἐδῶ συνθῆκες; Εἶναι δυνατὴ μιὰ χρονολόγηση μὲ τὰ δικά μας ἔστω μέτρα;¹⁰² Ὅλοι ξεπέφτουν, ἢ

¹⁰¹ *Ἡμερολόγιο*, σ. 50–51.

¹⁰² Ἡ πλατωνικὴ ἔννοια τῆς πτώσης δὲν σχετίζεται μὲ ὅ,τι νομίζουμε προπατορικὸ ἀμάρτημα στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, γιὰ τὸ ὁποῖο δείχνω στὸ ὁμώνυμο βιβλίό ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὑπολογίζεται παρὰ ὅπως ἓνα

ένα μέρος μόνο; Συμβαίνει σταδιακά; Υπάρχει αναπαραγωγή του ανθρώπου εκεί ὅπως ἐδῶ; Κατερχόμαστε ὑφιστάμενοι ἀλλοιώσεις στὴν ψυχοσωματικὴ φύση μας, ἢ ἀναλαμβάνουμε ἄλλη σωματικότητα, ἢ φύση τῆς ὁποίας προέρχεται σύμφωνα μὲ διαδικασίες μιᾶς ἐξέλιξης ποὺ πραγματοποιεῖται στὶς ἐδῶ συνθήκες; Τί συμβαίνει στὴν ἴδια τὴν ψυχὴ; Γιὰ αὐτὰ καὶ γιὰ τὰ σχετικὰ ἐρωτήματα ἡ Βίβλος δὲν περιέχει στοιχεῖα οὔτε φυσικὰ ἀπαντήσεις. Ἀφορμὴ καὶ τῶν δύο μύθων, τῆς πλατωνικῆς καὶ τῆς ἐβραϊκῆς ‘πτώσης’, καὶ ἄλλων παρόμοιων μύθων, εἶναι ἡ ἐπίγνωση τοῦ ἀνθρώπου ὅτι ἐδῶ δὲν βρίσκεται στὴν ἰδανικὴ του διαμονὴ καὶ δὲν ἔχει τὴ γνήσια καὶ πρωταρχικὴ του φύση. Γιὰ τὸν ἀνθρωπάκο, ἀπὸ μόνο του αὐτὸ δείχνει ἔπαρση, νὰ νομίζουμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀξίζει κάτι περισσότερο ἀπὸ φθορὰ καὶ θάνατο.

Κατὰ τὴ γνώμη μου, τὸ πρῶτο δεδομένο ποὺ ἔχει νὰ ὑπολογίζει κανεὶς εἶναι ἡ φύση τῆς ψυχῆς ὡς ἀθάνατης καὶ ὡς εἰκόνας τῆς θείας φύσης, τὸ δεύτερο εἶναι ἡ ἄχρονη καὶ ἄτρεπτη ὑπαρξὴ τῆς θεότητας, καὶ τὸ τρίτο ἡ ἐνότητα θείας καὶ ἀνθρώπινης φύσης στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Ἀπὸ αὐτὰ προκύπτουν πολλὰ καὶ τὰ ἐξῆς. Μὲ τὴ γέννηση τοῦ Υἱοῦ δημιουργεῖται ἀμέσως ἡ ψυχὴ, τὸ σύνολο τῶν ἀνθρώπων, τὸ ὁποῖο ἔχει ἐπίσης ἔγχρονη ὑπόσταση, ὅπως ὁ Υἱὸς στὴν Ἐνανθρώπηση. Ἡ ἔγχρονη ὑπόσταση δὲν εἶναι ἐνιαία, ἀν καὶ περιέχεται ὁλόκληρη στὸν Λόγο, ἀπ’ ὅπου εἶναι κατ’ ἀρχὴν δυνατὴ ἡ ἐπαφὴ καὶ ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στὰ ‘εἶδη’ τῆς. Ἐνα εἶδος εἶναι τὸ ἀρχικὸ καὶ ἓνα ἄλλο τὸ δικό μας τωρινὸ ἢ ‘ξεπεσμένο’, κατώτερο, φθαρτὸ καὶ θνητό. Ἐφόσον ὅλα πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἄχρονη ἀπλότητα τῆς θεότητας, καθένας ἀποκτᾷ μιὰ ἔγχρονη ὑπόσταση ποὺ ἐκφράζει μεγαλύτερη ἢ μικρότερη ἐγγύτητα ἢ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν ἀρχή

ἰδιαίτερο ἐβραϊκὸ ζήτημα, ποὺ δὲν μᾶς ἀφορᾷ οὐσιαστικά. Βλ. καὶ ἐδῶ, ἀμέσως μετὰ, τὶς ἐνότητες ‘Παράδεισος τῆς τρυφῆς’, καὶ ‘Ἡ παράβαση’.

του. Ἡ ‘πτώση’ ὅσων ξέπεσαν, εἶναι προσωπικὸ γεγονός καὶ συμβαίνει ἀμέσως μὲ τὴ γέννηση τῆς ψυχῆς. Μποροῦμε νὰ γνωρίζουμε πότε συνέβη αὐτὸ γιὰ πρώτη φορά, ποιὸς ἢ ποιοὶ ἦταν οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι στὸν δικό μας χρόνο;

Εἶναι δυνατὸ νὰ εἰπωθεῖ μὲ σχετικὴ βεβαιότητα, ἂν ἰσχύουν τὰ ἀρχικὰ δεδομένα ὅπως τὰ περιέγραψα, ὅτι ἡ ἴδια ἡ πτώση βρίσκεται πέρα ἀπὸ χρόνο, γι’ αὐτὸ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἐνιαία, ἂν καὶ ἐκφράζεται μόνο μέσα ἀπὸ τὶς προσωπικὲς εἰσόδους στὸν χρόνο. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν πρῶτος καὶ τελευταῖος ἔκπτωτος ἄνθρωπος, παρὰ μόνο τὴν ἔκπτωτη φύση. Τὴν ταυτότητά τους δὲν γνωρίζουμε, πιστεύω ὅμως ὅτι μποροῦμε νὰ γνωρίζουμε κάτι πιὸ σημαντικὸ, πότε παρουσιάζεται γιὰ πρώτη φορά βέβαιη μνήμη τῆς ἄλλης ζωῆς, δηλαδὴ ἀναγνώριση τῆς ἐδῶ κατάστασης ὡς ξεπεσμένης καὶ προσωρινῆς.

Πρὶν ἀπὸ 70000 χρόνια, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν homo erectus ἀλλὰ καὶ τὸν νεαντερτάλιο, μὲ τὸν ὁποῖο ἐπὶ 30000 χρόνια δὲν εἶχε καμμιά οὐσιαστικὴ διαφορά, καὶ σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ἴδιο τὸν προηγούμενο ἑαυτό του, ὁ ἀρχαῖκός homo sapiens ἢ ἄνθρωπος τοῦ Κρό-Μανιὸν ἀρχίζει ξαφνικὰ νὰ φτιάχνει ἀντικείμενα μὲ αἰσθητικὴ καὶ θρησκευτικὴ λειτουργία... Ἡ ἐκπληκτικὴ αὐτὴ μεταμόρφωση δὲν ἔχει βιολογικὴ ἀντίστοιχη, ὁ homo sapiens παρέμενε πάντα ἴδιος βιολογικὰ — εἶχε τὸ ἴδιο ἀκριβῶς σῶμα καὶ ἐγκέφαλο — καὶ ἐμφάνισε τόσο μεγάλη καὶ ξαφνικὴ πολιτισμικὴ διαφορά, μὲ ἰδεογράμματα, ζωγραφιές στὰ σπήλαια, γλυπτά, στολίδια, πεποίθηση σὲ μετὰ θάνατον ζωὴ, ὥστε ἡ σχετικὴ ἔρευνα μιλάει γιὰ πολιτισμικὸ big bang, ἀπ’ ὅπου ἄλλαξε τὸ ὄνομά του σὲ homo sapiens sapiens ἢ ‘μοντέρνο ἄνθρωπο’.¹⁰³

Μερικοὶ ἐξ ὅσων ἀρνοῦνται τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ καὶ τὴ σκόπιμη δημιουργία τοῦ κόσμου προβάλλουν τὸ ἐρώτημα, γιατί χρει-

¹⁰³ *Κοινωνίες φιλίας*, σ. 36–37.

άστηκαν δισεκατομμύρια χρόνια για να δημιουργηθεί ο άνθρωπος. "Αν πίσω από τις διαδικασίες της εξέλιξης βρίσκεται η θεία νόηση (intelligent design), γιατί έπρεπε να περάσει τόσοσ χρόνος και δέν έγιναν όλα ταχύτερα; Τό έρώτημα υποβάλλει τή μεγάλη χρονική διάρκεια ως ένδειξη πώς η δημιουργία άγεται από τήν τυχειότητα τών προερχόμενων από τούς φυσικούς νόμους τυφλών διαδικασιών. "Όμως από ποϋ προκύπτει η βεβαιότητα πώς ο Δημιουργός θα ενεργοϋσε πιο γρήγορα, η γιατί οι φυσικοί νόμοι είναι όπως είναι για να δημιουργηθεί οτι δημιουργείται στον γνωστό μας χρόνο, και δέν είναι διαφορετικοί, ίκανοι για ταχύτερη είτε για ακόμα βραδύτερη παραγωγή;

"Εστω πώς δέν υπάρχει παρά μόνο μια τυφλή ανάγκη / τύχη και κανένας Δημιουργός. "Αν πετάω δεξιά άριστερά τὰ υλικὰ ενός σπιτιού, πόσος χρόνος απαιτείται μέχρι κάθε κομματί να συναντήσει υπό τις κατάλληλες συνθήκες εκείνο που χρειάζεται για να σχηματιστούν κάποια αρχικά σημεία τών μερών του σπιτιού, και πάλι αυτά να συναντήσουν τὸ ένα τὸ άλλο για να δημιουργηθούν τὰ επόμενα σημεία, και τὰ νέα αυτά να συναντήσουν τὰ άλλα ταίρια τους, κ.ο.κ. μέχρι να προκύψει τὸ σπίτι στο σύνολό του; Ακόμη κι αν είχα απλούστερο έργο, ένα από εκείνα τὰ δυσδιάστατα πάζλ με τὰ μικρά κομματάκια από χαρτόνι που πρέπει να ενωθούν, μετά από πόσο χρόνο θα έβρισκε κάθε κομματάκι τὸ ταίρι του υπό τις κατάλληλες γωνίες, αν τὰ πέταγα στον άέρα όπως τὰ ζάρια και στροβιλίζονταν ακατάπαυστα; "Ο Σαϊφερ παρατηρεϊ ότι από τυφλούς μοριακούς συνδυασμούς, χωρίς καμμιὰ νοημοσύνη να ηγεϊται τών εξελίξεων, δέν είναι δυνατό να προκύψει γένεση οϋτε καν τών πιο απλών βιοχημικών οργανισμών, ακόμη και με τήν πάροδο δισεκατομμυρίων ετών. Και δέν συζητάμε για τὸν άνθρωπο και τὰ ανθρώπινα έργα. "Ο χρόνος τής δημιουργίας δέν είναι τεράστιος επειδή δέν υπάρχει Θεός. Οι φυσικοί νόμοι από μόνοι τους δέν μπορούν οϋτε καν στον τεράστιο αυτό χρόνο να δημιουργήσουν ένα ελάχιστο μέρος απ' οτι υπάρχει.

Γιὰ τὸ δεύτερο σκέλος: ποιά αὐθεντία, μὲ ποιά ἀπόλυτα κριτήρια, θὰ ὑπαγόρευε στὸν Θεὸ πόσο γρήγορα ἢ ἀργὰ πρέπει νὰ δημιουργήσει ὅτιδήποτε, ὥστε νὰ γνωρίζουμε πότε τεμπελιάζει καὶ πότε βιάζεται; Γιατί πρέπει νὰ ἔχει τὰ δικά μας μέτρα; Ὅ,τι νομίζουμε ἀργοπορία, γιατί δὲν ὑπακούει σὲ μιὰ σκοπιμότητα ποὺ δὲν μπορούμε ἢ δὲν θελήσαμε νὰ μάθουμε;

Στὴν ἀρχικὴ ἀπορία ὅμως, γιατί νὰ μὴν προστεθεῖ ἐπίσης ὁ χῶρος; Γιατί δισεκατομμύρια χρόνια καὶ γιατί ἓνα ἀχανές σύμπαν, ὅταν ὁ ἄνθρωπος δὲν χρειάζεται παρὰ μιὰ γωνίτσα, ὅπως εἶναι συγκριτικὰ τὸ πλανητικὸ μας σύστημα; Εἶναι μιὰ ἐξωφρενικὴ ‘σπατάλη’ χώρου καὶ χρόνου;

Τίποτα δὲν βεβαιώνει ὅτι ὑπάρχει νοημοσύνη μόνο στὴ γῆ, ὅμως τὸ γνωστὸ μας τμῆμα τοῦ σύμπαντος, ἀπὸ μόνο του ἀχανές, δὲν φαίνεται νὰ περιέχει ‘ἐξωγήινους’. Κι ἂν ὑπάρχουν κάπου ἐξωγήινοι, τὸ συμπέρασμα δὲν ἀλλάζει. Τὸ μέγεθος τῆς κτίσης σὰν νὰ κρύβει τὸν Θεὸ τὴν ὥρα ποὺ μαρτυρεῖ τὴ θεία δύναμη, ἐπιτρέποντας ταυτόχρονα τὴν πεποίθηση πὼς ἡ φύση εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη καὶ ἀρκετὰ ἰσχυρὴ γιὰ νὰ εἶναι ἡ ἔσχατη πραγματικότητα. Ὁ χωροχρονικὰ πρὸ ‘μετρημένος’ κόσμος δὲν θὰ ἔμοιαζε μεγάλο σπίτι, θὰ ἦταν φυλακὴ, ἐνῶ τώρα γίνεται ἀφορμὴ ἔρευνας, ὑποθέσεων, ἀντιθέσεων, δοκιμῶν, ἔμπνευσης, ἀνακάλυψης, ἀπορίας, ἀμφιβολίας, δημιουργίας.

Ἐπιμένει ὅμως καὶ τὸ ἐρώτημα ποὺ ἔχει νὰ σκεφεῖ πρὶν ἀπ’ ὅλα ὁ ἄθεος. Πῶς βρέθηκαν νὰ ὑπάρχουν οἱ φυσικοὶ νόμοι καὶ ἡ πρώτη ὕλη ἢ τὰ κβαντικὰ κύματα ἢ ὅτιδήποτε καταλήξει ἢ ἐπιστήμη νὰ θεωρήσει ἀρχικό; Μέχρι στιγμῆς ἡ ἐπιστήμη μεταθέτει ἀπλῶς τὴν ‘ταυτότητα’ τῆς ἀρχῆς χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ φθάσει σὲ ὀριστικὴ ἀπάντηση. Εὐτυχῶς ἡ σκέψη μας περνάει πέρα ἀπὸ τὸ ὄριο αὐτὸ προκαταβολικὰ καὶ ἔγκυρα, μιὰ ποὺ δὲν ἐνδιαφέρει τὴ δική μας ἀπορία τί ἀκριβῶς θὰ βρεῖ ἡ ἐπιστήμη ὅποτε καταλήξει, ἀλλὰ οἱ γενικὲς συνέπειες. Ἔστω λοιπὸν ὅτι βρίσκει πὼς ὅλα ἀρχίζουν ἀπὸ τὸ ἐξῆς. Γιατί ὑπάρχει αὐτό; Πῶς

βρέθηκε; Ποιός βεβαιώνει ότι η δική του ύπαρξη δεν οφείλεται σε μιὰ υπερβατική νοημοσύνη;¹⁰⁴ Τὸ ἴδιο ἂν ἡ ἐπιστήμη καταλήξει ὅτι τὸ ἀρχικὸ αὐτὸ κάτι ἐμφανίστηκε ἀπὸ τὸ μηδέν. Κι ἂν καταλήξει ὅτι ὑπάρχει ἀλυσίδα ἢ σπεῖρα, μὲ κάτι νὰ γίνεται ἐπ' ἄπειρον αἰτία γιὰ κάτι ἄλλο, ἰσχύει ἡ ἴδια ἐρώτηση. Ποιός βεβαιώνει ὅτι ὑπεύθυνη γιὰ τὴν αἰτιώδη αὐτὴ διαδοχὴ δὲν εἶναι μιὰ υπερβατικὴ νοημοσύνη;

Ἄν σέβεται τὸν ἑαυτὸ της, ὅ,τι κι ἂν βρεῖ, ὅπου κι ἂν καταλήξει μὲ τὴν πιὸ ἀπόλυτη βεβαιότητα σύμφωνα μὲ τὰ μέτρα της καὶ ὡς πρὸς τὰ ζητήματα ποὺ ὑπάγονται στὴν ἔρευνά της, ἡ ἐπιστήμη δὲν θὰ εἶναι ποτὲ βέβαιη ὅτι ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει ὁ Θεός. Νὰ ζητᾶω τὸν Θεὸ μὲ τὴν ἐπιστήμη εἶναι σὰν νὰ προσπαθῶ νὰ διαβάσω ἓνα βιβλίο μὲ τὴ γεύση ἢ νὰ δῶ μιὰ ταινία μὲ τὴν ἀφή. Αὐτὸ φυσικὰ δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἓνα παραμῦθι, ἀλλὰ δὲν σημαίνει οὔτε πὼς ὁ ἄνθρωπος εἶναι καταδικασμένος στὴν πιὸ μεγάλη ἄγνοια. Εὐτυχῶς ἡ ἐπιστήμη εἶναι μία μόνο ἀπὸ τίς δυνάμεις μας, ἰσχυρὴ μὲ τὸν τρόπο της, γόνιμη καὶ πολύτιμη, ἀλλὰ ὑπάρχουν ἐπίσης διαφορετικοὶ χῶροι καὶ διαφορετικὲς δυνάμεις καὶ τρόποι, δὲν τὰ καλύπτει ὅλα ἡ ἐπιστημονικὴ μέθοδος, δὲν μπορεῖ νὰ τὸ κάνει οὔτε (συνήθως) νομίζει ὅτι μπορεῖ νὰ τὸ κάνει. Κανεὶς καὶ τίποτα δὲν μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ἀρκεσθοῦμε στὴν ἀπλὴ πίστη, θρησκευτικὴ εἴτε ἀθεϊστικὴ, οὔτε νὰ πετάξουμε τὸν ἑαυτὸ μας στὸ κακόμοιρο, ἄγνοο, ἄχαρο καὶ ἄδικο, ὅταν δὲν εἶναι ὑποκριτικὸ, περιθώριο τοῦ δὲν εἶδα, δὲν ξέρω, δὲν ἀπαντᾶω: μποροῦμε θετικὰ καὶ ἀντικειμενικὰ νὰ γνωρίζουμε, ὅχι νὰ πιστεύουμε, τουλάχιστον ἓνα, ὅτι εἶναι πολὺ πιὸ πιθανὸ νὰ ὑπάρχει ὁ Θεὸς παρά νὰ μὴν ὑπάρχει, καὶ μάλι-

¹⁰⁴ Ἡ ἀντιστροφή, ποιός βεβαιώνει ὅτι ὑπάρχει αὐτὴ ἡ νοημοσύνη καὶ δὲν τὴν φανταζόμαστε ἐμεῖς, δὲν εἶναι παράλογη, οὔτε ὅμως ἰσότιμη, εἶναι πολὺ λιγώτερο πιθανή. Βλ. στὸ *Ἡμερολόγιο*, σ. 276 κ.έ., τὸ κείμενο, “Ἔστω ὡς ἀγνωστικισμὸς, ὁ ἀθεῖσμος εἶναι μιὰ ἀξιοσέβαστη ἐπιλογή;”

στα με τή διαφορά τῶν πιθανοτήτων νά εἶναι ἀρκετά μεγάλη γιά νά ἀγγίξει τά ὅρια τῆς βεβαιότητος.¹⁰⁵

*

Τό ζευγάρι τῶν ‘πρωτόπλαστων’ εἶναι μυθικό, συμβολίζει τήν ἀνθρωπότητα καί δέν ὑπῆρξε ποτέ στήν ἱστορία. Ἡ καταγωγή ἀπό τόν Ἀδάμ καί τήν Εὔα σημαίνει τήν ἐνότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσης καί τήν κοινή πορεία τῶν ἀνθρώπων. Καθρεφτίζει ἐπίσης τήν ἀναπαραγωγή χάρη στά δύο φύλα. Μερικοὶ προτιμοῦν νά περιφρονήσουν τή λογική γιά νά ἱκανοποιήσουν μιὰ ἰδεολογία. Πρέπει νά σπάσουν τά μοῦτρα τους στήν πραγματικότητα γιά νά βάλουν μυαλό, καί δέν βάζουν πάντα. Νομίζουν ὅτι ἂν ὁ Ἀδάμ καί ἡ Εὔα δέν εἶναι ἱστορικό ἀλλά μυθικό ζευγάρι, ὑπονομεύεται τὸ σχέδιο τῆς θείας σωτηρίας, σὺν τοῖς ἄλλοις ἐπειδὴ παύει νά χρειάζεται ὁ δεύτερος Ἀδάμ, ἢ καταντᾷ κι αὐτὸς μυθικός.

Πρῶτο δεδομένο: ἐπιστημονικὰ ἀποκλείεται ἀναγωγή τῆς ἀνθρωπότητας σὲ ἀρχικό ζευγάρι πού σάν νά ἔπεσε ἀπὸ τὸν οὐρανό. Αὐτὸ θὰ ἀρκοῦσε γιά νά τερματιστεῖ ἡ συζήτηση ἐδῶ, ἂν ἐνδιέφερε ἀπλῶς ἡ ἀποφυγὴ τοῦ σφάλματος. Ὅμως συμφέρει νά ἀναγνωριστεῖ καί με θεολογικά καί λογικά κριτήρια, ἐπειδὴ ἔτσι μπαίνει τάξη καί στή θεολογικὴ ἔρευνα.

Ὅπως στὸν Ἀδάμ πέθαναν ὅλοι, στὸν Χριστὸ παίρνουν ὅλοι ζωή, σύμφωνα με τὸν Παῦλο, ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς ἔδωσε τὴ ζωὴ Του λύτρο (σὲ ποιόν;) γιά νά σωθοῦμε ἐμεῖς. Ἡ εἰσήγησις αὐτὴ εἶναι πολλαπλῶς ἐσφαλμένη, καί θὰ παρέμενε ἔτσι ἀκόμη κι ἂν ὁ Παῦλος ἐννοοῦσε ὅτι με τὸν Χριστὸ ἀνοίγεται ἀπλή δυνατότη-

¹⁰⁵ Βλ. στήν προηγούμενη ὑποσημείωσις τὴν παραπομπὴν στὸ *Ἡμερολόγιο*.

τα σωτηρίας. Δέν εἶναι ἐδῶ καιρός γιά τίς σχετικῆς λεπτομέρειες, ἀρκοῦν μόνο δύο σύντομες παρατηρήσεις.

Δέν ὑπάρχει κληρονομική σωτηρία ἢ καταδίκη. Ἄπό τόν Ἄδάμ δέν θά μπορούσαμε νά κληρονομήσουμε τήν ἀμαρτία ἀκόμη κι ἂν ἦταν ἱστορικό πρόσωπο. Σύμφωνα μέ τήν τρέχουσα ἐρμηνεία, οἱ πρωτόπλαστοι ἄρχισαν νά λατρεύουν τὸ ἐγώ τους ἀντί γιά τόν Θεό. Καί ἐπειδὴ τὸ ἔκαναν ἐκεῖνοι, γιατί ὑποχρεωνόμαστε νά τὸ κάνουμε κι ἐμεῖς, καί μάλιστα ὅλοι; Ἡ ἂν δέν ἔκαναν αὐτὸ ἀλλὰ κάτι διαφορετικό, γιατί θά ἔπρεπε νά τὸ κάνουμε κι ἐμεῖς; Ἡ πῶς σωζόμαστε μετὰ Χριστόν σώνει καί καλά; Δυνατότητα σωτηρίας ὑπῆρχε καί ‘πρὶν’ ἀπὸ τόν Χριστό, ὅπως ‘μετὰ’ εἶναι δυνατὸς ὁ χειρότερος ξεπεσμός στὴν ἴδια τὴ χριστιανοσύνη.

Ἡ συνολικὴ θέαση ἀλλάζει δραματικὰ ἂν γίνει συνειδητὸ αὐτὸ πὸν κρύβουν τὰ φαινόμενα, ὅτι, ὅσο κι ἂν μοιάζει ἀδύνατο γιά τὰ μέτρα μιᾶς ὀρισμένης ‘περιοχῆς’ τῆς γνώσης, “δέν ὑπῆρξε πρῶτα ὁ κόσμος, καί μετὰ ἀπὸ καιρὸ γεννήθηκε ὁ Χριστός... δέν θά εἶχε δημιουργηθεῖ ποτὲ τίποτα, ἂν δέν γεννιόταν ὁ Χριστός, ἀρνίον τὸ ἐσφαγμένον ἀπὸ καταβολῆς κόσμου¹⁰⁶”.¹⁰⁷

Παράδεισος τῆς τρυφῆς

Ὁ παράδεισος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μόνο παράδεισος δέν εἶναι, ὅπου ἡ χριστιανοσύνη γιά χιλιετίες προβάλλοντας μέ ἐλαφρότητα δικῆς τῆς ἔννοιες, ἰσχυρίζεται πῶς ὁ ἄνθρωπος χαιρόταν μιὰ τέλεια σχέση μέ τόν Θεό, προτοῦ κάνει τήν (ποιά;) ἀμαρτία καί ἐξοριστεῖ στοὺς ἐδῶ καιροὺς τῆς ταλαιπωρίας καί τοῦ θανάτου.

¹⁰⁶ Ἀποκ. 13, 8.

¹⁰⁷ Οἱ Ἀρχαῖοι Ἑλληνες, σ. 322.

Δέν νοεΐται παράδεισος με φόβο θανάτου. Εΐναι όμως δυνατό να προκύψει φόβος θανάτου, αν ποτέ δέν υπήρξε θάνατος; Τόν παράδεισο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης χαρακτηρίζουν παροδικότητα, αστάθεια, ἀβεβαιότητα, πειρασμός, ἀπειλή, κίνδυνος, καί αὐτὰ ἀμέσως κάνουν τόν θάνατο πιθανό καί ἤδη ὡς ἓνα βαθμὸ ὑπαρκτό. ... Ὅμως ὁ θάνατος, ἀκόμα καί στήν ὀλοκληρωτική ἐκδοχή του, δέν γίνεται νά λείπει ἀπό τόν παράδεισο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐφόσον τὸ ἀνθρώπινο σῶμα χρειάζεται τροφή καί ἔχει γεννητικά ὄργανα. ... Ἄν ἡ διαφορά τῶν φύλων ἦταν γιά τόν Θεὸ ἀναγκαία ὡς ἀνταπόκριση στήν ἐπερχόμενη πτώση, δέν θὰ ἔφεγε τοὺς πρωτόπλαστους ἐπειδὴ ντρέπονται γιά τὸ σῶμα τους καί τὸ καλύπτουν, μᾶλλον θὰ τοὺς ἐπαινοῦσε, διακρίνοντας στή ντροπή τῆ συναίσθηση πὼς ἡ ἀληθινὴ φύση τους, ἀπ' ὅπου ξέπεσαν, δέν περιέχει διαφορά φύλων.

Ἡ πατερικὴ προσέγγιση, ἀποφασισμένη νά ἐφαρμόζει χριστιανικὰ φίλτρα πάση θυσία, ἔγινε τυφλὴ γιά τὸ πραγματικὸ πλαίσιο τῶν διηγήσεων αὐτῶν, πού εἶναι ὁ προσανατολισμὸς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τόν κόσμον καί ὄχι πρὸς τόν Θεό, ἡ περιγραφόμενη ὡς αὐτονόητη διαίρεση Θεοῦ καί ἀνθρώπου, ἤδη προτοῦ συμβεῖ τὸ ἀμάρτημα.

...

Ὁ παράδεισος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μεταφέρει τὴ γνωστὴ μας ἀνθρώπινη κατάσταση σὲ συμβολικὴ διάσταση. Ὅλα εἶναι ἴδια, ὅμως πρὶν ἀπὸ τὴν παράβαση δέν γίνονταν ἢ δέν βιώνονταν μὲ τόσο κόπο. Τὸ πρᾶγμα κύριο ὅμως εἶναι ὅτι δέν γίνονταν οὔτε μὲ χαρά. Σὲ βαθμὸ πού ὁ ἀνθρωπος ἔφθασε νά ἐξεγερθεῖ, ἀκόμη καί σὲ συνεννόηση μὲ τόν διάβολο. Ἡ πατερικὴ θεολογία, προσεγγίζοντας τὴν Παλαιὰ Διαθήκη μὲ προκαταλήψεις, παρέμεινε τυφλὴ γιά κάτι τόσο κεντρικὸ καί σημαντικὸ, ἐπειδὴ ἦταν ἀδύνατο νά ταιριάξει μὲ ὅσα ἔπρεπε νά φαίνεται πὼς λέει τὸ κείμενο. ...

Ἡ ὑποτιθέμενη ἰδανικὴ μορφὴ ζωῆς, ὁ παραδείσιος βίος δουλειᾶς, οἰκογένειας καὶ κοσμικῆς ἐπέκτασης, ἀπὸ ἀνυπόφορος ποὺ ἦταν πρὶν ἀπὸ τὴν παράβαση, μετὰ τὴν παράβαση ἔγινε ἀκόμα πιὸ ἀνυπόφορος. Μεγάλωσαν προβλήματα ὑπαρκτὰ καὶ ἤδη ὑπέρτερα τῶν ἀνθρώπων ἀντοχῶν. Δὲν ὑπῆρχε χαρὰ πρὶν ἀπὸ τὴν πτώση, καὶ αὐτὸ ποὺ ὑπῆρχε ἐπιδεινώθηκε.

Δὲν θὰ συνέβαινε πτώση (ὑποτίθεται) ἂν ὁ ἄνθρωπος κατόρθωνε νὰ ἐπιβιώνει σὲ διαίρεση καὶ ἀπόσταση ἀπὸ τὸν Θεό, ἀπορροφημένος στὸν κόσμο, χωρὶς νὰ βρῖσκει τίποτα μειονεκτικὸ στὶς συνθηκὲς τῆς ζωῆς του. Αὐτὸ δὲν ἔγινε, καὶ ἡ δριμύτητα μὲ τὴν ὁποία ἐπιτίθεται ὁ Θεός, μιὰ σκληρότητα ἀκραία, ποὺ περιέχει ἀκόμα καὶ χλευασμὸ (ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἶς ἐξ ἡμῶν...), ἀπὸ μόνη τῆς φανερώσει πόσο ἰδανικὴ ἦταν ἡ ζωὴ στὸν ‘παράδεισο’...

Ὁ ἄνθρωπος ἐκβιάζεται νὰ ὑποταγεῖ στὴν ἀπαγόρευση τῆς γνώσης κάποιου καλοῦ καὶ κακοῦ, ποὺ ὁ Θεὸς δὲν κάνει τὸν κόπο νὰ ἐξηγήσει. Ὁ,τι τὸν ‘συνδέει’ μὲ τὸν Δημιουργό του εἶναι ὁ φόβος, ἡ σχέση κυρίου καὶ δούλου. Ἐχοντας ἀφήσει τὸ περιεχόμενον τῆς ἐντολῆς ἀόριστο, ὁ Θεὸς ἀνακοινώνει μόνον τὴ συνέπεια τῆς παράβασης, χωρὶς νὰ βοηθήσει τὸν ἄνθρωπο νὰ καταλάβει ἔστω ποιά σχέση ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν πράξη του καὶ τὸν θάνατο. Ὁ ἄνθρωπος γεννιέται στὸν δῆθεν παράδεισο συνεχῶς ἀπειλούμενος ἀπὸ ἕναν ἀόριστο κίνδυνο, σκύβοντας τὸ κεφάλι στὸ χῶμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται, μὲ τὸν φόβο νὰ εἶναι ἡ πιὸ σταθερὴ βεβαιότητα τῆς ζωῆς του. ...

Ὅσο χειρότερα μὲ ἀπειλεῖ κάποιος ἀληθινὰ δικός μου, γιὰ τὸν ὁποῖο γνωρίζω μὲ σιγουριά ὅτι μὲ ἀγαπάει καὶ τὸν ὁποῖο ἀγαπάω ὁ ἴδιος ἀληθινὰ, τόσο πιὸ ἀπίθανο εἶναι νὰ φοβηθῶ. Ἄν μ’ ἕναν ἄνθρωπο ἔχω τόση ἐμπιστοσύνη, τί θὰ εἶχα μὲ τὸν Θεό; Ὅμως δὲν ὑπάρχει ἐμπιστοσύνη στὴ σχέση τῶν πρωτόπλαστων μαζί Του. Μιὰ

κατάσταση γενικής ἀμφιβολίας, κινδύνου, ἀπειλῆς, ἀνασφάλειας, ἀγωνίας, τρόμου, δὲν γίνεται νὰ ἀποκληθεῖ παράδεισος σὲ καμμιά περίπτωση, μὲ τὸ φίδι νὰ ἐνεδρεύει, μὲ τὸν Θεὸ νὰ ἀπειλεῖ, μὲ τὸν κίνδυνο θρονασμένο ἀνάμεσα σὲ πειρασμούς.

Σὲ τέτοιο παράδεισο ὁ Ἀδὰμ δὲν γίνεται παρὰ νὰ νοιώθει μόνος καὶ ἀβοήθητος. Ἄν ὁ Θεὸς εἶναι ἡ φύση καὶ ἀρχὴ τῆς ἐνότητας, γενναιοδωρίας καὶ φιλίας, ὁ Θεὸς δὲν ὑπάρχει στὸν παράδεισο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὁ Ἀδὰμ ὑποφέρει ἀπὸ τὴν πιὸ μεγάλη ἀπουσία, εἶναι τελείως ἔρημος, καὶ ὁ Θεὸς δὲν ἔχει τίποτα νὰ κάνει παρὰ μόνον νὰ δημιουργήσει ἓνα κτίσμα μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Ἀδὰμ ἴσως ζήσει κάτι ἀπὸ τὴν ἐνότητα ποὺ δὲν ζεῖ μὲ τὸν ἴδιο. Οὔτε κἂν διανοεῖται ὅτι θὰ μπορούσε Ἐκεῖνος νὰ ἀποκτήσει σχέση μὲ τὴν εἰκόνα Του. Μόνη δυνατότητα γιὰ τὸν Ἀδὰμ νὰ ὑποφέρει τὴ μοναξιά καὶ νὰ βρεῖ βοήθεια εἶναι ἓνα πλάσμα, οὔτε κἂν ὁ Θεὸς ὅπως μακρινὴ ἐλπίδα, ἀπώτερος ἢ δύσκολος προορισμός. Στὸ πιὸ θεμελιώδες κείμενο τοῦ ἐβραϊσμοῦ, σὲ μεγάλο βαθμὸ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἡ φιλία Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, ἤδη πρὶν ἀπὸ τὴν ἄμαρτία, θὰ ἦταν ἀξιοθρήνητη, ἂν ὑπῆρχε. Ἀξιοθρήνητη ὅμως εἶναι ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου.

Τί λόγο εἶχε ὁ Θεὸς νὰ δώσει τὴν ἐντολὴ αὐτὴ τρομοκρατώντας; Ἄν ὁ θάνατος ἦταν ἄγνωστος, ἡ ἀπειλὴ δὲν μπορούσε νὰ ἔχει νόημα. Ἄν κάποια γνώση τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ ἀφοροῦσε τὴν ποιότητα τοῦ χαρακτήρα, τῆς σκέψης, τῶν ἐπιθυμιῶν, ἀρκοῦσε στὸν Ἀδὰμ ἡ ἐλευθερία του γιὰ νὰ πραγματοποιήσει τὸν ἑαυτό του πρὸς τὸ καλύτερο ἢ τὸ χειρότερο. Ἀπειλὴ χρειάζεται γιὰ τὴν καθυπόταξη. Ὁ Ἀδὰμ δὲν γεννιέται μέσα σὲ ἀγάπη, οὔτε κἂν σὲ ἀληθινὴ δεοντολογία, ἀλλὰ σ' ἓναν ἀόριστο συνεχῆ φόβο. ... Ἡ ἐντολὴ δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπο ὡς δοῦλο. Μὲ τὴν ἀπαγόρευση ὁ Θεὸς λέει ἄδὲν μὲ ἐνδιαφέρει ποιὸς εἶναι ὁ χαρακτήρας σου καὶ τί θέλεις στὸ βάθος τῆς καρδιάς σου, μοῦ ἀρκεῖ νὰ φοβᾶσαι καὶ νὰ

ὕπακοῦς'. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος ἀκόμα καὶ τῆς χριστιανοσύνης διδάσκεται ὅτι, ἂν ὑποφέρει ἀπὸ τὸν θάνατο καὶ ὅλη τὴν παροδικότητα, τὴ μέριμνα, τὸν κίνδυνο, τὸν πόνο, τὴν ἀπώλεια, ὀφείλεται στὴν ἄρνησή του νὰ ζήσει ἄλογα καὶ δουλικά. Ὅταν ἡ τυφλὴ ὑποταγὴ στὸν Πατοδύναμο καὶ ἡ πλήρης ἀπορρόφηση στὴν κοσμικότητα ἐνωθοῦν καὶ ταυτιστοῦν, θὰ ἔχουμε ἐπιστρέψει στὸν 'παράδεισο'.¹⁰⁸

Ἡ παράβαση

Ἴσως ἡ πιὸ παρανοϊκὴ πεποίθηση τῆς χριστιανοσύνης, ὅτι μὲ τὸν Ἀδὰμ ἦρθε ὁ θάνατος καὶ γεννιόμαστε ὅλοι στὴν ἁμαρτία. Μὲ αὐτὸ ἔχω ἀσχοληθεῖ ἄλλοῦ,¹⁰⁹ ὁπότε ἐδῶ ἀρκεῖ μιὰ ἰσχνὴ σύνοψη¹¹⁰ ὀρισμένων στοιχείων, ποῦ πρέπει νὰ διαβαστοῦν σὲ συνεργασία μὲ ὅσα εἰπώθηκαν μόλις προηγουμένως στὸν 'Παράδεισο τῆς τρυφῆς'.

Ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο εἶναι νὰ μὴν ἀνακαλύψει κανένα Ἀπόλυτο, βάσει τοῦ ὁποίου θὰ μπορούσε νὰ κρίνει τὴ ζωὴ του καὶ νὰ τὴ δεχθεῖ ἢ νὰ τὴν ἀπορρίψει συνολικὰ ἢ ἐν μέρει. Δὲν πρέπει νὰ βρεῖ ἀπόλυτη ὁμορφιά, ἀπόλυτη καλосύνη, ἀπόλυτη ἀξία. Μόνο μακριὰ ἀπὸ τὸ Ἀπόλυτο, θὰ κατορθώσει νὰ μὴν ἀπορρίψει τίποτα, ὅσο κακὸ, ἀνάξιο, βασανιστικό, θλιβερὸ καὶ ἂν εἶναι ἢ μοιάζει νὰ εἶναι. ... Ὅποιαδῆποτε ἀξιολόγηση, ἂν ἦταν ἀπόλυτη, θὰ ἦταν ἡ κρίσιμη ἁμαρτία, αἰτία ἐξορίας ἀπὸ τὸν παράδεισο. Ὁ ἄνθρωπος εἶχε ἀποκλειστεῖ ἀπὸ τὴ γνώση τοῦ Ἀπόλυτου, ὅμως ἀπόλυτη εἶναι μόνο ἡ θεότητα. ... Ἐπρεπε νὰ

¹⁰⁸ *Τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα*, σ. 53–56 καὶ 70–73.

¹⁰⁹ Βλ. *Τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα*.

¹¹⁰ Βλ. ὁ.π., σ. 102 κ.έ.

ζεῖ τυφλά ἔχοντας μόνο ἓνα καθῆκον: νὰ μὴ γνωρίσει ποτὲ τὸν Θεὸ πραγματικά, νὰ σπαράσσεται ἀπὸ τὰ πιὸ ἀντίθετα βιώματα, ὄχι μόνο χωρὶς παράπονο ἀλλὰ καὶ παραμερίζοντας κάθε ἐμπειρία τοῦ Ἀπόλυτου ποὺ μπορεῖ νὰ προσέκυπτε — νὰ μὴν ἐπιμείνει, νὰ μὴν τῆ θελήσει, νὰ ἐπιστρέφει πάντα στὴν ‘πεζῆ’ καθημερινότητα τῆς ἀκάθεκτης ἐπιβίωσης μέσα στὴν ἀτέλεια καὶ τὴν ἀμφισημία. ... Στὸ ὑποτιθέμενο προπατορικὸ ἀμάρτημα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὸ μόνο στοιχεῖο μὲ πραγματικὴ ἰσχὺ, δηλαδὴ μὲ ἔγκυρη θεολογικὴ καὶ ἀνθρωπολογικὴ ἀναφορά, εἶναι ἡ ἀόριστη ἐντύπωση ὅτι ὁ ἄνθρωπος μὲ κάποιον τρόπο ἔφθασε νὰ χωριστεῖ ἀπὸ τὸν Θεό, ἀπὸ τὴ ζωὴ μαζί Του. Ὡς ἐκεῖ. Ὅ,τι κι ἂν προστεθεῖ, δημιουργεῖ πλάνη, εἴτε ἡ ἀνυπακοή, εἴτε ἡ γνώση κάποιου καλοῦ καὶ κακοῦ, ἡ συμβουλὴ τοῦ φιδιοῦ, ἢ ὅτι-δήποτε.

Οἱ δέκα ἐντολές

Μὲ τὴν ‘ὑπερφυσικὴ’ παράδοση τῶν ἐντολῶν διαμορφώνεται ἡ ἠθικὴ συνείδηση ὑπὸ τὴν πίεση τῆς θείας αὐθεντίας, ἀπ’ ὅπου προκύπτουν στειρότητα, ἐθιμοτυπισμός, φόβος καὶ δουλοπρέπεια. Προφανῶς αὐτὰ δὲν ἀφοροῦν μόνο τὸν ἰουδαϊσμό, ἀλλὰ καὶ τὴ χριστιανοσύνη, ἔστω σὲ πιὸ μικρὸ βαθμὸ. Προσευχόμεστε *Πάτερ ἡμῶν* ἀλλὰ ζήτημα εἶναι ἂν ἐννοοῦμε στὴν πράξη τὸ 1% τῆς προσευχῆς. Δὲν εἴμαστε ἀδελφία καὶ δὲν διαμορφώνουμε τὴ ζωὴ μας ὡς ἀδελφία, ὅσο κι ἂν ἐπαναλαμβάνουμε σὰν κουρδισμένοι στὴν προσευχὴ ὅτι ἔχουμε τὸν ἴδιο Πατέρα. Δὲν ἀφιερώνουμε οὔτε δευτερόλεπτο νὰ συνειδητοποιήσουμε τὴν προσφώνηση, ἐπειδὴ δὲν τὸν νοιώθουμε Πατέρα μας. Δύσκολο καὶ νὰ συμβαίνει ἀλλιῶς, ἂν ὑπάρχει γιὰ νὰ δίνει ἐντολές καὶ νὰ ἐκτοξεύει ἀπειλές. Ἡ συνέχεια τῆς ἰουδαϊκῆς ἐμπειρίας στὴ χριστιανικὴ περίοδο φαίνεται χαρακτηριστικὰ στὶς βυζαντινὲς εἰ-

κόνες τοῦ Χριστοῦ Παντοκράτορος αὐστηροῦ καὶ ἐπίφοβου.¹¹¹ Ἄλλωστε, ὅσο καλὴ κι ἂν εἶναι ἡ πρόθεση ποὺ βρίσκεται πίσω ἀπὸ τὶς προσευχές, ἡ ἴδια ἡ ἴδρυσή τους προϋποθέτει ἀπόσταση. Ἄν ἡμουν μαζί Του δὲν θὰ ὑπῆρχε οὔτε λόγος οὔτε χρόνος γιὰ προσευχή. Προσεύχομαι ἐπειδὴ βρίσκομαι μακριὰ Του, ἔστω ὄχι ἀρκετὰ μακριὰ γιὰ νὰ μὴν μὲ ἀπασχολεῖ καθόλου.

Ἡ ἀπόσταση χάρη στὴν ὁποία εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπάρχουν προσευχὲς μπορεῖ νὰ μειωθεῖ σὲ σημεῖο ποὺ νὰ γίνεται προσευχή χωρὶς προσευχή, ὅταν εἶναι σὰν ἐρωτικὴ ἐξομολόγηση καὶ δὲν ὀφείλεται σὲ ἐθιμικὲς ὑποχρεώσεις οὔτε ἀσχολεῖται νὰ ζητάει χάρες, συγγνώμες ἢ ὀτιδήποτε.¹¹² Πόσο συχνὰ συμβαίνει αὐτό; Μήπως συμβαίνει στὶς λειτουργίες, ὅπου σηκωνόμαστε καὶ καθόμαστε σὰν ἡθοιοὶ καὶ γενικῶς βαριόμαστε; Μήπως συμβαίνει στὰ σχολεῖα, στὴν προσευχὴ ποὺ ἰσοδυναμεῖ μὲ ἐμπαιγμὸ κάθε εὐλάβειας; Μήπως στὴν οἰκογενειακὴ προσευχὴ παρωδία, καὶ σχεδὸν παρόμοια στὸ μοναστήρι, ποὺ κάθεσαι νὰ φᾶς καὶ θεωρεῖται τόσο εὐτελὲς ὥστε εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀφεθεῖ στὸν ἑαυτό του, πρέπει νὰ διαβάζει διάφορα ψυχωφέλιμα ὁ ἀνα-

¹¹¹ Δὲν τὸ εἶχα συνειδητοποιήσει ἕως ὅτου χρειάστηκα εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ γιὰ τὶς μεταφράσεις τῶν Ὑμνων τοῦ Συμεών. Σὲ ὅσες εἰκόνες βρίσκεται κατὰ πρόσωπο, ἔτσι ποὺ νὰ τὸν βλέπεις ἐνώπιος ἐνωπίω, κυριαρχεῖ σχεδὸν πάντα ἡ αὐστηρότητα. Δὲν παραξενεύει, ἂν σκεφτεῖ κανεὶς γιὰ πόση παράνοια ἀποδείχθηκαν ἱκανὲς οἱ Ἐκκλησίες.

¹¹² Βλ. χαρακτηριστικὰ τὸν Πορφύριο: “ἅμα εἶσαι ἄδειος, ποὺ σημαίνει ὅτι δὲν ἔχεις ἀγάπη, καὶ μετάνοιες καὶ προσευχὴ νὰ κάνεις, τίποτα δὲν κάνεις... Λαχτάρα! Αὐτὸ εἶναι ὅλο τὸ μυστικό. Ἐδῶ μιλάει ἡ καρδιά... Ὅταν ἐρωτευθεῖς τὸν Χριστό, προτιμάεις τὴ σιωπὴ καὶ τὴ νοερά προσευχὴ. Τότε παύουν τὰ λόγια. Εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ σιωπὴ, ἡ σιγὴ ποὺ προηγεῖται, συνοδεύει καὶ ἀκολουθεῖ τὴν θεία ἐπίσκεψη... Ὁ τελειότερος τρόπος προσευχῆς εἶναι ὁ σιωπηλός... Μὲς στὴ σιγὴ, στὴ σιωπὴ, στὸ μυστήριο. Ἐκεῖ γίνεται ἡ πιὸ ἀληθινὴ λατρεία”: *Τὸ μυστικό εἶναι ἡ εὐχαριστία*, σ. 76–83.

γνώστης;¹¹³ Μόνο για τις ετήσιες θρησκευτικές γιορτές τους οί Ἀθηναῖοι ἀφιέρωναν περισσότερες ἀπὸ ἐξήντα ἡμέρες. Αὐτὸ δὲν ἐμπόδισε τὴν παρακμὴ τῆς ἀρχαίας πόλης καὶ τὴν ἐγκατάλειψη τῆς ἴδιας τῆς θρησκείας τῆς. Ἡ ‘θρησκεία τῆς ἀγάπης’ δὲν ἐμπόδισε οὔτε τοὺς πιὸ ἀκραίους ξεπεσμούς, ἐκείνους τοῦ ναζι-σμοῦ καὶ τοῦ κομμουνισμοῦ, γιὰ νὰ μὴν πᾶμε πιὸ παλιά.

Τὰ τρία παιδιά στὸ καμίνι

Μῦθοι τοῦ τύπου αὐτοῦ ὑποβάλλουν τὴν ἐντύπωση πὼς ἡ εὐσέβεια συμφέρει! Ὁ Θεὸς σώζει τοὺς εὐσεβεῖς! Εἶναι τὸ ἴδιο ποὺ κάνουν τὰ ‘θαύματα’ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Χρειάζεται ὅμως, καὶ ἀληθινὰ συμφέρει, νὰ μὴν ὑποτιμῶνται τουλάχιστον τὰ πασίγνωστα, τὸ πλῆθος τῶν εὐσεβῶν ποὺ βασανίζονται, ἀδικοῦνται, ὑποφέρουν, ἐνῶ ἄλλοι τόσοι ἄθεοι ἢ ἐγκληματίες ἀπολαμβάνουν ζωὴ χαρισάμενη. Ἄν πιστεύω ὅτι ὁ Θεὸς μὲ φροντίζει μὲ ὑγεία ἢ περιουσία ἐπειδὴ ‘πιστεύω’, αὐτὸ ποὺ δίνει ἢ ποὺ εὐχομαι νὰ μοῦ ἔδινε, ἢ ὑγεία, ἢ περιουσία, ἢ ἀσφάλεια, ἢ ὅτι-δήποτε, εἶναι πιὸ σπουδαῖο γιὰ μένα καὶ τὸ θέλω περισσότερο ἀπὸ τὸν ἴδιο. Πρόκειται γιὰ ἔμπρακτη ἀθεΐα καὶ προβληματικὴ νοημοσύνη. Ὁ Ἕκκαρτ ἔχει ἐπιμείνει ἐδῶ.

Ἐεκουφαίνουμε τὸν Θεὸ νύχτα μέρα καὶ λέμε *Κύριε, γενηθήτω τὸ θέλημά σου! Καὶ ὅταν γίνῃ τὸ θέλημά Του θυμώνουμε, κι αὐτὸ εἶναι τελείως ἀδικο...* Ἄν τὸ θέλημά σου γίνεται θέλημα τοῦ Θεοῦ, τότε, ἂν εἶσαι ἄρρωστος δὲν θέλεις, πηγαίνοντας ἀντίθετα στὸ θέλημα τοῦ

¹¹³ Αὐτὴ εἶναι μιὰ προφανῆς ἀντιστροφή καὶ προσβολὴ τῆς ὑπόδειξης τοῦ μυστικοῦ δείπνου, βλασφημία γιὰ τὴν ὁποία εἶδηση δὲν ἔχουν πάρει οἱ μοναχοί, ἀποχαυνωμένοι ἀπὸ τὸ ‘μυστήριο’ τῆς θείας κοινω-νίας.

Θεοῦ, νὰ γίνεις καλά, ἂν καὶ θὰ εὐχόσουν νὰ ἤθελε ὁ Θεὸς νὰ ἦσουν καλά... Ὅμως ὅταν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ εἶναι θέλημά σου, τότε εἶσαι ἄρρωστος στὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ...

Γιὰ ποιό λόγο λέει, Ὁ Κύριος ὁ Θεός του;¹¹⁴ Ὁ Θεὸς θέλει νὰ εἶσαι ἄρρωστος καὶ σὺ θέλεις νὰ εἶσαι καλά, ὁ Θεὸς θέλει ὁ φίλος σου νὰ πεθάνει καὶ σὺ θέλεις νὰ ζήσεις, ἐνάντια στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἀλήθεια, ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ὁ Κύριός σου. Ἄν ἀγαπᾷς τὸν Θεὸ καὶ εἶσαι ἄρρωστος — στὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Πεθαίνει ὁ φίλος σου — στὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Χάνεις ἓνα μάτι — στὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Μ' ἓνα τέτοιο ἄνθρωπο θὰ ἦταν πράγματι ὅλα σωστά. Ἀλλὰ ἂν εἶσαι ἄρρωστος καὶ προσεύχεσαι στὸν Θεὸ γιὰ τὴν υἰεῖα σου, ἀγαπᾷς τὴν υἰεῖα σου πιὸ πολὺ ἀπ' τὸν Θεὸ — δὲν εἶναι ὁ Θεός σου. Εἶναι ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ ὄχι ὁ Θεός σου.¹¹⁵

Ὁ Μωϋσῆς χωρίζει τὴ θάλασσα

Παρόμοιο θαῦμα μὲ ἐκεῖνο τοῦ Ἰησοῦ στὰ κύματα. Καὶ ἐδῶ μπορεῖ φυσικὰ νὰ εἰπωθεῖ ὅτι ὡς παντοδύναμος κάνει ὅ,τι θέλει

¹¹⁴ Ἔξ. 32, 11.

¹¹⁵ Ὀμιλία 25, *DW* II, σ. 7 κ.έ., καὶ Ὀμιλία 4, *DW* I, σ. 62–64: *Μάιστερ Ἐκκαρτ*, σ. 51 καὶ 49. Ἡ σημασία τοῦ κειμένου δὲν εἶναι νὰ ἀδιαφορῶ γιὰ τὸν ἑαυτό μου — ὅταν ἀρρωσταίνω νὰ μὴν προσπαθῶ νὰ γίνω καλά, ὅταν πεινάω νὰ κάθομαι μὲ σταυρωμένα χέρια, νὰ μὴ νοιάζομαι γιὰ τοὺς φίλους μου καὶ σὲ ὅλα νὰ ζῶ παθητικά καὶ μοιρολατρικά... Ὅμως γιὰ ὅποιον πιστεύει χωρὶς νὰ κοροϊδεύει τὸν ἑαυτό του, στὸ βάθος καὶ τῆς πιὸ σκληρῆς θλίψης, ποὺ προσπάθησε ἀλλὰ δὲν μπόρεσε νὰ ἀποφύγει, ὑπάρχει μιὰ «διάσταση» καθαρῆς ἐμπιστοσύνης καὶ ἡσυχίας — τόσο καθαρῆς καὶ ἀπόλυτης ὅσο εἶναι ἐκεῖνη τῶν ἄψυχων, τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς.

και δίνει όσες δυνάμεις θέλει σε όποιους θέλει όποτε θέλει. Θα άξιζε να σκεφτεί κανείς γιατί λαοί που έβαλαν την έλπίδα τους στην θεία παντοδυναμία κατέληξαν μαραζωμένοι, δογματικοί και μοιρολάτρες, δεισιδαίμονες και δουλοπρεπείς. Το ζούμε στην Ελλάδα της καθυστέρησης, της ανίας, της κουτοπονηριάς και της μοιρολατρίας (που θα πάει, που θα βγει, θα γυρίσεις και για μās παλιοζωή...), όχι επειδή με εύθύνη μας τετρακόσια χρόνια καταντήσαμε δοϋλοι των Όθωμανών, αλλά επειδή στα βυζαντινά χρόνια, εκεί που αρχίζει ή εύθύνη μας,¹¹⁶ ενώ βλέπαμε τη Δύση να προοδεύει οικονομικά, κοινωνικά, τεχνολογικά, μορφωτικά, να οδηγείται σε ζωντανές κοινωνίες συνεχών μεταρρυθμίσεων και στην ίδια τη γένεση του έκπληκτικού φαινομένου της αστικής της τάξης, απ' όπου θα προέρχονταν όλα όσα θαυμάζουμε σήμερα, συνεχίζαμε να καλλιεργούμε μια γραφειοκρατική κοινωνία σοβιετικού τύπου ίκανή να πνίγει όλες τις δυνατότητες πνευματικής και ύλικής ανάπτυξης σε μια άποθέωση παραλογισμού, με περιφρόνηση για τη γνώση, τη φαντασία, την άτομική πρωτοβουλία, την έλευθερία, τη συνεργασία, την έξερεύνηση και τη δημιουργία.¹¹⁷

¹¹⁶ Φαίνεται διαχρονικό έθνικό σπόρ να ρίχνουμε την εύθύνη στους άλλους για τα δεινά μας. Για την πρώτη άλωση της Πόλης φτάνει οί Σταυροφόροι και καθόλου ο Άλέξιος, που τους κάλεσε τάζοντας γη και ύδωρ για να πάρει τον θρόνο, ούτε ήδη προηγουμένως ή σφαγή των Λατίνων, ούτε ή ανικανότητά μας, που δεν μπορέσαμε να άποκρούσουμε μια όχι ιδιαίτερα ισχυρή στρατιωτική δύναμη. Για την άλωση από τους Όθωμανούς δεν ύπηρχε άλλος να ρίξουμε την εύθύνη, και άντι να σκεφτούμε τα λάθη που όδήγησαν σε τόσο δεινή θέση, το ρίξαμε άφηρημένα στις 'άμαρτίες' μας και τη θεία τιμωρία, σαν κακομαθημένα, που πρέπει κάποιος να τα νταντεύει άκόμα και τιμωρώντας.

¹¹⁷ Για τα ιδιώματα που χαρακτηρίζουν τους γόνιμους πολιτισμούς, βλ. τις *Κοινωνίες φιλίας*, ιδίως το κεφάλαιο, "Η τετραπλή άρχή".

Τὴν ἐπαφὴ μὲ τὴν πραγματικότητα ὑποτίθεται ὅτι ὑπηρετεῖ καὶ ἡ παρατήρηση σημείων καὶ οἰωνῶν. Ἡ κατάστασις αὐτὴ δὲν ὀφείλεται μόνον εἰς τὴν παθητικότητα καὶ τὴ μοιρολατρία, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν βία καὶ τὴν προῦποθέσει, ὅπως εἶναι ἡ διαίσθησις. Καλὸ εἶναι νὰ τὰ ἀγνοεῖ κανεὶς αὐτά, ὅπως ἀγνοεῖ τὰ ὄνειρα. Ὁ Θεὸς ἔχει πολλοὺς τρόπους νὰ δίνει γνώσιν, καὶ πρὸ βέβαιον εἶναι τὰ χαρίσματα μᾶς. Τὰ χαρίσματα δὲν εἶναι ἀπλῶς δυνάμεις ἀλλὰ ὑποδείξεις, κατευθύνσεις, ἔργα ποὺ πρέπει νὰ πραγματοποιηθοῦν καὶ εὐκαιρίες νὰ μεγαλώσουν. Ἀκόμη καὶ ὅπου σπάνια γίνεται ἀντιληπτὸν, συμβαίνει τὸ ἴδιον, ὅπως εἰς τὴν οἰκογένειαν. Δὲν μοῦ δόθησαν οἰκογενειακὲς σχέσεις γιὰ νὰ παραμείνω ἐκεῖ ἀλλὰ γιὰ νὰ τὴν ἐπεκτείνω πέρα ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν εἰς βαθμὸν κατάρτησις τῆς οἰκογενείας (βλ. καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδα ἀμέσως μετὰ, στὸ κεφ. γιὰ τὸν Ἰωνᾶ).

Εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνοίξει στὰ δύο ἢ θάλασσαν, ἂν ὑψωθοῦν κατάλληλα φράγματα, τὸ ὅποῖον συμβαίνει μέσα ἀπὸ τὴν σπουδὴν καὶ τὸν σεβασμὸν τῶν φυσικῶν νόμων καὶ τῶν ἀνθρώπων δυνάμεων. Οἱ ‘ἀνθρώπινες’ δυνάμεις, μεγαλύτερες καὶ μικρότερες, εἶναι δικές Του. Ἀπὸ μόνος μου δὲν πάω χιλιοστὸ πρὸς πέρα ἀπὸ τὸ τίποτα, ὅμως δὲν ἔχω τὴν δυνάμειν Του σὰν κάτι ξένον, τὴν χαρίζει εἰς τὴν ἐξουσίαν ποὺ καὶ πάλιν ὁ ἴδιος μᾶς δίνει πρὶν ἀπ’ ὅτιδήποτε ἄλλο, γι’ αὐτὸ εἴμαστε ἱκανοὶ γιὰ τὸ κακόν. Δὲν ὑπάρχει λόγος ἔπαρσις, ὅταν ἡ ἐλευθερία καὶ ὅλες οἱ δυνάμεις εἶναι χαρισμένες, πῶς γίνεται ὅμως τὸ αὐτεξούσιον νὰ συνεπάγεται εὐθύνην ἀλλὰ ὄχι δυνατότητα γιὰ ἔπαρση;

Πόσον δικαιολογημένα θὰ ἔνοιωθα ἔπαρση ὅταν αὐτὸ ποὺ θέλησα — νὰ κατανοήσω τὰ πράγματα, νὰ γράψω καλὴ μουσική, νὰ ἐνθαρρύνω τοὺς νεώτερον νὰ ζήσουν ὅσο γίνεται καλύτερα, νὰ κάνω ἐφευρέσεις, νὰ κάνω ἐπιχειρήσεις, νὰ φροντίσω ὅσους βρίσκονται εἰς ἀνάγκην... — τὸ ἔχουν θελήσει τόσο πολλοί; Τί μὲ κάνει ἀνώτερον καὶ ἐξηγεῖ τὴν ἔπαρση, ἂν ἔχω τὴν ἴδιαν ἐπιθυμίαν μὲ τόσο πολλούς; Ἄν ὅμως κατόρθωσα καλύτερα ἀπὸ ἄλλους νὰ πραγματοποιήσω τὴν κοινὴν μᾶς ἐπιθυμίαν, δὲν τὸ

ὀφείλω στήν ἐλευθερία, τή θέληση καί τήν εὐαισθησία μου, πού εἶναι ἴδια μέ τή δική τους, ἀλλά στίς δυνάμεις πού μοῦ δόθηκαν, ἐνῶ δέν δόθηκαν σέ ἐκείνους, ὅπως εἶναι ἤδη ἡ χώρα καί ἡ οἰκογένεια στήν ὁποία γεννήθηκα, καί φυσικά ἡ εὐφυΐα, ἡ ὑγεία,¹¹⁸ κ.λπ.

Ὁ Ἰωνᾶς στήν κοιλιὰ τοῦ κήτους

Εἶναι μῦθος μέ ἰδιαίτερη λογοτεχνική δύναμη καί σημαντικό συμβολισμό. Ἦδη οἱ πρῶτοι χριστιανοί ζωγραφίζουν στίς κατακόμβες σκηνές ἀπό τή ζωή τοῦ καημένου τοῦ Ἰωνᾶ! Ἡ πνευματική μικρότητα, ἡ ἀδιαφορία γιά τά πιό σημαντικά, σάν νά σχηματίζει ἕναν ἄδη ἀγωνίας μέσα στόν ὁποῖο κλείνεται κανεῖς ζωντανός νεκρός. Στόν Ἰωνᾶ ἡ ἀγωνία κορυφώθηκε δύο φορές, μέ τίς ταλαιπωρίες του νά γίνονται ἀφόρητες ὅσο λιγώτερο νοιάζοταν γιά τίς ταλαιπωρίες τῶν ἄλλων. Αὐτό στό κείμενο παρουσιάζεται σάν θεία τιμωρία ἐνῶ εἶναι φυσιολογική λειτουργία πού

¹¹⁸ Ἡ εὐφυΐα εἶναι περισσότερο κοινωνική δύναμη παρά ἀτομική, καί ὡς ἕνα βαθμὸ ἀκόμα καί ἡ ὑγεία. Πέρα ἀπό ἐξαιρετικές παθολογικές συνθῆκες, ἄλλη εὐφυΐα καί ὑγεία ἔχω ἂν γεννηθῶ σέ πλούσια καί μορφωμένη περιοχὴ καί οἰκογένεια, ἄλλη ἂν γεννηθῶ στά ἀντίθετα. Ἐνα ἀπό τά πρῶτα πού εἶναι ἀνάγκη νά συνειδητοποιήσει ὅποιος ἐνδιαφέρεται γιά τή σκέψη καί βλέπει ὅτι ὑστερεῖ διανοητικά σέ σχέση μέ ἄλλους, ἐνῶ δέν ἔχει παθολογική ἐπιβάρυνση, εἶναι ὅτι χρειάζεται νά ἀναπληρώσει τίς ἐλλείψεις τοῦ ἀρχικοῦ του περιβάλλοντος, καί τίς ἐλλείψεις πού προκάλεσε, ἂν ὑπῆρξε, μία σχετικὰ πιό ἐπίμονη δική του ἀνωριμότητα. Ἡ ἴδια ἡ δυνατότητα γιά τήν ἀναπλήρωση αὐτῆ δέν εἶναι ἀπεριόριστη, ὑπάρχουν καί ἀνυπέρβλητες ἀνισότητες. Γιά νά κρίνω ἂν αὐτό εἶναι ἄδικο ἢ δίκαιο, χρειάζεται νά γνωρίζω τί πραγματικά θέλει καθένας καί ποιές ἀντικειμενικές συνθῆκες τὸν βοηθοῦν νά τὸ ἀποκτήσει.

οὔτε κἄν περιορίζεται στίς προσωπικές σχέσεις. Δὲν μᾶς πτοοῦν ἀντικειμενικές συνθῆκες ἀλλὰ ἡ κατάσταση τῆς συνείδησής μας. Στίς ἴδιες ἀντίξοες συνθῆκες ἄλλοι ἀπελπίζονται, ἄλλοι ὑπομένουν, ἄλλοι βρίσκουν εὐκαιρίες νὰ διδαχθοῦν, ἄλλοι αἰσιοδοξοῦν ἔχοντας ἐπίγνωση τῆς εὐεργεσίας ποῦ προετοιμάζεται, κ.λπ.

Ἄν τίποτα δὲν μὲ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ τίποτα, εἶναι φυσικὸ νὰ ἀσφυκτιῶ, ἐνῶ ἄλλοι περνᾶνε τὰ χειρότερα χωρὶς νὰ λυγίζου. Μπορεῖ νὰ μοῦ φαίνονται πιὸ ἰσχυροί, ὅμως δὲν εἶναι προικισμένοι μὲ παράδοξες δυνάμεις, οὔτε εἶναι ὅλοι ἥρωες, οὔτε κάνουν φοβερὰ κατορθώματα, ἀπλῶς πραγματοποιοῦν τὴν ἀνθρώπινη φύση: νοιάζονται γιὰ πράγματα ποῦ ξεπερνοῦν τὸν ἀσήμαντο ἑαυτό τους. Μερικοὶ γυρεύουν διέξοδο στὸ ἀλκοὸλ ἢ στὰ ναρκωτικά, ὅμως δὲν γλυτώνω ἀπὸ τίς ταλαιπωρίες κάνοντας ὅτι δὲν βλέπω, προτιμότερο νὰ τίς ὑπομένω μὲ εὐγνωμοσύνη ἐπειδὴ γίνονται ἐλαφρύτερες μέσα σὲ μιὰ μεγαλύτερη ζωὴ.

Καμμιά φορὰ γεννιέται ἡ ἐξῆς δυσκολία. Ἀνατίθεται σὲ κάποιον ἓνα ἔργο ποῦ ἀδυνατεῖ νὰ ἀποφύγει ἢ νὰ ἐκτελέσει σωστά, γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν ἀρκοῦν οἱ ἱκανότητές του ἢ οὔτε κἄν ἡ διάθεσή του, καὶ νοιώθει ἔνοχος, ὑποχρεωμένος νὰ δικαιολογηθεῖ ἔστω μόνο ἀπέναντι στὸν ἑαυτό του, ὅτι ὡς ἄνθρωποι δὲν εἴμαστε πάντα ἀρκετὰ ἱκανοί, καὶ δὲν εἴμαστε ποτὲ ἀλάθητοι καὶ τέλειοι, ὅμως μετράει ἢ προσπάθεια, ὄχι τὸ ἀποτέλεσμα.

Ἄν γκρεμιστεῖ τὸ σπίτι, ὁ μηχανικὸς δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ δικαιολογηθεῖ ὅτι κανεὶς δὲν εἶναι τέλειος ἢ ὅτι δὲν ἤθελε νὰ γίνει μηχανικὸς ἀλλὰ τὸν ἀνάγκασαν οἱ γονεῖς του, καὶ ὅτι σημασία ἔχει ἡ προσπάθεια! Ἐφόσον τὸ ἔργο ἐπηρεάζει σοβαρὰ τὴ ζωὴ ἄλλων, μετράει ἡ ποιότητα καὶ καθόλου ἡ προσπάθεια, ὅσο φιλότιμη κι ἂν εἶναι. Σὲ ὅλες μου τίς ἀποφάσεις εἶχα πάντα καλὴ προαίρεση, δήλωσε ὁ Μακάριος, μετὰ τὸν διαμελισμὸ τῆς Κύπρου, ἀπολογούμενος ποῦ δὲν εἶναι ἀλάθητος, τελειώνοντας ἔτσι τὸν βίο του στὴ μικροπρέπεια. Κατόρθωσε νὰ διασφαλίσει

τὴν ἀκεραιότητα τοῦ νησιοῦ; Ἀντιμετώπισε προβλέποντας τὶς δυσάρεστες ἐξελίξεις, πού μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο θὰ ἔρχονταν; Αὐτὸ μετράει, ὄχι ἢ καλὴ προαίρεση, ὅπως μετράει γιὰ τὸν Καραμανλῆ, πού ἐπίσης δὲν εἶχε τὸ ἀλάθητο, ἢ κρίσιμη ἀπόφαση τῆς εἰσόδου στὴν Ε.Ε., σὲ καιρὸ πού οὔτε ἡ Εὐρώπη τὸ ἤθελε οὔτε οἱ παραδομένοι στὶς ἀριστερὲς μανιὲς καὶ ἀσυναρτησίες ἐγγώριοι ‘προοδευτικοί’, λίγο πολὺ ἐκφράζοντας τὴν ἀσχετοσύνη τῆς κοινῆς γνώμης. Αὐτὸ ἔχει κανεὶς νὰ ἐκτιμήσει καὶ στὶς ἐπαγγελματικὲς ἐπιλογές του, πῶς θὰ τὸ κάνει ὅμως ἂν βρῖσκεται σὲ ἀνώριμη ἡλικία;

Ἀκόμη καὶ σὲ νεαρὲς ἡλικίες θὰ χρειαστοῦν κρίσιμες ἀποφάσεις γιὰ τὶς ὁποῖες ὄχι μόνο δὲν ὑπάρχει ὠριμότητα, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ λείπουν οἱ γονεῖς, οἱ δάσκαλοι, οἱ φίλοι καὶ οἱ συγγενεῖς πού θὰ ἦταν ἱκανοὶ νὰ βοηθήσουν. Μοιάζει ἐφιαλτικό. Σὰν νὰ συνωμότησε τὸ σύμπαν γιὰ νὰ ἔρθουν τὰ χειρότερα, ἔτσι πού νὰ σκέφτεται κανεὶς τί μπορεῖ νὰ ἔχει κάνει γιὰ νὰ ἀξίζει τόσο ἀδίκη μεταχείριση. Πολλὲς ἀρχαῖες καὶ νεώτερες τραγωδίες ἀναδεικνύουν ὡς τραγικὸ στοιχεῖο αὐτὸ κυρίως, τὴν ἀντικειμενικὴ ματαιότητα, ὅταν ὁ ἥρωας καταβάλλει τὴ μεγαλύτερη προσπάθεια γιὰ νὰ ὀδηγηθεῖ ἀκόμα πιὸ σίγουρα στὴν καταστροφή του. Εἴμαστε ἄραγε τόσο στριμωγμένοι;

Ὁ Σωφρόνιος Σαχάρωφ ἰσχυρίζεται ὅτι τὰ πράγματα δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἔτσι. Ἄν κάποιος νοιάζεται πραγματικὰ γιὰ τὸν ἑαυτό του, φαίνεται νὰ ἰσχύει τὸ ἀντίθετο τῆς τραγικῆς ἀδικίας, ὅτι “στὴ διάρκεια χρόνων ἐπίμονης ἀσκήσης γιὰ νὰ ζήσουμε σύμφωνα μὲ τὸ θέλημά Του, πολλὲς φορές θὰ μείνουμε ἐκθαμβοὶ ἀπὸ τὴ μαθηματικὴ ἀκρίβεια τῆς Πρόνοιας τοῦ Θεοῦ γιὰ μᾶς”.¹¹⁹ Ὅμως γιὰ νὰ ἐπαληθεύσω στὴ ζωὴ μου τὴ διαπίστωση αὐτὴ χρειάζεται νὰ μὲ ἐνδιαφέρει πάνω ἀπ’ ὅλα ἢ ποιότητα τῆς

¹¹⁹ Ὁσόμεθα τὸν Θεὸν καθὼς ἐστι, σ. 302–3: Ἡ Ἄλλη Ζωή, σ. 131.

σκέψης και τῶν βιωμάτων μου. Ἄν βάζω δύναμη ἀλλοῦ, πάω γυρεύοντας για τραγωδίες. Καί πάλι μπορεῖ νά φθάσω σέ κάτι καλό, μέ τήν ἐνδιάμεση πορεία ὅμως ὑπερβολικά ξένη καί ἀκατανόητη. Σάν ὁ Θεός νά μέ σέρνει για ὅπου θέλω νά πάω, ἐνῶ ἐγὼ βρίσκομαι ‘στὸν κόσμο μου’ καί δὲν νοιάζομαι οὔτε μπορῶ νά καταλάβω τί γίνεται στὴ ζωὴ μου.

Ἄδιαφορῶντας για τὴν ἴδια τὴ θέληση ποὺ βρίσκεται πίσω ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῶν πραγμάτων, τί θὰ παρακολουθήσω καί μέ τί θὰ μείνω ἔκθαμβος; Ἄν θέλω μόνο νά γίνω πλούσιος, πόσο σοβαρὰ νοιάζομαι για τὸν ἑαυτὸ μου; Ἡ ἱκανοποίησή μου, ἀκόμη κι ἂν ἀρκοῦσαν τὰ λεφτὰ για νά εἶμαι ἱκανοποιημένος, ἔχει ἡμερομηνία λήξης, σύντομα τὴν περιουσία μου θὰ χαίρονται ἄλλοι. Ἄν σκοπὸς τῆς ζωῆς μου εἶναι ἡ ὑγεία, πόσο ἀληθινὰ μέ ἐνδιαφέρει ὁ ἑαυτὸς μου; Ἄς ἐτοιμάζομαι για πολλὴ πίκρα, τὸ ἀργότερο σέ μερικὲς δεκαετίες. Ἄν ἀφιέρωσα τὴ ζωὴ μου σέ κάτι ποὺ ἀπὸ μόνο του δὲν ἔχει νόημα, πῶς παραπονοῦμαι για τὴν ἀπουσία νοήματος καί νοιώθω ἀπογοητευμένος καί σάν κυνηγημένος;

Ποντάροντας στὴν ἀνοησία εἶναι ἐπόμενο νά βγάζουμε τραγούδια σάν κι αὐτό, *Νᾶταν τὰ νιᾶτα / ἄχ νᾶταν δυὸ φορές / θᾶταν μισὲς ὅλες οἱ λῦπες μας / καί διπλὲς θὰ ἦταν οἱ χαρὲς!* Πόσο ἐξωγήινος πρέπει νά εἶμαι για νά βλέπω στὰ νιᾶτα ὅλη τὴ χάρη, ὅταν εἶναι τόσο ἄχαρη περίοδος, ἔτσι ποὺ νά λὲς ὅτι ἐπίτηδες ὁ Θεὸς ἔδωσε στὰ χρόνια αὐτὰ περισσότερη ὑγεία καί ὁμορφιά,¹²⁰ διαφορετικὰ θὰ ἦταν ὅ,τι πιὸ ἀποκρουστικό. Τί θὰ ζήλευα στὰ νιᾶτα; Τὴν ἄγνοια; Τὴν ἀνίκανη σκέψη; Τὴν ἀνωριμότητα; Τὴν ἀνελευθερία; Τὸν ναρκισσισμό; Τὴν οἰκονομικὴ ἀδυναμία; Τὶς ἐπιφανειακὲς φιλίες; Τὴ χαζοχαρούμενη διασκέδαση; Τὴν ἀδιαμόρφωτη συνείδηση; Ποιὸς νουνεχῆς ἄν-

¹²⁰ Καί ὅμως, ἂν προσέξει κανεὶς, κι ἂν ἔχει δυνατότητα νά δεῖ πέρα ἀπὸ τίς ρυτίδες καί τὰ σχετικά, θὰ διαπιστώσει ὅτι συνήθως ὁ ἄνθρωπος ὁμορφαίνει μεγαλώνοντας.

θρῶπος δὲν βιάζεται νὰ ἐγκαταλείψει τὰ νιᾶτα μιὰ ὥρα ἀρχύτερα καὶ δὲν σκέφτεται μὲ εὐγνωμοσύνη τὸν καιρὸ τῆς ἐνηλικίωσης;

Τὰ νιᾶτα ἔχουν ὅμως ἓνα στοιχεῖο ποὺ ἀξίζει πραγματικά, χάρις στὸ ὁποῖο πολλὲς ἀδυναμίες ἐξισορροποῦνται, ὅτι ὅσα γνωρίζουμε τότε, τὰ γνωρίζουμε γιὰ πρώτη φορά, ἀκόμη πιὸ ἔντονα στὰ χρόνια τῆς εἰσόδου στὴν ἐφηβεία, ὅταν ἡ ἀτομικότητα ἀρχίζει νὰ συναισθάνεται τὸν ἑαυτό της, ἔτσι ποὺ ἀκόμη καὶ τὰ πιὸ τετριμμένα φανερώνονται σὲ μιὰ πολύτιμη καὶ ἀναντικατάστατη ὄψη, καὶ ἀκόμα ὅτι εἶναι ἡ πρώτη ἡλικία ποὺ γίνεται παρελθόν, δείχνει τὴ μοναδικότητα τοῦ παρόντος καὶ γεννάει νοσταλγία. Γι' αὐτὸ ἐπιστρέφοντας στὴν πρώτη νεότητα μέσα ἀπὸ φωτογραφίες, μουσικὲς ἢ ὅποιες μνημεις δὲν ἀνασύρουμε ἀπλῶς πολύτιμα 'στιγμιότυπα', ἀλλὰ εἶτε ἀναβαπτίζομαστε στὸ ἴδιο τὸ πρωτόγνωρο καὶ ἡ συνειδήσή μας καθαρίζει καὶ δυναμώνει, εἶτε νοιώθουμε μιὰ εὐγενικὴ θλίψη ποὺ μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὶς τετριμμένες ἀνησυχίες τῆς καθημερινότητας.

Ἄλλοτε νομίζω ὅτι τὸ σύμπαν ζητάει ἀνελέητα τὴν καταστροφή μου, ἐνῶ βγάζω τὰ μάτια μου μὲ τὰ χέρια μου! Σὲ τί εὐθύνομαι γιὰ τὸν μιὰρὸ φόνο καὶ γάμο, ὅταν δὲν μπορούσα νὰ γνωρίζω οὔτε ποιὸν σκοτώνω οὔτε ποιὸν παντρεύομαι, καὶ εἶχα κάθε λόγο νὰ ἀμυνθῶ καὶ κάθε λόγο νὰ ἐρωτευθῶ; Ἄν ὅμως ἀκολουθῶ μιὰ παράλογη ἠθική, ποὺ ἀδιαφορεῖ γιὰ τὸ ἦθος καὶ κρίνει ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ πράξη, ἀπ' ὅ,τι μπορεῖ νὰ ἐπιβάλλουν ἄλλοι ἢ νὰ γίνεται ὑποκριτικά, ἄς ποῦμε ἂν δὲν σκοτώνω τὸν πατέρα μου ἐνῶ θέλω νὰ τὸ κάνω, καὶ μὲ κατηγορεῖ μόνο ἂν κάνω τὴν πράξη, ἔστω ἄθελά μου, φταίει ἡ κακιά μου ἢ μοῖρα ποὺ τρελάθηκα στὶς ἐνοχές, καὶ ὄχι ἡ παλαβὴ ἠθική; Χρειάζεται λοιπὸν προσοχή — καὶ χρειάζεται ἀκόμα μεγαλύτερη προσοχή, μήπως τὰ πράγματα κρύβουν ἄλλες διαστάσεις. Μήπως δὲν ἔχει σημασία ἡ ἄγνοια τῆς ταυτότητας, ἐπειδὴ κάθε μεγαλύτερος εἶναι ὁ πατέρας μου, κάθε μεγαλύτερη ἡ μητέρα μου; Τότε κάθε συνομήλικη δὲν εἶναι ἡ ἀδελφὴ μου; Κάθε μικρότερη

δὲν εἶναι ἡ κόρη μου; Κι ἐφόσον ἡ ἡλικία εἶναι μία γιὰ ὅλους καὶ μόνο ὁ συγχρονισμὸς ἀποκλείεται, ἐπειδὴ δὲν γεννηθήκαμε ὅλοι στὴν ἴδια γενιά, στὴν πραγματικότητα δὲν εἴμαστε ὅλοι ἀδέλφια; Ὁ μῦθος ἀλλάζει ὄψη, ἂν διαβαστεῖ ὡς κείμενο ποὺ προέρχεται ἀπὸ μιὰ διαφορετικὴ συνείδηση τῆς ἀνθρώπινης ταυτότητας. Τότε τὸ σύμπαν δὲν συνωμοτεῖ γιὰ νὰ σκοτώσω τὸν ἕνα γονιό, νὰ παντρευτῶ τὸν ἄλλο, καὶ νὰ καταστραφῶ, ἀλλὰ μὲ βοηθάει νὰ βγάλω τὰ μάτια μου, δηλαδὴ νὰ καταλάβω πόσο διαφορετικὴ εἶναι ἡ πραγματικότητα.

Οἱ προσεγγίσεις τοῦ μύθου, ποὺ προτείνω ἐδῶ, κατευθύνουν στὴν ἀναθεώρηση τῆς σχέσης μὲ τὰ πράγματα, μὲ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο — ὄχι στὴν ἀπελπισία. Στὴ δευτέρη ἐρμηνεῖα ὁ μῦθος ἀφορᾷ τὴν ἀτομικὴ ὁρμὴ γιὰ ζωὴ. Τὴν ὥρα ποὺ νομίζει κανεὶς ὅτι ζεῖ φυσιολογικά, ἀμύνεται γιὰ τὴ ζωὴ του, τὴν προστατεύει καὶ τὴν ἀναπαράγει μὲ οἰκογένεια καὶ παιδιά, στὴν πραγματικότητα προσβάλλει τὴ φύση του. Φτιάχνοντας τὴ μικρὴ 'δική του' οἰκογένεια ἀποξενώνεται ἀπὸ τὴν ἀλήθεια τῶν πραγμάτων. Τὸ Μαντεῖο συμβουλεύει τὸν Οἰδίποδα νὰ μὴν ἐπιστρέψει στὸ σπίτι του. Ἡ σημασία τοῦ χρησμοῦ εἶναι ὅτι, ἂν δὲν θέλει νὰ μετατρέψει τὴ ζωὴ του σὲ ἐγκλημα γιὰ νὰ μάθει ὀδυνηρὰ ἀπὸ τὰ φρικτὰ παθήματα, καλὸ εἶναι ὅσο βρίσκεται στὴ ζωὴ αὐτὴ νὰ παραμείνει ξένος μέχρι νὰ ἀνακαλύψει μὲ πιὸ ἥπιο τρόπο τὴν ἀνθρωπότητα γύρω του σὰν ἕνα μεγαλύτερο σπίτι του, ὅπου ὑπάρχει παντοῦ τὸ δικό του αἷμα.

Στὰ ἴδια μέρη ὁδηγοῦν καὶ ἄλλες διαδρομές. Ἄν ἡ μητέρα συμβολίζει τὴ γῆ καὶ τὴν ἐπιβίωση ἐνῶ ὁ πατέρας τὸν οὐρανὸ καὶ τὸ νόημα, ὁ μῦθος συμβολίζει τὴν εὐκαιρία νὰ ξεπεραστεῖ ἡ ἀδυναμία ἀνοίγματος στὴ μεγαλύτερη πραγματικότητα, ἡ βλασφημία, αὐταρέσκεια καὶ μικροψυχία ποὺ καθηλώνουν στὴ ζωὴ ὅπως σὲ αἱμομιξία ἢ πνευματικὴ παράλυση. Ἐχει ἐνδιαφέρον νὰ παρατηρήσει κανεὶς τὸ ἀντίστοιχο στὸν μῦθο τῶν πρωτόπλαστων, ὅπου ἡ ἀνθρωπότητα μετὰ τὴν παράβαση ἀναπαράγεται

μέσα ακριβῶς ἀπὸ τὴν αἰμομιξία.¹²¹ Ἡ κοσμικὴ πραγματικότη-
τα ὡς αἰμομικτικὴ ταιριάζει ἀπόλυτα μὲ τὴν ἀποξένωση ἀπὸ
τὸν Θεὸ καὶ τὴν ἐξορία Του στὴ θρησκεία, ὥστε νὰ ‘λατρεύεται’
ἀπὸ μακριὰ καὶ νὰ μᾶς ἀφήνει ἥσυχους.

Δὲν ἀποκλείεται νὰ περάσουν διαστήματα ἀμηχανίας, ὅταν
εἶναι ἀδύνατο νὰ διακρίνει κανεὶς τί συμβαίνει στὴ ζωὴ του, γιατί
συμβαίνει, ποῦ ὁδηγεῖ, τί τοῦ μαθαίνει. Ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ γίνε
φανερὸ πῶς συνεργάστηκαν καὶ τὰ χειρότερα γιὰ νὰ βρεθεῖ στὸν
δρόμο του. Ἀκόμη καὶ φαινομενικὰ ἄχρηστες συνθῆκες, ὅπως
εἶναι ἡ θητεία, περιέχουν κάτι καλὸ. Στὴ θητεία καλοῦμαι νὰ
ζήσω γιὰ τοὺς ἄλλους, ὄχι γιὰ τὴ δική μου εὐχαρίστηση ἢ ἔστω
γιὰ ὅ,τι ἐγὼ θὰ ἔκρινα προσφορὰ στοὺς ἄλλους, ὅπως τὸ νὰ πο-
λεμήσω. Ὅλες αὐτὲς τὶς βαρετὲς φρουρὲς ἢ ἀγγαρεῖες στὸν και-
ρὸ τῆς εἰρήνης δὲν πρέπει κάποιος νὰ τὶς κάνει; Γιατί ὄχι ἐγώ;
Πέρα ἀπὸ αὐτό, στερούμενος τὴν ἰδιωτικὴ μου ζωὴ, συμβιώνον-
τας καὶ μὲ ὅσους δὲν ταιριάζω καθόλου, μαθαίνω νὰ ἐκτιμῶ
περισσότερο τὴν ἐλευθερία καὶ ξεφορτώνομαι ἀρκετὴ ἀγνωμο-
σύνη.

Καὶ προτοῦ βρεθεῖ στὸν πόλεμο ὁ Αἰσχύλος βοηθοῦσε ἀκό-
μα περισσότερο, στὰ πιὸ σπάνια, ἐκεῖ ποὺ οἱ πολλοὶ δὲν μπο-
ροῦν. Ὅμως στὸ ποίημά του κατανοοῦσε καὶ τὸν ἑαυτὸ του καὶ
τὴν πραγματικότητά, καὶ γέμιζε ἰκανοποίηση, ἐνῶ στὸν πόλεμο
ἐργάστηκε μόνο γιὰ τοὺς ἄλλους. Ἡ θητεία του εἶχε καὶ στὸν
ἴδιο μιὰ εὐεργετικὴ ἀντανάκλαση, ἢ ὁποῖα ὅμως δὲν συμμετεῖχε
οὔτε κἂν ὡς δευτερεῦον κίνητρο στὴν ἄσκησή του, καὶ δὲν θὰ

¹²¹ Στὴν ἐπίγνωση αὐτὴ πλησιάζουμε ἐπίσης ἀνεπαίσθητα, τόσο
ποὺ εἶναι ἀνώφελο, ὅταν κάποιος παντρεύεται πολὺ νεώτερή του, τὸν
πειράζουμε ὅτι παντρεύτηκε τὴν κόρη του, ἢ πολὺ μεγαλύτερή του,
τὸν πειράζουμε ὅτι παντρεύτηκε τὴ μαμά του! Προφανῶς δὲν τὸ ἐννο-
οῦμε κυριολεκτικὰ γι’ αὐτὸ δὲν τὸ ἐπεκτείνουμε, ὅταν παίρνει συνο-
μήλικη νὰ τοῦ ποῦμε ὅτι παντρεύεται τὴν ἀδελφή του, ὅπως θὰ ἦταν
ἡ λογικὴ συνέχεια.

τὴν ἔλεγες μικρὴ ἔστω ἱκανοποίηση, πῶς πολὺ σὰν αἴσθησι μιᾶς ἄλλης ἐλευθερίας.

Πολλὰ μοιάζουν ἄχρηστα, καὶ ὅμως ἔχουν ὠφέλεια. Ἀκόμα καὶ καθημερινὲς ἀσήμαντες ‘ἀτυχίες’ μπορεῖ νὰ περιέχουν κάτι καλὸ, ὄχι πάντα δραματικῶν διαστάσεων, ἀλλὰ ἴσως καθημερινῶν καὶ πάλι. Γιὰ παράδειγμα, ἂν χαλάσει τὸ κινητὸ μου, μπορῶ νὰ τὸ ἐξηγήσω καὶ σὰν νὰ μοῦ γίνεται δῶρο ἓνα καλύτερο κινητὸ ποὺ ἔχω τώρα νὰ ἀγοράσω. Μερικὰ συναισθήματα ἐπίσης μοιάζουν ἄχρηστα χωρὶς νὰ εἶναι, ὅπως τὸ ἄγχος, τὸ ὁποῖο δὲν προσθέτει ἀνώφελη ψυχολογικὴ ταλαιπωρία σὲ ἀνυπέρβλητες δυσκολίες, ἀλλὰ συνεργάζεται μὲ ὅσα δυναμώνουν τὴ βούληση γιὰ προνοητικότητα καὶ ἐγρήγορση, ἐνῶ ἔμμεσα, χάρις στὴν ἴδια τὴν ἀντίθετη φύση του, ἐξωθεῖ σὲ μεγαλύτερη ἐκτίμηση τῆς ψυχραιμίας. Τὸ ἄγχος ὑποστηρίζει ἀρετὲς ποὺ τὸ κάνουν ἀχρείαστο, ἐπομένως, ὑπάρχει καὶ σὰν δείκτης γιὰ τὴν ἀπειρία καὶ τὴν ἀνωριμότητα.

Σαμσών

Ἡ βιολογικὴ ἀφορμὴ τῆς δύναμης τοῦ Σαμσών ἐντυπώθηκε βαθύτερα στὴ συλλογικὴ μας μνήμη, ἀδικῶντας μιὰ ἀληθινὰ ἐνδιαφέρουσα διήγηση, ἀφοῦ τὰ μαλλιά του σημαίνουν τὴν ἀσκητικὴ ἐπιλογή. Δύναμη καὶ ἀδυναμία στὸν μῦθο αὐτὸ ἔχουν πνευματικὴ προέλευση. Ἔχασε τὴ δύναμή του ὅταν πρόδωσε τὴν πνευματικὴ του πορεία καὶ κατάντησε δοῦλος. Ἐλευθερία του ἦταν ἡ ἐπιστροφή στὴν ἀληθινὴ του φύση, ὁπότε καὶ ἡ δύναμή του τελειοποιήθηκε ὁδηγῶντας στὴν αὐτοθυσία.

Βαβέλ

Ἀπὸ τοὺς πιὸ ὑποβλητικούς καὶ γνωστούς μύθους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, μὲ παράλληλα σὲ πλῆθος παραδόσεων. Σύμφωνα μὲ τὴ συνήθη ἐξήγηση ἀναφέρεται στὴ θεία τιμωρία τῆς ἀλαζονείας.

Ἡ διήγηση ἀναγνωρίζει σωστὰ τὴν ἐνότητα, τὴν ἐπικοινωνία καὶ τὴ συνεργασία ὡς προϋποθέσεις ἀνάπτυξης, καὶ ἀντιμετωπίζει τὴν ἀνάπτυξη φοβικά. Εἶναι ἀπὸ τὰ πρῶτα τεχνοφοβικά κείμενα. Ἡ ἀλαζονεία ὑποτίθεται πὼς βρίσκεται στὴ θέληση ἢ πόλη νὰ ὑψώνεται ἕως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ στὴ θέληση γιὰ φήμη (ποιήσωμεν ἑαυτοῖς ὄνομα). Ἀπὸ μόνον τοὺς αὐτὰ δὲν ἀποδεικνύουν ἀπαραιτήτως ἀλαζονεία, ὅποτε χρειάζεται νὰ ζητηθοῦν περισσότερα στοιχεῖα, ἂν ὑπάρχουν. Οὕτως ἢ ἄλλως δὲν ἀρκεῖ ἀλαζονεία γιὰ νὰ ὑψωθεῖ γερὴ καὶ περίοπτη πόλη, χρειάζεται ἐπίσης σκέψη, ἔρευνα, ἐπιμέλεια, φαντασία, ἐργατικότητα, συγκρότηση, καὶ ὅπως ὁ ἴδιος ὁ μῦθος δηλώνει, συνεννόηση, ἐπικοινωνία, ἐπαφή, συνεργασία, σχέση καὶ ἐνότητα. Μὲ τὴν ἀπλὴ ἔπαρση τὸ πολὺ νὰ χρησιμοποιήσω τίς ἔτοιμες γνώσεις καὶ ὑποδομές, προσθέτοντας ἐλάχιστα ἢ τίποτα. Ἡ ἔπαρση ὡς κίνητρο ἀνάπτυξης καταλήγει στὴν ἀρχὴ τῆς, δηλαδή στὴν ὑποκρισία, ὅπως χαρακτηριστικὰ συνέβη στὴ Σοβιετικὴ Ἑνωση. “Ἄντὶ νὰ συμπαρασταθεῖ στὴ χώρα του νὰ προοδεύει, ὁ Στάλιν ἔβαζε τοὺς Ρώσους ‘ἱστορικούς’ νὰ γράφουν γιὰ κάθε ἐπιστημονικὴ ἀνακάλυψη τῆς Δύσης, ὅτι εἶχε προηγηθεῖ ἓνας Ρῶσος ἐπιστήμονας...”¹²²

Σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφὴ τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέα (κατὰ παράδοση τοῦ Μωϋσῆ), ὁ Θεὸς οὔτε ποὺ ἀναφέρεται σὲ ἔπαρση τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἐκπλήσσει μὲ τὴν ἐνότητά τους καὶ δια-

¹²² *Κοινωνίες φιλίας*, σ. 270–1.

πιστώνει πώς ή ικανότητά τους να ιδρύσουν μια τόσο θαυμαστή πόλη απογειώνει τη δύναμή τους στην προοπτική να πραγματοποιούν οποιαδήποτε βούλησή τους τώρα ή στο μέλλον: *ἰδοὺ γένος ἐν καὶ χεῖλος ἐν πάντων, καὶ τοῦτο ἤρξαντο ποιῆσαι* [δηλαδή την οικοδόμηση τῆς πόλης], *καὶ νῦν οὐκ ἐκλείψει ἀπ' αὐτῶν πάντα, ὅσα ἂν ἐπιθῶνται ποιεῖν*. Δὲν ἀναφέρεται κἄν στην πρόθεση για τὴ δημιουργία ὀνόματος, δηλαδή ταυτότητας, φήμης καὶ παράδοσης. Ἐὰς εἶναι καὶ αὐτὴ ἡ περίπτωση ἓνα μάθημα ὅτι χρειάζονται ὅλα ἐπανεξέταση. Πολλὰ καὶ θεμελιώδη κείμενα ἔχουν διαστρεβλωθεῖ για νὰ ταιριάζουν με διάφορες ἰδεοληψίες πὸ ὑποτίθεται ὅτι συμφέρουν τὴ χριστιανοσύνη καὶ προάγουν μιὰ δῆθεν χριστιανικὴ ἠθική.

Ἴσως μποροῦσε ἐδῶ νὰ διαφαίνεται ἡ ἀντίδραση τῆς νομαδικῆς συνείδησης ἀπέναντι στην ἐξάπλωση τῆς ζωῆς σὲ πόλεις, εἴτε ὅμοιες ἀντιδράσεις ἐνὸς 'βουκολικοῦ' παρελθόντος, ἢ ἀκόμη μιὰ προσπάθεια νὰ αἰτιολογηθεῖ τὸ πλῆθος τῶν γλωσσῶν. Ὅταν ὅμως διαβάζουμε θεολογικὸ κείμενο, ἐνδιαφέρει κυρίως ἡ θεολογικὴ του ἀξία.

Ἡ θέληση μιᾶς κοινότητας νὰ ἀναλάβει τὴν εὐθύνη τῆς ζωῆς της, νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ ὄνειρά της καὶ νὰ δημιουργήσει τὸν χρόνο ὡς ἱστορία, ὡς ἀντίθετη στὸν τυχοδιωκτισμὸ τείνει νὰ ἀντιτίθεται στην ἀλαζονεία. Δὲν γνωρίζουμε τὸ νόημα πὸ ἐμπνέει στὸν συγκεκριμένο πληθυσμὸ ἐνότητα καὶ μαζὶ θέληση για διάρκεια, γνωρίζουμε ὅμως ὅτι ὁ Θεὸς στὴ διήγηση αὐτὴ δὲν ἐνδιαφέρεται παρὰ μόνο πῶς θὰ περιορίσει τὴν ἀνθρώπινη δύναμη, καταστρέφοντας τὴν ἐνότητα, σπείροντας σύγχυση, ἀκατανοησία, ἀποξένωση, ὅχι ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἔχει διαφθαρεῖ ἢ πρόκειται νὰ διαφθαρεῖ, κρίνοντας ὅτι τὸ κίνητρο τῆς βούλησής του για δύναμη εἶναι ταπεινὸ, ἐπειδὴ ὑποφέρει ἀπὸ ἔπαρση, κ.λπ., ἀλλὰ ἀπλῶς για νὰ μὴν ἔχει ὅλη αὐτὴ τὴ δύναμη. Πρόκειται ἐπομένως για φθονερὸ Θεό, ἀκριβῶς ἀντίθετο ἐκείνου πὸ

κυριαρχεί ή συνεργασία, ή διάσωση τῶν ζῶων, ή ὁμορφιά τοῦ νεροῦ, ή γαλήνη τῆς νέας γῆς. Ἐνδιαφέρον ἔχει ἐπίσης ὅτι ή σχέση με τὸν Θεὸ γίνεται πράξη με τὴν συνεργασία καὶ τὴν οἰκειότητα — χωρὶς τελετές, προσευχὲς καὶ μάγια. Ἡ συγκέντρωση ζευγαριῶν ζῶων ἀντανακλᾷ πεποίθηση στὴ βασικὴ κατασκευὴ τοῦ κόσμου ὡς ἀγαθὴ.

Ἡ θυσία τοῦ Ἀβραάμ

Ὁ μῦθος συμβολίζει τὴν πίστη ποὺ ὑπομένει καὶ τὴν πιὸ βαρεῖα ἀπώλεια στὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, χωρὶς θυμὸ ἢ ἀπελπισία. Ὅμως ή ἀπώλεια δὲν διαρκεῖ, ἀφοῦ τὰ ἐδῶ ἀκολουθεῖ ή ἄλλη ζωὴ. Στὴν κυριολεξία του ὁ μῦθος περιγράφει μιὰ παραφροσύνη. Ἄν ἀκούω φωνὲς ἀπὸ τὸ ὑπερπέραν νὰ σφάξω τὸ παιδί μου, καὶ ξεκινήσω νὰ τὸ κάνω, κάποια βίδα ἔχει λασκάρει. Καὶ σὲ κάθε περίπτωση, τί εἴδους Θεὸς θὰ ζητοῦσε κάτι τέτοιο;

Θὰ πρέπει νὰ ὑπολογίσει κανεὶς μήπως τὸ ἐπεισόδιο ἐκφράζει μιὰ διαφορετικὴ διάσταση, ὅτι ή προσκόλλησή τοῦ Ἰσραὴλ στὰ ἐδῶ ἀλλάζει τὸ περιεχόμενο τῆς ἐμπιστοσύνης στὸν Θεὸ καὶ τῆς ὑπομονῆς γιὰ ὅσα δεινὰ συμβαίνουν, σὰν νὰ πρόκειται γιὰ ἀποφάσεις τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρώπου: θέλω τόσο πολὺ νὰ ἀγνοήσω τὴ θεία βούληση καὶ νὰ ἔρθω σὲ σύγκρουση μαζί Του, ὥστε μοῦ φαίνεται σὰν νὰ σκοτώνω ἐγὼ τὸ παιδί μου ἐπειδὴ δὲν ἀντιδρῶ ἀλλὰ ὑποτάσσομαι. Ἐνδιάμεσα βρίσκεται ή περίπτωση τοῦ Ἰώβ. Δὲν ἐναντιώθηκε στὸν Θεὸ οὔτε ἔδειξε τὴν ὑποταγὴ τοῦ Ἀβραάμ, ὅμως ἔφθασε στὸ σημεῖο νὰ καταραστεῖ τὴ μέρα ποὺ γεννήθηκε.

Ἡ Εὐα καὶ τὸ φίδι

Ὁ διάλογος μετὸν διάβολο σημαίνει ὑπαρξιακὴ ἐγγύτητα, πὼς ἢ κατάντια τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι πλάνη, κακὸς ὑπολογισμὸς, παρεξήγηση, προσωρινὸς ‘ἐκτροχιασμὸς’ ἢ ἀπερισκεψία, ἀλλὰ ἔχει διαμορφωθεῖ συνειδητὴ ἐπιλογή.

Ἀκόμα πιὸ ἐνδιαφέρον ἐδῶ εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀπωθεῖται ἀπὸ τὴν τερατώδη μορφή. Πόσο ἄσχετος πρέπει νὰ τοῦ εἶναι καὶ ἐχθρικός ὁ ἴδιος ὁ οὐράνιος ‘πατέρας’, γιὰ νὰ νοιώθει πιὸ κοντινὸ τοῦ τὸ φίδι; Δὲν διστάζει νὰ συνεννοηθεῖ μετὸ φίδι, τὸ ἐμπιστεύεται ὄχι ἀπλῶς περισσότερο ἀπὸ τὸν Θεό, ἀλλὰ καὶ εἰς βάρος τῶν θείων ὑποδείξεων. Τὸ φίδι δὲν προσπάθησε νὰ ἐκφοβίσει, δὲν ἀπέληξε, δὲν τρομοκράτησε περισσότερο ἀπ’ ὅσο τὸ κάνει ἄθελά του ἡ ἴδια ἡ μορφή του — τὸ ἀντίθετο, ὑποσχέθηκε βελτίωση τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς τους καὶ μάλιστα σὲ ἓνα συγκεκριμένο σημεῖο, ὑποσχέθηκε ἀνεξαρτησία, ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ἰσότηθα δύναμη. Τόσο εὐτυχισμένα ζοῦσε ὁ ἄνθρωπος στὸν παράδεισο, ποὺ δὲν ἔβλεπε τὴν ὥρα καὶ τὴ στιγμή νὰ ἔρθει σὲ σύγκρουση μετὸν πηγῆ τῆς εὐτυχίας του!

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ἡ σχέση τῶν ‘πειρασμῶν’ αὐτῶν μετὰ ἐκείνους τοῦ Ἰησοῦ στὴν ἔρημο, ἂν καὶ τέτοιου εἴδους καὶ μεγέθους πειρασμοὺς δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἔχει Ἐκεῖνος (βλ. τὰ σχετικά στὴ σ. 73). Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ὁ σατανᾶς εἰκάζει τὶς ταλαιπωρίες καὶ τάζει τὰ σχετικά γιὰ νὰ διευκολύνει τὴ ρήξη μετὸν Θεό. Κρίνει ἀπὸ τὶς ἐξωτερικὲς συνθηκὲς, ἀλλὰ δὲν γνωρίζει πὼς βιώνει καὶ ἀξιολογεῖ καθένας ὅσα συμβαίνουν. Ἔτσι νόμισε ὅτι ὁ Χριστὸς ὡς ταλαίπωρος θὰ λαχταράει ἐξουσία, ἰσχύ καὶ ἀναγνώριση, ἀλλὰ ἔπεσε ἔξω. Ὁ Χριστὸς εἶχε τὴν ταλαιπωρία ἀλλὰ ὄχι πειρασμοὺς ταιριαστοὺς μετὰ τὴν ταλαιπωρία στὸν βαθμὸ καὶ μετὸν τρόπο ποὺ ὑπέθετε ὁ σατανᾶς, τὸ ὁποῖο δὲν συνέβη μετὰ τοὺς πρωτόπλαστους. Στὴν περίπτωσή τους ὑπολόγισε σωστὰ ὡς φυσιολογικὴ καὶ ἀναμενόμενη τὴν κλιμάκωση

τῆς ἐξέγερσης. Πρόβλημα τῶν πρωτόπλαστων στὸν παράδεισο ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ὡς ἀρχὴ ὅλων τῶν προβλημάτων τους — τῆς ἀνελευθερίας, τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀτέλειάς τους. Τὰ βιώματα αὐτὰ ἐκμεταλλεύεται ὁ σατανᾶς ὑποσχόμενος τὸν τερματισμὸ τῆς ἀγωνίας τους, ὅτι θὰ γίνουν σὰν Θεοί.

Καὶν καὶ Ἄβελ

Ὁ μῦθος συμβολίζει τὴ δυνατότητα τῆς ἐλευθερίας νὰ διαίρει καὶ ὅταν τίποτα δὲν εἶναι πιὸ πιθανό, φυσικὸ καὶ ἀναμενόμενο ἀπὸ τὴν ἐνότητα. Φθόνος, κακία, μῖσος, ἔχουν τὴν ἐξήγησή τους στὸν ἑαυτὸ τους, οἱ ἀντικειμενικὲς συνθῆκες δὲν μποροῦν νὰ τὰ ἐπιβάλουν, γι' αὐτὸ προηγεῖται ἐσωτερικὸς διχασμὸς. Ὁ Παῦλος δηλώνει ὅτι στὴ ζωὴ του συγκρούονται δύο 'νόμοι', ἐπιγράφει ὅμως τὴν ἀγαθότητα στὸν νοῦ καὶ τὴν κακία στὸ σῶμα. Ἡ διαρκὴς παρεξήγηση ἐπηρέασε τὴ χριστιανικὴ ἠθικὴ καὶ εὐνόησε μεγάλη νοσηρότητα.

Ἄν τὸ σῶμα εἶναι ὑπεύθυνο γιὰ τὴν κακία, ἡ λύση βρίσκεται στὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ αὐτό, ἡ ὁποία πῶς θὰ γίνεῖ, ἂν ὄχι μὲ τὸν 'φυσικὸ' θάνατο ἢ μὲ αὐτοχειρία; Ὑπάρχουν ὅμως καὶ εἰδικὲς περιπτώσεις. Ἄν ἡ κακία ἔχει σεξουαλικὴ ταυτότητα, ἐμφανίζεται ἡ λύση τοῦ εὐνουχισμοῦ. Ἄν ἡ κακία βρίσκεται στὸν ἐγκέφαλο, τὴ λύση δίνουν τὰ 'φάρμακα'. Καὶ κάθε μορφή κακίας ἀναζητεῖται στὸ σῶμα καὶ 'θεραπεύεται' μὲ ἐπεμβάσεις στὸ σῶμα καὶ τὰ ὄργανά του. Τὸ σῶμα ἔτσι ἀποδεικνύεται ἐξίσου ἰσχυρὸ μὲ τὸν νοῦ, ἀφοῦ μπορεῖ καὶ συγκρούεται μαζὶ τοῦ ἀποτελῶντας δευτέρη ἀρχὴ καὶ παραμένοντας ἀνίκητο, ἂν δὲν δοθοῦν χτυπήματα ποῦ ἀφήνουν τὸν ἄνθρωπο ἀνάπηρο. Πρόκειται συνολικὰ γιὰ παρανοϊκὴ προσέγγιση τοῦ ἥθους, ποῦ θυμίζει τὴν ἄλλη παραφροσύνη, ὅσων ἰσχυρίζονται ὅτι δὲν ὑπάρχει ψυχὴ ἀλλὰ μόνο ἐγκέφαλος!

Ὁ συλλογισμὸς εἶναι πραγματικὰ ἀκαταμάχητος: ἐπειδὴ ἡ κακία ἐκδηλώνεται καὶ σωματικά, ἄρα ἡ κακία εἶναι τὸ σῶμα· ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ ἐκδηλώνεται καὶ μέσα ἀπὸ ἐγκεφαλικὲς λειτουργίες, ἄρα ἡ ψυχὴ εἶναι ὁ ἐγκέφαλος!¹²⁴ Ὅλες αὐτὲς τὶς ἀσχετοσύνες δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ τὶς πάρουμε στὰ σοβαρά, ἂν δὲν ἀπουσίαζαν δύο προϋποθέσεις. Ἡ πρώτη καὶ πιὸ σημαντικὴ εἶναι ἡ σκέψη, κάτι ποῦ δυστυχῶς μισοῦν τὰ ἴδια τὰ σχολεῖα μας. Δεύτερη εἶναι ἡ γνήσια πίστη, ποῦ δὲν προσβάλλει τὴ νοημοσύνη μας καὶ δὲν ἔχει ‘καρδιά’ τῆς τὸν δογματισμὸ, ὁπότε δὲν φοβόμαστε νὰ παραδεχτοῦμε πὼς ἡ Βίβλος ἔχει γραφεῖ ἀπὸ ἀνθρώπους, ἐπομένως στὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο βαθμὸ ὑπόκειται σὲ περιορισμοὺς καὶ εἶναι δυνατὸ νὰ περιέχει σφάλματα καὶ νὰ γίνεταί ἀφορμὴ πλάνης.

Ὁ Ἀβραάμ καὶ οἱ τρεῖς ἄγγελοι

Ἐρμηνεύεται καὶ ὡς ἐπίσκεψη τῆς Τριάδας, ἢ ἐπίσκεψη τοῦ Χριστοῦ μὲ τὴ συνοδεία ἀγγέλων, ἢ ἐπίσκεψη τριῶν ἀγγέλων. Τὸ κείμενο (18ο κεφάλαιο τῆς Γενέσεως) μιλάει γιὰ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ στὸν Ἀβραάμ καὶ ἀναφέρει *τρεῖς ἄνδρες*. Ὁ Ἀβραάμ προσφωνεῖ τὸν ἓνα *Κύριο*, ὅπως καὶ ὁ ἀφηγητὴς. Θεὸς καὶ Κύριος εἶναι ἐναλλακτικοὶ προσδιορισμοί, ἀναφέρονται στὸ ἴδιο πρόσωπο, εἴτε τοῦ Θεοῦ, σὲ ἰουδαϊκὸ περιβάλλον, εἴτε τοῦ Χριστοῦ.

ὠφθη δὲ αὐτῷ [δηλ. στὸν Ἀβραάμ] ὁ Θεὸς πρὸς τῇ δρυὶ τῇ Μαμβρῆ, καθημένου αὐτοῦ ἐπὶ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ μεσημβρίας. ἀναβλέψας δὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εἶδε, καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες εἰστήκεισαν

¹²⁴ Δὲς σχετικὰ τὸ κείμενο, ‘Ἡ ψυχὴ εἶναι ὁ ἐγκέφαλος;’ στὸ *Ἡμερολόγιο*, σ. 284 κ.έ.

ἐπάνω αὐτοῦ· καὶ ἰδὼν προσέδραμεν εἰς συνάντησιν αὐτοῖς ἀπὸ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὴν γῆν. καὶ εἶπε· Κύριε, εἰ ἄρα εὔρον χάριν ἐναντίον σου, μὴ παρέλθῃς τὸν παῖδά σου... ὁ δὲ Κύριος εἶπεν· οὐ μὴ κρύψω ἐγὼ ἀπὸ Ἀβραὰμ τοῦ παιδός μου, ἃ ἐγὼ ποιῶ... ἀποστρέψαντες ἐκεῖθεν οἱ ἄνδρες ἤλθον εἰς Σόδομα. Ἀβραὰμ δὲ ἔτι ἦν ἐστηκώς ἐναντίον Κυρίου. καὶ ἐγγίσας Ἀβραὰμ εἶπε· μὴ συναπολέσης δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς καὶ ἔσται ὁ δίκαιος ὡς ὁ ἀσεβής;... μήτι Κύριε, ἐὰν λαλήσω ἔτι ἅπαξ· ἐὰν δὲ εὐρεθῶσιν ἐκεῖ δέκα; καὶ εἶπεν· οὐ μὴ ἀπολέσω ἕνεκεν τῶν δέκα. ἀπῆλθε δὲ ὁ Κύριος, ὡς ἐπαύσατο λαλῶν τῷ Ἀβραὰμ, καὶ Ἀβραὰμ ἀπέστρεψεν εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ.

Κάποια στιγμή οἱ ἄγγελοι ἀποστέλλονται στὰ Σόδομα καὶ ὁ Ἀβραὰμ μένει μὲ τὸν Θεὸ μέχρι νὰ ὀλοκληρωθεῖ ἡ συζήτησή τους, στὴ διάρκεια τῆς ὁποίας τὸν πείθει νὰ εἶναι πιὸ ἐπιεικῆς ἀπέναντι στὰ Σόδομα. Ὑπάρχει κάτι ἀπὸ τὴν ὁμηρικὴ οἰκειότητα Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, στοιχεῖο σπάνιο στὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Κατὰ τὰ ἄλλα ἀνακοινώνεται ἡ τεκνοποίηση τῆς Σάρρας σὲ μεγάλη ἡλικία ὡς θεῖο δῶρο. Ὁ μῦθος ἀντανακλᾷ τὴ σημασία ποὺ ἔχει στὸν Ἰουδαϊσμὸ ὁ γάμος ὡς προϋπόθεση γιὰ τεκνοποίηση, καὶ τὸν ρόλο τοῦ Θεοῦ νὰ ἐξασφαλίζει στὸν ἄνθρωπο τὴν κοσμικὴ του ἐπέκταση, κύριο ὄχημα τῆς ὁποίας θεωρεῖται ἡ οἰκογένεια. Παρὰ τὴ σχετικὴ οἰκειότητα στὴ συνομιλία τῶν δύο, ὁ Θεὸς δὲν παύει νὰ εἶναι ὁ Κύριος καὶ ὁ ἄνθρωπος ὁ παῖς, μεταξὺ δούλου, βοηθοῦ, παιδιοῦ καὶ ὑποτακτικοῦ. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι δὲν τρῶνε ὅλοι μαζί, ἀλλὰ ὁ Ἀβραὰμ κάθεται πιὸ πέρα σὰν ὑπηρέτης, σεβόμενος τὴ διαφορὰ καὶ ταυτόχρονα διαθέσιμος, μήπως δοθεῖ κάποια ἐντολή.

Τὸ μάννα

Καὶ αὐτὸς ὁ μῦθος, ὅπως ἡ πέτρα ποὺ ἀναβλύζει νερό, ἀναφέρεται στὴν παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ ὡς δυνατότητα νὰ συμπαραστέκεται στὰ πιὸ ἀπίθανα ἀδιέξοδα. Μάννα ἐξ οὐρανοῦ εἶναι ἀπροσδόκητες συγκυρίες ποὺ φυγαδεύουν ἀπὸ κινδύνους, ὅτιδήποτε οὐρανοκατέβατο καὶ σωτήριο, ἢ οὐσία τῶν θαυμάτων. Σὲ χριστιανικὸ περιβάλλον ἡ λέξη διατηρεῖ τὴν αἴγλη της καὶ χρησιμοποιεῖται ἐκφράζοντας προσδοκία ἢ εὐχαριστία. Παρουσιάζεται στὸν χῶρο τοῦ μύθου, ἀλλὰ μὲ προφανῆ ἱστορικὴ ἀνταπόκριση καὶ μὲ πολλὰ διαφορὰς στὴ μορφὴ καὶ τὴν ἔνταση, ἀφοῦ ὅτιδήποτε ὑπάρχει προσέρχεται ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ ὑπηρετεῖ ἀνθρώπινες ἀνάγκες, σωματικὰς ἢ πνευματικὰς.

Ἐπίλογος

ΙΔΙΩΣ ὅταν ἀφορᾶ τὰ πιὸ σπουδαῖα, ὅπως εἶναι ἡ φύση τῶν πραγμάτων, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ νόημά τους, περισσότερη γνώση εἶναι περισσότερη ἐλευθερία. Ἕνα κύριο ἔργο της εἶναι ἡ σύγκρουση μὲ τὶς προκαταλήψεις, καὶ ποιὲς προκαταλήψεις εἶναι πιὸ ἐπικίνδυνες ἀπ’ ὅσες ἤδη στὰ ἀπαλὰ χρόνια φυτεύουν μέσα μας οἱ παραδόσεις τῆς χώρας καὶ τῆς οἰκογένειας;¹²⁵

¹²⁵ Ἡ προκατάληψη δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὴν ἰδεολογικὴ ἐμπάθεια, ὅταν κάποιος ἐπιμένει σὲ μιὰ ἰδέα ἐνῶ κατὰ βάθος γνωρίζει ὅτι σφάλλει καὶ οὔτε κἂν ἐνδιαφέρεται νὰ ἀνακρίνει τὶς πεποιθήσεις του. Τὴν προκατάληψη πιστεύει τὸ ἴδιο τὸ ὑποσυνείδητο, ἀκόμη καὶ ὅταν στὴν ἐπιφάνεια ἡ τεκμηριωμένη γνώση ἰσχυρίζεται συνετὰ καὶ καθαρὰ τὰ ἀντίθετα! Ἡ προκατάληψη εἶναι δεύτερος ἐαυτός. Μεταφέρω ἐδῶ πρόσφατη δική μου ἐμπειρία, πόσο τρομακτικὰ ἀνακάλυφα τὴν προκατάληψη ζωντανὴ μέσα μου (*Σημειώσεις γιὰ τὸ σχολεῖο*, ‘1 Μαρτίου’, σ. 111): Ἕνα παιδί μὲ διόρθωσε ὅταν εἶπα τὸ ἀντίθετο ἀπ’ ὅ,τι σὲ ἄλλο μάθημα [...] αὐτὸ ποῦ εἶχα πεῖ πρῶτο ἦταν συμπέρασμα δικῆς μου ἔρευνας, ἐνῶ ἀργότερα εἶπα κάτι ποῦ εἶχα μάθει ἀπὸ τὸ Δημοτικὸ ὡς τὸ Παν/μιο, τὸ ὁποῖο πιστεύει ἐπίσης ἡ Ἐκκλησία, καὶ εἶναι κοινὸς τόπος στὴν κοινωνία μας — τὸ πιστεύουν οἱ πάντες! Προφανῶς τὸ λάθος μοῦ ἔχει ἐντυπωθεῖ τόσο βαθειά, ὥστε ἔφθασα νὰ τὸ πῶ ἀσυναίσθητα σὰν νὰ ἦταν αὐτονόητο, κι ἄς παρέβαινε τὴν ἴδια τὴν προσωπικὴ μου γνώση! Φρικτὸ ἀλλὰ συμβαίνει, προφανῶς. [Καὶ ἀφοῦ τὸ παιδί μὲ διόρθωσε, ἐπέμεινα στὸ λάθος, ὅτι αὐτὸ ποῦ εἶπα τῆ δεύτερη φορὰ εἶναι τὸ σωστό!] Μὲ τὴν προκατάληψη εἶναι σὰν νὰ ὑπάρχει ἄλλος ἐαυτός ποῦ κάνει τὰ δικά του. Τὴν ἐπόμενῃ μέρᾳ τινάχτηκα ἀπὸ τὸν ὕπνο ἔντρομος καὶ λέω “Δὲν εἶναι δυνατὸν! Τί ἦταν αὐτὸ ποῦ εἶπες!”

Ἡ γνήσια ἀλήθεια συνιστᾶ ἐξίσου προκατάληψη στὸν βαθμὸ πὺ υἰοθετήθηκε ἀνεξέταστα, ὅμως αὐτὸ δὲν δημιουργεῖ πρόβλημα ὅταν πρόκειται γιὰ ἐπιστημονικὰ ζητήματα, ὅχι μόνο ἐπειδὴ ἐπιλύονται μὲ ἀντικειμενικὰ βέβαιο τρόπο καὶ ἕνας πληθυσμὸς εἰδικῶν ἀσχολεῖται ἀδιάκοπα μὲ τὴ διερεύνησή τους, ἀλλὰ κυρίως ἐπειδὴ οἱ ἀλήθειες αὐτὲς δὲν μᾶς ἀφοροῦν οὐσιαστικά, δὲν μποροῦν νὰ δώσουν νόημα στὴ ζωὴ μας οὔτε νὰ ἀφαιρέσουν. Ἀδιαφοροῦντας γιὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ σφάλλοντας τὸ πολὺ νὰ χάσουμε τὴ ζωὴ μας, ἀκόμη καὶ συνολικά, καταστρέφοντας τὸν πλανήτη — ὅμως καμμιὰ ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ γιατί ὑπάρχει ἡ ζωὴ πὺ θὰ χαθεῖ, ἢ ἂν πηγαίνουμε ἄλλοῦ ἢ γινόμεστε κάτι ἄλλο πεθαίνοντας.

Ἄν καὶ τὸ νόημα τῆς ὑπαρξῆς εἶναι ἀσύγκριτα πιὸ σημαντικὸ ἀπὸ κάθε ἄλλη γνώση, δισεκατομμύρια ἄνθρωποι ἀκολουθοῦν τυφλὰ τὶς ἰδέες μιᾶς θρησκείας, χωρὶς νὰ σκέφτονται ὅτι ἂν εἶχαν μεγαλώσει ἄλλοῦ ἢ μὲ ἄλλους, μὲ διαφορετικὲς παραδόσεις καὶ ἔθιμα, ἴσως ἀπέρριπταν ὅσα σήμερα ὑπερασπίζονται. Στὴν περίπτωση τῆς χριστιανοσύνης αὐτὸ ἔχει μιὰ ἰδιαιτερότητα πὺ συνεπάγεται ἀκόμα μεγαλύτερη εὐθύνη. Ἄν ὁ Θεὸς ἔγινε ἄνθρωπος, ἢ τυφλὴ πίστη δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει παρὰ μόνο προσωρινὴ θέση, ἢ ὑπαρξὴ Του εἶναι δυνατὸ καὶ ἐπομένως ἀπαραίτητο νὰ ἐπαληθεύεται. Ὅμως αὐτὸ πὺ ζήτησε ὁ Θωμᾶς δὲν εἶναι ἐπαλήθευση ἀλλὰ μιὰ βέβαιη εἰκασία. Ἐπαλήθευση στὸν χῶρο τοῦ προσώπου εἶναι ἢ σχέση, καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς σχέσης βρίσκεται ἢ ἐπιθυμία.¹²⁶

¹²⁶ Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἢ προσέγγιση ἑνὸς ἔφηβου σὲ μιὰ μορφὴ ἀπόδειξης τῆς θεότητας τοῦ Χριστοῦ (βλ. στὸ *Ἡμερολόγιο*, 'Πῶς γνωρίζουμε ὅτι ὑπῆρξε ὁ Χριστός;', σ. 43 κ.έ.) Τὴν ἔκρινε ἔγκυρη καὶ δήλωσε χαρούμενη ὅτι συμφωνεῖ ἀπόλυτα μαζί της. Τὸν ρωτᾶω λοιπὸν, "ἀφοῦ πᾶ δὲν ἀμφισβᾶλλεις γιὰ τὴ θεότητα τοῦ Χριστοῦ, αὐτὸ σὲ κάνει νὰ πιστεύεις;" Ἀπάντησε, ὅχι! Ἡ ἄρνησή του, φαινομενικὰ πα-

Μήπως δὲν ἐνδιαφέρει;

Προσέρχεται κανείς στὸν Χριστὸ γιὰ ὅτιδήποτε μπορεῖ νὰ νοιώθει ἐνδιαφέρον, οἰκειῶς, σημαντικό καὶ ἐλπιδοφόρο στὶς σχετικές ιδέες. Ἄν καὶ δὲν εἶναι τελείως τυφλή, ἢ πίστη αὐτὴ πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τὴ γνώση, καὶ δὲν βεβαιώνει ἂν πιστεύω σὲ κάτι ἀληθινὸ ἢ σὲ κάτι ποὺ ἀπλῶς μοῦ ταιριάζει. Ὅμως εἰδικὰ στὴν περίπτωση τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν ἔχει κανείς λόγο ἢ δικαιολογία νὰ ἀρκεῖται σὲ σκιές, ἀμφιβολίες καὶ εἰκασίες. Κάθε πιστὸς ἄλλης θρησκείας ἢ ἄθεος εὐκολὰ καὶ δίκαια τὸν κολλάει στὸν τοῖχο: ἂν ὁ Χριστὸς εἶναι Θεός, ὑπάρχει πάντα παντοῦ, κι ἂν ἔχει τὴν ἀνθρώπινη φύση, γίνεται ὁρατός — γιατί δὲν τὸν ἔχεις δεῖ; Σὲ περιφρονεῖ καὶ δὲν σοῦ φανερώνει τὸν ἑαυτό Του; Πῶς θὰ γινόταν, ἀφοῦ ὑποτίθεται ὅτι σταυρώθηκε γιὰ σένα! Μήπως δὲν σὲ νοιάζει πραγματικὰ ἢ σχέση μαζί Του καὶ σὲ ἀποφεύγει, ὅπως κι ἐσύ ἀποφεύγεις ὅποιους δὲν ἐνδιαφέρονται γιὰ σένα; Ἡ μήπως δὲν τὸν ἔχεις δεῖ ἐπειδὴ ἀπλὰ δὲν ὑπάρχει;

Ὁ Χριστὸς φανερώνει τὸν ἑαυτό Του σὲ τεράστιο ἀριθμὸ ἀνθρώπων διαχρονικά, ποὺ ὅμως εἶναι μικροσκοπικὸ ποσοστὸ σὲ σύγκριση μὲ ὅσους δὲν τὸν ἔχουν δεῖ, τουλάχιστον ὄχι προτοῦ φθάσουν στὸ σημεῖο ἐκεῖνο τῆς ζωῆς τους, ὅπου φεύγοντας ἀπὸ

ράδοξη, δείχνει πνευματικὴ ὑγεία. Εἶναι ὅ,τι λέει ὁ Παῦλος ὅταν μακαρίζει τοὺς μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύοντες, δηλαδή ὅσους δὲν πίστεψαν σὲ μιὰ βέβαιη εἰκασία ἀλλὰ εἶχαν ἐπιθυμία νὰ κατανοήσουν ὀρισμένα βιώματά τους, ἀπ' ὅπου ὀδηγήθηκαν στὸν Χριστὸ χωρὶς οὔτε κἄν νὰ τὸ περιμένουν. Ὅσοι δικαιολογοῦνται ὅτι θὰ πίστευαν μόνο ἂν εἶχαν ἀπόδειξη πῶς ὁ Θεὸς ὑπάρχει, δὲν κατάλαβαν ἀκόμη ἢ οὔτε θέλουν νὰ καταλάβουν ὅτι δὲν πιστεύουν ἐπειδὴ δὲν τοὺς ἐνδιαφέρει, ὄχι ἐπειδὴ τοὺς λείπουν οἱ ἀποδείξεις — ἢ τοὺς ἐνδιαφέρει ἀρνητικά, δηλαδή πιστεύουν ἀνάποδα, ἀρνοῦνται τὸν Θεὸ γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὰ παράπονά τους ἀπὸ τὴ ζωὴ τους, νὰ ἱκανοποιήσουν ἀσύμβατες ἰδεολογίες, κ.λπ.

ἐδῶ οὔτε κἂν προλαβαίνουν νὰ ποῦν τί βλέπουν. “Δὲν εἶναι τίποτα νὰ πεθάνεις, ἀλλὰ εἶναι τρομακτικό νὰ μὴ ζεῖς”, εἰδοποιεῖ ὁ Οὐγκώ, καὶ ὁ Ἐκκαρτ ἐξηγεῖ ὅτι “αὐτὸ συμβαίνει μὲ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ζοῦν στὴν ἄγνοια: δὲν γνωρίζουν τί εἶναι ὁ Θεός, καὶ ὅμως νομίζουν καὶ φαντάζονται πὼς εἶναι ζωντανοί”.¹²⁷ Ἔτσι ὁ Παῦλος μιλάει γιὰ τὸν Χριστὸ μέσα ἀπὸ τὴν προσωπικὴ του ἐμπειρία. Τέτοια αὐτάρκεια συνεχίζεται διαχρονικά. Εἶναι χαρακτηριστικὴ καὶ κάθε ἄλλο παρὰ ἀλαζονικὴ ἢ παρατήρηση τοῦ ἁγίου Σιλουανοῦ τοῦ Ἀθωνίτη, ὅτι δὲν θὰ πείραζε ἂν χάνονταν ἀκόμη καὶ τὰ καλύτερα πατερικὰ κείμενα, ἐπειδὴ μὲ τὴν προσωπικὴ μας γνώση καὶ ἐμπειρία θὰ τὰ ξαναγράφαμε! Ἀπὸ τὴ μιὰ ἢ σπανιότητα τῶν ἀποκαλύψεων, ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ σιγουριὰ ποὺ προκαλοῦν, ὁδηγοῦν σὲ μιὰ αὐτάρκεια ποὺ ἴσως μοιάζει παράξενη ἐνῶ εἶναι ὅ,τι πιὸ φυσικό. Βέβαια δὲν θὰ εἶχε νόημα νὰ ξαναγράψουμε τὰ ἴδια βιβλία, ἀκόμη κι ἂν ἦταν δυνατό, ἀλλὰ ὅπως ἐκεῖνοι, νὰ θέσουμε τὰ ἐρωτήματα ποὺ μᾶς ἀπασχολοῦν σήμερα, μὲ ἓνα ἀποτελεσματικὸ καὶ δικό μας τρόπο.

Γιὰ ὅποιον πιστεύει ἀληθινὰ μὲ τοὺς ὄρους τῆς χριστιανοσύνης ἢ γνώση εἶναι προσωπικὴ, εἶναι ζωντανή, καὶ μεγαλώνει τὴν ἐλευθερία. Ἔτσι δημιουργεῖται ἢ εὐθύνη, ὅχι ὡς καθῆκον γιὰ συμμόρφωση ἀλλὰ ὡς εὐκαιρία νὰ γίνει πράξη τὸ νόημα ποὺ ἀνακαλύπτουμε στὴ ζωὴ μας δημιουργῶντας το. Πόσο σπάνια ἢ συχνὰ συμβαίνει αὐτό, φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν παρατήρηση τοῦ Νίτσε ὅτι στὴν πραγματικότητα δὲν ὑπῆρξε παρὰ μόνο ἓνας χριστιανός, κι αὐτὸς πέθανε στὸν σταυρό. Ὁ Γκάντι εἶπε τὸ ἴδιο κάπως διαφορετικά, ἐξίσου ὑπερβολικά, ὅτι τοῦ ἀρέσει ὁ Χριστὸς ἀλλὰ ὅχι οἱ χριστιανοί, ἴσως κρίνοντας ἀπὸ τὰ δεινὰ τῆς ἀποικιοκρατίας.¹²⁸ Ἡ ὑπερβολὴ τέτοιων δηλώσεων δὲν ἀναιρεῖ ἓνα πυρῆνα ἀλήθειας, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ γενικὴ μορφή τῆς ἐκ-

¹²⁷ Βλ. *Μάιστερ Ἐκκαρτ*, σ. 161.

¹²⁸ Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς ἀποικιοκρατίας βλ. στὶς *Κοινωνίες φιλίας*, σ. 407 κ.έ.

κλησιαστικῆς ζωῆς, μιὰ πνιγηρὴ ἀτμόσφαιρα φανατισμοῦ, ὑποκρισίας καὶ δεισιδαιμονίας τόσο χαρακτηριστικὴ σὲ ὀρθόδοξες ἰδίως κοινότητες.

Μιὰ νέα ἀνάγνωση

Μακάρι καὶ ὁ τελευταῖος πιστὸς τῆς χριστιανοσύνης νὰ διὰβαζε τὴν Καινὴ Διαθήκη νηφάλια καὶ ἀπροκατάληπτα, μὲ εἰλικρινῆ διάθεση νὰ ἀμφισβητήσῃ τὰ πάντα καὶ νὰ τὰ ξαναγνωρίσῃ. Ὁ ἄθεος εἶναι ἀκόμα πιὸ δύσκολο νὰ τὸ κάνει, ἐπειδὴ σὺν τοῖς ἄλλοις εἶναι ἀνάισθητος γιὰ τὴν ἀξία τοῦ κειμένου — ἂν περιέχει ἀλήθειες, μὲ ποιοὺς τρόπους, ἀπὸ ποιῆς πλευρῆς, σὲ ποιοὺ βαθμὸ. Στὴν καλύτερη περίπτωση θὰ ἐντοπίζει προβληματικὰ στοιχεῖα, χάνοντας τὰ περισσότερα θετικὰ καὶ τὸ ἱερὸ καὶ συμβολικὸ περιεχόμενο τῶν μύθων. Στὸν βαθμὸ ποὺ εἶναι συνειδητὸς, ὁ πιστὸς ἐνδιαφέρεται γιὰ κάθε σοβαρὴ γνώμη καὶ γιὰ τὴν ἀθεϊστικὴ κριτικὴ, ὄχι μόνον γιὰ νὰ κατανοεῖ τοὺς ἄθεους ὡς προσωπικότητες, ἀλλὰ κυρίως γιὰ νὰ ἀξιοποιεῖ ὅ,τι σημαντικό ὑπάρχει στὴ σκέψη τους. Ἀξιόλογη καὶ χρήσιμη μπορεῖ νὰ εἶναι ἐπίσης ἡ κριτικὴ ὅσων προσέρχονται στὴ χριστιανοσύνη ἀπὸ διαφορετικοὺς πολιτισμοὺς καὶ δὲν ἔχουν ἀναπτύξει προκαταλήψεις καὶ δογματισμὸ. Ἔτσι, γιὰ παράδειγμα, ὁ Κολένσο, ἀπὸ τὴ φυλὴ τῶν Ζουλού, δὲν ἔχει ἀναστολὲς νὰ ἀσκῆσῃ κριτικὴ στὰ χριστιανικὰ κείμενα διακρίνοντας προβλήματα ποὺ συνήθως οἱ ‘παραδοσιακοὶ’ χριστιανοὶ δὲν βλέπουν ἢ ἀποφεύγουν νὰ δοῦν.

Τὸ φυσιολογικὸ καὶ ἀνθρώπινο εἶναι ἐπίσης πιὸ ἐνδιαφέρον, νὰ διαμορφώνει κανεὶς τὸν δρόμο του ὑπεύθυνα, συνειδητὰ, μέσα ἀπὸ ἱερὰ καὶ ‘κοσμικὰ’ κείμενα, κλασικὰ καὶ μοντέρνα, χριστιανικὰ ἢ ἄλλων θρησκειῶν, φιλοσοφικά, λογοτεχνικά, ἱστορικά, μέσα ἀπὸ ὀλόκληρη τὴ σκέψη καὶ δημιουργία. Περισσότερο τὰ

πιό οικεία, όσα προέρχονται από τή γλώσσα μου, στην άρχή τουλάχιστον αλλά όχι μόνο,¹²⁹ και όποιαδήποτε αξιόλογα έργα κάθε γλώσσας και πολιτισμοϋ, χρειάζονται και με ενδιαφέρουν. Άν ή ανθρώπινη φύση εικονίζει τή θεότητα και έχει όλες τις θεϊες δυνατότητες, ποιός δρόμος ανοίγεται;

Ή ανάγνωση τής Βίβλου ως μυθιστορίας είναι άπελευθερωτική πράξη. Δέν δείχνει άσέβεια αλλά τó αντίθετο. Καινή Διαθήκη δέν είναι μιá συλλογή σπουδαίων κειμένων αλλά ή ζωντανή έδω και τώρα επίγνωση ότι καθένas ύπάρχει με πληρότητα στον βαθμό που ένωμένος μαζί Του άπολαμβάνει τó Πνεϋμα τοϋ Θεοϋ και είναι ό μονογενής Υίός.¹³⁰

¹²⁹ Άπό τήν έλληνική / δυτική / εύρωπαϊκή παράδοση προέρχεται ό,τι πιό σημαντικό δημιούργησε και δημιουργεί ό άνθρωπος. Άν κατάγομαι άπό τέτοια σκέψη και ξαφνικά παθαίνω έκσταση με τόν βουδδισμό ή τόν ινδουϊσμό, κάτι δέν πάει καλά με τά μικρά μου γκριζα κύτταρα, θάλεγε ό Πουαρώ.

¹³⁰ Δέν είναι ή κατάλληλη στιγμή αλλά αφήνομαι στον πειρασμό να τó σχολιάσω, ότι ή πολιτική όρθότητα θα διέκρινε στην όρολογία πατριαρχικές τάσεις, και θα άπαιτοϋσε άστεϊες και τερατώδεις διατυπώσεις όπως, ό/ή ίδιος/ΐδια ό/ή μονογενής υίός/κόρη... Πώς είναι δυνατή αυτή ή κακοποίηση τοϋ λόγου με τήν 'κατά ριπάς' χρήση δύο γενών — και όχι μόνο, άφοϋ άρχίζει να προστίθεται και τó οϋδέτερο! Άκουγα τήν 25η Μαρτίου ένα κοριτσάκι άπό τις παρελάσεις να μιλάει στην τηλεόραση για τις έντυπώσεις του: *ήταν όλα πολν ώραία, μείναμε όλοι πολν εύχαριστημένοι*. Ένα φυσιολογικό ανθρώπινο πλάσμα όπως αυτό, είναι έπόμενο να μη σκέφτεται κάθε ώρα και στιγμή φύλα και 'όρθες διατυπώσεις' για να καταντάει σε τερατουργήματα ('μείναμε όλοι και όλες πολν εύχαριστημένοι και εύχαριστημένες'). Ή σκέψη της βρισκόταν στην πραγματικότητα κι έτσι άκολούθησε αυθόρμητα τήν περιεκτική μορφή, έφόσον γραμματολογικά ό άνθρωπος είναι άρσενικοϋ γένους, και απέφυγε τήν παράθεση τών φύλων, λές και δέν έξυπακούεται, αλλά πρέπει συνεχώς να τήν παρουσιάζουμε. Τά εύκόλως έννοούμενα παραλείπονται, λείει σωστά ό κανόνας. Θα

Μήπως με την προοπτική αυτή ή σωτηρία γίνεται άτομική υπόθεση και χάνεται ή κοινωνική 'έκκλησιαστική' διάσταση; Ο χριστιανισμός στηρίζεται στις σχέσεις μας και τις ενισχύει, αν και ανέπτυξε αναχωρητικές τάσεις, ιδίως τους πρώτους αιώνες. Άκόμα και στην άσκητική πλευρά του είναι κοινωνικός, με κύρια μορφή μοναχισμού την κοινοβιακή.¹³¹ Όμως αν καθένας αποφασίζει τον άτομικό του κανόνα πολύτιμων βιβλίων και αναπτύσσει προσωπική άμεσολάβητη σχέση με τον Θεό, πώς δεν προκύπτει ατομικισμός; Και πέρα από αυτό, αν στρωνόμουν στο διάβασμα με επιμέλεια, ακόμη και έξαντλώντας όλα τα σχετικά κείμενα, και πάλι, πόσο θα μπορούσα να έμπιστευτώ την αξιολόγηση που θα έκανα, αν ή διανοητική μου ικανότητα δεν έχει άσκηθει και δεν άρκει;

Προϋποθέσεις τών σχέσεων

Σχέσεις μπορούν να δημιουργούνται για ό,τι πιό αντικοινωνικό, για έκφοβισμό, καταπίεση, έξόντωση... — σχέσεις είναι και οί συμμορίες. Η σχέση έχει προϋποθέσεις στους λόγους για τους οποίους ενδιαφέρει ο άλλος. Κι αν οί λόγοι αυτοί δεν είναι

είχε πολλά να μάθει κανείς έδω από τη Μελίνα! Τόσο ανεξάρτητη και 'φεμινίστρια', χωρίς την παραμικρή σχέση με τον επίσημο φεμινισμό και τὰ κλισέ του. Γνωρίζω και προσωπικά τέτοιες περιπτώσεις, αξιοθάύμαστες. Δεν χρειάζεται κανείς παρά να νοιάζεται άληθινά για τὸ αντίθετο τῆς ψευτιᾶς, και άμέσως γίνεται έπαναστατικός. Τὰ ὅλοι και ὅλες δεν είναι φεμινισμός οὔτε προοδευτισμός, είναι έμπρακτη περιφρόνηση τῆς γλώσσας, πνευματική άστοχία και μιὰ κακή 'πολιτισμική' μόδα.

¹³¹ Για τὴν ανάπτυξη τών δύο μορφών στις αρχές τοῦ χριστιανισμοῦ, βλ. τὴν *Άσκητική*, ιδίως τὸ κεφ. 'Κοινοβιάτες και έρημίτες', σ. 224 κ.έ.

ἐπιθετικά ἀντικοινωνικοί, ἴσως δὲν ἀφοροῦν τὴν ἀληθινὴ ἐπαφή, ὅπως ὅταν σκοτώνω τὸν χρόνο μου μὲ ἀδιάφορες συντροφιές. Ἄρκει νὰ σκεφεῖ κανεὶς τὴν ἐλαφρότητα τῶν σχέσεων σὲ μικρὲς ἡλικίες. Συνήθως μεγαλώνοντας γινόμαστε πιὸ ἀπαιτητικοὶ καὶ οἱ σχέσεις μας λιγοστεύουν καμμιὰ φορὰ σὲ βαθμὸ πού μοιάζει ἀντικοινωνικός. Ὁ ἄνθρωπος ‘τῆς Ἐκκλησίας’, μὲ ὅλη τὴν καλὴ του προαίρεση, ἀκόμα καὶ τὴν προθυμία νὰ στερηθεῖ ἓνα μέρος τῆς παρουσίας του γιὰ νὰ βοηθήσει γνωστούς καὶ ἀγνώστους, ἐκεῖνος πού πολλοὶ θὰ χαρακτήριζαν ὑποδειγματικὸ χριστιανό, πόσο διαθέσιμος εἶναι, πόσο πραγματικὰ ἀνοιχτός καὶ ἔτοιμος νὰ δημιουργήσει ἀληθινὴ ἐπαφή μὲ τὸν ‘πλησίον’, ὅταν στὴ σχέση του μὲ τὸν ἴδιο τὸν Θεὸ ἀρκεῖται στὸ τίποτα, στὸ ψωμί καὶ τὸ κρασί τῆς λεγόμενης θείας κοινωνίας;

Πραγματοποιῶ τὸν ἑαυτό μου στὴν ἔξοδο ἀπὸ τὴν ἀγέλη, ὄχι στὴν ἀπόλυτη ἐρημία. Ἐγκαταλείπω τὴν πλαστότητα, τὴν προχειρότητα καὶ τὴν ἄγνοια ὅσο περισσότερο συγκεντρώνομαι στὰ ἀντίθετα, στὴ γνώση, στὴ γνησιότητα, στὴν εὐθύνη, στὴ σοβαρότητα. Στὴν ἀρχαία χριστιανοσύνη, ὅταν δὲν ὑπῆρχε κανόνας τῆς Καινῆς Διαθήκης οὔτε οἰκουμενικὲς σύνοδοι, κυριαρχοῦσε μεγαλύτερη πολυμορφία, οἱ κοινότητες διέφεραν μεταξύ τους μέχρι συγκρούσεως, ὅπως δείχνουν οἱ σχετικὲς παρεμβάσεις τοῦ Παύλου γιὰ ἐνότητα. Εἶναι τουλάχιστον συζητήσιμο ἂν ἔκανε περισσότερο καλὸ ἢ μεταγενέστερη σύγκλιση ὅπως πραγματοποιήθηκε, μὲ κριτήριο τὴν ἐπιβολὴ αὐστηρῆς ὁμοδοξίας¹³²

¹³² Ὅπως εἰπώθηκε πιὸ πρὶν, μπορῶ νὰ ἔχω ἐνότητα στὴν ἐπίγνωση τῆς ἀλήθειας καὶ ἐνότητα στὴ ζήτηση τῆς ἀλήθειας. Ἡ δευτέρη εἶναι προτιμότερη ὄχι μόνο ἐπειδὴ εἶναι εὐρύτερη ἀλλὰ ἐπειδὴ εἶναι πιὸ πραγματικὴ. Ἡ πρώτη εἶναι εἴτε ἡ ἐνότητα στὴν ἀποδοχὴ μιᾶς ἰδεολογίας, εἴτε ἡ ἐνότητα ἐνὸς κύκλου μνημένων, ὅπου ὄντως ὑπάρχει ἐπίγνωση τῆς ἀλήθειας καὶ ἡ ἴδια ἡ γνωστὴ ἀλήθεια γίνεται ἐπίσης κίνητρο ἀδιάκοπης ζήτησης, ἐπίγνωσης, αὔξεσης. Ὅμως ὁ χριστιανισμὸς δὲν εἶναι ἰδεολογία. Βάζοντας ἐκεῖ τὸ κριτήριο τῆς ἐνότητας ἀνατινάζω τὰ θεμέλια.

ἀπὸ τὴν αὐθεντία τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ τῆς λεγόμενης ἀποστολικῆς διαδοχῆς,¹³³ γκροτέσκα ἀποκορύφωση τῆς ὁποίας εἶναι ἡ μετενσάρκωση τοῦ Πέτρου στὴν ἔδρα τῆς Ρώμης. Σήμερα πάντως τὰ πνευματικὰ πράγματα στὸ ἴδιο τὸ χριστιανικὸ περιβάλλον, στὶς λεγόμενες ‘δυτικὲς’ χῶρες, δὲν ἐνθαρρύνουν δογματισμούς.

Ἡ ἀναγνώριση σφαλμάτων τοῦ Κλήρου καὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ προσωπικὴ ἀξιολόγηση τῶν κειμένων ὄχι μόνο δὲν ἐγκλωβίζουν στὸ ἐγώ, ἀλλὰ ἐπιτρέπουν τὴν ἐπαφὴ ἀνάμεσα στὰ μέλη μιᾶς Ἐκκλησίας καὶ ἀνάμεσα στὶς ἴδιες τὶς Ἐκκλησίες. Τὴν ἀξιολόγηση ἀναγκαστικὰ ἀναλαμβάνω μὲ ὅλες τὶς πιθανότητες σφάλματος — δὲν γίνεται νὰ ζήσει ἄλλος ἀντὶ γιὰ μένα τὴ δική μου ζωὴ. Ἄν δὲν μπορῶ νὰ ἔρθω σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν πραγματικότητα ὅταν εἶμαι ὁ ἑαυτός μου, πῶς ἀλλιῶς θὰ τὸ ἔκανα; Δημιουργοῦν ἀληθινὴ σχέση ἢ προσποίηση, ὁ δογματισμός, ὁ συμβιβασμός, ἡ δουλικότητα, ἡ παραίτηση ἀπὸ τὴ σκέψη καὶ οἱ προκαταλήψεις; Στὰ πνευματικὰ πράγματα δὲν περιμένω πότε θὰ ὀλοκληρωθεῖ κάποια ‘προπόνηση’ γιὰ νὰ ἀναλάβω τὴν εὐθύνη καὶ τὴν πρωτοβουλία τῶν ἀποφάσεών μου, μαθαίνω νὰ κολυμπᾶω πέφτοντας στὴ θάλασσα ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, χωρὶς καθυστέρηση, γι’ αὐτὸ καὶ εἶναι τόσο ἀπαράδεκτη ἡ ἔννοια τοῦ ‘ποίμνιου’. Ὅμως πόσο μπερδεμένος πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς γιὰ

¹³³ Ἡ ἀποστολικὴ διαδοχὴ, στὴν καλύτερη περίπτωσι, ἐγγυᾶται ἰδεολογικὴ / δογματικὴ πιστότητα, κάτι ἤδη βαθεῖα προβληματικὸ, χῶρια πὺ ἡ καλύτερη περίπτωσι ἔχει ἀποδειχθεῖ ἀνύπαρκτη ἤδη ἀπὸ τὰ σχίσματα. Ἀποστολικὴ διαδοχὴ ἔχουν ἐξίσου οἱ θρόνοι παλαιᾶς καὶ νέας Ρώμης. Γιατί διαιρέθηκαν; Ἡ ἀποστολικὴ διαδοχὴ προϋποθέτει συμφωνία μεταξὺ τῶν ἰδίων τῶν ἀποστόλων, ὅταν δὲν συμφωνοῦν μεταξὺ τους οὔτε κἂν οἱ Εὐαγγελιστές, καὶ προϋποθέτει στὴ συνέχεια ὅτι κάθε διάδοχος παραλαμβάνει καὶ παραδίδει ἀξιοπίστα. Καὶ οἱ τρεῖς αὐτοὶ ὅροι ἔχουν προβλήματα πὺ καταδικάζουν τὴ διαδοχὴ ὡς κριτήριο ἀλήθειας.

νά τοῦ μοιάζει ἐγωπάθεια ἢ ἀνάγκη γιά γνησιότητα, σκέψη, ἐλευθερία καί αὐτογνωσία;

Ποιοί σώζονται;

Πλανᾶται ὅποιος νομίζει ὅτι ὁ χριστιανισμὸς σώζει τὸ σύνολο, καί πλανᾶται ἀκόμα περισσότερο, ἂν νομίζει ὅτι ὁ χριστιανισμὸς σώζει: δὲν σώζει ὁ χριστιανισμὸς ἀλλὰ ἡ σχέση. Ἡ σχέση δὲν χρειάζεται ἀπαραίτητα τὸ σύνολο, ἂν καὶ ἰδανικά θὰ ἤθελε τὴν ἔκταση αὐτή, οὔτε ἔχει ἀνάγκη τὸν χριστιανισμό, ὅσο κι ἂν παίρνει βοήθεια ἀπὸ χριστιανικὲς ἐπιγνώσεις. Σώζει ἡ σχέση, καὶ εἶναι γεγονὸς ὅτι δὲν ἐνδιαφέρονται ὅλοι γιά τὴν σχέση, ἐπομένως οὔτε νὰ γνωρίσουν τὴν ἀλήθεια, ἀκόμη καὶ νομίζοντας ὅτι τὸ κάνουν. Ἀλήθεια εἶναι ἡ σημαντικότερη δυνατὴ σχέση μὲ τὰ πράγματα. Πόσο σημαντικὴ σχέση μπορεῖ νὰ ἔχω μὲ τὸν κόσμο γύρω μου, ἂν παραμένω ἀναίσθητος γιά τὴν ἴδια τὴν ἀρχὴ καὶ προέλευσή του;

Ἀκόμα καὶ ὁ πιὸ δύσκολος βίος, παραμένοντας δύσκολος ὁμορφαίνει ἀπὸ τὸν Λόγο τῆς ὑπομονῆς, κάτι ποὺ φυσικά ἀδυνατεῖ νὰ διανοηθεῖ ἡ μοχθηρὴ καὶ ἀχάριστη συνείδηση. Τίποτα δὲν σώζει παρὰ μόνο τὸ νόημα... ἡ μετοχὴ τοῦ ἑνός, γιὰτὶ καὶ οἱ ἅγιοι καὶ οἱ ἄγγελοι δὲν εἶναι τίποτα ἔξω ἀπὸ τὴν θεία παρουσία καὶ δὲν μποροῦν νὰ στερήσουν ἢ νὰ δώσουν ἀξία πουθενὰ καὶ σὲ κανένα...

Ἡ ἔνωση μὲ τὸν Θεὸ δὲν σημαίνει ἀπομόνωση ἀπὸ τὸν κόσμο. Πῶς θὰ δημιουργοῦσε ἀπομόνωση ἡ σχέση ποὺ περιέχει ὅλες τὶς σχέσεις καὶ ἐλευθερώνει ἀπὸ τὴν ἐγωπάθεια; Ὅσο ἡ ἐνότητα γίνεται συνειδητὴ, στὰ πλάσματα ἀναγνωρίζονται λόγοι, σκοποί, βουλήσεις, ἔργα, μορφές καὶ δυνάμεις τῆς ὑπερβατικῆς φύσης... Ἡ ὑπαρξή

ὄλων τελειοποιεῖται στήν κοινή τους σχέση με τὸν Λόγο. Τὸν σκύλο δὲν τὸν πειράζει πὺ δὲν εἶναι ἄνθρωπος, ἀντιθέτως, θέλει νὰ ζεῖ ἀπολαμβάνοντας τὴν ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλιῶς ξεπαγιάζει καὶ τρελαίνεται μετὸν ἑαυτό του. Ἐνότητα δὲν δημιουργεῖ ἡ καθολικὴ ἐξίσωση ἀλλὰ ἡ ἁρμονικὴ συνύπαρξη...

Ὁ Θεὸς σὲ μᾶς ἀγαπάει τὸν ἑαυτό Του, στὸν βαθμὸ πὺ εἴμαστε ἐνωμένοι μαζί Του. Ἀγαπῶντας τὸν δὲν κάνουμε ἄλλο στήν πραγματικότητά ἀπ' τὸ νὰ συμμετέχουμε στήν δική Του ἀγάπη, τὴν ὁποία ὁ Ἀριστοτέλης περιέγραφε ὡς *νόηση νοήσεως*. "Ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἰκανὸς νὰ ἀγαπήσει, σημαίνει ὅτι εἶναι ἰκανὸς νὰ ὑψωθεῖ στήν νόηση ἐκείνη ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχονται ὅλα... Ὁ Ἴδιος μιλάει στὰ πάντα καὶ καθένα ἀποκρίνεται σύμφωνα μετὴ φύση του. Στὴν συνομιλία αὐτή, ἡ θεία κλήση καὶ ἡ ἀπάντηση τῆς ψυχῆς εἶναι ἓνα καὶ τὸ ἴδιο χωρὶς διαφορά... Νοῶν καὶ νοούμενο ἐνώνονται στήν ἀλήθεια τοῦ κοινοῦ τους Λόγου...

Ὁδηγούμενος ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Λόγου δὲν ἀναγνωρίζει κανεὶς τόσο τὸν Θεὸ μέσα στὰ πλάσματα ὅσο τὰ πλάσματα μέσα στὸν Θεό... Τὸ σύνολο τῆς ὑπαρξῆς δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν ἐνότητα τοῦ ἀνθρώπου μετὸν Λόγο... Ἄν σ' αὐτὴ τῇ ζωῇ δὲν ὑπῆρξε γιὰ μᾶς ὁ Λόγος, τί θὰ ἀγαπούσαμε στήν ἄλλη ζωή;...

Ὁ Συμεὼν ἀπορεῖ, "τὸ σῶμα κινεῖται ἀπ' τὴν ψυχή, / ἀκόμα κι ἂν τυφλωθεῖ. / Ἄν τυφλωθεῖ ἡ ψυχή, / ἀπὸ ποῦ θὰ βρεῖ ποιά κίνηση;"¹³⁴ Ὡσπου καταντάει κανόνας τὸ ἀσήμαντο, καὶ ὁ ἄνθρωπος κλειδώνεται στήν παράνοια. Τὸ χειρότερο εἶναι ὅτι ὁ ξεπεσμὸς ἀρχίζει νὰ μοιᾶζει 'ρεαλιστικός'. Ἡ φύση του δὲν φανερώνεται παρὰ μόνον στὴ σύγκριση μετὴ τὴν κανονικὴ ἀνθρώπινη φύση,

¹³⁴ Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος, "Ὑμνος ΝΓ", στ. 184-7: "Ὑμνοι θείων ἐρώτων, σ. 91.

σύγκριση ὅμως πὸ ἡ παράνοια ἀπαγορεύει. Φυσικὰ ὁ ‘ρεαλισμὸς’ τοῦ ἀσήμαντου δὲν ἀρκεῖ γιὰ νὰ ἔχει ὁ ἄνθρωπος πραγματικὴ χαρὰ καὶ ικανοποίηση, ἀργὰ ἢ γρήγορα ἡ ἀπόλαυση χάνεται, ἢ πικρία κυβερνάει...¹³⁵

Ὁ καημένος ὁ Συμεὼν τί τράβηξε! Τόσο κοντὰ στὶς συνήθειες τῶν συγχρόνων του, τόσο δικός τους, τόσο κατανοητός, καὶ ὅμως, δὲν πρόλαβε νὰ ἀνοίξει τὸ στόμα του καὶ διέρρηξαν τὰ ἱμάτιά τους! Ποιὰ ἦταν ἡ φοβερὴ βλασφημία; Ἄν, ὅπως λές, τὸ ψωμί καὶ τὸ κρασί τῆς θείας κοινωνίας σὲ ἐνώνει μὲ τὸν Χριστό, ποῦ βρίσκεται ἡ φώτισή σου;

Μὴν ἀναστατωθεῖς ἀκούγοντας τὴν ἀλήθεια... Ἄν παραδέχεσαι πὼς τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου εἶναι ἄρτος ζωῆς καὶ δίνει ζωή, κι ἂν γνωρίζεις ὅτι τὸ αἷμα Του δίνει ζωὴ σὲ ὅποιον τὸ πίνει καὶ γίνεται μέσα του πηγὴ ζῶντος ὕδατος ποὺ χαρίζει τὴν αἰώνια ζωὴ, πές μου: πὼς ἐσύ μετέχεις σ’ αὐτὰ χωρὶς τίποτα νὰ κερδίζει ἡ ψυχὴ σου, ἀλλὰ κι ἂν ἴσως νοιώσεις ἐπιφανειακὰ λίγη χαρὰ, μετὰ ἀπὸ λίγο ἀπομένεις ὅποιος ἦσουν προηγουμένως, χωρὶς καμμιά προσθήκη ζωῆς μέσα σου, ἢ πηγὴ πὸ ν’ ἀναβλύζει, ἢ ὄραση κάποιου φωτός; ... Ἄν λοιπὸν, τρώγοντας καὶ πίνοντας τὸν θεῖο ἄρτο καὶ τὸν οἶνο τῆς χαρᾶς, δὲν καταλάβεις ἂν ἔζησες τὴν αἰώνια ζωὴ, δὲν καταλάβεις ἂν πῆρες μέσα σου τὸν ἄρτο φωτεινὸ ἢ πύρινο, ὅπως ὁ προφήτης, ἢ ἂν ἤπιες ὕδωρ ζωῆς τὸ δεσποτικὸ αἷμα — ἂν δὲν εἶδες καὶ δὲν κοινωνήσες κάτι τέτοιο, πὼς πιστεύεις ὅτι κοινωνήσες ζωή;¹³⁶

¹³⁵ Ἡ Ἄλλη Ζωή, σ. 35–122 καὶ 180–242.

¹³⁶ Μεταφράζω ἀπὸ τὸν δέκατο τέταρτο ἡθικὸ λόγo. Εἶναι σκέψεις ποὺ ἐπαναλαμβάνει μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, ὅπως στὸν δέκατο ἡθικὸ: “ἂν ὅμως αὐτά, ὅπως πιστεύουν μερικοί, ἐνεργοῦνται σὲ μᾶς χωρὶς νὰ τὸ νοιώθουμε, εἶναι φανερὸ πὼς οὔτε τὴν αἰώνια ζωὴ θὰ

Ἄν καὶ ὁ Συμεὼν ἐπικρίνει τὴν ἀνώφελη μετάληψη, ἡ ἴδια ἡ ἐπίκριση προϋποθέτει δυνατότητα ὠφέλιμης μετάληψης, ἔστω γιὰ λίγους. Ὅμως ἡ πραγματικότητα εἶναι διαφορετική. Κανένας ποτέ δὲν θὰ ἐνωθεῖ μὲ τὸν Χριστὸ χάρις στὰ ‘τίμια δῶρα’. Τὴ δυνατότητα νὰ συναντᾶ τὸν Θεὸ ὅπουδῆποτε, γιατί δὲν θὰ τὴν εἶχα ἐπίσης ἐκεῖ; Ὁ Συμεὼν δὲν συνειδητοποίησε καὶ δὲν ἦταν ἀνοιχτὸς νὰ τὸ κάνει, ὅτι τὰ ‘τίμια δῶρα’ παριστάνουν κάτι ἄλλο ἀπὸ αὐτὸ πού εἶναι, δὲν γίνεται νὰ θεωρηθοῦν γνήσια πραγματικότητα, μὲ ὅση ψυχολογικὴ ἔνταση κι ἂν προβάλλω ἐπάνω τους μιὰ ἰδέα. Ὁ ἅγιος, ὁ πραγματικὰ ἀνθρώπινος ἄνθρωπος, ὄχι μόνο δὲν ἀντλεῖ κάτι ἀπὸ τὰ ‘τίμια δῶρα’, ἀλλὰ ὁ ἴδιος τὰ συγχωρεῖ καὶ τὰ ἐξυψώνει μέσα του. Στὴν κίνηση αὐτὴ ὁ Συμεὼν νόμισε πὼς ἡ ἀρχὴ βρίσκεται στὰ ‘τίμια δῶρα’, ἐπειδὴ ἡ ἀνεξαρτησία του ἀπὸ τὴν παράδοση δὲν ἦταν ὀλοκληρωμένη. Ὑπάρχει φῶτιση πού δὲν προκύπτει ἐσωτερικά; Ἄς μὴ συγχέεται τὸ πρᾶγμα μὲ τὸ εἶδωλό του, σύγχυση πιθανὴ ὄχι μόνο στὰ ‘τίμια δῶρα’ ἀλλὰ ἀσυγκρίτως περισσότερο ὅταν καὶ τὸ εἶδωλο εἶναι ζωντανό, ὅταν ἡ μία ψυχὴ καθρεφτίζεται στὴν ἄλλη, ἔτσι

νοιώσουμε, πὸ τὰ ἀκολουθεῖ αὐτὰ καὶ παραμένει, οὔτε τὸ φῶς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος θὰ δοῦμε, ἀλλὰ θὰ μείνουμε νεκροί, τυφλοὶ κι ἀναίσθητοι — ὅπως τώρα, ἔτσι καὶ τότε... Ἄν ὅσοι τρῶνε τὸ σῶμα καὶ πίνουν τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου ἔχουν αἰώνια ζωὴ, σύμφωνα μὲ τὰ θεῖα λόγια Του, ἀλλὰ ἐμεῖς ὅταν τρῶμε αὐτὰ δὲν αἰσθανόμαστε νὰ μᾶς γεμίζει τίποτα περισσότερο ἀπὸ τὴν αἰσθητὴ τροφή, οὔτε νοιώθουμε νὰ παίρνομε κάποια ἄλλη ζωὴ, τότε μεταλάβαμε ἀπλὸ ψωμί, ἀλλὰ ὄχι τὸν Θεό... Ὅπως ἡ ἔγκυος γνωρίζει καλὰ ὅτι σκιρτάει τὸ βρέφος στὴν κοιλία της, καὶ ποτέ δὲν λησμονεῖ ὅτι τὸ ἔχει μέσα της, ἔτσι ἀκριβῶς ὁποῖος ἔχει τὸν Χριστὸ σχηματισμένο μέσα του, καὶ τὶς κινήσεις, δηλαδὴ τὶς ἐλλάμψεις Του γνωρίζει, καὶ τὰ σκιρτήματα, δηλαδὴ τὶς ἀστραπές Του, καθόλου δὲν ἀγνοεῖ, καὶ τὴν κύηση τοῦ Χριστοῦ μέσα του βλέπει καθαρά”: *Ἕρμηνειοὶ Θεῶν Ἐρωτῶν*, σ. 19 κ.έ.

πού μπορεί νὰ νομίσω ὅτι δέχομαι ἀπὸ ἔξω τὴν εὐλογία πού ὑπάρχει μέσα μου.¹³⁷

Ὁ Συμεὼν διατύπωσε ἀντίρρηση ἀπλῆς λογικῆς καὶ περιορισμένη σὲ πλαίσιο πού μποροῦσαν νὰ κατανοήσουν οἱ παραδοσιακοὶ πιστοί, δὲν τοὺς ἔβαλε νὰ σκεφτοῦν τίποτα πιὸ δύσκολο ἢ ἀνατρεπτικό, καὶ ὁμῶς τὸν καταδίωξαν, ἐπειδὴ δὲν ἦταν πρόθυμος νὰ κοροϊδεύει τὸν ἑαυτό του καὶ τοὺς ἴδιους. Προτίμησαν νὰ κάνουν ὅτι δὲν καταλαβαίνουν, ὅπως προτίμησαν νὰ σταυρώσουν τὸν Χριστὸ οἱ ἄλλοι ἱερεῖς, γιὰ τὸ ὁποῖο προτείνω μιὰ ἐξήγηση (βλ. σ. 98). Οὔτε κὰν ἡ ἀνάγκη τῶν πολλῶν γιὰ ὑποταγὴ σὲ αὐθεντίες δὲν μποροῦσε νὰ βοηθήσει τὸν Συμεὼν, ἀφοῦ ἦταν ἀπλὰ ἓνας μοναχός. Καὶ ὅταν ἔγινε πολὺ ἐνοχλητικὸς τὸν ἐξόρισαν. Στὴν ἐποχὴ του τὸ ἐπίθετο νέος θεολόγος κυκλοφοροῦσε σαρκαστικά, σήμαινε ξένος θεολόγος, νεωτεριστής, ἀνήκουστος, ἀπαράδεκτος. Σήμερα ἔχει ἀνακηρυχθεῖ ἅγιος, ἐπαινεῖται ὡς ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐλάχιστους τόσο σημαντικούς Πατέρες, διαβάζεται καὶ σπουδάζεται, καὶ πάλι ἡ οὐσία τῆς σκέψης του ἐπηρεάζει ἐλάχιστα — ὅπως εἶναι φυσικό, ἀφοῦ ἡ ἐμπειρία του παραμένει καὶ θὰ παραμένει πάντα σπάνια, δὲν διδάσκει κάτι πού ἐνδιαφέρει τοὺς πολλούς.

Ἀκόμη δὲν ἀξιωθήκαμε νὰ συνειδητοποιήσουμε οὔτε κὰν τὰ στοιχειώδη, χωρὶς τὰ ὁποῖα εἶναι βέβαιο ὅτι κάποιος θὰ χάσει τὸν δρόμο του. Ὅ,τι κι ἂν πιστεύω, πῶς θὰ βοηθήσω τὸν ἑαυτό μου ἂν ἀγνοῶ ἢ οὔτε κὰν θέλω νὰ μάθω τὸ πιὸ βασικό, ὅτι ἡ ἀγιότητα εἶναι ἰδίωμα τῆς ἀνθρώπινης φύσης; Ἡ φύση μας παραμένει ἀνθρώπινη στὸν βαθμὸ πού οἰκαιοποιεῖται τὶς ιδιότητες τῆς θείας φύσης, τὴν ὁποία εἰκονίζει. Μακριὰ ἀπὸ τὴν ἐπίγνωση αὐτὴ ‘ζῶντας’, ἔχουμε τοὺς ἁγίους στὰ εἰκονίσματα γιὰ νὰ μᾶς βοηθοῦν ἀκριβῶς νὰ βρισκόμαστε σὲ μιὰ ἀπόσταση πού ἐπιμένουμε νὰ θεωροῦμε αὐτονόητη καὶ ἀναπόφευκτη.

¹³⁷ Βλ. *Οἱ Ἀρχαῖοι Ἑλληνες*, σ. 301.

Ἄν ἀγιότητα εἶναι νὰ κάνουμε θαύματα ὅπως ὁ μάγος Χριστός, τότε μᾶς ἀφορᾷ μόνο μέσα ἀπὸ τοὺς παραμυθένιους βίους τῶν ἀγίων μάγων καὶ τοῦ Χριστοῦ. Ὅμως ἂν ἡ ἀγιότητα εἶναι ιδιότητα τῆς θείας φύσης καὶ κατὰ χάριν τοῦ ἀνθρώπου, τότε ἂν δὲν εἶμαι ἅγιος, δὲν εἶμαι ἄνθρωπος. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα ζεῖ ἀπάνθρωπα, ὅτι εἴμαστε τέρατα; Ὡς ἓνα βαθμὸ ναί, σημαίνει αὐτὸ ἀκριβῶς, ἀλλὰ μόνο ὡς ἓνα βαθμὸ, ὁ ὁποῖος πάντα θὰ ὑπάρχει, μικρότερος ἢ μεγαλύτερος, ἀνάλογα μὲ τὶς ἐπιλογὲς καθενὸς γιὰ τὴ ζωὴ του. Πέρα ὅμως ἀπὸ αὐτό, ὑπάρχει μία τουλάχιστον θρησκεία, ποὺ εἶναι ταγμένη στὸν ἐσωτερικὸ διχασμὸ, καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ δική μας.

Ὁ χριστιανισμὸς ἀπὸ τὴ μιὰ μᾶς θυμίζει, ἔστω χαμηλόφωνα, δειλά, ὑποτονικά, χωρὶς καλὰ καλὰ νὰ τὸ πιστεύει, πὼς ἡ ἀγιότητα εἶναι κύριο ἰδίωμα τῆς ἀνθρώπινης φύσης, δηλαδὴ πὼς ὅταν λέμε *Πάτερ ἡμῶν*, δὲν χρησιμοποιοῦμε ἓνα σχῆμα λόγου ἀλλὰ ὁμολογοῦμε τὴν ἀπλή πραγματικότητα, ἀπὸ τὴν ἄλλη περιφρονεῖ τὴ ζωὴ μας καὶ τὴ συκοφαντεῖ, μὲ τὴν ἀγιότητα νὰ βρίσκεται σὰν ἀποκλεισμένη στὶς εἰκόνες καὶ τοὺς βίους τῶν ἀγίων μάγων.

Ἡ παράξενη δύναμη τῶν ιδεῶν

Ὁ Σωκράτης ἦταν πασίγνωστος, τὸν ἐκτέλεσαν, καὶ οἱ ιδέες του δὲν ἄσκησαν ἐπίδραση στὴν Ἀθήνα οὔτε κἂν ἐνσωματωμένες στὸ μνημειῶδες πλατωνικὸ ἔργο, ἐνῶ ἀγνοήθηκε ἀκόμα καὶ ὁ μαθητὴς του. Ὁ Πλάτων ἄλλαξε τὴν πορεία τῆς ἀνθρωπότητας, ὅμως γιὰ τοὺς Ἀθηναίους ἦταν πασίγνωστος καὶ ἀνύπαρ-

κτος.¹³⁸ Ὁ Χριστὸς ἔζησε ὡς ἀσήμαντος περιθωριακὸς καὶ ἐκτελέστηκε σὰν ἓνας διαφθορέας, ὅπως ὁ Σωκράτης. Οἱ ιδέες Του δὲν ἄσκησαν ἐπίδραση στὸν πολιτισμὸ τοῦ ἀρχικοῦ προορισμοῦ τοὺς ἐνῶ διαδόθηκαν ἀλλοῦ χάρη στὸ ἔργο ἄγνωστων καὶ ἀνίσχυρων μαθητῶν, ἡ διδασκαλία τῶν ὁποίων ἄρχισε ὡς δραστηριότητα μικρῆς κλίμακας μὲ ἀσήμαντη προοπτική.

Οἱ ιδέες ἀλλάζουν τὴν ἱστορία, ἂν ὑπάρχει κατάλληλο ἔδαφος — ἀκόμα καὶ ὅταν ἡ πηγὴ τοὺς δὲν γνώρισε καμμιά φήμη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ιδέες προερχόμενες ἀπὸ τὶς πιὸ ἰσχυρὲς πηγὲς δὲν θὰ ἐπιδράσουν σὲ ἄσχετο περιβάλλον. Τὸ διαπιστώνει κανεὶς μὲ τόσους χριστιανοὺς ὑπερήφανους γιὰ τὰ κλειστὰ αὐτιά τους, ἀλλὰ καὶ παρατηρῶντας τὴν κλίμακα τῶν πολιτισμῶν. Τὸ ἰσλάμ δὲν ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴ χριστιανοσύνη, κι ἄς εἶναι ὁ χριστιανισμὸς ὄχι ἀπλῶς ἡ μεγαλύτερη πληθυσμιακὰ θρησκεία, ἀλλὰ ἡ θρησκεία τῶν πιὸ ἀνεπτυγμένων λαῶν, κι ἄς εἶναι ἡ Βίβλος ἡ πηγὴ ἀπ' ὅπου ἀντλεῖ τὸ περιεχόμενό του τὸ Κοράνι, τὸ ὁποῖο οὔτε κἂν θὰ ὑπῆρχε χωρὶς τὶς θρησκείες ποὺ ἐχθρεύεται.¹³⁹ Ἡ ἴδια ἡ παγανιστικὴ ἀρχαιότητα, καρδιὰ τῆς ὁποίας

¹³⁸ Τὸ ἄλλο μεγάλο ρεζιλίκι τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση τοῦ Σωκράτη εἶναι ἡ ἀδιαφορία τῆς ὅταν ὁ Πλάτων πουλήθηκε σκλάβος ἀπὸ τὸν τύραννο τῆς Σικελίας. Εὐτυχῶς ἐξαγόρασε τὴν ἐλευθερία του ἓνας πλούσιος φίλος, κι ἔτσι τὸ αἴσιο τέλος γλύτωσε τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τὴ διαχρονικὴ διάδοση ποὺ θὰ γνώριζε κι αὐτὸς ὁ ἄθλος τους.

¹³⁹ Ἡ ἰσλαμικῆς ἐμπνεύσεως συμπερίληψη ἄσχετων λαῶν ὡς δῆθεν λαῶν 'τοῦ Βιβλίου', σὰν νὰ ἦταν πιὸ σημαντικὲς οἱ ὁμοιότητες ἀπὸ τὶς διαφορὲς τους, δὲν εὐσταθεῖ. Χάρη στὶς διαφορὲς γίνεται φανερό ὅτι ἀπὸ μόνη τῆς ἡ Παλαιὰ Διαθήκη δὲν θὰ ὀδηγοῦσε στὴ γνωστὴ μας ἀπὸ τὴ χριστιανοσύνη φιλοσοφικὴ, λογοτεχνικὴ, ἐπιστημονικὴ καὶ κάθε μορφῆς ἀνάπτυξη, γιὰ τὴν ὁποία ἀπαιτήθηκε ἡ συνάντηση τῆς βιβλικῆς μὲ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ σκέψη, καὶ φυσικὰ μὲ καταλύτη μιὰ μεγάλη ἐπιθυμία γιὰ γνώση καὶ ἐλευθερία, ποὺ δὲν χαρακτηρίζει τὸ

ἦταν ὁ ἑλληνισμός, μεταμορφώθηκε χάρις σὲ μιὰ περιθωριακὴ θρησκεία ποὺ ἐκπροσωποῦσαν οἱ ἀνίσχυροι καὶ παντελῶς ἄγνωστοι μαθητὲς τοῦ Χριστοῦ. Οἱ ἰδέες βρίσκουν τὸν δρόμο τους μὲ κάποιον μυστικὸ τρόπο, δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ παραμείνουν ἄγνοες, ἂν συμβαίνει στὸν καιρὸ τους ἢ καὶ πολὺ μετὰ νὰ ἀγνωοῦνται. Μὲ βάση αὐτὰ ἄς προσεχθεῖ τὸ σήμερον καὶ ἴσως ἔτσι γίνεαι πιὸ κατανοητὸ ἐπίσης τὸ χθές.

Ἀποφεύγοντας τὸ πρόσωπο

Εἶναι κοινὸς τόπος ἡ ἀθανασία τοῦ προσώπου στὴ δυτικὴ παράδοση, ὅποτε δὲν περιμένει κανεὶς νὰ ὑπάρχουν ἀκόμα καὶ χριστιανοὶ ἀπελπισμένοι ἔστω ἥπια ἀλλὰ ἀρκετὰ γιὰ νὰ νομίζουσι ὅτι μετὰ θάνατον ‘συνέχειά’ τους εἶναι μιὰ προσωρινὴ ἐπίδραση ποὺ μπορεῖ νὰ ἀσκοῦν μέσα ἀπὸ ἀναμνήσεις καὶ μὲ τὸ ἔργον τους, καὶ ὅτι θὰ γίνουσι λίπασμα γιὰ τὰ φυτὰ καὶ τροφὴ γιὰ τὰ σκουλήκια, ὅποτε θὰ ‘ζοῦν’ καὶ ὡς ‘πρῶτη ὕλη’ διαφόρων ὄντων, καὶ πάλι προσωρινά. Ὁ παραλογισμὸς τῆς ‘ἀποψῆς’ αὐτῆς εἶναι πολλαπλὸς καὶ φανερός, ἐδῶ ἀρκοῦμαι σὲ μιὰ παρατήρηση μόνον, γιὰ ὅσους πιστεύουσι στὸν ἀφανισμὸ τοῦ προσώπου ἐνῶ δηλώνουσι χριστιανοί.

ἰσλάμ. Ὁ ἰουδαϊσμός ἀνέπτυξε ἐπαφὴ μὲ τὸ ‘δυτικὸ’ πνεῦμα, γιὰ τὸ ὁποῖον ἀδιαφοροῦσι οἱ ἰσλαμικοὶ πληθυσμοί, ἔχοντας κατασκευάσει μὲ τὸ Κοράνι μιὰ τερατώδη ἐκδοχὴ τῆς Βίβλου, κἀνοντας σκοπὸ ζωῆς νὰ κλειδωθοῦν στὴν πνευματικὴ ὑπανάπτυξη. Ἐπειδὴ γράφτηκε στὰ Ἑλληνικά καὶ οὕτως ἢ ἄλλως ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα, μὲ τὸ ὁποῖον ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ ἔχει ἐντυπωσιακὰς ὁμοιότητες, ἡ Καινὴ Διαθήκη φαίνεται ἰκανὴ καὶ μόνη τῆς ὡς ἓνα βαθμὸ νὰ ἐπιδρᾷ θετικὰ, κυρίως ἐμπνέοντας ἀγάπην γιὰ τὴν ἐλευθερίαν, σὲ λαοὺς ποὺ δὲν εἶναι ἀσφυκτικὰ κλεισμένοι στὸν ἑαυτὸν τους.

Με ποιά ικανοποίηση θα ζούσα γνωρίζοντας ότι αυτό για χάρη του οποίου ζω — φίλος, παιδί, γονιός — προορίζεται στον αφανισμό του; Τί μπορεί να ήθελε ο Χριστός, τί έκανε, αν όχι μόνο δέν ειδοποίησε για τήν προσωρινότητα του προσώπου, αλλά διακήρυττε τὰ αντίθετα, ότι θα είμαστε μαζί Του στον παράδεισο και ότι χρειάζεται ή προσοχή μας να βρίσκεται κυρίως στο πιό σημαντικό άπ' όλλα, στη βασιλεία των ουρανών; Ο Θεός βασιλεύει σε νεκρούς; Τα έρωτήματα αυτά δέν προσπερνούν τίποτα 'χαζοί' και φανατικοί μόνο, αλλά και εύφυεϊς όπως ο Άϊνστάϊν, ο όποϊος δέν πιστεύει στην άθανασία του προσώπου, αλλά έγκωμιάζει τον Χριστό.

Ο Άϊνστάϊν δέν υπήρξε άθεος, όπως είναι γνωστό, στεκόταν με δέος μπροστά στον νοϋ που εύθύνεται για κάτι τόσο μεγάλο όπως είναι ο κόσμος, αλλά δέν τον σκανδάλιζε τὸ ζήτημα του θανάτου, και μάλιστα θεωρούσε έγωϊστικό να θέλει κάποιος να είναι άθάνατος, και να φαντάζεται τον Θεό σαν ένα πρόσωπο, που έρχεται σε σχέση μαζί του και τον προστατεύει. Όμως να λαχταράω τήν άθανασία δέν είναι κάτι άπλά έγωϊστικό, όπως νόμιζε, είναι έφιαλτικό. Στον θάνατο άναγνωρίζω έχθρὸ ως άνθρωπος και όχι ως βρυκόλακας όταν θέλω τή ζωή άλλων, όχι τή δική μου. Χωρίς τή σχέση εκείνη, μέσα στην όποία παραμένει σε πείσμα κάθε δυνατῆς αντίρρησης ή ανάγκη για άθανασία, φυσιολογικό είναι να βλέπω στην αϊωνιότητα καταδίκη, προτιμῶντας χίλιες φορές να είμαι θνητός μήπως γλυτώσω επιτέλους άπό τον έαυτούλη μου. Γονιμότητα του προσώπου είναι ή ένότητα, χωρίς τήν όποία ή έπιβίωση δέν ικανοποιεί και ή άθανασία γίνεται κόλαση.

Τὸ άπρόσληπτο μένει άθεράπευτο, δήλωνε ο Γρηγόριος Θεολόγος προσπαθώντας να δείξει πόσο σημαντική είναι ή πληρότητα στην ένωση Θεοϋ και ανθρώπου. Όμως ένῶ δέν συμβαίνει τίποτα, θετικό ή άρνητικό, χωρίς τή θεία βούληση, ή πρόσληψη δέν σημαίνει τήν άυτοπροσφορά τῆς θεότητας χάρη στην όποία ύπάρχει, τι ύπάρχει. Η πρόσληψη σημαίνει συμφωνία. Η πρό-

σληψη τῶν προσώπων θὰ καταργοῦσε τὴν ἐλευθερία ἐξαπλώνοντας ἀπόλυτη ταυτότητα ἀνάμεσα στὸν Ἴδιο καὶ στὸ σύνολο τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλωστε δὲν χρειάζονται θεραπεία οἱ προσωπικὲς ιδιαιτερότητες. Θεραπεία εἶναι ἡ ἐπιστροφή τῆς ἀνθρώπινης φύσης συνολικά, πνευματικῆς καὶ ὕλικῆς, στὶς ἀρχικὲς τῆς δυνατότητες. Τὸ πρόσωπο ἀποφασίζει ποιὲς δυνατότητες πραγματοποιεῖ, καὶ ἡ πραγματοποίησή τους συμβαίνει στὴ διάρκεια μιᾶς μοναδικῆς προσωπικῆς πορείας.

Σφάλλει ἡ μερίδα τῆς ἔρευνας ποὺ ἰσχυρίζεται ὅτι ἂν δὲν προσελήφθη τὸ πρόσωπο, σώζεται μόνο ἡ φύση καὶ ὄχι τὸ πρόσωπο! Ἡ ἀνθρώπινη φύση δὲν ὑπάρχει πουθενὰ μόνη της, ὑπάρχει στὰ πρόσωπα καὶ ὅσο ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν πρόσωπα. Τὰ πρόσωπα ὀδηγοῦνται στὴ σωτηρία ἢ τὴν ἀπώλεια σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιλογές τους. Σωτηρία τους δὲν εἶναι ἡ ἀπλὴ διαιώνιση, ἀλλὰ τὸ νὰ ὑπάρχουν ὡς πρόσωπα, δηλαδή νὰ βρίσκονται στὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ἐνότητα μεταξύ τους καὶ μὲ τὴν θεία ἀρχὴ τους.

Οὔτε ἡ ἀνακοίνωση πὼς οἱ πραγματικοὶ μαθητές Του μισοῦν τὴν ψυχὴ τους ὑποδεικνύει ὅτι τὸ πρόσωπο εἶναι ἄχρηστο καὶ προορισμένο στὸν ἀφανισμό του. Μισῶ τὴν ψυχὴ μου καὶ χάνω τὴν ψυχὴ μου στὰ συμφραζόμενα τοῦ εὐαγγελίου δὲν σημαίνει ἀπώλεια τοῦ προσώπου ἀλλὰ ὅτι πάνω ἀπὸ τὸν Ἴδιο δὲν βάζω τίποτα καὶ ἀκόμα λιγώτερο τὸν ἀσήμαντο ἑαυτό, σημαίνει ὅτι ὁ ἑαυτός μου εἶναι ἀληθινὸς καὶ βρίσκεται στὴ φύση του, στὸν βαθμὸ ποὺ εἶμαι ἐνωμένος μαζί Του.

Ἀξίζει ὅμως νὰ σταθοῦμε λίγο ἀκόμα στὴν περίπτωση τοῦ Ἄινστάιν καὶ γιὰ ἕναν ἄλλο λόγο, ἐπειδὴ εἶναι ἐκπληκτικὸ νὰ διαπιστώνει κανεὶς γιὰ τόσο μεγάλη διάνοια ὅτι ἔξω ἀπὸ τὸν χῶρο της δὲν μπορεῖ (κυριολεκτικά!) νὰ μοιράσει δυὸ γαϊδάρων ἄχυρα. Δὲν πρόκειται γιὰ ἕνα συνηθισμένο καθηγητὴ τοῦ Χάρβαρντ ἢ τοῦ Γέηλ, ποὺ ἡ συνεργασία του μὲ τὰ ἰδρύματα αὐτὰ εἶναι ὅ,τι πιὸ τιμητικὸ στὴ ζωὴ του, ἀλλὰ γιὰ ἕνα μεγάλο σταθ-

μὸ στήν πορεία τῆς ἐπιστήμης. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὸν εἰσηγητὴ τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητας, οἱ δάσκαλοι τῆς θρησκείας ὀφείλουν νὰ ἔχουν τὸ ἀνάστημα νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ δόγμα ἑνὸς προσωπικοῦ Θεοῦ — νὰ ἐγκαταλείψουν ἐκεῖνο τὸν φόβο καὶ τὴν ἐλπίδα, ποὺ σὲ περασμένες ἐποχὲς ἔδωσε τόσο ἀσύλληπτη δύναμη στὰ χέρια ἱερέων.

Ἡ προτροπὴ αὐτή, ἂν ὁ ὁμιλητὴς γνωρίζει τί λέει, ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὴ περίπτωση σοφιστείας καὶ τυχοδιωκτισμοῦ. Ἄρνοῦμαι νὰ διανοηθῶ ὅτι ὁ Ἄϊνστάιν ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη τοῦ εἶναι κοινὸς ἀπατεώνας, καὶ προτιμᾶω τὴν ἐκδοχὴ ὅτι ἀπλῶς δὲν ξέρει τί λέει, δὲν ἔχει ἐπίγνωση ὅτι ζητάει νὰ μὴ μᾶς ἐνδιαφέρει τί εἶναι ἀληθινὸ, ἀλλὰ τί συμφέρει πολιτικὰ νὰ δεχόμεστε ὡς ἀληθινὸ (ἂν, ἔστω, συμφέρει, γιατί κι αὐτὸ εἶναι συζητήσιμο). Πῶς θὰ ἀντιδροῦσε, ἂν κάποιος ἔλεγε πῶς οἱ ἐπιστήμονες ὀφείλουν νὰ παραποιοῦν τοὺς ἐξῆς φυσικοὺς νόμους, ἐπειδὴ περιέχουν τὴ δυνατότητα κάποιος παρανοϊκὸς νὰ ἐπιβάλλει τὴν ἐξουσία του μὲ πυρηνικὰ ὄπλα ἢ νὰ καταστρέψει τὸν πλανήτη; Τὸ δόγμα ἑνὸς προσωπικοῦ Θεοῦ εἶναι κάτι ποὺ δέχομαι ἢ ἀπορρίπτω σύμφωνα μὲ τὸ πόση δύναμη πρέπει νὰ ἔχουν οἱ ἱερεῖς;¹⁴⁰ Ἐπειτα, ποιά ἐπιστημονικὴ τεκμηρίωση ἢ ἔστω ἀπλὰ εὐλογία ἐκτίμηση ἀποδίδει τὴν πεποίθηση σὲ προσωπικὸ Θεὸ στὶς ψυχολογικὲς μας ἀνάγκες, καὶ δὲν ἐπιτρέπει οὔτε μία πιθανότητα

¹⁴⁰ Τὰ ὅμοια ἰσχύουν γιὰ ὅσους θέλουν τὸν Θεὸ ἠθικὸ μπαμπούλα, μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ὅποιοι πιστεύουν ἔχουν ἰσχυρότερο κίνητρο νὰ συμπεριφέρονται ἠθικά. Τὸ κίνητρο αὐτὸ πράγματι ὑπάρχει, ὅμως ἂν θέλω τὸν Θεὸ γιὰ νὰ ἐπιβλέπει, μὲ ἐνδιαφέρει αὐτὸ ποὺ θέλω νὰ ἐπιβλέπει, ὄχι ἢ ζωὴ μαζὶ Του. Καὶ φυσικὰ ἐπειδὴ μὲ βολεῖ νὰ ὑπάρχει, δὲν σημαίνει πῶς ὑπάρχει. Ὁ Ἄϊνστάιν δὲν πρόσεξε ὅτι ἐνῶ κατηγοροῦσε ὅσους δημιουργοῦν τὸν Θεὸ ἀπὸ τοὺς φόβους καὶ τὶς ἐλπίδες τους, ἔκανε ἀκριβῶς αὐτό, ὅταν ἀναφερόταν στὶς κακὲς συνέπειες τῆς δυνάμεως τῶν ἱερέων γιὰ νὰ ζητήσῃ τὴν ἀπόρριψη τοῦ προσωπικοῦ Θεοῦ.

ὁ προσωπικός Θεός νὰ ὑπάρχει ἀσχέτως ἂν ἐμεῖς φοβόμαστε ἢ ἐλπίζουμε ἢ κάνουμε ὀτιδήποτε;

Δὲν χρειάζεται νὰ εἰπωθοῦν ἐδῶ περισσότερα, ὅποιος ἐνδιαφέρεται διακρίνει χωρὶς δυσκολία ἀρκετὰ ἀκόμη πού θὰ ἀξίζε νὰ σκεφεῖ. Σημαντικὸ παιδαγωγικὰ εἶναι νὰ γίνεи συνειδητό, ὅσο παράδοξο κι ἂν μοιάζει μὲ τὴν πρώτη ματιά, ὅτι τὸ ὑψηλὸ IQ καὶ μιὰ εἰδίκευση ἀκόμα καὶ κορυφαίας ἰσχύος, ὅπως τοῦ Ἄϊνσταϊν, καθόλου δὲν συνεπάγονται γενικὴ ἱκανότητα σκέψης. Οἱ ἐπιστήμονες τείνουν μάλιστα νὰ ἀναπτύσσουν ἓνα ἰδιαίτερο εἶδος οἴησης, πού θὰ περιέγραφα ὡς ἔνωση κενοδοξίας καὶ μεταοδοξίας, μιὰ ‘μεταφορὰ ἀξίας’, ὡς ἐὰν ἡ ἐγκυρότητα τῆς γνώμης τους σὲ ἓνα χῶρο τοὺς ἔδινε ἐγκυρότητα παντοῦ! Ἡ ἀπερίσκεπτη κοινὴ γνώμη ἐνθαρρύνει τὸ ἐλάττωμα, εἶναι ἔτοιμη νὰ δεχθεῖ ὅ,τι ποῦν γιὰ ὀποιοδήποτε θέμα, ἀκόμη κι ἂν εἶναι ἡ μεγαλύτερη σαχλαμάρα, ὅπως ἐντυπωσιακὰ συχνὰ εἶναι! Οἱ ἐπιστήμονες δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν συνειδητοποιήσει τὸ στοιχειῶδες, ὅτι ἡ σκέψη ἔχει περιοχές, μὲ διαφορετικὲς κάθε μιὰ προϋποθέσεις, ὥστε ἡ ἱκανότητα νὰ κινεῖσαι σὲ μιὰ περιοχὴ, δὲν σὲ κάνει ἱκανὸ παντοῦ. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ εἶμαι τόσο ἔξυπνος στὴν ἐπιστήμη μου καὶ τόσο βλάκας ἀλλοῦ; Ὅπως γίνεται νὰ παίζω καλὸ τένις ἀλλὰ ὄχι μπάσκετ. Τὴν ἀπόδοση ἀποφασίζει καὶ στὶς περιοχὲς τῆς σκέψης ἡ ἀσκηση καὶ τὸ ἐνδιαφέρον. Τὸ νὰ περιμένω ὅτι ἐπειδὴ ἀλλοῦ εἶμαι πρωταθλητῆς, θὰ ἔχω ἔγκυρη γνώμη γιὰ ζητήματα πού μοῦ λείπει ἀκόμα καὶ μιὰ ἐπαρκὴς πληροφόρηση καὶ οὔτε κἀν μὲ ἐνδιαφέρει νὰ ἀσχοληθῶ στὰ σοβαρά, μὲ ἐπιμέλεια, μὲ πειθαρχία, μὲ ἀφοσίωση καὶ πάθος, ἀποδεικνύει προσωπικότητες αὐταρχικῆς φύσης.

Πέρα ἀπὸ αὐτό, ἀλλὰ ὄχι ἀσχέτως, ἀξίζει νὰ προσεχθεῖ ἡ δημοτικότητα τῆς πεποιθήσεως σὲ ἀπρόσωπη θεότητα. Τὸ πρόσωπο, ἡ ἐστία ὄλου τοῦ νοήματος καὶ ὅλης τῆς ἀξίας, ὁ λόγος τῆς φύσης, χωρὶς τὸν ὀποῖο δὲν θὰ ὑπῆρχε τίποτα ἀπολύτως, ἀντιμετωπίζεται σὰν κάτι ἀσήμαντο, ἔτσι πού ἡ ἀπώλειά του νὰ εἶναι ἀδιάφορη, ἀκόμα καὶ ἐπιθυμητή.

Δύσκολα θὰ βρεθῆϊ ἀμερικανὸς νὰ δηλώνει ἄθεος,¹⁴¹ κι ἐνῶ οἱ περισσότεροὶ πιστεύουν σὲ προσωπικὸ Θεό, ὑπάρχει ἕνα κάθε ἄλλο παρὰ ἀσήμαντο 30% ὅσων πιστεύουν, τὸ ὁποῖο ἀντιλαμβάνεται ὡς θεότητα μιὰ ἀπρόσωπη ‘ἀνώτερη δύναμη’, στὴν οὐσία παραλλαγὴ τῆς Μοίρας ἢ Τύχης. Πρόκειται γιὰ ἀπαισιόδοξη θεώρηση, ἀκόμη κι ὅταν δὲν ἀναγνωρίζεται ὡς τέτοια ἢ ὅταν προκύπτει τεχνητά, ὡς ἰδεολογικὸ αἵτημα. Οἱ φυσικοὶ νόμοι ἀντὶ νὰ συνδεθοῦν μὲ κάποια σκοπιμότητα θεωροῦνται ‘ἐκκρίσεις’ μιᾶς τυφλῆς δυνάμεως ποὺ παράγει ἄσκοπα ὀτιδήποτε, ἐξίσου ἄσκοπα ‘ἀλέθοντάς’ το, ἀντικαθιστῶντας τὴ μία μορφὴ μετὰ τὴν ἄλλη χωρὶς νόημα.

Ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος βελτιώνει θεαματικὰ τὴ ζωὴ του χάρις στὸ νόημα ποὺ δίνει ἢ ἀναζητᾷ — εὐεργετεῖ, ἀσκεῖ τὴν ἐλευθερίαν του, δημιουργεῖ ἀξίες καὶ σημασίες. Γιατί ὁ ‘νοῦς τοῦ παντός’ κουτουλάει δεξιὰ ἀριστερὰ τυφλὸς σὰν κουτάβι; Κι ἂν ἔστω ἴσχυε ἡ τρομακτικὴ αὐτὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν ἀρχὴ καὶ στὸ κορυφαῖο ἐκκριμὰ της, κι ἂν πράγματι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τόσο ἀνώτερος ἀπὸ τὴν ἀρχὴ του, ἀφοῦ ἔχει μιὰ τόσο μεγάλη δύναμη, ποὺ ἡ ἀρχὴ του στερεῖται, ὅπως εἶναι ἡ ἀξία, ἡ ἐπιθυμία, ἡ σημασία, ἐπομένως καὶ ἡ ἀφοσίωση, ἡ αὐθυπέμβαση, ὁ θαυμασμός, ἡ αὐτοθυσία...¹⁴² — ἂν ἔστω ἴσχυε αὐτὸς ὁ παραλογισμὸς,

¹⁴¹ Πολὺ πιὸ εὐκολα ἀνάμεσα στοὺς ἐπιστήμονες, καὶ ἰδίως στοὺς μεγαλύτερους. Ὁ μέσος ἐπιστήμονας πιστεύει στὸν Θεὸ σὲ ποσοστὸ περίπου 51%, τῶν ὁποίων 18% ὄχι σὲ προσωπικὸ Θεὸ ἀλλὰ σὲ μιὰ ‘ἀνώτερη δύναμη’. Περισσότερο πιστεύουν οἱ μαθηματικοὶ καὶ οἱ φυσικοὶ, λιγώτερο οἱ βιολόγοι. Οἱ βιολόγοι ἴσως ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὶς σχετικὲς μὲ τὴ θεωρίαν τῆς ἐξέλιξης εἰκασίες ὅτι ὁ Θεὸς περιττεῖται.

¹⁴² Ποιὸ πραγματικὸ περιεχόμενον μπορεῖ νὰ ἔχει ὅμως ἡ βούληση καὶ ὁ σκοπὸς, ἂν στὴ θεία ὑπαρξὴ δὲν ὑπάρχει πρὶν καὶ μετὰ, τώρα καὶ ἄλλοτε, κ.τ.δ.; Πρέπει νὰ νοηθῆϊ ὅπως νοοῦνται ἡ τριαδικότητα, ἡ γέννηση καὶ ἡ ἐκπόρευση — πέρα ἀπὸ μεταβολὴ καὶ ἀριθμὸ. Δὲν ἄρχισε νὰ θέλει κάτι ποὺ προηγουμένως δὲν ἤθελε οὔτε ἀπέκτησε ἕνα

ποῦ κρύβεται ἡ ἀπόλυτη ἰσχὺς τῆς τυχειότητος; Σὲ ποιὸν ἀσκὸ τοῦ σύμπαντος εἶναι σφραγισμένη; Κυριαρχοῦν γύρω μας ὄντα, δομές, μορφές, μέτρα, λόγοι, ἄρμονίες, δὲν εἶναι στὸ ‘τιμόνι’ οἱ ἴδιες οἱ τυφλές δυνάμεις νὰ συγκρούονται καὶ νὰ ξανασυγκρούονται ἕως ὅτου προκύψει μετὰ ἀπὸ τεράστιους χρόνους ἓνα φῶκος ἐδῶ κι ἄλλο ἓνα ἐκεῖ.¹⁴³ Οἱ ἱερές κοσμοθεωρίες εἰσηγοῦνται προϋποθέσεις πού δείχνουν ὅτι ἡ συνάντηση ἐπιμέρους λόγων δὲν εἶναι ἀναγκαῖα τύχη ἀλλὰ ὑπακούει σὲ ἓνα γενικὸ σκοπὸ ἢ συνολικὸ νόημα.

Ἔθιμα ἢ Ζωή;

Χριστιανισμὸς εἶναι ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐκδοχὴ τῆς πίστεως τοῦ Ἰσραήλ, εἶναι ἐξευρωπαϊσμένος ἰουδαϊσμός. Ὅπως, ἐλπίζω, φάνηκε ἀρκετὰ καθαρὰ, βυθίζεται ἐπικίνδυνα στὶς ‘καθαρόαιμες’ ἐβραϊκὲς καταβολές του ἢ σὲ μιὰ πλευρὰ τους, ἐφόσον οὔτε ὁ ἐβραϊσμός εἶναι ἐνιαῖος, ἔστω ἂν ὀρισμένα στοιχεῖα κυριαρχοῦν καὶ ἀποφασίζουν τὴ συνολικὴ εἰκόνα. Ἡ ὑποχώρηση τῆς χριστιανοσύνης σὲ νοοτροπίες πού προδίδουν τὴ φύση της, ἢ ὑπερένταση μαγείας, ὑποκρισίας καὶ ἐθιμοτυπισμοῦ, μοιάζει μὴ ἀναστρέψιμη γιὰ τὶς παραδοσιακὲς ἰδίως Ἐκκλησίες.

Κάθε δυνατὸ τέχνασμα ἐπιστρατεύεται καὶ συνδυάζεται ὥστε μιὰ ἱεροπρεπῆς αἰσθητικὴ νὰ ὑποκαθιστᾷ τὴ ζωντανὴ σχέση μὲ τὸν Θεό. Κι ἂν ὅλο αὐτὸ πάει νὰ γίνει ἀπλὸ σύμβολο, ὥστε νὰ δοθεῖ τέλος στὶς μαγικὲς ροπές, ὅπως προσπάθησε ὁ

σκοπὸ πού δὲν εἶχε. Εἶναι μιὰ κατάφαση πέρα ἀπὸ χρόνο, πού μπορεῖ νὰ περιγραφεῖ ὡς ἔνωση τῆς πληρότητας μὲ τὴν ἐλευθερία.

¹⁴³ Δὲς ἐπίσης ὅσα λέγονται πιὸ πρὶν, στὴν ἐνότητα ‘Δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου’.

προτεσταντισμός, παύει να ικανοποιεί. Το σύμβολο άπωθει-
ται, αν δεν ενδιαφέρει ο προορισμός του. Όμως όταν μιιά παρά-
δοση άρνεΐται να τὸ χρησιμοποιήσει για να αναχθει στο συμβο-
λιζόμενο και παράγει τυποκρατία, τὸ σύμβολο δὲν ματαιώνεται
άπλως αλλά αντιστρέφει τὴ δύναμή του και διαφθείρει, ὅπως
άκριβως τὸ ἐξηγεΐ ὁ μῦθος τοῦ πλατωνικοῦ σπηλαίου, φυλακίζει
τὸν ἄνθρωπο σὲ σκιές τῆς πραγματικότητας. Εἶναι ἄλλο να
ἀδιαφορῶ για τὸ εἰκονιζόμενο και να βάζω τὴν εἰκόνα στο πα-
τάρι στα ἀζήτητα παραμένοντας ἀνοιχτὸς σὲ ὅτιδήποτε, και
ἄλλο να ἀδιαφορῶ για τὸ εἰκονιζόμενο τιμώντας τὴν εἰκόνα. Στὴ
δεύτερη περίπτωση ἡ ἀλήθεια ἀπομένει κέλυφος χωρὶς οὐσία
και περιφρονεΐται με τὸν πιὸ ἰσχυρὸ τρόπο. Ἀποφεύγοντας
ἀκόμα και να διανοηθοῦν ὅτι θα μπορούσαν να ἔχουν ζωντανὴ
προσωπικὴ σχέση με τὸν ζωντανὸ Θεό, οἱ ‘πιστοὶ’ ἀρκοῦνται σὲ
ὅ,τι εἶναι τοῦ χεριοῦ τους, σὲ τελετὲς και ἔθιμα, με τὴ συμφωνία
‘ποιμένων’ και ‘ποίμνιου’ να εἶναι ἐντυπωσιακὴ.

Τὰ ἔθιμα και τὰ τυπικὰ γίνονται πιὸ ἐπιθυμητὰ αν περιέ-
χουν και κάτι ὑπερφυσικό, ὥστε να ὑποκαθιστοῦν ὅσο γίνεται
πιὸ ἀποτελεσματικὰ τὴ ζωντανὴ προσωπικὴ σχέση. Ψαλμω-
δίες, θυμιάματα, ἄμφια, καμπάνες, ἱερὰ σεντόνια, ἱερὰ ζωνάρια,
εἰκόνες ποὺ δακρύζουν, φῶς ποὺ ἀνάβει μόνο του, μαγικὸ ξύλο,
μαγικὸ φωμί, μαγικὸ κρασί, μαγικὸ νερό, μαγικὸ λάδι, ἔχει στη-
θει ἓνας κυριολεκτικὰ ἀπὸ μηχανῆς Θεός, στολισμένος με κάθε
εἶδος φυλαχτὰ και τάματα, ἓνα τοτέμ, μιὰ κατάσταση ντρο-
πιαστικὴ. Στὸ σημεῖο ποὺ βρισκόμαστε, με πώρωση χιλιετιῶν,
ὑπάρχει ἔστω μικρὴ ἐλπίδα για διεξοδο;

Ἄν και δὲν χρειάζεται να καταργηθοῦν στο σύνολό τους, ἔθι-
μα και τύποι εἶναι ἀνάγκη να διαμορφωθοῦν στο σύνολό τους με
παιδαγωγικὴ και μυητικὴ ἀπόβλεψη, ὅσο γίνεται πιὸ γρήγορα
και συνειδητὰ, ἔτσι ποὺ μέσα στα ἴδια να προετοιμάζεται ἀπὸ
τὴν πρώτη στιγμή ἡ ὑπέρβασή τους, να μὴν κινδυνεύουν σὲ καμ-
μιὰ περίπτωση για κανένα λόγο και σὲ κανένα βαθμὸ να γίνο-
νται ἀνεκτὰ ἀπὸ μόνα τους. Σήμερα αὐτὸ δὲν ἰσχύει, ἀλλά τὸ

άντιθετο. Για να κρατήσει ο Κλήρος το 'ποίμνιο' στο φουστάνι του, υπερεντείνει τα μαγικά στοιχεία και επιδιώκει διαιώνιση της συμμετοχής στα έθιμα. Πόσο λογικό θα ήταν ο γιατρός να μᾶς θέλει μόνιμα στο νοσοκομείο, να μὴ συμβεῖ ποτὲ θεραπεία; Αυτό θέλουν οἱ χριστιανοὶ 'ποιμένες' ἀλλὰ καὶ τὸ 'ποίμνιο', ἡ παράνοια βασιλεύει.

Οἱ ἴδιοι οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ μοναχοὶ ἀρνοῦνται νὰ συνειδητοποιήσουν ὅτι αὐτὴ ἐδῶ ἡ ζωὴ, μὲ ὅλους τοὺς ναοὺς, τὰ μοναστήρια καὶ τὶς λειτουργίες της, εἶναι προσωρινὴ καὶ ἀτελής, ὅτι δὲν βρίσκειται ἐδῶ καὶ σὲ αὐτὰ τὸ σπῆτι μας οὔτε ἐξαντλεῖ ἢ ἔστω προκαλεῖ τὴ σχέση μὲ τὸν Θεὸ ἢ δῆθεν κοινωνία τοῦ μαγικοῦ κρασιοῦ καὶ τοῦ μαγικοῦ ψωμιοῦ. Πηγαίνουμε στὴν 'κοινωνία' ὅπως τὰ μωρὰ ποὺ ἀνοίγουν τὸ στόμα νὰ μπεῖ ἡ βαρκούλα... Ὅση ὠφέλεια κι ἂν ἔχει στὴν ἀρχὴ γιὰ ὅσους ἔχει, δὲν πρέπει κάποια στιγμή νὰ τελειώνει;

Στὶς προηγούμενες σελίδες παρουσιάστηκαν συνοπτικὰ ὀρισμένοι κεντρικοὶ χριστιανικοὶ μῦθοι. Ἄλλοι ἀποδείχτηκαν σπουδαῖοι, ἂν ἐρμηνεύονται συμβολικὰ καὶ μεταφορικὰ, ἄλλοι ἀνεπαρκεῖς, ἄλλοι ἀπαράδεκτοι, καὶ ὅλοι, ἀνώτεροι, κατώτεροι, εὐστοχοι, ἄστοχοι ἢ ὀτιδήποτε, φανερώθηκαν αὐτὸ ἀκριβῶς: μυθοσυμβολικὲς ἐπινοήσεις, ὄχι ἱστορικὰ γεγονότα, εἴτε πρόκειται γιὰ τὴν παρθενικὴ γέννηση τοῦ Ἰησοῦ, εἴτε γιὰ τὸν εὐαγγελισμό τοῦ ζεύγους καὶ τὰ θαύματα. Οἱ συγγραφεῖς ἐπινόησαν τέτοια ἐπεισόδια ὅπως κάθε λογοτέχνης ἀσχολεῖται μὲ γεγονότα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴ φαντασία του καὶ ἀπὸ τὴ σχέση του μὲ ὅποιες ἱστορικὲς πραγματικότητες ζεῖ ὁ ἴδιος ἢ γνωρίζει μέσα ἀπὸ πληροφορίες.

Εἶναι δυνατὸ νὰ ἀντέξει ὁ χριστιανισμὸς ὡς λαϊκὴ πίστη, ἂν ἀπορριφθεῖ ἡ ἱστορικότητα τῶν πιὸ κεντρικῶν παραδόσεων, ἀκόμη κι ἓνα μέρος τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια ἡ ἀνάσταση, γιὰ τὴν ὁποία ὁ Παῦλος ἰσχυρίζεται πῶς εἶ

Χριστός οὐκ ἐγγήγερται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν;

*

Ἡ ἀθανασία ἀνήκει στὰ δεδομένα τῆς ἀνθρώπινης κατάστασης, ὅμως, γιατί πρέπει νὰ ὑπάρχουμε γιὰ πάντα; Καθόλου δὲν πρέπει, εἶναι καθαρὸ δῶρο. Μήπως ἡ προηγούμενη ἀνυπαρξία σημαίνει τὴν ἐπόμενη, ὅτι ὅπως δὲν ὑπήρχαμε προτοῦ γεννηθοῦμε, ἔτσι κάποτε θὰ πάψουμε νὰ ὑπάρχουμε; Ἀρχὴ καὶ τέλος εἶναι εὐλογο νὰ ταιριάζουν, ὅμως ἐρχόμαστε πράγματι ἀπὸ τὸ τίποτα; Ναι, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ὀφείλουμε ἀλλοῦ τὴν ὑπαρξή μας καὶ ὄχι στὸν ἑαυτὸ μας. Πηγὴ καὶ προέλευση ὄλων εἶναι ἡ θεία νόηση, ὅπου βρίσκονται τὰ πλάσματα πέρα ἀπὸ χρόνο σὲ μιὰ ἐνιαία ἀπλότητα. Τὸ ἔχουμε δεῖ πιὸ πρὶν (βλ. σ. 182).

Στὴ χριστιανοσύνη ἐπικράτησε ἡ στρεβλὴ ἰδέα τῆς ἀνάστασης, σὲ ἀντίθεση καὶ μὲ τὸν Παῦλο. Ὅπως εἰπώθηκε (βλ. σ. 152 κ.έ.), ὁ Παῦλος δὲν προσεγγίζει τὴν ἀνάσταση ὡς ἀνασύσταση τῶν πτωμάτων. Λέγοντας ὅτι “ἂν ὁ Χριστὸς δὲν ἐγέρθηκε, ἄδικα κηρύσσουμε ἑμεῖς καὶ ἄδικα πιστεύετε ἐσεῖς”, ἐννοοῦσε ἂν ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι ζωντανός, δὲν ἐννοοῦσε ὅτι τὸ πτῶμα του ζωντάνεψε. Μιὰ προβληματικὴ ὀρολογία, ποῦ ὀφείλεται στὶς ἰουδαϊκὲς προϋποθέσεις τῆς σκέψης του, μετέτρεψε σὲ κοινὸ τὸπο τῆς χριστιανοσύνης τὴν παρανοϊκὴ ἰδέα τῆς ἀνασύστασης τοῦ πτώματος. Παρατηρήσεις ὅπως αὐτὴ ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο τοῦ Καναδᾶ Σωτήριο, δὲν σπανίζουν. Ὁ Σωτήριος ἀκολουθεῖ τὴν ‘ἄποψη’ τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ἀνάσταση ὡς ζωογόνηση τοῦ πτώματος, καὶ εἶναι βέβαιος ὅτι ὅποιος διαφωνεῖ μὲ τὴν ‘ἄποψη’ αὐτὴ, δὲν κάνει ἀπλᾶ ἓνα λάθος, ἔστω σοβαρὸ ἢ τὸ πιὸ σοβαρὸ, ἀλλὰ εἶναι ὄργανο τοῦ σατανᾶ.

Ρωτήστε για την ανάσταση του Χριστού. Μην εκπλήσσεσθε. Νά τί λέει ο κόσμος... 'Αναστήθηκε πνευματικά, όχι σωματικά'.¹⁴⁴ 'Οί μαθητές Του τὰ δημιούργησαν ὅλα'. 'Οί μαθητές ἔκλεψαν τὸ σῶμα'¹⁴⁵... Αὐτὰ δὲν εἶναι πράγματα πὸν συζητιοῦνται σήμερα μόνο. Μόλις ἀναστήθηκε ὁ Χριστός, ἄρχισε ὁ διάβολος τὰ παραμύθια γιὰ νὰ χτυπήσει τὴν ἀνάσταση.

Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ὁ ποιμένας τοῦ Καναδά θὰ περιφέρεται στὸ ποίμνιό του εὐγενικὸς καὶ γαλήνιος, θὰ ἔχει φιλανθρωπικὸ ἔργο καὶ ὅλοι θὰ λένε τί ἅγιος ἄνθρωπος! Τέτοιου ἡθους ἱερεῖς ἔκαιγαν ζωντανούς τοὺς 'αἰρετικούς' δῆθεν συντετριμμένοι, προσευχόμενοι ὁ βασανισμὸς ἀπὸ τὴ φωτιὰ νὰ σώσει τὴν ἀμαρτωλὴ ψυχὴ τους. Ἡ δαιμονοποίηση τῶν διαφωνούντων συνηθίζεται στοὺς ἐκκλησιαστικούς κύκλους καὶ σὲ κάθε δογματικὴ παρέα. Τὸ ἴδιο θλιβερὴ εἶναι ἡ ὑποτίμηση τῆς λογικῆς. Ἰπάρχει ἄραγε μεγαλύτερη διαστροφή, νὰ νομίζεται διαβολικὴ ἢ λογικὴ;¹⁴⁶ Ἄς

¹⁴⁴ 'Αναστήθηκε πνευματικά', σημαίνει: *κι ἂς πεθαίνει τὸ σῶμα, ἢ ψυχὴ δὲν χάνεται*. Ἡ ἀποψη αὐτὴ εἶναι πιὸ σωστὴ ἀπὸ τὴν πεποιθήση σὲ μελλοντικὴ ἀνάσταση / ἀνασύνθεση τοῦ πτώματος, ὅμως ἔχει καὶ ἡ ἴδια πρόβλημα, ἂν ἀγνοεῖ τὸ πνευματικότερο σῶμα μὲ τὸ ὁποῖο ἡ ψυχὴ συνεχίζει τὴ ζωὴ τῆς μόλις χωριστεῖ ἀπὸ τὸ θνητὸ σῶμα.

¹⁴⁵ Ἡ εἰκασία περὶ κλοπῆς τοῦ σώματος δὲν εἶναι ἀπαραίτητα κακοπροαίρετη, ἴσως ἀφελῆς, προϋποθέτοντας ὡς ἱστορικὰ ὅλα ὅσα περιέχει ἡ Βίβλος, ἀντὶ νὰ ὑπολογίζεται ἢ ἄλλη περίπτωση, ὅτι μπορεῖ νὰ μὴν ὑπῆρξε καὶν ἄδειο μνημα... Ἡ παράδοση τοῦ ἀδείου μνηματος δὲν ἦταν παράλογο νὰ δημιουργηθεῖ, ἂν τὸν εἶδαν ζωντανὸ μετὰ τὴ σταύρωση ἐνῶ ἀγνοοῦσαν τὴ συνέχεια τῆς ζωῆς μετὰ τὸν λεγόμενον θάνατο.

¹⁴⁶ Γιὰ παράδειγμα, ὁ Παῖσιος στὰ παράπονα γιὰ τὸν Κλῆρο ἀπαντᾷ μὲ τὸ ἀφήγημα γιὰ τὴ μῦγα καὶ τὴ μέλισσα, δηλαδὴ παραδέχεται πὺς ὁ Κλῆρος ἔχει ἀκαθαρσίες, κατηγορῶντας τοὺς ἐπικριτὲς ὅτι ἂν ἦταν καλύτεροι δὲν θὰ τίς ἔβλεπαν! Ἔτσι ὅμως δὲν ἐμποδίζει μόνο τὴν αὐτοκριτικὴ καὶ βελτίωση τοῦ Κλήρου ἀλλὰ βάζει ἄθελά του τὸν

θυμηθοῦμε ὅσα εἰπώθηκαν γιὰ τὴν ἀνάσταση πρὶν (σ. 152 κ.έ.). Γιατί περιφρονοῦνται ἀλήθειες τόσο ἀπλές καὶ κρίσιμες; Ἡ ἄγνοια διαρκεῖ χιλιετίες, προφανῶς ὄχι ἀπὸ μειονέκτημα εὐφυΐας ἢ πληροφόρησης, ἀλλὰ ἀπὸ περίσσεια δογματισμοῦ, μὲ ἀφορμὴ καὶ τὴν συντεχνιακῆς φύσεως ἀνάγκη ὁ χριστιανισμὸς νὰ παρουσιάζεται σὰν νὰ ἦταν ἡ μόνη ὁδὸς τῆς σωτηρίας.

Ἡ χριστιανοσύνη ἀνέπτυξε τὴν ἔννοια τῆς οἰκονομίας, μιᾶς συγκατάβασης στὸ χειρότερο πρὸς ἀποφυγὴν μεγαλύτερης ζημιᾶς. Ἡ σωστὴ αὐτὴ τακτικὴ εὐκόλα καταντάει ὑποκρισία καὶ ἰησουϊτισμὸς, ἂν δὲν ὑπάρχει ἡ ἀπαιτούμενη διάκριση, ὅπως ὅταν γίνεται ἀνεκτὴ ἢ πεποιθὴση σὲ θαυματουργικὰ φαινόμενα, ἐπειδὴ ἔτσι ὑποτίθεται πὼς ἀποτρέπεται ἡ ἀθεΐα, κάτι ποὺ ἔκαναν πρῶτοι οἱ Εὐαγγελιστές. Δὲν εἶναι οἰκονομία ἢ κουτοπονηριά. Ἀκόμα καὶ ἡ ἴδρυση τοῦ ‘μυστηρίου’ τῆς θείας κοινωνίας, καὶ ὄχι μόνον αὐτοῦ, δὲν ἀποκλείω νὰ ὀφείλεται σὲ ὅ,τι φάνηκε δυνατότητα ἐνίσχυσης τῆς πίστεως μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη ψευδαισθήσεων ἐπαφῆς μὲ τὸν Χριστό, ἀκόμη καὶ ἐλπίζοντας σὲ τέτοια ἐξέλιξη, δηλαδὴ πραγματοποιῶντας τὸν χριστιανισμὸ ὡς μαγεία. Ἄν προστεθεῖ ἡ δύσκολη πρόσβαση σὲ βιβλία καὶ ἡ σπανιότητα τῶν βιβλίων στὶς πρὸ τυπογραφίας ἐποχές, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ ὁ φυσικὸς κίνδυνος, ὅταν οἱ ‘αἰρετικοὶ’ διώκονταν συχνὰ μέχρι θανάτου, δὲν ἐκπλήσσει πόσο ὑπέφεραν ἡ σκέψη καὶ ἡ ἐλευθερία.

ἑαυτοῦ του μὲ τίς μῦγες, ἀφοῦ δὲν ἀναγνωρίζει τὰ καλὰ τῆς κριτικῆς ἐνῶ βλέπει ἀκαθαρσίες καὶ ὅπου δὲν ὑπάρχουν. Ἐκτὸς ἂν πρέπει νὰ εἴμαστε τυφλοὶ γιὰ τὰ προβλήματα τῶν ἱερέων μόνο. Χρειάζεται ἐπίγνωση πόσο διαφθείρει ἡ ἐξιδανίκευση τοῦ ράσου, ὅταν ὄχι μόνον ἀλάθητο δὲν εἶναι, ἀλλὰ ἔκανε καὶ συνεχίζει νὰ κάνει τὰ χειρότερα λάθη. Ἄν καταδέχονταν οἱ ἱερεῖς ἔστω μόνο νὰ συγκρίνουν τὸν ἑαυτοῦ τους μὲ τὸν ἰουδαϊκὸ Κλῆρο τῆς ἐποχῆς τοῦ Χριστοῦ, θὰ ἦταν πολὺ πρὸ μετρημένοι καὶ θὰ ἀνησυχοῦσαν γιὰ τὴν πορεία τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων περισσότερο καὶ γιὰ τοὺς σωστοὺς λόγους.

Ἔγινε λοιπὸν τὸ λάθος νὰ συνδεθεῖ ὁ χριστιανισμὸς κυρίως μὲ τὴν ἀνάσταση / ἀνασύσταση τῶν πτωμάτων, ὅταν ἤδη οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες γνώριζαν ὅτι δὲν ὑπάρχει θάνατος. Ἡ ψυχὴ ἀποβάλλει τὸ θνητὸ σῶμα της καὶ μετατίθεται στὴν ἄλλη ζωὴ ἔχοντας πνευματικότερο σῶμα. Δὲν θὰ μποροῦσε νὰ εἰπωθεῖ πιὸ ὠραῖα καὶ σύντομα, ἀπ' ὅσο τὸ λέει ὁ ἅγιος Πορφύριος, *μόλις κλείσουμε τὰ μάτια μας θὰ τὰ ἀνοίξουμε στὴν αἰωνιότητα*.¹⁴⁷

Ἴσως τὴ σύνδεση τοῦ χριστιανισμοῦ μὲ τὴν ἀνασύσταση τοῦ πτώματος εὐνόησε καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἑβραϊσμὸς δὲν πολυπιστεύει στὴν ἀθανασία τοῦ προσώπου, κάτι βαθειὰ ριζωμένο στὴ θρησκευτικὴ συνείδηση τῆς ἐνοχῆς, μὲ τὸν ἄνθρωπο νὰ ἔχει τιμωρηθεῖ χωρὶς προοπτικὴ συγγνώμης.

Τὴν ὥρα τῆς ἐκδίωξης ἀπὸ τὸν δῆθεν παράδεισο οἱ πρωτόπλαστοι ταυτίζονται μὲ τὸ χῶμα (*χοῦς εἶ*), ὅχι μὲ τὴ θεία πνοή, ἃν καὶ ἡ θεότητα εἶναι τὸ κυρίως ἀνθρώπινο στοιχεῖο στὴ Δημιουργία. Οἱ ἴδιοι οἱ μαθητές, προτοῦ βεβαιωθοῦν γιὰ τὴν ἀθανασία μέσα ἀπὸ τὴν ἐπαφὴ μαζί Του μετὰ τὴ σταύρωση, ἀκολουθοῦν τὸν Ἰησοῦ ἀμήχανοι. Ἴσως ὁδηγοῦνται στὴν ἔννοια τῆς ἀνάστασης, ἐπειδὴ προηγουμένως ἡ θεὰ τοῦ νεκροῦ σώματος εἶχε διακόψει ὀριστικὰ τὴ σχέση μαζί Του: ὁ θάνατος ἐπιβλήθηκε ἐνῶ δὲν γνώριζαν πὼς ἡ ψυχὴ ἐξακολουθοῦσε νὰ ζεῖ ἔχοντας πιά ἓνα πνευματικότερο σῶμα, ἐπομένως ὅταν τὸν συνάντησαν δὲν ἦταν σὰν νὰ ἐμφανίστηκε μπροστά τους κάποιος ποὺ ἤδη ὑπῆρχε κι ἄς μὴν τὸν ἔβλεπαν, ἀλλὰ σὰν νὰ εἶχε ἐπανέλθει στὴ ζωὴ.

Ὅ,τι ὀνομάζει ὁ μέσος χριστιανὸς ἀνάσταση, στὸν βαθμὸ ποὺ ἀφορᾷ τὴν ἐπιβίωση καὶ ὄχι τὴ φώτιση, δὲν μπορεῖ νὰ γίνεῖ ἀποδεκτὸ παρὰ μόνον σὰν ἓνας προβληματικὸς τρόπος νὰ ἐκφράζεται ἡ πεποίθηση στὴν ἀθανασία. Πολλοὶ νομίζουν ὅτι στὴν κυριολεξία θὰ ἐγερθοῦν κάποια στιγμὴ οἱ νεκροὶ σὰν ζόμπυ ἢ

¹⁴⁷ *Τὸ μυστικὸ εἶναι ἡ εὐχαριστία*, σ. 170.

ὅτι μὲ κάποιον τρόπο θὰ ἀνασυσταθεῖ τὸ προηγούμενο σῶμα. Ἔχω γνωρίσει τέτοιους, ἰδίως ἱερεῖς, καὶ εἶναι θλιβερὸ νὰ βλέπεις πόσο παρανοϊκὸς μπορεῖ νὰ καταντήσῃ κανεὶς ἀπὸ τὸν δογματισμὸ, τὸν συμβιβασμὸ καὶ τὴν ἀκρισία. Κι ἂν τὰ θρησκευτικὰ πράγματα σήμερα ἀπολαμβάνουν βελτίωση ἀρκετὴ γιὰ νὰ μὴ μποροῦν οἱ ἱερεῖς τῆς ἀγάπης νὰ καῖνε ζωντανούς ὅσους δὲν πιστεύουν ἐπακριβῶς στὰ δόγματα τῆς θρησκείας τῆς ἀγάπης, δὲν παύει νὰ ὑπάρχει, νὰ παραπλανᾷ καὶ νὰ διαφθείρει ἡ ὑποκρισία, ὁ ἐθιμοτυπισμὸς, ὁ μαγομηχανισμὸς, ὅλα ὅσα δημιουργήσαν τὴ χριστιανικὴ πίστη ὡς ἐπανάληψη αὐτοῦ ἀκριβῶς ποὺ προσπάθησε νὰ διαλύσει ὁ Χριστός. Τὴ ζωντανὴ σχέση μὲ τὸν ζωντανὸ Θεὸ ποιὸς τὴ θυμᾶται μέσα σὲ τόσες λειτουργίες, ἀγρυπνίες, προσκυνήματα, νηστεῖες, βαφτίσια, εὐχέλαια, λιβανίσματα καὶ προσευχές; Καὶ ὅμως γιὰ τοὺς περισσότερους αὐτὰ πραγματοποιοῦν τὴ σχέση μαζί Του, μολονότι δὲν χρειάζεται τρομακτικὴ εὐφυΐα γιὰ νὰ γίνῃ φανερὸ τί σημαίνει ἡ διαίωσις τῶν θρησκευτικῶν πράξεων.

Τὸ πιὸ ἀπλό

Ἄν ἔρχομαι σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν Θεὸ στὴ λειτουργία, τότε πρὶν καὶ μετὰ βρίσκομαι μακριὰ Του, στὴν καλύτερη περίπτωσι εἶμαι σὲ ἀναμονή, σὲ μιὰ περίπου ζωὴ, ποὺ ὑπάρχει γιὰ νὰ περιμένῃ τὴν ἐπόμενη λειτουργία. Τὸ ἴδιο ἂν χρειάζεται νὰ λιβανίζω γιὰ νὰ τὸν δοξάζω. Τότε πίνοντας νερὸ τὸν ἀγνοῶ, περπατῶντας τὸν περιφρονῶ, ὀδηγῶντας τὸν ἐγκαταλείπω.

Μὲ τὴν ὑπαγωγή τοῦ ἱεροῦ βιώματος στὸν ἐθιμοτυπισμὸ, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς μας συκοφαντεῖται. Ἐπειδὴ στὴν πράξῃ τὸ μέρος αὐτὸ προτιμοῦν οἱ περισσότεροι, ἀκόμα καὶ οἱ ἱερεῖς, γιὰ χάρη τοῦ ὁποῖου διαιώνιζον τὸν θρησκευτικὸ ἐθιμοτυπισμὸ, νὰ ἐξευμενίζεται ὁ οὐράνιος μπαμπούλας γιὰ νὰ μᾶς

ἀφήνει στην ήσυχία μας νὰ μεγαλώνουμε τὰ παιδιά μας καὶ νὰ ἀπολαμβάνουμε τὴ ζωὴ μας, ὅσο πιὸ ‘πιστὸς’ εἶναι κανεὶς μὲ τὸν τρόπο αὐτό, τόσο ἡ ὑποκρισία, ἡ δειλία καὶ οἱ ἐνοχῆς ἀπογειώνονται καὶ τελικὰ ἀντιμετωπίζονται μὲ τὴν πώρωση. Ἔτσι ἐπιμένει γιὰ αἰῶνες ὁλος αὐτὸς ὁ παραλογισμὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ‘μυστηρίων’. Δύναμὴ του εἶναι ἡ πώρωση. Ἄν εἶχα τὸν Θεὸ στην καρδιά καὶ τὴ σκέψη μου ἐδῶ καὶ τώρα μὲ ὅ,τι κάνω καὶ πέρα ἀπ’ ὅ,τι κάνω, γιατί θὰ χρειαζόμουν λειτουργίες ἢ ὅτι-δήποτε ‘θρησκευτικό’; Ὅμως ἂν ὑποφέρω ἀπὸ ἄγνοια, πῶς θὰ μπορέσω νὰ ἀποφύγω μιὰ θρησκεία ποὺ προσπαθεῖ νὰ μὲ κλειδώσει στην ἄγνοια;

Δὲν ὑπάρχει κάτι δύσκολο καὶ δαιδαλωδὲς νὰ συμβεῖ γιὰ νὰ εἶμαι μαζί Του ἢ γιὰ νὰ ξεφύγω ἀπὸ τὶς ἀπάτες καὶ αὐταπάτες τοῦ Κλήρου ἢ γιὰ νὰ συνέλθω ἀπὸ τὰ δικά μου σφάλματα καὶ νὰ προχωρήσω. Χρειαζέται τὸ πιὸ ἄμεσο, γρήγορο καὶ ἀπλό, νὰ μὴ χάνω εἰ δυνατόν οὔτε δευτερόλεπτο σὲ αὐτοκατάκριση καὶ ἐνοχῆς, σὲ θρησκευτικὰ προγράμματα, ἔθιμα καὶ μεθόδους μετανοίας, ἢ σὲ ὅποιο εἶδος αὐτομαστίγωσης. Ἐχοντας συνειδητοποιήσει ὅτι δὲν χαίρω ἄκρας ὑγείας, ὅτι μὲ ταλαιπωροῦν ἀκόμα καὶ προβλήματα ποὺ ἀγνοῶ, τὰ βάζω ὅλα ἀμέσως στην ἄκρη, δὲν ἀσχολοῦμαι καθόλου μὲ σφάλματα ποὺ κάνω καὶ ποὺ δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θὰ κάνω ἐπίσης στὸ μέλλον, περνᾶω πέρα ἀπὸ τὶς κακίες καὶ τὶς ἀρετές μου — δὲν περιμένω οὔτε μὲ ἐνδιαφέρει νὰ εἶμαι ἄφογος.

Τὴν πιὸ μεγάλη κακία, τὴν πιὸ ντροπιαστική, τὴν πιὸ φρικτή, ὁ Θεὸς τὴν ἔχει συγχωρήσει χωρὶς νὰ τὸ ζητήσω. Ἄν δὲν τὴ συγχωροῦσε, δὲν θὰ συνέβαινε. Μετάνοια καὶ ταπείνωσή μου δὲν εἶναι οὔτε ἡ ἐξομολόγηση, οὔτε τὰ δάκρυα καὶ τὰ ἐπιτίμια, οὔτε οἱ κανόνες, οἱ νηστεῖες καὶ οἱ προσευχῆς, οὔτε κάποια ἄλλη ἄσκηση καὶ δοκιμασία, σκληρὴ εἴτε ἥπια, ἀλλὰ τὸ πιὸ ἀπλό. Αὐτὸ ποὺ ἔχουν τόσο λίγοι, ποὺ εἶναι γιὰ τοὺς περισσότερους ἀνέφικτο, ἀκόμα καὶ ἀδιανόητο, εἶναι τὸ μόνο ἀπαραίτητο καὶ εἶναι τὸ πιὸ ἀπλό.

“Ό,τι κι ἂν ἔκανα ἢ παρέλειψα, ὅσο χαμηλὰ κι ἂν ἔπεσα, ἀρκεῖ μόνο αὐτό, μόνο ἡ ἐπιθυμία, γιὰ νὰ βρεθῶ ἀμέσως στὴ χαρὰ τῆς ἐνότητος μαζί Του. Ἡ ἐπιθυμία! “Ό,τι πιὸ αὐτονόητο καὶ στοιχειῶδες, ποὺ ἴσως ἔλεγε κανεὶς ὅτι δὲν χρειάζεται νὰ τὸ κάνουμε θέμα ἀφοῦ ἐξυπακούεται, αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ σπάνιο. “Όπως εἶναι ἀπλὸ νὰ εἶμαι φίλος μὲ κάποιον καὶ νὰ εἶναι φίλος μου, καὶ ὅμως ἀποδεικνύεται ὅ,τι πιὸ σπάνιο.

Ἄλλο λόγος ποὺ δὲν βρισκόμαστε μαζί Του, εἶναι ἐπειδὴ δὲν τὸ θέλουμε πραγματικά. Ἄν τὸ θέλαμε θὰ τὸ εἶχαμε, καὶ δὲν θὰ τρέχαμε σὰν παλαβοὶ στὶς λειτουργίες καὶ τὶς ἀγρυπνίες νὰ λατρεύουμε μιὰ οὐρανομήκη ἀπόσταση. Ἄν θέλω νὰ συναντήσω ἓνα φίλο, δὲν μὲ ἐμποδίζουν οὔτε ἐλαττώματα, ποὺ ἀσφαλῶς συνεχίζω νὰ ἔχω, οὔτε τίποτα, οὔτε κἂν τὰ σκέφτομαι, εἶναι σὰν νὰ μὴν ὑπῆρχαν, ἀπλῶς πηγαίνω. Φυσιολογικά, χωρὶς δισταγμοὺς καὶ ἀναστολές, μὲ τὴν καλὴ μου διάθεση. Αὐτὸ εἶναι ὅλο. Κάνω τὸ πιὸ ἀπλὸ καὶ φυσικό, αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ θέλω. Τίποτα περισσότερο, τίποτα λιγότερο. Ἰκανοποιῶ τὸ πιὸ δικό μου, τὸ θέλημά μου — ἀβίαστα, ἄνετα, εὐκολα, αὐθόρμητα, μὲ ἀπόλυτη ἰδιοτέλεια. Τί ἄλλο θὰ χρειαζόταν, ἢ πῶς θὰ γινόταν χωρὶς αὐτό; Ἡ ἀπλὴ ἐπιθυμία, ἂν εἶναι πραγματική, φτάνει καὶ περισεύει.¹⁴⁸

“Όταν ἡ ἐπιθυμία ἐκπληρωθεῖ, ὅπως δὲν γίνεται παρὰ μόνο συλλαμβάνοντας τὸ ἀγαθὸ στὴν πηγὴ του, ἔχει ὑπερβεῖ τοὺς περιορισμοὺς ποὺ ἀναγκαῖα ὑπάρχουν στὰ πλάσματα. Τὴν στιγμή ποὺ εἶναι ἔτοιμη νὰ ἐκταθεῖ σὲ ὅτιδήποτε ἀποκρίνεται ἢ διατίθεται στὴν κίνησή της, οὔτε κἂν χρειάζεται νὰ τὸ κάνει γιὰτὶ βρῖσκεται μακριὰ ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ ποὺ ὑπῆρχε ἢ ἀπουσίαζε... Στὴν ἀκρότητά της ἡ νόηση περιέχει ὅλα τὰ πράγματα καὶ τὴν ἴδια τὴν ἐπιθυμία, ἢ ὅποια τότε δὲν γνωρίζει ἀπογοή-

¹⁴⁸ Δὲς ἀκόμη τὸ σχόλιο στὴν παραβολὴ τῶν δέκα παρθένων, Στοιχεῖα, σ. 87 κ.έ.

τευση. Στήν θέρμη πού μέ ύποδέχεται, στήν ἄβυσσο τῆς ἀγνῆς δύναμης πού μέ μυεῖ, στό διάφανο φῶς τῆς ὁμορφιάς πού μέ κατανοεῖ, δέν ζῶ ἓνα μέσον.¹⁴⁹

Μήπως δέν γνωρίζετε τόν ἑαυτό σας; ρωτάει ὁ ἀπόστολος. Ἡ σχέση μαζί Του εἶναι ὅ,τι πιό δικό μου, ὅ,τι πιό ἐσωτερικό, φυσικό, αὐθόρμητο, σίγουρο, παροντικό — ὅπως τὸ λέει ὁ Πορφύριος, δέν ἔχουμε νά πᾶμε πολὺ μακριά..., κινεῖσθε πρὸς τὸν Θεὸ καὶ στό δευτερόλεπτο τοῦ δευτερολέπτου ἔρχεται ἡ θεία χάρις. Τὸ σκέπτεσθε κι ἔρχεται τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Δέν κάνετε τίποτα,¹⁵⁰ ἢ ὅπως ἔλεγε στοὺς ἀσκητὲς πού ἐπέβλεπε ὁ Ἐκκαρτ, δέν ὑπάρχει τίποτα πού νά μπορούμε περισσότερο ἢ καλύτερα ἢ πιό γρήγορα ἀπὸ αὐτό, δέν ὑπάρχει οὔτε ἓνας ἀνάμεσά σας τόσο ἄγριος οὔτε τόσο μικρὸς στὸν νοῦ οὔτε τόσο μακριά της, πού νά μὴ μπορεῖ νά βρεῖ μέσα του τὴ χαρὰ αὐτή...

Προτοῦ ἀκόμη φύγετε ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ἢ καὶ προτοῦ τελειώσει ἡ ὁμιλία, μπορεῖ νά τὴ βρεῖ μέσα του, νά τὴ ζεῖ καὶ νά τὴν ἔχει, τόσο ἀληθινὰ ὅσο ὁ Θεὸς εἶναι Θεὸς κι ἐγὼ ἄνθρωπος. Νὰ εἶστε βέβαιοι γι' αὐτό, γιατί εἶναι ἀληθινὸ καὶ τὸ λέει ἡ ἴδια ἡ ἀλήθεια.¹⁵¹

¹⁴⁹ *Κιβωτός*, σ. 72–73.

¹⁵⁰ *Τὸ μυστικὸ εἶναι ἡ εὐχαριστία*, σ. 71.

¹⁵¹ *Ὁμιλία 66, DW III*, σ. 113–4: *Μάιστερ Ἐκκαρτ*, σ. 87.

καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἶμι

Ματθ. 28, 20

Ἄν σοῦ φανεῖ χρήσιμο αὐτὸ τὸ βιβλίο,
ἀγόρασέ το στὴν ἔντυπη μορφή του.

ELPENOR

www.elpenor.org